

DE
Cautelen (dat is te segghen,
de vvaerschouwinghe ofte ondervvij-
singhe) met het Canon ende Ceremonien
vander Missē.

Witsgaders de Missē gheintitulert,
VAN TLICHAEM IESV CHRISTI.

Al in Latyn ende Duytsch, het latyn ghetrau-
welijk ghetrocken wten Misboeck na het
Roomsche ghebruyck die ghedruckt was
tot Lyons door Iehan van Camerick
int laer M. D. en XX. van den
welcken dopschrift in de
ander syde volcht.

Met zeer bequame ende claere aentreeckennighen ofte
wytlegghingen tot beter verstant des Texts, eerst ghe-
maect int Frācois door Petrum Viretum Dienaer en mi-
nister der kercken Christi nu nieuwwelyck ouergesedt voor
die ghene diet Francois niet en verstaen.

Heb. 10. b. 12.

*Iesus Christus hebbende een slachtoffer geoffert
voor de sonde is in ewwicheyt geseten ter
rechter handt Gods.*

GHEPRINT TE LONDEN,
Anno. 1568.

1. g. 126

*Missale ad sacrosanctæ Ro-
manæ usum nunc cum va-
rijs additamentis. &c.*

*Impressum Lugd. Anno Domini millesimo quin-
gentesimo vigesimo, per Ioannem Moel-
lyn, alias de Cambray.*

Den ouersetter aenden
goetwillighen Leser.

 Ademael goetwillighe leser dit
tegevvoordich boecxken (welc
wt een meerder boeck des vromen
ende godtsaligen dienaers der
kercke Iesu Christi, Petro Vireto
genomen, ende bisonder ghedruckt
was) in onse handen ghecomen is,
ons heeft goetgedocht het selue in
onse gemeyne nederduytsche taele
wt de Fransoische ouer te setten,
ende oock alsoo tot stichtinghe onser
broederen ende andere in drucke te
laeten wtgaen, waer in een yegelyck
mach als in eenen spiegel aenschouwen
hoe groot een onderscheyt datter is
tusschen de insettinghen, ghedichtfelen,
ende droomen der menschen, ende het
oprechte salich

lichmakende ende eeuwigh woordt Godts:
tusschen de Misse met haeren brootgodt, ende
het oprecht nachtmael van Christo Iesu inge-
stelt op dat de swacke broeders gesterckt, ende
die onwetende ende vremde vander waerheyt,
door Godts barmherticheyt te beter getrocken
worden wt de grouwelycheden des Antichrists,
ende moghen het schynende licht der salicheyt
door onsen verlosser Iesum Christum aen ne-
men, ende hem louen ende dācken voor sulcke
onwtsprekelycke weldaeden, als hy nv in dese
laetste tyden aen zyne wtvercoren heeft be-
toocht, ontdeckende ende allen menschen voor
ooghen stellende, die alder leelyckste vleckē
ende vuylicheyt der Hoeren van Babylon, haer
benemende die blancketselen ende valsche ver-
cierungen waer duer zy langhe de weereit heeft
verdooft en verblint, wāt de Misse t'principal
fundament is, ende het zonderlyckste steunssel
des Roomschen Antichrists, ende het voor-
neemste stuek des papistischer religie, en ver-
sierden godtsdienst, gelyck sy oock onder die
aerme blinde ende vervoerde Papisten, op
d'alderhoochste geacht en als een zeer goddes-
lyck en heylich werck aengesien is: Dese Misse
dan, wordt v hier volcomelyck voorgestelt ende
gedaen ongemist, wt den Misboeck na het

A.ij.

Roomsche

AENDEN LESER.

Roomſche gebruyck. Het eerſte deel van dit tractaet, ſal inhouden de waerſchouwinghe en onderwyſinghe die dē paepen gedaen ende gegeuen wordt, hoe ſy hun moeten voeghen bereeden ende ſtellen, tot alle het ghene dat totter Miſſe noodich is. Het tweede ſal begrypē een forme ende exempel vāder Miſſe van dat heer Ian hem gaet daer toe cleeedē, tot den *Ite Miſſa eſt*. &c beyde int Latijn ende Duytſch. By de welcke de voornoemde dienaar godts Viretus deſe ſchoone ende bequaeme aenteeckennighē ende wtlegginghen toegheuoecht heeft, op dat de ghene die niet ſo wel als het betaemt, ſoudē de ſelue kunnen inſien, ende haer grouwelicheden gewaer worden ſouden moghen te beter beweeght ſyn. Daeromme hebben wy oock op den Cant oft marge geſtelt wat een yegelyck Paus aen die Miſſe gelapt heeft na haer ghemeyn Cronyckſcryuers. Wy bidden den goetwillighen leſer dat hy deſen onſen cleyenen aerebeyt in dancke wille aennemē, met eenvuldicheyt van herten, eerſt leſende ende inſiende het geheel boecxken, daer na ordeelende wt Gods woordt, welck alleene den toetſteen aller leere is, ende niet wt menſchelyck vernuft ende goetduncken.

*Verclaringhe der dinghen die in dit tegenwoor-
dich boeck gehandelt sullen syn.*

Dat Eerste Capittel.

NA dien wy de Cronijcke vande Pau-
sen die wy voorgenomen hadden vo-
leyndt hebben, door welcke men sal te
beter moghē van haer heylicheyt ende
alle haer insettinghen ordeelen. My
dunckt dat niet buytē redene en soude
syn, dat ick een verhael maeckte, van de Canons ende De-
creten die inde Concilien vanden tyden der Appostelen,
tot op onsen tydt toe zyn gemaect geweest. Te weten,
alleenlyck de Canons en Decretē, die den tegewoordighē
handel aenraken. Maer veel oorsaken beletten my dit als
nv te doene. Deerste is, dat ick sorghe dat den Boeck
onder myn handen te groot soude worden, gelyck ick
beuinde alreede my geschiet te syn, int tghene dat in een
andere boeck gehandelt is, wyens tittel is, Van het onder-
scheyt ende verghelyckinghe des Nachtsmaels onses heere
Jesu Christi, ende der Misse. Hoe wel ick veel dinghen
daer af getrocken hebbe, die wel hadden moghen ver-
toocht geweest hebben. Dander is, dat een groot deel der
Decreten ende Canons der Concilien, aenrakende het
ghene dat wy nv handelen, syn de Roomsche Pausen toe-
gescreuen, ende in sunderheyt den Pausen die ten tyden
als sulcke Concilien gehouden werden, inden stoel saten.

A.iiij.

Dae-

AENDEN LESER.

Daeromme hebbenſe meefstendeel alle voortgebracht ge-
weeft. Bouen dien ick aenmercke oock, dat de Canons en
Decretē diemē d'oude Concilien toefchryft, haer wel ſoo
valſchelyck aengeſeyt zyn, als menigherley inſettinghe
vele oude Biſchoppen vā Roome tonrechte oock toege-
ſchreuen ſyn, die noyt fulcx en dachten. Ende dat ſy ſeer-
ontrouwelyck vergadert zyn geweest, van de ghene die
den Pauſchen ſtoel ende het misbruyck met allē valſchen
godtsdienſt inde Chriſtenheyt inghevoert, draghen, ende
beſchermen. Daeromme alſmen van Concilien handelt,
is het nootſakelyck dat de Leſers der ſeluer wel indach-
tich zyn van het ghene dat wy Elders verhaelt hebben.
Aengaende de ghetuyghen die van ons voortgebracht
zyn, de welcke de inſettinghe der Pauſen toegelchreuen
beueſtigghen, vande welcke wy geſproken hebben. Want
daer is groote ontrouwicheyt inne geſchiet door de li-
ſten ende praetycken der valſcher ghetuyghen. Met de
welcke den Antichriſt hem ſeluer wel heeft weten te
behelpen om zynen vvalſchen godtsdienſt, ende tyran-
nie eenen ſchijn te gheuen, ende bouen al onder den tytēl
van lāckheyt van tydē ende oude concilien. Onder tdecx-
ſel der welcker de beſchermers der Roomscher kercke
met alle haer macht pooghen de waerheyt en het woordt
Godts wt te liſchē. Wāer op wel te lettē is, wāt ghelijck-
men niet lichtweerdichlyck en mach de auctoriteyt der
Chriſtelycker en behoorycker Concilien miſprieſen, ſoo
moetmē oock wel toefien, datmen gheen ombehoorycke
voor behoorycke Cōcilien aen en neme, en dat de dwa-
linghen, valſche godtsdienſtē en ketteryen onder t dextel
van Chriſtelycke Cōcilien niet geloouet en ontfangen en
worden. En voort moeten wy oock weten datter gheene

soo Christelycke noch suyuer Cōcilien vanden tyden der
 Appostelē af en syn geweest, daer niet wat cāss onder den
 graene mer en loopt. Ende een beghinsel der Superstitien
 ingemengelt en is gewordē. Wt de welcke heeft daer na
 den Roomschen Antichrist stoffe ghenomen om tge-
 stichte syns ryx op te bouwen, en omme inde verholent-
 heyt synder boesheyt te wercken. Daeromme behooren
 wy met een ry p oordeel te lesen, al dat ons onder den na-
 me van Concilien ende oude vaders wort voortgebracht,
 ende niet lichtweerdich aennemen sonder tselue ernste-
 lyck met den Reghel des woordts Godes te ondertoec-
 ken. Iek hebbe dese waerschouwinge wel willen voort-
 stellen, soo wel om de Canons ende Decreten die alreede
 hier voren onder den name der ouder Concilien voortge-
 bracht zyn, als oock om die hier nama:ls sullen moghen
 geallegeert worden, indien het noot is tot de verclaringhe
 ende annotatien die wy maken sullē, so wel op de Cautē-
 len, als op de forme der Missē, die wy nu aenuanghen sul-
 len te scriyuene, ende op dat wy daer inne te beter ordene
 moghen houden, wy sullen beghinnen van de onderwy-
 singhe die de papen in haerē Misboeck noemen de *Cau-*
telen vander Missē. Om dat sy door die geleert wor-
 dē, wat hen noodelyck is te doen, ofte Latene die Missē le-
 sen wilt, ende oock omme te schouwen de periculen die
 daer moghen geschiedē, gelyck een yegelyck sal moghen
 oordelē by het ouerlesen der seluer, ende daeromē namen
 sy dit *Cautela* (welck een vrempt woordt is sonderlyck
 in dit beduytsel om te beteecken datmen moet ernste-
 lyck acht nemen op het ghene dat by de selue voortghe-
 bracht wort voor eē yegelyc priester. Hoe wel dat cautela

DE CAVTELEN

eyghentlyck dat nyet en beteeckent maer beteeckent schalcheyt ende bedroch. Daeromme spreken sy hier eyghentlycker dan sy seluer wel dencken, aengesien dat althene datse in haer Misse doen niet anders en is dan louter bedroch, en opentlycke verleydinghe des Christelyckē volckes. Maer ick wille voorstellen inde selue gestaltenisse als sy inden Roomscheu Misboeck staen, ende getrouwelyck ouergeset zyn daer af den tittel hier vooren gestelt is. Op dat een yegelyck te beter mach bekenne, de groote spotten ende lasteringen die inde Misse syne, gelyck oock inde ghene die se doen ende hooren. Ende om te beter het verstant der Lesers te openen ende verwecken, ick salder cleyn wtlegginge ende Annotationen toeuoeghen, op dat ons voorgenomen materie te beter verclaert worde. Maer ick bidde den Leser dat hy hem niet lichtelyck en veragherē, al ist dat die wat groff ende wonderlyck syn, want men moetsē maken, gelyckformich den Text diemen wil wtleggen, die wel weerdich is sulcke verclaringhe te hebbē, als hier sal aengeteeckent wordden. Welcke gheen Orleansche glossē syn en sal contrarie den text, maer al vanden seluen. Oock op dat alle dinghen te beter verstaen moghen worden: Ick hebbe de materien in Cappitelen gedeylet, ende daer na hebbe ick de Annotationen van elcken by ordene gestelt, ende elcken van dien geteeckent met A. B. C. ende cyfieren na dat de letteren inden text geteekent staen, op datmen te beter soude moghen weten, tot welck deel des text elcke annotatie behoort.

Vande

Vande onderwyſinghe des Prieſters aengaēde
het bereyden ſyns perſoons om Miſſe te doe
ende de manieren ende ſeden die hy houden
moet, mitſgaders de guycheliche keeren die
daer toe van noode ſyn.

Dat. ij. Capittel.

¶ SEQUUNTUR **HIER VOLGHEN**
inſormationes & die onderwyſinghen ende
cautelz, obſeruā- Cautelen die den Prieſter
de p̄ſbytero vo- moet onderhouden die den
lenti diuina cele- goidſdienſt doen wilt.
brare.

Prima Cautela **E**erſte Cautele is,
eſt, vt ſacerdos dat de Prieſter die
Miſſam celebratus **Miſſe** doen wilt,
rus, Conſcientiam neerſtich toelie ten eynde
ſuā per puram con- by **A** zyn conſciencie wel
fiſſionē optimē prae bereyde, duer ſupuer **I** vnde ver-
paret, Sacramentū biechte: dat hy oock groote ſus,
vehementer deſide begheerte hebbe tot den ſa Cum ſatur
ret, & conficere **I** cramēte **B** ende in wille ſy eſt venter
intendat. het ſelue te vol bzenghen. Monachorū
ſufficienter.
Notulā de modo **C** Dat hy wel van buyten Tunc ſurgūt
agēdi officiū memo weete hoemen den dienſt lante: miſe-
ruter & bene ſciat. doen moet. rere canunt
Gēſtus valde cō- **D** Dat hy hem ſeluen ze ſine mente.
baer.

DE CAUTELEN

baerlyck, ende deuotelyck *positos ac Deuotos*
 Stelle, want na dien ye *habeat. Cum enim*
 ghelyck schuldich is Godt *quilibet teneatur,*
 wt alle syn herte, wt *Deum diligere, ex*
 alle syn siele, ende wt alle *toto corde et ex to-*
 syn crachten te beminnē, *ta anima, & ex to-*
 Men can dien niet achten *tis viribus suis: hic*
 Godt lief te hebben die *Deum diligere non*
 ongodbzuchtich, sonder y *phatur, qui in mē-*
 uer, oneerbaer, onghes *sa altaris, ubi Rex*
 schickt, verstroit van sin *regum & dominus*
 nen, oft ledich: voer de ta *omniū tractatur et*
 sefe des altaers cōpt ende *sumitur, irreligiosus,*
 verschynt: alwaer de co *indeuotus, impudi-*
 ninck der coningen, ende *cus, distractus,* 2 van
 de heere vā allen gehan *gus, aut desidiosus*
 delt ende ontfangē wort. *apparuerit.*

2 vnde ver-
 tus dechor-
 digeris.
 Chordula no
 dola, vaga
 mens, & lin-
 gua dolosa.
 Hec tria nu-
 dipedem du-
 cunt ad De-
 monis gdem.

Een peghelyck dan denc *Attendat igitur*
 ke dat hy aen een groote *unusquisque quod*
 tafele geseten is ende o *ad mensam magnā se-*
 uerlegge hoe hy hem moet *deat, cogitet quali-*
 bereyde: dat hy wys ende *ter cum preparari*
 boozsichtich sy. *oporteat: sit cantus*
& circumspēctus.

H Dat hy hē recht op honde *Stet erectus nō ia-*
 niet ligghende op dē altaer *cens in altari cubi-*
 syn elleboghē houdēde aen *tos inquit lateribus,*
 syn

manus mediocri - syn zijde, dat hy de handen
ter exaltet, ut ex- middelmatelÿck opheffe, so
tremitates digito- dat het eynde syner vingere
rum modicum cir- ren van ouer syne schoude
ca humeros vide- ren weynich moghē gesien
antur, non tamen woꝝdē, nochtans datse niet
humeros excedant. hogher en gaē dā de schou,
Intellectū signis et deren. 1 Dat hy syn berstāt
verbis coap̄et, quo schicke na de teeckenē ende
niam magna latet woꝝdē, * wāt daer groote
in signis, maiora in dinghē in die teeckenē ber
verbis, maxima in hōlen syn, noch meerder in
intentione. de woꝝden, maer meest in
 de voorneminge.

Tres digitos inn- 1 Dat hy dzy bingeren by
gat, quibus Sig- een boege daer mede hy de
na faciat, reliquos teeckenē des cruytes ma
duos in manu com ke cū dander twee houde
ponat. genouwen in syn handt.

Signa faciat dis 2 Dat hy de teeckenē des
recte, non oblique : Cruyces recht make niet
altè satis, ne calicē van ter zyden, cū hooch ge
epertat: non circu- noech, op dat hy dē * kelck
los pro crucibus fa niet onme en werpe. Dat
ciat. hy gheen o ronden en ma
 ke, in stede vā cruycen.

Cum verò incli 3 Als het nederwaert
 te

DE CAVTELEN

te buyghē sal zyn dat hyt *nandum erit*, **non**
booꝝwaerts doe ende niet *oblique, sed directē*
ꝝydelinge, maer bouwēde *ante altare toto*
geheel zyn lichaem booꝝ *curuatus corpore se*
den altaer. *inclinēt.*

A De biechte die de Priester doet is in stede ende voor
de beproouinghe die dappostel Paulus versoeft vanden
ghenen die hen willen schicken tot den nachtmæl des
heeren. Ende ouermidts de Pape hem bereyt om chris-
tū in syn Missē te versakē, so suyert hy oock terstont in
bereeden syne conscientie door greote lasteringen, ge-
lyckerwys tot syner tyt hier naemaels sal bewesē wordē.

B Heeft hy dit voornemen niet, soe is syn doen te ver-
gheefs, ende by dien al het volck dat dhostie onder syne
handen aenbidt doet afgoderye want volgende haer leere,
Soe en is die hostie Godt niet sonder het voornemē. Maer
het volck en can nemmermeer van des Priesters voorne-
men verskert syn, dewyle hen zyn hert niet bekend en
is, waer aff nyemant ondersoecker en is dan Godt alleene,
wt welcke nootelyck volght dat de mishoorders altyt on-
seker syn, van tghene dat sy behooren te gheloouen, ende
by dien en hebbē gheen warachtich ghelooue, want ghe-
loouen en twisselen en kunnen tamen niet bestaen.

C Dat is dat hy syn rolleken van buyten moet kunnen,
om syn personnaige wel te spelen.

D Het is te segghē, dat hy wel cōtrefeyte dē gheueysdē.

E Godtsdienst en deuotie na het Roomsch ghebruyck is
geleghen in simmen seden, ende walchachtighe schalck-
totte voeren soo hier blyckt, want dese de heylichste ghe-
tekent is die sulckē pas ende wederpas alderbest can spelē.

¶ Sy moghent ten rechten wel tafel heeten, want sy hen seluen daer by mesten waer aff haere twee dobbel kinnen goede getuyghenisse gheuen.

¶ Tis eenen Coninck die hem seluen tegens de muysen wormē ende spinnen niet beschermen en can, gelyck hier naemaels sal verclaert worden.

¶ Dit zyn de keeren vanden danse, ende vanden batementspele, ende de zeden die hy moet houden, om te betuyghen zynen yeuer ende liefde die hy tot Godt heeft, waer af nu terstont is gesproken geweest.

¶ Dit is wel het voornemste want aeghsien de guyche- laer hier spreekt van vingeren, handen, voeten, armen, schauderen, hooft, rugge, ende buyck, so moet men wel mercken wat door sulcke maniere van spreken ghemeent wort, twelck gheheel ende al in guychelteecken en gelyck een Mommer spel geleghen is.

¶ De groote hemelsche verholentheden die in zulcke spelen van pas ende wederpas bestaen, zyn wonderlyck, ende die sulcke narren wel betaemen.

¶ Dit geschiet om de vliegghen van des papen ombyt af te keeren, ende oock om dat haerē godt selue die niet ver- iagghen en can gelyck het vandē afgoden gescreuen staet.

¶ Ten ware niet sonder groot peryckel waert datmen in stede vā rechte cruycē, maecke S. Andries cruycē in son- derheyt in tyden van oorloghe tusschen de Franchoisē, ende de Borguinoenen.

¶ Daer zoude groot peryckel in gelegghen zyn om der wynsoppe wille, twelck beletten soude daer na den croes te lecken.

¶ Dat hy de ronden ende reepen laet varen voor de lant- meters ende cuypers.

¶ Daer zyn nyghingghen ende reuerentien op zyn Fran- coische

DE CAVTELEN

oifche, Italiaensche, Spaensche, Hoofische, Zweendersche, Dorpsche, Ionckvroufche en meer andere fulcke, in alle de welcke mē behoort geoeffent te syne, om dē dans wel te leyde diemē van vrouwen en ionckvrouwē leeren mach.

Onderwysinghe aengaende de spysse ende dranck
ende den beker diemen ter tafelen set.

Dat. iij. Capittel.

A **E**t tweede is dat hy *Secunda est, ut*
niet alleenlyck en *non putet velo-*
duncke ofte meyne *pinetur, sed certo*
maer dat hy wel verles *sciat se debitas ma-*
kert zy dat hy behoorlycke *terias habere: hoc*
stoffe heeft te weeten tar *est, panem triticeū*
wen bzoot ende wijn met *& vinam cum a-*
weynich waters. *qua modica.*

B **A**n den wijn ende het *De vino & a-*
water can hy op dese ma: *qua sic poterit cer-*
niere versekert zyn, dat hy *tificari. Exigat à*
zynen clerck zoo wel den *ministro, ut gustet*
wijn als het water doe *tam vinum quàm*
proeuen, c want de *Prie aquam. Ipse autē*
ster selue dat niet proe *presbyter gustare*
uen en mach. *non debet.*

D **D**at hy een druppel *Guttam fundat*
ghiete in zyn hādē en *bzpe in manum, digito*
uē die met dē vingher, en *terat & odoret, sic*
die

erit certior.

die riecke dat doende sal
hy dies te sekerder zyn.*Nō credat am-
pulla signata, non
colori: quoniā se-
pius fallunt.*Dat hy hem niet en ver-
late op de geteekēde am-
pulle noch op de verwe-
wāt sy bedrieghē dicwils.*Videat calicem,
ne sit fractus.*Dat hy toesie dat den
kelck niet gebrokē en zy.*Consideret vi-
num, si est corrup-
tū, nullo modo ce-
lebre: si est acci-
tosum, dissimulet:
si nimis aquosum,
abstineat, nisi si-
at vinū aqua præ-
ualere.*Dat hy acht neme op dē
wyn, is hy bedorvē, dat hy
gheensins Wisse en doe.
Is hy suer dat hy gheen
ghelaet en make. Iffer
te veel waters in dat hy
af houde ten zy dat hy ver-
sekert zy datter meer
wyns dan waters in is.*Et in oī casu si cō-
tīgat dubitari vel
ppter acedinē vel
ppter mixturam
vel in limpiditatē
utrū possit cōfici,
cōsulimus abstine:
re: quia in hoc sa-
cramēto nihil sub
dubio est agendū,*Ende in allen geualle
soomē twyfelde het sy ont
des suerhepts wille, ofte
om dat hy gemēghelt ofte
onelaer is, te weten oft
hyt soude connen vol-
bringen wy raden af te
houden, om dies wille dat
men in dit Sacrament
niet en moet doen met
i twy-

DE CAUTELEN

1 **W**yfsele, daermen waes *ubi certissime est*
 rachtichlyck moet seggē : *dicendū, Hoc est*
 Dit is myn Lichaem, en *enim Corpus meū,*
 Dit is den kelck myns & *Hic est calix*
 bloets. *sanguinis mei.*

Itē dat hy bequame *Ho,* *Itē, hostias obla-*
 stiē kiese, en dat hy taem. *tas cōueniētes eli-*
 lyckē wyne schencke wāt gat, & *vinū com-*
 dit Sacramēt moet dienē *petenter infūdat :*
 tot de sinnen, om te sien, *quia hoc Sacramē*
 te tasten, ende te sma. *tū debet sensibus*
 ken, op dat de sinnen dooz *deseruire, ad vidē*
 de ghestaltenisse, ofte *dū, tāgendum,* &
 specie vermaeckt we. *gustandū, ut sen-*
 sen, ende dat tverstant *sus resiciantur ex*
 van de saken, die daer in *specie & intellectu*
 begrepen syn onderhou. *ex re contenta fo-*
 den mach wesen. *neatur.*

2 **E**nde dat mē daer oock *Aqua etiam in*
 op alderweynichste wa. *paruissima quāti-*
 ters in doe, en dat dē wyne *tate infūdatur,* &
 in meerder menichte sy *à vino absorbea-*
 op dat twater bandē wyne *tur,* & *saporē vini*
 mach verwonnen wesen, *recipiat: nō est e-*
 ende de smaek banden *nim periculū quā*
 wyne aennemē, wāt daer *tuncunque modi-*
 niet te sozghene en is *bā cum apponatur de*
 te

Aqua : est autem te luttel waters hoe wey
periculum si mul- nich dat het oock sy, maer
tum, wel van te vele.

Apponitur etiā Wē doeter oock maer al
aqua solū, ad sig- leenlyck water, in om die
nificandū. Sed vna beteeckeninghe: ende een
gutta tantū signi- druppel alleene beteeckēt
ficat, quantū mille also vele als duyzent.

Ideo caueat sa- Dat dan den Priester
cerdos ne cum im- wachte bā te styf te ghie-
petu infundat, ne ten op datter niet te vele
uimis cadat. en valle.

▲ Die eruarentheyt is hier nootsakelycker dan die mee-
 nighe en dan het goet voornemē, wantmē hier spreckt
 van het ghene datmen ter tafelen moet stellen.

B Hier wort gehandelt vander cunste om den wyn te
 proeuen.

c Hadde heer Ian alleenlyck maer een druppel inge-
 swolghē, daer soude groot peryckel syn, dat hy voor dien
 dach syn twee stuers ende dachhuere soude verliesen, en
 dat hy daer na soude moeten vasten, want hy en soude
 niet meer nuchter syn, ende midts dien niet gestelt om
 Misse te doen, dan alleenlyck een drooghe Misse, ghelyck
 diemen leest ende quyspelt byden vrouwen die int kin-
 derbedde ligghen.

d Hier wort geleert de konste om wyn te vryuen ende
 proeuen sonder smaken ofte drincken, dat is te proeuen
 door den nuese.

B.j.

c Hadde

DE CAUTELEN

E Hadde de mispape van Payerne dese cautele wel gade geslaghen, hy en hadde niet bedroghen geweest, vindende synen wyn ghesouten, als hy hem wilde drincken, want hy aldan niet meer wyn en was, maer bloet, onder den welcken het sout niet getranssubstantieert en was, gelyck het blyckt byden pape die meende dat hy vergheuen was, ende dachte aenden outaer te steruen van vreesse.

F Daer soude peryckel syn dat het bloet soude ghestort worden.

G Hoe dat den wyn beter is, soo veel is oock de wynsoppe te beter, en desghelycx oock het bloet, ende midsdien de siele, want volghende het getyughenisse der ouder vrouwen die gheerne pinteleren, ende die haer verstaen aen den smaeck van goede wynen, den goeden wyn maect goet bloet, ende goet bloet maect een goede siele, ende een goede siele is op den wech der salicheyt: Daeromme besluytēsy met commeerlycke besluytinghe door een schoon argument in Dialectica genampt Sorites, datmen wel moet drincken om salich te werden. Ende ick betrouwe dat onse Doctoren vander Sorbonne ende van Louen die den quaetsten wyn niet en soecken, hen daer niet soo seer teghen en sullen stellē, als tegen die Lutheranen, ende de Annotatien des Bibels van Robrecht Estienne.

H Behoudens in het aenbidden des brootgodts ende des kelcks diemen niet conditie moet aenbidden, van forghen datmen afgoderye doen soude. Om dieswille dat de aenbidders niet en cunnen zeker noch gewis syn, van de meeninghe en het gelooue des mispapen die de consecratie doet, Daeromme moetmen Dhostie die den Pape
sooght

mooght met sulcken conditie aenbidden, na haer eyghen leeringhe segghende in v herte. Godt sydy daer ick aenbidde v, sydy daer niet, ick en aenbidde v niet, Dat is te segghen, Ick treck myn spelle wten spele.

1 Dat is te segghene, na den tydt ende na dat den Pape verzeet is, want men drinckt meer in den Somer dan inden Winter, ende veel papen hebben dickmael gram geweeft, als hen clercken te luttel schoncken, ende voornemelyck inde leste caeckspoelinghe, als sy haren kelck willen wt veghen, ende als sy segghen den kelck opheffende. *Quia pius es. &c.*

x Dese onwetende menschen spreken hier beter dan sy meenen, seggende dat de wtwendighe teeckenen dienen tot de Lichaemelycke sinnen, ende dat het verstant, ende de siele geuoet worden door de beteekende dinghen, inde selue begrepen, te wetene op Sacramentale wyse, so en wort dan het vleesch Christi niet Lichaemelyck, materialyck, ende vleeschelyck in het nachtmal ontfanghen, want de siele en het verstant en hebben ghenen lichamelycken mont.

1 Vander cunstige maniere van schincken, ende water inden wyn te mengen voor iongeren ende knechten, die der tafelen dienen. Eyndelyck hier is groot peryckel in geleghen, want bouen dien dat de wynslope niet soo goet en soude syn, den wyn en soude oock niet cunnen in bloet verandert werden. Indien daer niet meer wyns dan waters en ware.

B.j.

Van

DE CAUTELEN

Van het lesen ende wtspreken des *Canons* vande
der *Misse*, ende sonderlyk vande *Sacra-*
mentale Woorden, ende vande cracht
des voornemens vande priester.

Dat.iiiij. Capittel.

DE derde is, dat hy *Tertia est*, vt
het Canon. *Läck.* *Canonem mo-*
samelyker en tra *rosius legat quàm*
gher lese dan de reste, en *catera*: & praci-
in sonderheyt, beghin *puè ab illo loco*,
nende aende plaetse daer *Qui pridie, quàm*
gheseyt wordt, De welcke *pateretur, accepit.*
des daechs aleer hy leedt &c.
heeft genomen.&c.

Want alsdan synen asem *Tunc enim re-*
verhalende moet hy toes *spirans, attendere*
sien, ende hem seluen by debet, & se *totum*
een vergaderen, indien *colligere*, si *prius*
hy dat te vozen niet en *non potuit, singulis*
heeft cōnen doen, op elck *verbis attendens.*
woordt neerstelyc lettēde

Ende nadien hy sal ghes *Et dum dixerit,*
seyt hebben, & neemt en *Accipite & man-*
eet alle vā dit, dat hy *syz ducate ex hoc om-*
nen asem herneme, ende *nes, respicit*: & v-
also meteehen sucht son *no spiritum tractum*
der

dicat, Hoc est enim der haesten segghe: Want
corpus meum. Sic dit is myn Lichaem. Alsoo
non immiscet se as en sal daer gheen ander
lia cogitatio. Non gepeyns ouer comen:
enim videtur esse wāt het niet betaemlyck
rationabile, discon- en schynt dese wyse van
tinuare formā tam woorden gescheydē wt te
breuem tam ardu- spreken die soo coyt, soo
am, tam efficacem: wonderbaer, en soo crach-
tuus tota virtus tich is, welker macht ge-
dependet ab ulti- heel hanght aen het leste
mo verbo, scilicet woort te weten, Myn,
quod in Meum, quod in Dat gesept wert inden
persona Christi di- persoon Christi, en daer-
citur. Vnde nō de- om en machmen, tusschen
bet cuilibet verbo gheen van alle die woort-
punctus imponi, en dē punct maken gemerct
id nulla ratione va- het in gheender manierē
leat, ut dicatur. toetelaten en is, datmen
Hoc. est. enim. cor- soude seggen, Want. dit.
pus. meum. is. myn. Lichaem.

Sed totum simul Daer hy moet dat een-
proferat. samentlyck wtspreken.

Pari modo hoc in- Insgelyc moet het
dem in forma con- selue onderhouden we-
secrationis sangui- sen inde consecratie des
nis obseruetur. bloets.

Bijj. Item

DE GAVTELEN

H Item int wtspreken *Itē, pferendo verba* van de woordē der conse- *consecrationis, circa* secratie, moet de priester *quamlibet materiā,* ontrent elcke stoffe syn *sacerdos semper in-* boornemen altyts heb- *tendat conficere id* ben tot de sake de welcke *quod Christus con-* Christus ingestelt heeft, *stinit, & Ecclesia* ende dat de kercke doet. *facit.*

A Hier moet heer Ian alle syn sinnen te wercke stellen want hier ligghen de mosselen.

B Desen plompen esel willēde de nyewe papen onder- wyfen en heeft sijn eyghen latyn niet verstaen, ende niet geleyt alsoo hy meende, want seggende in Latyne Moro- sius, dwelck betreekt quetselyck, heeft gedacht te seg- gene *Cunctatus*, dat is seggene lācksamelycker gelyck het bouen ouergeset is, maer het ghenē dat hy in syn La- tyn seyt, is soo veel al oft hy seyde, dat hy dē Canon quet- selycker lese, als sprekende van eenen spytighē ende toor- nighen mensche die quaet om dienen is.

C Hem seluen by een vergaderen moet verstaen wesen van syn gedachten en verstant, de welcke moeten by een vergadert en geuoecht syn als veel stocken in eenen mur- saert, op dat de selue alsoo by een gebonden synde inde euekenen ende na Venus nichten niet en dolen. Om de welcke myne heeren de Priesters dickwils meer peysen dan om hare consecratie, dwelcke bouen alle dinghen hier seer periculoos is, omme des volcx wille dat afgodich syn soude, indien myn heer den Prochi- haen de selue niet gecon-

geconsecreert en hadde, dwelck niet en geschiet indien sulcx sijn meyninghe niet en is.

Dit behoorde verandert te syne, en mē moeste eyghenlyck tegens de woordē christi segghē, te wetene: Nyemāt van v en neme noch en ete hier at de wyle nyemant dat en derff aenraken noch eten dan myn heere.

Dit is soo te verstaen, behoudens dat hy niet cort van afem, ende soo vāde Spaensche maselen door merghelt sy dat hy cort van borste ware.

Dit woordt Myn, en is in de Duytsche tale het leste niet maer dat woordt Lichaem, want wy en segghē niet Lichaem myn, maer myn Lichaem, Ende nadien dat de geheele cracht der consecratie ende transubstantiatie aen het leste woordt hanght, soo en machmen dan niet segghen: Dit is myn Lichaem, maer soude moeten seggen, sal syn lichaem myn: Oft anders dat broodt soude het lichaem wesen voor synen tyt, gemerckt dat de veranderinge niet en geschiet dan in het leste woordt wantmen alle de woorden te saemen niet wtsprekē en can, en oock onse groote Doctoren syn seer beladen, inde swarichedē die wt dese materie rylen.

Si sorghen dat heer Ian hem seluen in syn eyghen lichaem op eten soude, gelyck sy segghen, dat Christus hem seluen in het nachtmael met syn Appostelen in syn eyghē Lichaem met vleesch ende beenen gheten heeft, ende dat hy syn eyghen natuerlyck bloet dranck, want indien dese woorden te verstaen syn inden persoon vanden Pape, het sal der papens Lichaem syn, daer het broot in verandert wordt, ende niet het Lichaem Christi.

Daer word dickmael gesproken vande intentie, ende meyninghe des Papes, ouermidts dat na het wtwyfen

DE CAVTELEN

hier leeringhe de geheele cracht der consecratie ende trā-
substantiatie daer inne geleghen is, inder vueghen dat
het wtspreken der woordē, daertoe gheen macht en sou-
de hebben, noch oock het ghelooue, en de goede inten-
tie des toefienders, ten ware dat heer Ian al aluoorē sulcke
meeninghe hadde. En daer is noch een ander swaricheyt
naemelyck indien hy soo beroert waer dat hy deen voor
dander consecreerde, wesen vā sulcker meeninghe, dat het
al verdoruen soude syn, Te weten, als hy wilde den wyn
consecreren, daer vooren het broot cōsecreerde, ende wil-
lende consecreren het broot, consecreerde den wyn.

*Van het onderscheyt der goden gemaect duer
de consecratie der papen ende van
den getale der seluer goden.*

Dat. v. Cappittel.

De vierde is, indien *Q*uarta est, nisi
hy ^A meer hostien dā *plures hostias*
eene cōsecrerē moet *habet consecrare*,
alsoan moet hy een van *debet harum unam*
die opghessen, te weten, *elevare, quam sibi*
de selue die hy inden be *deputauerat a prin*
ghinne sal verkosen heb *cipio ad Missā &*
ben, om Wisse te doene, en *teneat illam penes*
dat hy die houde met den *alias, ita quod in-*
anderen, soo nochtās dat *entionem simul ad*
by

*omnes dirigat, & hy syn intentie hebbe op
signando, & dicens alle, en soo wel de teec-
do, Hoc est enim* **kenen der Cruyten ma-
Corpus meum, om- kende, als oock leggende.
nes cogitet quas de,** *b* Dit is myn Lichaem, dat
monstrat, seu ante **hy syn gedachten hebbe,
se habet.** ouer alle die hy toecht, en
voor hem heeft.

Consulimus quo- **c** *q* **Wij raden oock dat
q, ut Canonem prae** **de priester het canon van
byter memoriter** **buyten wete, want het
sciat, quia deuo-** **wordt alsoo met meer
tius dicitur: semper** **der viericheyt gelese. Dat
tamen liber habea:** **hy nochtans den boeck al-
atur, ut ad ipsum,** **tyts voor hem hebbe, ont
si neceffe sit, recur-** **daer toe syn toeluchtte
ratur.** **nemē indien het noot is.**

A Daer en is niet alleenlyck onderscheyt inde ouwelkēs
daer de pape goden af maken wilt int verkiefen welck
den eersten sijn sal, maer oock welck vande meeste ofte
minste, en tusschen hen meest gheert sal wesen, want die
de Pape voor hem seluen neemt. Is onghelyck grooter
ende meer gheert dan dandere, hy doet hem oock veel
meer danssen ende huppelen, ende wordt meer ghecult
dan die daer op de tafele sonder aengetast te sijn liggen.
Daeromme moet het verstaen sijn, van die daghen die sy
hoochryden noemen, ende als sy den volcke haerē broot-

B.v.

godt

DE CAVTELEN

godt wtdeelen, want de Papen en syn niet te vreden, dat sy teghen tgebot Christi, het geheel iaer deur haer Sacrament alleene ontfanghen. Maer bouen dien op dat nerghens in ghelyckformicheyt en blyue, soo moet de Mispape noch op den dach, op welken sy haer nachtmael int openbaer wtdeelen, synen godt op hem seluen hebbē vā meerder eeren en weerdē dā des volcx dē welken hy oock eerst op etet, makēde syn wynsoppe alleene, hebbende den synen te vooren met grooten cirate ende heerlicheyt doen aenbidden. Ende daaromme wordt hier geseyt, dat hy sonderlyck lette ende dencke op dien meer dan op gheen van al dander, De welcke daer blyuen onghceert, ia selfs sonder hen oock een cleyn keerkē te doen danssen ghelyck dander, die het spel met zynen pape alleene heeft. Maer och lasen het gaet met dese arm cleyn godekens, gelyck met de ionghe dochteren die te danssen gaen, de welcke nyemant en weerdicht vooren te danssen, maer blyuen daer veracht, ziende op dandere schoon dochteren die ten danse gheleyt worden. Want het is elcken kennelyck, wat keeren, wat spronghen, en weder spronghen, myn heere den pape synen godt aendoet, hoe dickmael hy hem cust, ende wedercust, hoe hy dien als nu hooghe, als nu leeghe, als nu ouer thoofst, als nu ter syden, ouer den arme opheft, om hem ten thoone te stellen. Eyndelyck ick en soude de keeren ende wederkeeren, die hy hem seer wackerlyck doet doen niet cunnen vertellen.

*Comparas
tio à simili.*

¶ Alsser soo vele godekens te samen gesmeet worden, het is oncyghentlyck geseyt, om wel te spreken: Dit is myn Lichaem, maer men soude moeten segghen, Die syn myne Lichaemen, maer sulcx mach wel gesproken wesen,

wesen, op het bloet, ouermids de pape gheen en wyn anders in bloedt en verandert, duer syn consecratie, dan alleenlyck den ghenē die hy in synē kelck heeft, met welken hy speelt pas ende wederpas, welck bloet hy oock alleenlyck maect om het lichaem syns godes alleene, ende niet om dandere, Daeromme dander goden moeten sonder bloet syn, oft hy moet haer bloet met hen Lichamen te gader maken, gelyck inder waerheyt soude moeten geschieden, indien dit broot veranderde. Ende ghelyck sy segghen niet de daet wesentlyck, vleeschelyck, ende Lichaemlyck in het natuerlyck Lichaem Christi getransubstantieert ware. Oft men moet verstaen, dat de andere godekens die om het ghemeyn volck genaeft syn gantschelyck sonder bloet syn, ende aengende des papen godt hoe wel dat daer bloet is, nochtans aengesien het selue vandē lichaeme gescheydē is, so is dat lichaem sonder leuen, nademael het lichaemlyck leuen, niet sonder bloet en mach bestaen, sy eten dan een doot Lichaem hares godts, ende indien si segghen dat het bloet in d lichaem van de godekens des volcx is, sy maken tvolck te wreeder na dien sy die hen leuende doen op eten.

c Dit vermaen is nootzakelyck aengesien, heer Ian de mismaker achter hem nyemant en heeft de syn rolleken houdt om hem in doore te blasen, op auenture oft hy syn lesse vergheten hadde, so men pleecht te gebruycken in der ghelycke andere batement spelen.

Hoe

DE CAVTELEN

*Hoemen behoort den Drinckbeker te houden,
handelen, ende veruerſchen, ende te etens
de goden by den papen gemaect.*

Dat. vj. Capituel.

De vyfte is, dat hy *Q*uinta est, ut sit
Doen kelck soo soe: *moderate ca-*
telyck neme, dat *licem sumat*, ne
hem gheen en hoeft dooz *propter impetū* tus-
de haesticheyt onuersiens *sis inopinata occur-*
ouercomme, daeromme rat: *sed cautē su-*
moet hy dien wysselyck mat, ut *impedi-*
handelen, op dat hy gheen *mentum non ha-*
verhinderinge en cryge. *beat.*

Maer indien hy veel ho *Si verò plures ho-*
stien moet nemē, gelyck *stias debet sumere,*
als die Hostie moet ver: *ut quando hostia*
nyeut syn, dat hy eerst *est renouanda, pri-*
mael de syne die hy gecō, *mō sumat eā quam*
sacreert heeft met het *confecit*, & san-
bloet neme, ende daer na *guinem*. Post hac
dander die daer ouer ble: *alias quae supersunt,*
uen syn, dat hy de syne *suam prius sumat*
eerst booz dander neme, *quā alias*, quia
wāt van de syne gheloofft de suis *credit* &
hy, en is hy versekert van *scit*: & de alijs cre-
dan.

dit, & nescit. De dander gheloofft hy, ende
mun, desuper ab- en weet hy niet. *c* Ende
lutiones, & non lyck dat de waschinghen
prius. daer na geschieden ende
 niet te boozen.

A Dit is van de konste om den beker te grypen ende handelen.

B Om dieswille dat men altyt brootgoden moet gerect hebben in de busse, om tot den siecken te draghen, als het noot is, ende oock om te aanbiddē, ende om de kercke te bewaren, men moetse dickmael vernyeuwen, ende in haere plaetse andere stellen, oft anders souden sy verrotten ende verschrommelen. Ende mitds dien en souden niet meer witte, maer grauwe, ofte groene goden syn, gelyckt dickwils geschiet door de traccheyt, onnacxaemheyt, en het versluymen van diese bewaren, also hier naemal sal geseyt worden. Nu als dese vernyenwinghe der goden geschiet, so moet den pape diese vernyeuwer, de aude op knappen, inder welcker plaetse hy de nycuwe gesmeedde stelt, Ende daer na als den dach compt dat sy haer Sacrament int openbaer dien volcke wittrechten, indien daer niet soo veel personen, en syn als goden te etene. De pape moet de rest op eten, oft hy moeder de sommighe meer dan eenē insteken, ofte hy moetse in de busse legghen, om op een ander tydt wt te deelen, ghelyck het gheseyt is, en op dat de maelyt te chierlycker sy alsse myn heere de pape moet openappen, Dat geschiet gemeynlyck int banket der Missē. Maer om dieswille dat den gheenen die de pape nycuwelyck gesmeet heeft den heerlycksten, en sekersten.

DE CAVTELEN

kersten is, hy heeft de eere dat hy voren gaet en is eerst op gecnaapt, want myn heere den prochi-haen en is niet soo gewis noch soo seker vā die andere oude godē, als vā syne nyeuwē, Soo wel om dat sy mogelyck van ander smeden syn gesmeet, als om dat men se mochte verandert hebben. Daerōme is hier geseyt dat hy seker is vā den synen, Dat is, dat hy hem gesemt ende geblasen heeft met goeder intentie om daer eenen schoone ende lustighen godt af te maken, die rondt en wit sy, als een schoone ronde schijue van een Radijs. Maer myn heer en is so versckert niet vā dandere, noch vā de intentie der smeden diese gesmeet hebben. Daeromme is hier geseyt, dat hy gelooft na het gebruyck der heyligher moeder de Roomsche kercke, maer hy en weet het metter waerheyt niet. Ende alsoo gaet hy hem toe op Priesterlyck ghelooue, waer op niet weynich te lettē en is, wāt ghelooue is aen wetentheyt gehecht, oft ghelooue bestaet alleene. Ist dat het recht ghelooue niet en bestaet sonder wetentheyt, wat is dat voor een ghelooue dat gheen kennisse en heeft vā het gheen dat het ghelooft? Ende indien het bestaet sonder wetentheyt, soo en is dander daer wetentheyt mede is gheen ghelooue. Alsoo moet deen oftē dandere ghelooue sonder ghelooue syn, Ick en twyffle niet, oft onse doctoorē en soudē hier wel weten veel distinctien op te maken: maer wat sy distingueren oft niet, sy en weten niet wat het Christelyck ghelooue, wetenschap, ende versckeringhe sijn. Want al dat sy hier af versieren ende droomen en heeft gheen fundament in Godes woordt.

c Ick verstaē de waschinghe daer hier vā ghemelt wordt vā de leste vingherleckinge des papen na dien hy synen godt in vleesche ende bloede opgeslockt heeft, ende doet

doet alsdan voor de lesse reyse wyn schenckē in synē kop
 soo wel om syn tanden ende kake, als om syn vingheren
 ende den kelck te spuelē, op dat daer noch aen kele, noch
 aen handen, noch aen kelck gheen vleesch ofte bloet en
 blyue. Ende ouermidts dat desen wyn gheen bloet en is,
 als den eersten Het is van noode dat hy alle de godekens
 die daer ouerbleuen sijn aluooen op ete al eer hy desen
 spuchwyn van tanden en vingerē inswelghe, oft anders en
 soudē die niet nuchter gheten, wesen, dwelck een stercke
 doodelycke sonde ware, maer als den wyn bloet is, tis een
 ander lake. Al hadde de pape so veel ghebacken goden in
 syn maghe ghepackt, dat het genoech waere om te ber-
 sten, ende so vele van synen wyn in bloede verandert ge-
 droncken dat hy sat waere als een vercken, ende dat hyt
 al wilde breken ende dootslaen, nochtans en soude hy
 niet laten nuchter te syn.

*Vande commemoratien ende gedenckenissen die
 in het canon der Misse gedaen worden
 ende van wien mensē eyghent-
 lyck behoort te doene.*

Dat.vij. Capittel.

Extra est, ut pau-
corum nomini -
bus se adstringat in
Canone seu Me-
mento : nec perpe-
trò, sed quandiu ve-
DE A lesse is, dat hy hē
 niet en verbinde tot
 veel namen in het
 Canon ofte *Memōto*, noch
 altyts, maer dat hy het soo
 langhe doe, ende naclaete
 als

DE CAVTELEN

als hy wilt want het *Ca* *lit faciat, quando*
 non doo; het groot getal *velit omittat: quia*
 der namen, wordt te lan; *Canon de multitu-*
 gher ende doo; dien het *dine nominū proli-*
 gepeyns verstroyt. *xatur, et p hoc ce-*

gitatio distrahitur.

Is nochtans wel rede; *Dignum tamen*
 ne, datmē daer gedencke *est, ut pater, ma-*
 van vader, moeder, broe; *ter, frater, et soror*
 der, ende suster, ende in; *ibi memorentur:*
 dien daer eenighe andere *& si qui pro tem-*
 alsoan; gerecommendeert *pore commendan-*
 syn, en; sunderlinghe van; *tur, & specialiter*
 de ghene daer de Wille ey *pro quibus Missa*
 ghentlyck booren gedaen *celebratur. Non*
 wordt. Maer dat daer tamen *ibi fiat vo-*
 gheen luyde wtsprekin; *calis expressio, sed*
 ghe gedaen en sy dan met *mentalis.*
 ter herten.

A Dese vermaninghe is voornemelyck gedaen om twee
 Memento, die in het Canon ingebracht werden, deene
 voor leuende, ende dandere voor die doode, inde welcke
 de pape sonderlyck noempt diet hem gelieft, Daeromme
 stater een N. omme te beteecken en ende vermanen, dat
 hy alsdan die personen noeme tot den welcken hy be-
 gheert dat de cracht ende verdiensten synder Sacrificie
 sonderlyck nuttich werden. Men mach dit oock verstaen

van de commemoratien die daer gedaen worden vande doode heylighē, want yeghelyck priester doet daer sulcke toe daer hy meest syn deuotie toe heeft, ende eleken prochi-haen den patron van syn prochie, ende elck Monnick den synen.

B Iesus Christus en heeft nochtans niet geseyt, ghy sult dit doen ter godachtenissen van v vaders, moeders, broeders, susters, noch van yemāt anders dān ghy sult dit doen tot mynder gedachtenissen.

c Dit sonderlinghe moet merkelyck verstaen syn, van de gheene die de Misse betalen, waerin het ghelt datmen daer voor verwachtede is, doet vele totter conste om goede memorie te hebbene.

*Van de Conste om die tanden ende de keele te
waschen voor de Misse ende aeler de
papen haer goden eten, ende van
het wispouwen daer na.*

Dat. viij. Cappittel.

Septima est, ut **D** *sante Missam ca-* **E** *ueat, lauando os* **A** *seuēste is, dat hy*
vel dentes (quos de **D** *toesie als hy synen*
facto licitum est la- **D** *mōt oft tādē wascht,*
uare) ne fortē aqua **D** *de welcke doch wel ghe-*
guſtum cum salina **D** *oorlooft is te wasschē, dat*
immittat. **D** *hy moghelyck met syn*
Et si fortē à casu **D** *speecksel den smake des*
Ende ingeualle dat de **D** *waters niet in en swelghe*

C. j. **prie.**

DE CAVTELEN

priester synen mont was *sacerdos lauando os*
 chende een druppel was *diglutiatur stillam a-*
 ters inswelghde, hy mach *qua*, *poteſt cele-*
 miſſe doen, volghende het *brare ſecundum*
 ſegghe der doctoorē: ten *Doctores, niſi fecer-*
 ſy dat hyt met eenen op: rit *ex propoſito.*
 geſetten wille gedaen
 heeft.

Richardus compt hier. *Cōcordat Richar.*
 mede ouer een. 4. diſtinc. *in. iij. diſtincti. vij.*
 by. maer Thomas ſeyt tē *Thomas verò dicit*
 ſy dat hy dies in groote *verūniſi trayciatur*
 menichte inswelghe. *in magna quātitate*

Het deſen compt oock *Hiſ ſimiliter con-*
 ouer een *Angelus de Cla-* *cōcordat Ang. de Cla-*
uafio in ſyn ſomme. *uafio, in Suma ſua.*

c Dat hy oock wacht ſoo *Post Miſſam e-*
 bele als het mogelyck is, *tiam caueat ex-*
 vā na de Miſſe wt te ſpou. *cratōnes quantum*
 iwen, tot dat hy gheten en *poteſt, donec come-*
 gedronken heeft: ende dit derit & *biberit:*
 om die eerweerdicheyts & *hoc propter re-*
 wille, ende oock ſoo daer *uerentiam.* Et e-
 iet gebleuen ware tuſſchē *tiam nē fortē ali-*
 die tanden ende inde kele *quid inter Dentes*
 op dat het door het wt. *remanſerit in fau-*
 ſpoutwē niet en ſoude wt. *cibus, quod ex-*
 gewoꝝ.

creando eyceretur. wtgeworpen worden.

A Dese cautele ende onderwyfinghe heeft claer fundament op het ghene dat Christus gefeyt heeft: Weetv schritgeleerden ende Phariseen ghy gheueynide, die daer een mugghe wtlyghet ende verflint eenen kemel. Ende wederomme ghy reynicht het buytenste des drinckvats ende des schorels: ende binnen sydy vol rooffs ende ommaticheys.

Math. 23. 6

24.

Luc. 11. d.

39.

B Dese Angelus de Clauasio, is autoor van eenen boeck genaemt Summa Angelica, die een sophistisch en scoolsche doctoor was, gelyck Richardus en Thomas Aquinas, en meer andere die ghelycke die wel moesten ledich syn, als sy van sulcke diepsinnighe saken disputerden.

C Het zekerste is, dat hy sijn mosselen, in stede van yperas ende Malueseye intwelghe, om sijn noen mael te beghinnen, ofte voor een collatie na synen onbyt, oft dat hyt in synen schoot spouwe, op dat die stucke des vleeschs ende bloets die hy soude moghen wtspouwen te eerlycker ontfanghen worden.

*Vanden middelen diemen honden moet in het
lesen vander Misse.*

Dat. ix. Capittel.

Quamuis autem **E**nde A hoe wel demisse
Missa deus. **E**met eenen grootten v
tissima sit celebratio **uer** moet gedaen syn, ont
da, cōtemplationis **des** neerlighen ouerdene
causa, est tamē mo: **kens** wille, nochtas moet
C. y. **daer**

DE CAVTELEN

daer mate in geboudē sijn *duo habendus, ne* op datmen niet ghescholte *tractione nimia*, vanden en worde te lanck *acceleratione*, sielsaem, oft te haestich te *homo notabilis*, namsyn, want haesticheyt is *acceleratio signū* et teecken van onnacksaem *incuria*. Protractione heyt ende *groote lanck* est *occasio distracti-* saemheyt is somt *oplē* *ooz*, *onis quādoq;* sibi & sake dat hy in syn toebooz *auditoribus* : quid ders met haer sinnen el *arguit* Guilielmu ders getrockē worden, de *Parisiensis in lib* welcke *Guilielm⁹* vā *Parys Rethorica divina* berispt in synen boeck *Sed medio tutissim* vāder goddelycker *Rethoribit*.

rica, maer hy sal alder sekerst gaen houdende eenen middelmatighē wech

Beghelyck priester be *Eo autē affectu* et hoozt elcke *Misse* te achtē *qualibet Misa* haende te doene al oft se de *benda & dicenda* eerste ware, ende al oft *quocunq;* *Sacerdoti* men gheen meer daer na *quasi prima dicatu* doen en soude, wāt sulcke *& nunq; amplius* si eenegroote ghifte behoozt *dicenda*. Tā magni altydt c nyeuwe te syne. *enim donum simp* debet esse nouum.

Dat dan de Priester *Habeat itaq;* sacneer,

dos diligentiam ad neerfticheyt doe int con-
conficiendum, rene **sacrerem** ende dat hy eer-
rentiam ad tangen- **biedinghe** doe in het ge-
dum, et deuotionem **naken** ende yuericheyt
ad sumendum. **Sic** in het nemē, so geuoelēde
sentiendo & agen- **ende doende** sal het sacra-
do, dignē tractabi- **ment** **weerdelyck** geban-
tur Sacramentum, **delt,** ende den dienst be-
ritē peragetur offici- **hoozlyck** **voleyndt** **woz**
um: atquē pericula **dē,** ende alsoo midts dien
& scandala evita- **die periculen** ende **erghe-**
buntur. **nisse** **geschouwet.**

A Hier is een vraghe die seer swaer om solueren is, no-
pende dē hādel in dese waerschouwinghe voortgebracht.
Ende bouen al als mē spreeckt van de missen voor de doo-
den, want indien de sielen der ouerledene niet verlost en
syn, tot dat de Missē die voor hem ghelesen wordt vo-
leyndt sy? de cortste syn de nuttigste. Daer omme die
aerne hebben hier meer voordeel dan de rycke, want mē
henluyden eenen cleynen Requiem, op het lichtste door-
schommelt, diese te poste ren hemel waert draecht, daer
de rycke Lancksamelyck als in eenen traghen olbaer met
lange Requiems gedraghen worden, maer om dieswille
dat wy dese vraghe ende geheel desen handel in deerste
deel der Christelycker disputatien geintituleert het offi-
cium der dooden verhandelt hebben, ick en sal hier niet
meer af vermanen.

B Men moet hier aenmercken het verschil datter is in
de Missen der iaghers, ende chryschluyden, ende andere
C. iij. dier-

DE CAVTELEN

diergelycke. De iaghers Missen syn gemeynlyck de aen-
genaempste om haerder contheyt wille. Daer op moet
gemerckt syn, dat de papen so vele te devotelycker Missen
doen als sy te ongeleerder syn, om dat sy se niet soo lichte-
lyck door schoumelen, noch so rasch en lesen als die
andere.

Dent. 32. b.
16.

*Oublier in
françois is
vergheten.*

c Het is doch wel soo nyeuwe, dat wy ten rechte wel
legghe moghen het ghene dat geschreuen staet, sy hebbē
den heere tot yuer verweekt, door vrende goden, door
die grouvelen heeft hy hem vertoorent. Sy hebben den
velt duyuelen geoffert ende niet haren gode: Den go-
den die sy niet en kenden, dē nyeuwen, die te vooren niet
geweeft en syn, die uwe vaders niet geeert en hebbē, uwe
rotz steen, die v geboren heeft hebt ghy wt der acht ge-
laten, ende hebt gode vergeten die v gemaect heeft. Want
wat godt isser doch nyeuwer geweest ende vrender dan
der papen ende der Missen brood: godt? en van waer is hy
gecommen? Hy en is niet van verre gecommen, hy is
gecommen wten yelde, wter muelene, wten viere, wt de
smisse des papen die hem gemaect ende met synen han-
den ende synen asmet gesmeed heeft, en die hem in stede
van Godt, die ons alle gemaect ende gheschapen heeft,
doet aenbidden, Daeromme noemen de Francoisen
wel te rechte de broykens, daer desen Godt af gemaect
wordt oublic, Dwelck, by ons luydt soo vele als verghe-
ten, want door desen vrende ende nyeuwen godt wordt
den waerachtighen ende oprechten salichmaker verghe-
ten, die geseyt heeft, doet dit tot myner gedachtenisse. Het
is eenen godt die onse rechte voorvaders de Propheten,
Appostelen, ende de geheele oude gemeynthe, noyt ghe-
ureest noch oock gekent en hebben. Het is Maozin de

Anti.

Antichrists godt, vanden welcken Daniel voorseyt heeft, *Dani. 11. d.*
dat hy den vaderen onbekent is, ende die met goudt ende
siluer gheceert wordt. 38.

*Van den ghetale der Collecten, ende het onder-
scheyt van die Per omnia mitsgaders
van haren besluyte.*

Dat. x. Capituel.

Tem, in collectis **T**em a int lesen der col-
dicendis semper **I**lecten, salmē altyts het
impar numerus ob- **o**neffene ghetal gaede
seruetur, si com- slaen, so verre het doen
modè fieri poterit, lyck is, oft ten sy dat
vel nisi ex ordina- dooz ghewoonlyck ghe-
rio aliter facere o- bzuypck anders moeste ge-
porteret. schieden.

Vna ppter unita- **D**e eene wordt gelesen
tē deitatis: tres pp- ten aensien der eenicheyt
ter trinitatē psona: des godtheys, Dye ter
rū: quinque propter causen bande dybuldic-
quinq, partitā pas- heyt der persoonen, bys-
sonem Christi, & ue onnue de bysdeclighe
plagarum eius: sep- passie ende lyden Christi
tem propter septi- wille, seuene onnue de se-
formem gratiā Spi- uenformighe gratien des
ritus sancti. Heylichs gheests.

Septenariū nu ne- **T**en is niet nuttich dat-
C. iiii. men

DE CAVTELEN

men ouer het getal vā se *rū excedere non exi*
uene trede om dieswille *pedit, propter mul-*
datter gemeenlyck vele *torum obliuionem.*
berghetachtich syn, maer *Qui autem aliter*
den ghenē die anders cun *facere nouerunt, in*
nē doen, in eyghen missen *primatis Missis v-*
is het toeghelaten. *tiq; licitum est.*

Item, in Missen ouer de *Item in Missis des*
dooden, en leestmē gheen *functorū, nulla ora-*
andere ghebeden, dan vā *tio q̄ de defunctis di*
de dooden, behoudens het *citur, excepta orati*
ghebet. *¶* almachtighe, *one, Omnipotēs se-*
ende eeuwighe godt, die *piternē Deus, qui*
beyde ouer leuende ende *uiuorum dominaris*
doode heerscht. *et. ouer simul & mortuorū,*
midts dat dit oock euen *&c. eo quod etiā p*
ghelyck vanden dooden *mortuis mētione fa-*
bernielt, ende dat inde ey *cit equaliter, et hoc*
ghen Misse. *in Missa priuata.*

Item soo dicwils als het *Itē quandocunquē*
gebet tot den vader al *oratio dirigitur solū*
leenlyck gedaen wordt, *ad Patrem, in fine*
datmen in het eynde seg *dicatur, Per Domi*
ghe dooz onsen heer Je *num nostrū Iesum*
sum Chzistum. *Christum filiū tuū.*

Maer als het ghebet tot *Si verò dirigitur*
den vader gedaen wordt *ad Patrem, & mē-*
en

tio fit Filius in ipsa, en dat daer inne verhaelt
in fine dicatur, Per wordt, vanden sone, dat
eundem Dominum men int eynde segge, door
nostrum Filium tuum den seluen onsen heere
um. Si autem ora- Iesum Christum uwen
tio dirigitur solum sone: Ende is het ghebet
ad Filium, in fine alleenlyck gedaen tot de
dicatur, Qui cum sone, datmen int eynde
Deo Patre & Spi- segghe: Die leeft ende
ritu sancto vivis et heerschapt godt met den
regnas Deus p om: vader, ende den heylighen
nia secula seculo - gheest, inder ewicheyt.
rum. Amen.

Et si mentio spiri- Ende isser in eenich ge-
tus facti in quacūq; bet vanden Heylighen
oratione fiat, in fine gheest verhaelt, datmen
dicatur, in unitate int eynde segghe inde ee-
eiusdē spiru⁹ sancti nicheyt godes des heyl-
deus, per omnia se- licks gheest, inder ewiche-
cula seculorū. amen heyt. Amen.

A Wy hebben hier te vooren verclaert wat den name
 collecten inde Missē beduydet, ende waer wt dat hy ge- *Pithago-*
 nomen is, maer sy betooghen dat sy van Pithagora in *rische na-*
 het stuck der getalen, nauolghers syn, van welcke getalen *volgers.*
 sy hier niet alleenlyck een Pythagorische philosophie die
 in getalen geleghen was maken: maer oock een oprechte

DE CAVTELEN

toouerye, want de tooueraers gebruycken dese wyse, dat sy hare teecken en ende figuren van Magia, ende oock haer belesinghen, ende besweeringhen met seker getalen ordonneeren: Inde welcke sy groote verholentheden, en byna alle de cracht van haer duuelsche consten stellen. op de selue wyse, ghelyck de Misse anders niet en is, dan een waerachtighe betooueringhe, also worden daer oock alle dinghen in seker ghetalen bestemmet ende geschickt in sonderheyt de gebeden diemen daer leeft, de teecken en ende cruycen daer sy soo mede schermen. Op het welck men moet aenmercken dat in dese bedinghen, die sy collecten noemen, dickwils groote lasteringen begrepen syn, soo wel van wegghen der santen ende santinnen die daer in stede van godt aengeroepen syn, ende haer verdiensten byde verdienste Iesu Christi geuoecht worden, als om de valsche ende vernufte ghebeden die daer voor die doode gedaen syn, wt de welcke een vagheuer soude moeten volghen, waer door het bloet Christi onses salichmakers onse oprechtighe suyueringhe openbaerlyck versaeckt is. Daeromme hebben sy groote redene dat sy Regulen stellen, om sulcke lasteringhen te besluyten te weten door den naeme Godts, ende des heylighen Dryvuldicheyts der personen, die inde eenicheyt godes syn.

Hier

Incipiunt quædam notabiles informationes & Cautelæ, seruandæ circa defectus vel casus qui oriri possunt : & circa accidentia quæ possunt accidere in Missa, & præsertim circa consecrationem Eucharistiæ. Primum quid sit agendum cum Sacerdos infirmatur.

Hier beghinnen sommighen nuttige onderwysingen en waerschouwinghē diemen ontrent, de gebreken ofte genallen die soude moghen onstaen waernemen moet, ende ontrent tghene dat in der misse soude moghe geschieden, ende sonderlyck ontrent de consecratie des sacramēts. Eerstelyck wat men moet doen, als de priester sieck word.

Dat. xj. Capittel.

In primis si Sacerdos incipiat egrotare in Altari, qualyck aen den altaer te post cōsecrationem, geuoelē, na de cōsecratie, taliter, quod nec opus cæptū possit perficere : tunc si præsens est alius sacerdos, & si agrotus potest indicare ubi dimiserit, ibidē debet alius incipere et

EErsterlyck ^A indien de Priester hem beghint, so dat hy het begōnē werck, niet en cā volcōmē: als dā ingeualle datter eenen anderē priester tegēwozdos, en indie den sieckē can bewysen waer hy het gelaten heeft, daer be-
hoort den ^Banderen te beghin,

DE CAVTELEN

ghinnen ende voleynden. *pficere. Si verò non*
Indië hy dat niet bewysē *possit indicare*, in
 en can, **Dat** hy beghinne *cipiat*, *ubi ille per*
 daermē doo; seker teecke *certa signa creditur*
 nen can gevoelen, dat den *dimississe. Si autem*
 anderen ghelaten heeft, *alius sacerdos nō sit*
 maer iſſer gheenen ander *praesens, expectetur*
 rēpriester tegēwoordich, *in crastinum, et cle*
 datmen beyde tot den an *ricus secundum quod*
 deren nauolgende dach, *poterit, indicet alij*
 ende dat het den clerck *sacerdoti, ubi debet*
 verkondighe tot den an *incipere. Si autem*
 deren priester, so hy best per *Ministrum su*
 connen sal, waer hy bes *um, vel per quen*
 ghinnen moet, maer can *cunque alium assi*
 hy doo; den clerck oft *pe, stentem, certificari*
 mant bāden byſtanderen *non possit, & sacer*
 niet geweten. Waer dat *dos agrotans dimi*
 den sieckē priester ghela *serit poenitus igno*
 ten heeft, dat hy dā wede *rauerit, tunc conse*
 rom de consecratie ver *cracionem repetat,*
 haele, en deuotelyck vol *ac deuotē perficeat:*
 doe, want die autoziteyt *quoniam tradit au*
 seyt, **Dat** en is niet ge *toritas, Non dici*
 seyt wedergedaen te syne *tur iteratum, quod*
 datmen niet en weet oft *nescitur esse fac*
 bet gedaen is.

tum.

Si sacerdos deficiat, siue moriatur ante Canonem, non est necesse ut alius Missam cōpleat. Si tamen alius vult celebrare, debet ab initio Missam reincipere, & totum rite peragere.

Si autem in Canone deficiat, factis iam aliquibus signis tamen ante transubstantiationem & consecrationem Sacramenti, tunc alius Sacerdos ab illo loco ubi ille dimisit debet reincipere, & tantum illud superplere quod omissum est.

Si autem sacerdos in actu consecrationis deficiat, verbis aliquibus, iam in par-

In dien de pziester comt te beswyckene oft te steruene booz dē Canon, tē is gheen en noot dat een ander de Wisse voldoe, maer indien een āder dē dienst wilt doen hy moet de Wisse van den yerstē yuerich beghinnen, en al beboozlyck volcommen.

Maer ist dat hy in het leste des Canōs beswycket, hebbende alreede beghonnen te makene eenighe trecken, noch tans booz de transubstantiatie ende cōsecratie des sacraments, alsoan moet een ander pziester van de plætse daer hyt ghelaten heeft beghinnen, ende alleenlycke voldoen, het ghene datter na gelatē is.

En indien de pziester beswycket, als hy met de consecratie besich is, hebbende alreede een deel vanden

DE CAVTELEN

Paus Inno-
nocentius.

banden woorden wtghe- te *platis, sed in to-*
spokē, maer niet voleynt to *non completis, se-*
volghen het goetduncken *cundum Innocen-*
Des Paus Innocēty, soo *tium: alius Sacer-*
moet een āder priester be *dos debet incipere*
ghinnen aen dese plaetse, *ab illo loco, Qui*
Dē welcken des dachs aleer *pridie, &c.*
leedt.

¶ Nochtans indien hy be- *Si tamen Sacer-*
twyckt hebbende het *Li dos deficiat, conse-*
chaem geconsacreert, en *crato corpore, sed*
niet het bloet, dat alsdan *nō sanguine, ali sa-*
een ander Priester de cō, *verdos cōpleat cōse-*
secratie des bloets volcō: *crationē sanguinis, in*
me, beghinnēde van dese *icipiens ab illo loco,*
plaetse, Gelycker wyse *c. Simili modo, &c.*

A Die valsche leere vander paepsche transubstantiatie, heeft de geheel Roomsche kercke ende alle de doctoren der seluer: in een wonderlycke onwedercomelycke dolinghe ghebracht, haer voorstellen een oneyndelycheyt van vraccheden ende twyselinghen die niet om solueren en syn en oock die vreemde ende beestelyckste ongeschicktheden diemen soude cunnen versieren als een yegheyllyck sal moghen eensdeels oordeelen wt de onderwysinghe ende waerschouwinghe hier na volgende.

¶ De swaricheden moghen hier diuersch sijn, want ten eersten het sal moghen geschieden, dat daer alleenlyck het

het Lichaem sal gesmeedt syn, ende noch niet het bloet en indien sy beyde gemaeft syn, wie sal het sacrifice dat-ter noch te doen is voldoen? Ende voorts, wie sal dat lichaem eten, ende dat bloet drincken? Ten sy datmen het lichaem in het schaprayken ende inde busse stelle.

c Dese teekenen moeten verstaen wesen van de cruy-cen daer mede hy soo menichmael het broot ende den wyn die opden altaer syn moet ouercruyden.

d Daer soude oock swaricheyt volghen, too daer twee wercklyden waren tot het smeden van eenen gode, want het ghene dat daer gedaen wordt van den eenen is geacht voor niet, so verre hy den seluen godt niet geheel en palystert ende opmaect, ick laete staen dat het Lichaem syn volle leden niet en heeft dan na Duytspreken van tleste woordt.

e In sulcken geualle syn daer twee wercklyden, wā den eenen heeft het broot geblasen, ende alsoo daer af het Lichaem gemaeft, ende den anderen den wyn, daer af het bloet gemaeft is.

*Hoe dat de pape hem seluen mach misgrypen,
nopende de stoffe dienende tot synen ons
byt, ende tot het sacrifice dat hy
moet in de Misse offeren.*

Dat. xij. Capittel.

*Si consecrato cor- I pōicu hy beuint dat
pore picipiat vi- ter ghenen wyn in
den*

DE CAVTELEN

den kelck en is, na dat hy *num non esse in ca-*
 het Lichaem *gheconsa-* lice, *debet Hostia*
 creert heeft soo moet de *mūdē reponi in cor-*
 Hostie wederom *supuer* porali : *et calice ri-*
 lyck in het corpozael ge *tē pparato, incipiat*
 leyf worden, ende als den *ab illo loco, Simi-*
 kelck behoozlyck sal be *limodo postquā ca-*
 reyf syn, dat hy dan van *natum est, accipiet*
 dese plaetse beghinne, &c.

Oeyckerwys. &c.

Alt dat hy booz de con *Si ante consecra-*
 secratie beuint, datter *tionem sanguinis p*
 gheen water inden kelck *ciplat, aquam non*
 en is, hy behoozt daer ter *esse in calice, debet*
 stont water in te schinc *statim apponere &*
 kene, ende te veldoene. *conficere.*

Maer beuint hy na de *Si autem post com*
 consecratie des bloets dat *secrationem sanguis*
 ter water in den kelck ge *nis percipiat, quod*
 breecht, hy sal niettemin *aqua desit in calice*
 booztbaren en en behoozt *debet nihilominus*
 gheen water met het blo *procedere, nec debet*
 et te menghelen, want *miscere Aquam cū*
 daer soude eensdeels ver *Sanguine : Quia*
 deruinghe des sacramēts *p parte sequeretur*
 na volghen, c hy behoozt *corruptio sacramen*
 nochtans mishagen daer *ti : debet tamen sa-*
 inne

terdos dolere et pu- in te hebben ende ghe-
niri. straft te syne.

Si post consecra- Beuint hy na de con-
tionē sanguinis per- secratie des bloets, dat
cipiat quod vinum men gheenen wyn inden
non fuerit positum kelck ghedaen en heeft,
sed aqua tantum in maer alleenlyck water,
calice (siquidē hoc Hy behoort het water
percipit ante sump- wech te nemē, ende wyn
tionem corporis) de- met water in te doen (Be-
bet aquam deponere houdens dat hyt gewaer
& imponere vi- werde, aleer hy het li-
num cum aqua, & chaem genut heeft:) ende
resumere consecra- behoort wederomme de
tionem sanguinis ab consecratie des bloets te
illo loco. Simili mo- beghinnē vā dese plaese.
do. &c. Ghelyckerwys. &c.

Si percipiat hoc Beuint hy dat na dat
postsumptionem cor hy het lichaem genomen
poris, debet appone- heeft, F hy behoort van
re de nouo aliam ho- nyuws een ander hostie
stiam iterum cū san- te nemen: die hy methet
guine cōsecrandam, bloet sal consacreren, vol-
secundum doctores ghende het geuoelen van
in sacra pagina: de- den doctoren der heyliger
bet autem resumere schzift: en behoort de con-
verba consecratio- secratie der woorden we-

D. J. derōme

DE CAVTELEN

deromme te herhalen vā *nis ab illo loco. Qui*
dese plaetse. Die des daechs pridie. &c.
te voeren.

Maer hy moet oock int *In fine autem de-*
eynde die Hostie die hy bet *iterum sume-*
lest gheconsacreert heeft re *Hostiam illam*
nuttē, niet iegenstaende *ultimò Consecra-*
dat hy het water te boozē *tam, non obstar-*
genomen heeft ende oock te, si *prius sumpsit*
dat bloet, *aquam, & etiam*
illum sanguinem.

Innocen-
tius Paus.

• Pochtans *Innocentius Innocentius* ta-
seyt indien de priester er *men dicit, quòd si*
ghernisse vzeest, om sy *ex prolongatione sa-*
ner lācksamhepts wille *cerdos timet scan-*
dat de woorden dooz te dalum, *quod suffi-*
welcke het bloet gecon- *ciant tantum illa*
sacreert wordt, genoeg *verba, per qua con-*
saem syn : te weten : *Consecratur Sanguis :*
lyckerwys. &c. Ende hy seilhet, *Simili mo-*
bekdoordt also het bloet te do. &c. & sic sume-
nuttē. *re sanguinem.*

Atem, indien het dooz *Itē si per negligē-*
onnacrsamhept ghe- *tiā euenit, quòd*
schiede, dat na het wt *perfecto Canone &*
lesen des Canons, ende *perfecta consecratio*
der consecratie wyn noch *ne nec vinum, nec*
water

aqua, reperiantur water inden kelcke be-
in calice, debet sta- worden en ware, men
tim infundi utrum- moeter terstont die bey-
que. Et sacerdos re- de inschencken. Ende
iterabit consecrati- den Pziester sal die con-
onem ab illo loco ca secratie wederomme be-
nonis: scilicet, Simi- ghinnen van dese plaetse
li modo postquam des Canons: Ghelycker-
cenatū est, usq; ad wys als men gheten hadde.
finem: ita tamen totten eynde. So noch
quod suas duas cru- tans dat hy syn twee
ces omittat, quae se- Cruycken nalate die by
paratim sunt super sondere op die hostie ghe-
hostiam. daen worden,

Quid autē faciat H Maer soecht inde Sū-
cū aquā sumpto ma Hostiensis, indē tytel
corpore iam habet van de Consecratie der
in ore, & iā primo Misse, wat hem te doene
scit quod sit aqua, staet als hy het Lichaem
utrum debeat cam genomen hebbende het
deglutire vel emit- water inden mont heeft,
tere: require in sum ende beuint hy dā dat het
ma Hostiensis, in maer water en is, te we-
ritulo, De conse- ten, oft hy het behoort te
cracione Misse. swelghen oft wt te wor-
Tutius tamen est pē, het is nochtans seker-
cā deglutire, quā der te swelghē, dan wt te
 D. y. wer

DE CAVTELEN

Werpēne op dater moghe: *emittere: & hoc in-*
lyck niet eenich *stuckken deo, ne aliqua parti-*
des: *bzoots, met het wa: cula corporis cum as-*
ter wtgewoꝝpē en woꝝde. *qua exeat.*

A De noodsakelycke stoffen tot het sacrificie der mis-
 sen, ende totte wynsoppe die de pape maeckt, syn broot,
 wyn, ende water. Daerōmme moeten neerstelyck toe-
 sien datter niet van alle dese saken en gebreken.

B Hy heeft hier in ghelyck. Oock iller dit wordeken
 want naegestelt, dat *sulcx* beteeckent, want na dat den
 wyn gheenē wyn meer en is maer bloet, ten is gheen re-
 dē dat men water onder het bloet menghele. Maer hadde
 het water metten wyn gemenghelt geweest, al eer hy in
 bloet verandert ware, het water soude oock metten wyn
 in bloet verandert geweest sijn, indien het met matich-
 heyt daer inne ghemenght ware, gelyck het hier vooren
 bewesen is, hoe wel datter der haluen tuschen de vrag-
 listighe ende schoolsche doctoren grooten twist is. Waer
 af nochtans den besten deel heeft besloten, dat ghelycker-
 wys het gewydt water ander water datter met ghemen-
 ghelt wordt in gewydt water verandert: Alsoo door den
 wyn wordt het water datter in gemenghelt is in wyn
 wyn verandert, behoudens dat de menichte des waters
 den wyn niet te bouen en gae. Daromme hebben hier
 voor so vele schoone onderwyssinghen ende waerschou-
 winghen op desen handel ghegeuen geweest: Die oock
 wel souden moghen tot het mirakel dienen, dat de ho-
 stien dickmael doen veranderende het water in wyn. Wāt
 men mach daer niet soo vele inschencken, darmen het
 lichtelyck gewaer worde. Ende om te comen tot de
 gran-

transubstantiatie ende veranderinghe des waters, men moet aenmercken dat die tweederley is. Want ten eersten, moettet in wyn verkeert sijn, ende daer na den wyn in bloet: oft anders ten soude niet moeghen getransubstantieert syn. Ick verswighe de meynighe vande ghenen die meynen dat het in vochticheyt (die phlegma, genaemt is) veradert wordt, De wylye sy dē Paus Innocētius de derde niet aen en neemt maer verworptē door syn Drecketalē.

c Soo daer straffe behoort te sine om het vergheten des waters, wat salt dan syn indien den wyn vergheten is?

D Ist dat dit geschiet, die Sacramentale woorden syn te vergheefs wtgesproken: ende dat noch ergheer is, sy syn valsche volghen haer leere. Want sy segghē dat het ghene dat door hen bewesen wordt bloet is, ende daer en is maer water in. Ende wat sullen wy segghen van die den kelck ende twater voor bloet sullē hebbē aengebēdē, sullen sy niet alle om heer Ians wille afgoden dienaers syn? die niet allenlyck water inden wyn, maer wyn in synen kelck ten doen vergheten heeft? hoe wel ick dencke dat dit niet dicwils en geschiet, ende dat dese heeren ende keldermeefters lieuer water dan wyn, daer in vergheten te doene. En van des weghē op datter gheen ghebreck en in desen deele, vele van hen beghinnen haer Misse alsoo dat sy terstont de handt op den kelck legghen, na dat sy ghebiecht hebben, aler sy noch baghyne oft hemde ouer haren tabbaert getrocken hebbē. Die andere doen dat ter haluer missen ontrent de secreten: oft al hebben sy te vooren ghedaen, sy besien noch eens ofter gheen feyle en is. Maer dierghelycke geuallen geschieden meest alle dese proper mānen, die eenichsins in haerē gheest beroert syn, ghelyck het dickwils in dit lant gheschiet is, int be-

D. iij.

ghinf.

De celebr.
Missæ. In
quadam.

DE CAYTELEN

ghinsel als men het Euangelie begonste te prediken : Wát so haelt als eenighen dienaar en predicator des Euangely, alleenlyck was aencommen in eenighe stadt, ofte dorp, en die mispape verstonden dat hy daer quam om twoordt godts te verkondighen, sy verloren menichmael huer verstandt ende memorie: Die seer nootsakelyck syn in sulcke dinghen. Want soo eenen danser ende guychelaer gheen goede memorien en heeft, hoe sullé hem soo vele keeren van pas ende wederpas, soo vele bootsen ende goede gebieren, diemen moet doen in het dansen ende batemetspelen te vooren comen? Maer dese arme papen wesende seer in haer sinnen beroert, vergaten den eenen water, den anderen wyn inden kelck te doene, deen vergat synen Lauabo, den anderen synen godt op te heffen, ende den anderen yet anders. End als yemant van die daer ontrent waren dat geware werden, ende hen daer van spraken, Sy antwoorde dese duyels beroeren ons soo, dat wy niet en weten waer wy syn. Ende bouen al, menighe moghen getuyghen, hoe diuwils sy dit geseyt hebben van onsen broeder den goeden en getrouwé dienaar Iesu Christi Farel, wiens naeme alleene heeftse meer verschrickt, dan sy oyt met alle haer besweeringhen, wateren, gewyde keersten ende Cruycken den duyel die sy belesen verschricket en hebben, waerin godt syn groote cracht bewese heeft ouerwinnende dese verleyders in haer eyghen consciencien, ghelyck een rechter de quaetdoenders verwyset ende in des scherprechters handen leuert. Ick verscker v dat ons Papen noyt dese waerschouwinghe, so seer van noode en hadden, als sy doen deden aengesien de groote verschrickinge daer sy mede beuaghen waren, daerse nochtans nyemant en veruolchde.

Maer

Maer ten was niet sonder reden. Want de vette keuckenē quamen daer door in'peryclel. Ende dat argher was, sy en hadden gheenē middele om het vier na haer goetduncken te onsteken, om die te verbernen die het vier van huer keuckene wtblusten: dwelcke seer na het vier des vheuiers bestaet, met het welcke sy al koken dat sy eten ten coste van de arme sielen die daer gebraden worden.

1 Het Lichaem nemen, is hier te verstaen voor eeten: mier om dat dit woord hen schynt weynich te eyslyck ofte groulaem, sy ghebruycken een ander dat wat aenghenaemer is.

2 Soo doende, de pape sal in sulcke Misse twee godes Lichaemen eten, Onder de welcke den laesten sal achter na met syn bloet besproyt werden, ende niet den eersten. Want hy sal sonder bloet genut syn.

3 Dit dient wel gemerckt. Want indien de Christenen het bedroch vā dese verleyders gewaere werden, ten soude voor hen ende hare keuckenē gheen cleyn peryckel noch cleyn argernisse syn.

4 Desen Hostiensis, daer van hier gemelt worde, heeft eenen boeck gemaect die groot genoegh is om een esel te laeden, die vol van sulcke beufelinghen is, sonderlyck in het vierde boeck Tit. 15. daer hy van dese sake handelt.

5 Merckt dat het broot hier noch na de consecratie ende na dat het gheten is broot genaemt wordt: dwelck een groote ketterye ghenoech is om verbernt te syne. Maer den autoor sal hem moghen ontschuldighē voortbringhende Paulū, die wel so vele ende meer geseyt heeft: noemende het broot ende den wyn by huere naemen, soo wel na de consecratie als vooren. Nochtans al ist hier

D.iiij.

broet

Merckt.

DE CAVTELEN

broot genaemt, men moet nietemin verstaen dat het vleesch sy. Daeromme moet myn heer de Mismaker het water tot synen onbyte inswelghen, forghēde dat hy een stuck oft beerken vleeschs dat inde tandē en inden mont mocht ouerghebleuē syn met het water soude wtworpe.

Vanden pape die onbeten habbende ofte in dootsonde wesende Misse doet.

Dat xiiij. Capittel.

Item, indien de priester *I*tem si sacerdos post
Ina de consecratie ghe- *cōsecrationē recor-*
denct dat hy niet a nuch *detur se nō esse iein-*
ter en is, ofte dat hy ee *nū, vel cōmissi* ali-
nighe dootsonde gedaen *quod mortale pecca-*
heeft, ofte verwaeten is, *tū, vel esse ex cōmu-*
hy behoort c berouw te *nicatū, debet cōteri,*
hebben, oft ten minsten *vel salū hāc gratiā*
de gaue des berous te be- *contritionis expete-*
gheeren: ende niet min *re: & nihilominus*
booztgaen, met een booz *procedere cum pro-*
nemen van genouch te *posito satisfaciendi*
doene, ende absolucie te *& absolutionem im-*
berweruen. *petrandi.*

Daer soo hy booz de cō- *Si autem ante con-*
secratie van dese booz *secrationem recor-*
noemde saken gedenckt, *detur predictorum,*
hetlekerste is de begon- *tutius est Missam*
nen

*inceptam deferere, nen misse te latē, ende ab-
 & absolutionem pc- solucie te begheeren, ten-
 tere, nisi inde scan- ware D dat daer dooz er-
 dalum oriatur. ghernisse opzese.*

A Daer is eene Canon in het Concilium Salegnustadi-
 ense. Het welcke gehoudē was ten tyde van Paus Benedi-
 ctus de achtste, en van dē Keyser Henricus de tweede, by-
 den welcken is verordent, dat de priester die na het crayen
 vanden haen gedroncken heeft, niet so stout en sy op
 den na volghenden dach misse te doene, ten zy dat sulcx
 door nootwendicheyt geschiet waere. Nu dan indien
 daer soo groote peryckel is int twelghen van een druppel
 waters als men zynen mont wascht, ende syn tandē wryft,
 ende is om dit soo grooten strydt tusschen de doctoren
 der Roomscher kercke: Hoe vele meer peryckels moetter
 syn als myne heere de pape syn kele met ernstē gespoelt
 heeft, niet met water? maer met wyn. Bouen dien is daer
 noch eenen anderen Canon in het derde Concilie vā Car-
 thago, dwelck is gehaudē geweest, ontrent den tydt des
 Paus Syricy, waer in verordent is, dat het Sacrament des
 altaers (door dwelke men verstaet het nachtmael des hee-
 ten) niet en sy gecelebreert, dan door personen die nuch-
 ter syn: vtgesteken eenen dach binnē den iaere, genaemt
 den dach des auoutmaels onses heerē, oft den Wittendon-
 der dach. Welcke toelatinghe is daer na te nieten gedaen
 geweest, door het ierste Concilium Bracariese gehauden
 ontrent den tyt des Paus Honorij deerste, ende het derde
 iaer des Coninex Ariamiri. Ende het is seker, dat dese oor-
 denighen byde Concilien niet gemaeft en syn door ee-
 nighe superstitie, ghelyck al oft het Sacrament ende de

Den priester
 na tcrayen
 vanden haen
 gedrocnken
 hebbende, en
 mach op diē
 nauolghēdē
 dach gheen
 Misse doen.

Concilium
 Aphri. 3.
 ca. 8.

Concil. Wal.
 de exor. et
 incr. ca. 19.

com-

DE CAVTELEN

communie besmet waren, indien mē te vooren wat spysē ingenomen hadde, gelyck die vander Roomscher kercken nu geuoelen, conscientie makende te cōmuniceren, indien sy slechts een druppel waters ingesvolghē haddē (henlieden mont wasschēde) ghelyck geseyt geweest is. Want tē eersten, een ieghelycken is kennelyck dat onse heer Iesus Christus syn eerst nachmael na de auontmaelyt synen discipulen wtgedeeft heeft. Ende voorts bouen dat wy hier terstont wt het Concilium van Carthago gehoort hebben, soo lenen wy in de kerckelycke Historien, dat hier voortyts eenighe in sommighe plaetsen het nachmael smorghens celebreeerden, na dat sy wat gheten hadden, ende dandere tsauons ende dit alle weken. Maer om dieswille datter mocht misbruyck ende ouerdaet by vele gheschieden, en is niet qualyck toegesien geweest, dat mē het volck daer toe brocht heeft, dat sy smorghens nuchtere het nachmael des heeren souden houden, op dat het niet meerder sebaerheyt en eeuwerdicheyt soude ontfangen syn. Maer daer wt en volcht niet dat men sulcke ordenighe moet onderhouden niet so groote superstition als in de Roomsche kercke gedaen wordt.

*Histo. tri.
lib. 9. ca. 38*

B Dese arme onuerstandinghe en weten niet wat onderscheyt daer is tusschen dootlycke ende tytelycke sonden. Ende daeromme en tellen sy daer maer seuen, met haer spruyten ende rancken. Maer wy en sullen op dit pas daer af niet meer segghen, soo wel wt causen dat den handel sulcx niet en vereyschet, als oock om dat wy daer af wt ende ten vollen gehādelt hebben, in deerste tsamenprekinghe van het wtleggen der thien gheboden,

c De Romanisten bedeylen haer sacramenten der penitentie in dry befunderde hooftstuckē, te weten, in Con-
tritio,

tritio, dat is een nypinghe des herten, Confessio; dat is, belydinghe des monts, en, Satisfactio, dat is voldoeninghe der wercken. Daer na voegen sy by Contritio, twee ander specien, genaemt Attritio, ende Contusio, by Contritio verstaen sy een mishagen datmen heeft om syn misdaden, dat so groot sy ende van so menichfuldighen rouwe ende droesheyte bestae, dat het hert gantsch ghemorselt ende gebroken worde, ghelyck oft yemant eenē steen met eenen hamer wel cleyn ghebroken ende gebriest hadde. Attritio, is vele minder, ghelyck oft daer maer een stuck afgebroken ware. Dese is om de ghene die niet so wel en cunnen berouwen van haer misdaet als sy souden willen, ofte wel behoorden, en dient hem tot een cleyn plaesterken om haer consciētie te smecke en hem seluen te verlossen van onrust die hem deses haluen soude moghē becōmeren. Het schynt dat dese waerschouwinghe de voorgenoemde Attritio wilt beduyden door het begheren der gaue des berous, daer sy af spreeckt, ofte wel dander specie die genaemt is, Contusio, welck is eenen naem die genomen is van een woordt dat stoeten oft morselen beteeckent, ghelyck men eenich dinck morselt ende breekt in groote stucken in eenen Mortier, sonder geheel cleyn te breken oft bryselen. Want het soude moghelyck myn heer de Missemaker te swaer vallen dat hy so grooten berou soude hebben van desorghens gedroncken te hebbenne, en en soude daeromme so seer niet cunnen screyen, dat hy den wyn door syn ooghe soude lossen: behoudens dat sulcke mocht geschieden door het onmatelyck drincken: gelyck dat dickwils aen vele gesehier, die de ooghen met vencie's scharlaken geboort hebben. Het selue mach oock een yegelyckē vā hen geschic-

DE CAVTELEN

gheschieden na datse met haer hoeren geuoelt hebben, daerome indien sy soo haest dese Contritie niet en kunne cryghen, datse ten minsten hebben Attritie, ofte Contusie ende mishagen, dat sy sulck gheene mishagen van haere misdad en hebben als sy behooren. Dit is het remedie dat hier aengeteeckent is na myn geuoelen.

Dese heylighe lieden sorghen seere te verergheren de moeder de heylighe kercke. Want wat soudet doch syn waert dat het volck sulcx gewaer werde? en daeromme het waer betere de biechte ende absolutie natelaren dan in sulcke swaricheyt te vallen.

Vande beestkens die inden wyn vallen, ende vanden wyn daer verghift onder is.

Dat. xiiij. Capittel.

Tem, ^a isser eenighe **I**tem *simusca vel blieghe, oft spinne oft aranea, vel aliyet sulcx booz de conse, quid taliū, ante cōcratie inden kelck geual, secrationem in calinlen, oft oock indien hy be, cem ceciderit, vel uint datter verghift inne etiā venenū immisgedaen is, men behoort sum fore deprehēde den wyn die inden kelck rit, vinū debet inis tot te ghieten, ende na fudi quod est in ca dat den kelck gewasschen lice: & abluto ca is anderen wyn inne te lice, aliud vinum schencken, met water cum aqua poni ad omme te consecreren. consecrandum.*

Daer

Sed si aliquid horum post consecrationem acciderit, debet musca, vel aranea, vel aliquid talium, caute capi, et in alio calice diligenter inter digitos pluries lauari, & vermis comburi, et ablutio cum cineribus combustis in sacrario reponi: vel si sine horrore & abhominatio fieri potest, sumatur à sacerdote.

Maer isser yet sulcx geschiet na de consecratie, men moet voorzichtiglyck de vlieghe, oft spinne, oft yet anders wtnemē, ende dickwils tusscheu dē binckghers, in eenen anderen kelck wasschen, ende den woym verbernen, en de spoelinghe met de verbernende aschen inde sacristye stellen, oft dat dē priester dat selue inneme ist dat het mach geschiedē sonder woeginge oft grouwel.

Sed si probabiliter timeretur quod species vini esset infecta veneno, vel sacerdos sine vomitu vel horrore nimio sumere non auderet, comburatur, ut sumatur: quia venenum nullo modo debet sumi, sed cum reliquis

Maer indien mē sozghde ende vermoede dat de gedaente des wyns met saken yn verghiftet ware: oft indient priester niet sonder wtspouwen, ofte groote verscricken en dozste innemē: dat men se verberne, gelyck vozsept is, wāt men moet gheenslins verghift innemen: maer

DE CAUTELEN

maer sulck bloet, daer *quys debet sanguis* berghift inne gemengelt *talis, cui venenum* is, ^hmoet in een supuer *est immisum*, in vatken metter reliquien *vasculo mundo re-* en heylighdōmē bewaert *seruari. Et ne sa-* worden. Ende op dat het *cramētum maneat* sacramēt niet onvolmaect *imperfectum*, debet en blyue, hy moet weder *calicem denuō riti-* romme den kelck behooy *preparare, & resu-* lyck bereyde, ende weder *mere consecratio-* romme de consecratie des *nem sanguinis*, ab bloets beghinnen vā dese *illo loco. Simili mo-* plaetse. Gelycker wys *et. do. &c.*

En ghy moet aenmerckē *Et nota quod secū* dat volghēde de leere der *dū doctores, nihil* doctozē, niet grouwelycx *abominabile sumi* ē moet ingenomē syn ter *debet, occasione hu-* doosakē vā dit sacrament. *ius sacramenti.*

Cic. de di-
ni. li. 1. et. 2.

A Daer en feylt maer een vlieghe, oft mugghe, of een sodanich beestken, om dese godemakers soo leer te ver- slaen, als de simme des Conincks der Molossen verbaelde die van Lacedemonien, doense den emer storte daer de loten van Dodona inslaghen.

B Dit handelt van de conste om vliegghen en spinnen te wasschē ende om looghe daer af te maken. Men moet listelyck en voorsichtichlyck mede toegaen: want het syn listighe ende periculoose beesten, ende sunderlyck als droncken

droncken syn, gelyck dese die indē wyn, oft om eyghent-
lycker te spreken volghende der papen leere, in het bloet
verdroncken syn. Want den wyn na de consecratie en is
niet meer wyn maer bloet. Daer op soude men moghen
vraghen, te weten: oft dese vliegghen ende spinnen, oft
dierghelyck wormkens, bloet oft wyn ghedronckē heb-
ben? aengesien datse daer in versmacht ende verdroncken
syn, dwelck niet en geschiet sonder meer gedroncken te
hebben, dan hen van noode is? Maer ick late dat onse
meesters vander Sorbonne scheyden.

e Sacrariū, is een plaetse daer mē de heylichdōmen inne
bewaert, als reliquien ende andere dierghelyck dinghen
syn, daeromme beteeckēt het oock een cassē der reliquien,
het sal nu dan een sacristie ofte cassē van de vlieghe, spin-
nen ende wormen syn, ende de vliegghen, spinnen, ende
wormen sullen onder de reliquien en heylichdommen
der Roomcher kercke gerekent syn: op dat de reliquien
den heylighen allesyns ghelyck wesen.

o Dit moet verstaen syn van de wasschinghe, en looghe
daer dese vliegghen, spinnen, ende wormē, mede gewassen
syn geweest, daer wy nu af gesproken hebben. Maer in-
dien dit bloet heer Ian niet angenaem en is, so mach hy
volstaen mits dat in die Sacristie en cassē van de reliqui-
en te ghieten, want het niet seer begherlyck en is omme
de apothekerye die daer inne gemengelt is.

s Dit is noch ergher dā de wasschinghe, ende looghe der
vliegghen: want het soude een seer periculoos bloet syn
indien het doode En seer verschillen van het bloet Iesu
Christi, dwelck het leuen gheeft, gelyck den Paus Victor
de. iij. geproeft heeft, soo hier te vooren geseft is.

F Het sal bet beter syn, datmen dat terstont verberne
dan

DE CAVTELEN

dan oft men daer af maeſte andere Reliquien met het
wrgheſpouſſiel des papen, ende het verghifte. Want men
ſoude dit ſpouſſiel oock moeten verbernen ende by de re-
liquien bewaren.

• Dit en is niet ſonder redene geſeyt, want ten ſyn niet
accidenten alleene ſonder ſubſtantie.

H Reliquien van het dierbaer bloet des verghiften gode
der papen. Daer omme ſalmen die ſo wel moeten eeren
ende in proceſſie draghen, alſmen doet de heylighe hoſtie
van Dijon, de welcke door eenen Iode gemartelt is ge-
weeft: ſoo datſe gebloet heeft, gelycke de witte hoſtie
ende het maechden was betuyckt, dat de pape root ghe-
ſchildert hebben gelyck ſe oock die hoſtie vanden Jacop-
men tot Berne, en den heylighen ſweerdeock van Cham-
beri gedaen hebben. Want is dit heylich bloet niet oock
gemartelt alſt verghiftet is? haddet niet beter geweest,
voor den Paus victor dat dit bloet dat hy dranck, inde
caſſe vāder reliquien inde kercke hadde geleyt geeweelt?
dan datmen van zynen buyck ende maghe een caſſe der
reliquien maeſte, dieſe niet verteeren en conde? Hoe wel
de Pauſen hen op eenen hooghen ſtoel ende oſbaer doen
draghen, ende als goden aenbidden, Iae in meerder wer-
dicheyt ende hoochheyt dan haren witten godt dy ſy op
een telic voor hen doen ryden. Ick meyne nochtans verſe-
ſekert te ſyne, dat ſy lieuer haddē ſulck een bloet te doen
draghen ende aenbidden in haer plaetſe, dan dat in te ne-
men ghelyck Victor dede.

Onden

OnderWys dienende tot de memorie der papen
ende teghen haere verghetenheyt.

Dat. xv. Capittel.

Item, sacerdos non recolat se dixisse aliquid horum quae debuit dicere, non debet memento turbari. **I**tem, A ist dat de priester niet ē ghedēckt dat hy wat achtergelaten heeft vā het ghene dat hy behoode te lesen, hy en moet daeromme niet ver-
legghen syn.

*Non enim qui multa dicit semper recolit quae dixit. Etiam si sibi pro certo constat, quod aliqua omiserit, si achtergelatē hadde, dat hy talia non sunt de necessitate sacramenti, sicut sunt se en verhael, behoudē dat creta, vel aliqua het niet en sy nootsake-
verba canonis: vlyck tot ten sacramento, tra procedat, nec a ghelyck de secreten ende liquid resumat. Si sommighe woorzen van ramen probabiliter den canen syn: Daer insibi cōstat, quod o- dien hem kennelyck is, misit aliquid, quod dat hy yet achterghelatē sit de necessitate sac- heeft, dwelck nootsake-
C. 1. lyck*

DE CAVTELEN

lyck is totten Sacramēte *cramenti, sicut for-*
 (ghelyck de forme der *ma verborum* per
 woorden daer men mede *quā cōsecratur: om-*
 consacreert) hy moet alle *nia verba consecra-*
 de woorden der consecra- *tionis super suā mas-*
 tie wederōme wt spzeke, *teriā resumere de-*
 want anders en soude de *bet: quia consecra-*
 consecratie niet voldae- *tio facta non est,*
 syn, welck men nochtans *quod tamen non o-*
 niet en soude moghē doen *portet si quae alia*
 soo daer yet anders ver- *pratermissa essent.*
 gheten ware. Dat bindt *Cōiunctio Enim, vel*
 woorden want, ofte *alia verba quae pra-*
 die andere woorden die *cedūt, vel sequun-*
 boozen gaen, oft die de *tur formam, non*
 forme volghen, en syn vā *sunt de ipsius sub-*
 dier Substantie niet. *stantia.*

c Indien de Priester *Si autem sacer-*
 twyfelde oft hy eeni- *dos dubitaret an a-*
 ghe woorden dienende *liquod verbum per-*
 totter substantie achter *tinens ad substan-*
 ghelaten hadde oft niet, *tiam forma omiff-*
 hy en moet gheensins *set, vel non nullate-*
 eenighe conditionele for- *nus debet seruare*
 me aensien, maer son- *formā conditiona-*
 der lichtueerdighe zeker- *lem, sed sine teme-*
 kerheyt de gehele forme *varia assertione for-*
 op de

nam totam super op de selue materie her suam propriam materiam nemen, met dat boozaria debet resumere, nemen dat indien de consecrum hac intentione, secratie gedaen ware, hy quid si consecratio est en soude gheenstins wilset facta, nullo modo len consacreren: maer velit consecrare: sed si waer de consecratio niet consecratio non esset facta: gedaen, dat hy soude wilseta vellet corpus & len het Lichaem ende het sanguine consecrare. bloet consacreren.

A Den paep die seyde, dat hy in meerder swaricheyt was van weghen der missē die hy gelesen hadde, dan voor die hy nagelaten hadde, maectete hem gemackelycker quyte. Want hy seyde, dat hy maer eens geleyt en hadde, in die hy niet gelesen en hadde: te wetene, Dat hy se niet gedaen en hadde. Maer in dander hadde hy bycans soo dickwils geleyt als daer woordē, ende sinnezeden waren, want hy en was noch goet leser, noch goet speelder van pas ende wederpas.

B Ende hieromme seytmen met een ghemeyn spreekwoort dat eenen lueghenaer moet wel indachtich syn oft anders hy sal hem seluen dickmael achterhalen.

C Dit en is niet geleyt sonder goede redenen, want het gaet met dese tooeringhe ende besweeringhe der Paepen die de cracht in de wtsprekinghe der woorden stellen, ghelyck het doet met de besweeringhe des andere tooeraers ende besweerders, want indien daer ghebreck is van een sillabe oft woordt, al de

DE CAVTELEN

besweeringhe heeft haer cracht verloren, ende is al verdoruen. Niettemin dees toouenaers die vande Sacramentale woorden een toouerye willen maken en soudē niet kunnen sekerlyck betoogen wat wyse van woorden Iesus Christus, ende de Appostelen ghebruyct hebben in de Consecratie daer van sy hen betoemen. want hoe wel dat de Euangelisten met Paulo ouer een comen int verstant: nochtans en isser nyemant die de woorden geheellyck ghelyck verhaelt als dander. Ende dat meer is, de Papen en volghen de selue wyse niet meer van deene dan van dandere, maer hebben een daer vele woorden in syn, die in gheen Euangelisten noch Appostelen geuonden en worden.

*Raet teghen het gebreck vander intentie des
priesters in der consecratie.*

Dat. xvj. Capittel.

Item & indien yemant *I*tem, si quis
int consacreren van de *tempore Consec-*
actuele ofte werckende *crationis ab actua-*
intentie ende deuotie als *li intentione & de*
geweken is, hy en consacrat *notione distractus*
creert niet te min, behaue *fuerit, nihilominus*
dens dat de habituele en consacrat: *dūmo-*
crachtighe intētie in hem *do intentio habi-*
blyue, want de grooten *tualis & virtualis*
priester de welken *Je in eo remanserit*
Iesus Christus is, veldoet *summo sacerdote,*
het

scilicet Christo, sup het ghene dat hem ghe-
plente eius defectu. breeckt.

Si autem per ni- Maer indien hy dooz
miā distractionem te groote afwyckinge de
habitualis intentio habituele met de aduele
cum actuali tolla- intentie, ende boozne-
tur (quod raro, vel minghe verliest (oat sel-
nunquam accidit) den oft nummermeer en
videtur quod debe. gheschiet) het schynt dat
 het verba consecra: hy de woordē der cōsecra-
tionis cum actuali tien met de aduele inten-
intentione resume- tie moet hernemen, noch-
re: sic tamen, quod tans met sulcke conditie
nolet consecrare, si dat hy niet en soude willē
consecratio facta cōsacrerēn indien die con-
esset. secratie gedaen ware.

A Om dielswille dat de voorneminghe van dese gode-
 makers in dit werck soo seere gheeyft wordt, als noot-
 sakelyck synde, dat sy sonder die niet en vermoghen, ge-
 lyck hier voor geseyt is. Sy stellen verschil tusschen at-
 tentie ende intentie, segghende dat die intentie nootsake-
 lyck is maer niet de attentie. Dat is te segghene, het is ge-
 noech dat de Priester vorgenommen heeft te consecreren
 als hy consecreert, hoe wel dat syn sinnen alsdan daer op
 niet en letten, ende dat hy niet en pryft, op het ghene
 dat hy doet. ghelyck hy behoorde. Welcke seylen sy wel
 achten straffelyck te syne, maer niet groot genoegh, dat
 E, iij. het soude

DE CAVTELEN

Christ' is een
stadhouder
der papen
geworden.

het soude beletten het fatsoen ende volmaectheyt van dese syne goeden. Ende om dielwille dat geschieden mach dat hy noch a tentue noch intentie en hebbe in het confiteren syn sinnen soo verstroyt worden, datie casteelen in Spaeguien maken, sy segghen ditte ghenoech te syne dat hy in syn verstant een generael gedencken hebbe, dat door een gewoonte daer ingedrukt sy: de welcke het ghelooue ende deuotie van die vander Roomscher kercke ghelyck is, die generalyck ende by manier van doene ghelooue ghelyck de heylighe moeder de kercke, hoe wel dat sy niet en weten wat de kercke is, noch watse ghelooft. Ende dese afgrouwelycke Lasteraers spottende met Iesum Christum, maken hem haren stadhouder, seggende dat hy daer voor hen om denckt, ende dat syn intentie haer seylen ende deuotie voldoet. Dat is te segghen, te wylen dat sy op haer dillekens ende beelkens dencken, Iesus Christus sal het werck waernemen, want hy becommert hem niet haer toouerye ende lasteringhe. Wie en soude hem niet verschriicken hoorende sulcken grouwel en spot.

¶ Wy hebben alreede verclaert in wat sin, sy dese habituele ende crachtighe intentie nemen, de welcke sy voortbringhen by ghebreke vande actuale ende werckende intentie. Maer hier is nu een andere middele voor beyde. Want het mach geschieden (hoe wel het hen niet wel moghelyck en dunckt) dat dese groue p'ompaerts somtyden so diepe om haer vette keuckens, oft eenighe andere saken dencken, datse so vele sullen gedacht hebben, op het ghene dat sy doen willen als een peert, ende datse soo groote deuotie in haer barementspelen hebben, als daer doet een guychelaer, dan alleenlyck om

om haren buyck genoech te doene. Maer laet ons achten dat dit niet lichtelycken en geschiet. Wat sullen sy segghen van de Papen die tooeuenaers wesende syn gheberent geweest, de welcke twintich iaeren godemakers geweest, ende Missē gedaen hadden, na datse godt opentlyck versaeckt hadden, gelyck se selue beleden hebben? Ick vrighen hen wat deuotie oft wat voornemen van consaceren mochten sy hebben, ende wat goden hebben sy gemaect? Ende waer vooren moettē die goden geacht wesen die van tooeuenaers syn gemaect geweest? Ick hebbe der haluen een exempel by gebrocht int eerste deel der christelycker disputatiē, genaemt doffice der doeden. Daeromme ick en sal nu niet breeder daer af spreke, dan dat ick gheen Cautele en vinde die sulcke een swaricheyt soude cunnen helpen oft wechnemen.

*Raedt ende remedie teghen het vallen
vander hostie.*

Dat. xvij. Capittel.

In si hostia cōse, **I**n indien de geconsa-
crata propter fri- **I**n creerde hostie door cou-
g^o, vel alia de causa de ofte ernighe andere
labitur sacerdoti in oorsake wt des Priestters
calicē, sine aīe dini- hādē idē kelck valt, het sy
sionē hostia, sine post vooz het bzekē der hostie
nō debet eā de san- oft daer nāhy en behoord-
guine extrahere, se wt den blēde niet te
C. iij. trec;

DE CAVTELEN

trecken, noch yet daerom *nec aliquid propter*
te doene ofte verande *hoc reuerare*, vel
ren aengaende den dienst *immutare circa ce*
des Sacraments: maer *lebrationem sacra-*
dat hy voortgae in teecke *menti: sed proce-*
nen, ende in andere din *dat insignis*, & in
gen, al oft hyse noch inde *alijs, ac si haberet*
handen hadde. *eam in manibus.*

• Indien de Eucharistie *Si Eucharistia*
op deerde valt, & dat de *in terrā ceciderit*,
plaetse daer sy geleghen *locus ubi iacuit ras*
heeft gheschraapt sy ende *datur, & incinere-*
do; het vier tot aschen *tur per ignem*, &
gepraet, ende de *asche cinis iuxta altare*
by den altaer gheleyt *recondatur.*
worden.

A Desen armen godt is hier in alsoo groote peryckel,
van te verdrinckene in syn bloet, als de vlieghē ende spin-
nen daer hier vooren afgesproken is geweest: Ten min-
sten is hy daer in wel geweyckt: ende des Mismakers
wynsoppe is te meerder, want hy en pleggh geheel sy-
nen goet in syn bloet niet te doppen, dan een deel van
drien. Ten anderen desen godt lynde alsoo inden kelck
ghedopt, en heeft sulck gheen ghenuchte als die andere,
want heere Ian danst syn gaillaerde, ende doet syn spron-
ghen ende keeren, met syn handen alleene, sonder desen
armen godt: eens te verroeren, oft te keeren, die daer ver-
wacht

wacht dat hy met het bloet daer hy innelightinghe -
sloekt werde:

■ Sy noemen hier haer hostie *Eucharistia*, twelck
beteekent dancksegginghe, maer ten grooten onrechte:
want wat dancksegginghe isser inde Missē, die maer een
gheduerighe lasteringhe en is teghen Iesum Christum, en
syn heyligh auontmael?

■ Tis wel redene want sulck eenen afgodt en is niet
weerdich dat hem de aerde draghe, en dat hysse eens rake.

■ Hier syn wederom nieuwe Reliquien comende van
scrapel.

Raedt ende remedie aengaende het stor-
ten des bloets.

Dat. xviii. Capittel.

Itē, si per negli- **I**tem, ist dat door on-
gentiam aliquid **in**arsaemheyt, yet van
de sanguine stilla- **het** bloet, op de tafele,
uerit super tabu- **die** de aerde geraecht wt,
lā, quae terra adhā- **drupt**, dat selue moet by,
ret, stilla per sacer **den** priester met de tonge
dotem cum lingua **opgelact** syn, ende dat
lambatur, & locus **men** de plaetse des tafels
tabula radatur, & **schaue**, ende de schanelin,
rasura igni combu **ghen** verbzande, ende
ratur, & cinis iux- **dasschen** neffens den al-
ta altare cum reli- **taer** met de reliquien be-
quijs recondatur: et **ware**, ende volghende de
reghe

DE CAVTELEN

regghelen, dat den priester *iuxta canones qua*
 dien sulcx geschiet is veer *draginta diebus pœ*
 tich daghen lanck boete *niteat sacerdos, cui*
 doe, oft anders genoech *hoc accidit, vel a-*
 doe na het segghen van *lias debitè satisfi-*
 eenen wyse biechtebae *ciat ad arbitrium*
 der, *confessoris pruden-*
tis.

Maer ist dat de kelck *Si verò super altas*
 op den altaer ghedruppel *re stillauerit calix,*
 heeft, dat hy den druppel *sorbeatur stilla, &*
 opsuppe ende dry daghen *tribus diebus pœni-*
 boete doe. c Maer is den *teat. . Si verò su-*
 druppel op het lynenlakē *per linteū, & ad se-*
 geuallē, en tot het tweede *cundum stilla per-*
 laken doordronghen : dat *uenerit, quatuor di-*
 hy vier daeghē boete doe. *ebus pœniteat : si*
 Ende ist tot het derde lyn *vsque ad tertium,*
 waet : dat hy neghen da *nonem diebus pœ-*
 ghen lanckboete doe. En *niteat: Si vsque ad*
 is de druppel des bloets *quartum stilla san-*
 doordronghē tot het vier *guinis peruenerit,*
 de lyn waet, dat hy twint *viginti diebus pœ-*
 tich daeghen lanck boete *niteat, & linte-*
 doe. Ende dat de priester *mina que stilla te-*
 oft Diaken drymael de *tigerit, tribus vi-*
 doecken daer den Drup *cibus, lauet Sacer-*
 pel

dos vel Diaconus calice supposito : & ablutio cū reliquijs recondatur. pel op gheualen is, wassche, en dat den kelck daer onder sy gehoude, en het af gewaschen met de reliquien beware.

A Daer is geseyt van het Serpent, ende van de vianden godes dat sy de aerde sullen lecken ende eten.

B Hier is wederomme stoffe om vele nyeuwe reliquien te maken.

C Soudet niet beter syn datmen de Linnenlakenen, ofte het geheel stuck inde casse der heylichdommen steide? Maer het soude te vele costen, ende de casse en soude soo veel niet cunnen inbrenghen, datse sulcke oncosten soude connen draghen.

D Heer Ian en sal niet backen, maer hy sal de looghe maken ende wasschen.

E Waeromme en doetmen desen Mismaker niet die indrincken die soo ongeschickt is geweest, want dat soude redelyker syn dan datmen hem wilt doen drincken de afwassinghe der vlieghe ende spinnen, en dierghelycke gewormte, waer van men hier vooren eenen dranck gemaect heeft, op dattet den pacient inneme indient hem ghelieft.

Vande

DE CAVTELEN

*Van de papen die den godt der Miffen
wtfpouwen.*

Dat. xix. Capittel.

Item a indien yemant *I*tem, si quis ali-
door boozgaende gulst, *quo casu gula Eu*
cheyt de Eucharistie wt *charistiam euomue*
bzaecht, dit spoufel moet *rit, vomitus ille des*
men tot aschen maken, *bet incinerari, et ci*
ende de aschen leggen en *neres iuxta altare*
bevarē neffens dē altaer. *debent recondi.*

Ende is hy clerck, *Mo.* *Et si fuerit cleric⁹,*
nick, priester, oft diaken, *monach⁹, presbyter,*
dat hy veertich daghen *vel diacon⁹, quadra*
boete doe, Den Bisschop *ginta dieb⁹ pœnite*
tseuentich daghen, ende *at: episcop⁹ septua*
de leecken dertich. Maer *ginta: laic⁹ triginta.*
is dat sulcx geschiet door *Si verò ex infirmitate*
cranckheyt, dat hy vyff *te euomuerit, quinq;*
daghen boete doe, oft *dieb⁹ pœniteat: vel*
dat hy anders ghenoech *alias, vt supra, de*
doe, ter discretien vanden *bitè satisfaciât ad*
biechtvader. *arbitriũ cōfessoris.*

A Hier is de Eucharistie wederom me genomen voorde
Hostie, en voor den papen godt. Maer de wyle sy dachten
dat het een ombequaem spreken soude syn indien sy sey-
den. Ist dat yemant de hostie, oft godt, oft het Lichaem,
oft het vleesch godes wtfpouwet, sy hebben lieuer ghe-
bruyckt

bruyckt dat woordt *Eucharistia*, Dat is te segghen, Dancklegghinghe, in dwelcke sy niet ombetamelyck en spreken, want sy door de afgrouwelycke lasteringhen die in haer Missen wtstooten alle de dancklegghinghen, diemen tot Iesum Christum in het nachtmael behoorde te doene, wthraken. Maer wie can sulcke wysen van spreken hooren sonder grouwel? Maer na dien dese ongeschickte beesten wtgebraeckt hebben, men sal daer na haer stinckende wtspouffel inde casse moeten legghen, ende heylichdommen afmaken.

Van de straffe des papen die synen godt laet stellen, verliesen ende verrotten.

Dat.xx.Capittel.

Qui verò non bene custodit sacramentum, ita **M**aer ^A die het sacra- ^{Der papen} ^{godē macht.} mēt niet wel en bewaert, so dat het quodmus vel aliud een muys ofte ander dier animal comederit, etc: Dat hy veertich dae quadraginta dieb⁹ ghen boete. ^B Maer die het verliest, ^C een deel van dien ^D Het schynt dat de ^E priester door wiens on-

paeniteat. Qui autem perdidit illud, ostendat ei pars eius ceci-
derit, & non fuerit inuenta, triginta diebus paeniteat. Eas-
dem paenitentia vis detur dignus sacer-

DE CAVTELEN

narfaemheyt de geconſa- *dos, per cuius negli-*
 reerde hoſtien verrottē, *gentiā putreſcūt ho*
 behoort gelycke ſtraffe te *ſtia cōſecrat.e. Di-*
 draghen. Ende den peni- *ctis autē diebus pen-*
 tent behoort dien tyt ge- *nitens debet ieiun-*
 duerende te vaſten, ende *nare, & à cōmunio*
 af te houden van cōmuni- *ne, & à celebratio-*
 ceren ende Wiſſe te doen, *ne abſtinere.*

Nochtans weghēde die *Penſatis tamen*
 circonſtantien der ſonde, *circumſtantijs deli-*
 cti des perſoens, de booz- *cti & perſone,* po-
 ſeyde boete moet gemeer- *teſt minui vel au-*
 dert, oft genindert wor- *geri pœnitētia præ-*
 den, na het oordeelen *dicta ſecundum ar-*
 des diſcreten biechtva- *bitriū diſcretis com-*
 ders. *feſſoris.*

Men moet nochtās hou- *Hoc tamen tenens*
 den, dat in wat plaetſe de *dum eſt, quod ubi*
 ſpecien des ſacraments *cunq̃ue inueniūtur*
 ooghelſcheynt gevonden *ſpecieſ ſacramenti*
 wordē, dat ſy moeten niet *integra, reueren-*
 grooter Cerwerdicheyt *ter ſumenda ſunt.*
 genomen ſyn. Waer can *Quod ſi ſine pe-*
 dat niet gedaen worden *riculo fieri non po-*
 ſonder peryckel, dan be- *teſt, ſunt tunc pro*
 hoortmentle te bewaren *Reliquijs reſervan-*
 booz heylighdommen. *dē.*

A Sy nemen hier den name Sacrament inden seluen fin als sy te vooren Eucharistia deden, ende ter seluer oor- sake: want het soude onbetamelyck gesproken syn, in- dien sy seyden dat God, oft het Lichaem, oft vleesch godes vande Muyfen oft van eenighe andere diere soude gheten syn. Daer op dient gemerckt, dat desen godt trauwanten hebben moet, oft anders hy soude daghelycx in groote peryckel syn, ten sy dat de busse en schaprade wel gesloten, ende sterck genoegh sy, om de aenslaghen van sulcke aenuechters te wederstaene. Ende nochtans en can dat al dicwils niet helpen.

B Ten es gheen cleyn sake god verliezen.

c Dit moet verstaen wesen als hy ghebroken is in stucken, na de bedeeplinghe ende brekinghe vander Hostie.

d Geconsacreerde Hostien syn goden van broode ghe- maect. Maer van die ende van sulcken Christi als dese syn, en machmen niet segghen tgene dat vanden warach- tighen sone godes geschreue staet, ghy en sult niet toela- ten dat uwen heylighen verrotte. Ende wederomme hy is opgestaen, hy en is hier niet. Wat souckt ghy den le- uendinghen by den dooden?

Psal. 16. b.

10.

Act. 2. d. 31.

Mar. 21. a. 6.

e Sy noemen de Specie des Sacraments de accidenten ende ghedaenten sonder substantie des broots. Maer wat vreesen sy, zoo daer nu niet meer en is dan alleenlyck de ghedaente, ende de witticheyt vanden broode, sonder substantie ende wesentheyt des selues, noch des Lichaems in dwelcke het verandert is?

Vande

DE CAVTELEN

*Vande goden der Misse die twyfelachtich,
ende wtgespoghen syn.*

Dat. xxj. Capittel.

Item ^a indien de hostie, *Item, si hostia,*
 oft een deel vā dien, on- *vel pars hostie in*
 der de ^b *Dalla* ofte co- *nēta fuerit sub pal-*
 pozael gheuonden wordt, *la, vel corporali,* &
 ende dat men twyfele *dubitatur si est*
 oft het gheconsecreert is *consecrata, vel nō,*
 oft niet, de Priester be- *debet eam post*
 hooftse eerweerdichlyck *sumptionem sāgui-*
 te nemē, nadien dat hy het *nis reuenter su-*
 bloet genut heeft: gelyck *mere: ut in titu-*
 men inden tytēl vā de ce- *lo, De celebratione*
 lebratie der misse breeder *Missa, plenius in-*
 sal verclaert vinden, *uenies.*

^c Item, ist dat het *Li: Itē si corp⁹ dñi infr-*
 chaem des heeren dē siec, *mo datū ppter in-*
 ken ingegeuē, dooz crāck- *firmitatē, siue p alia*
 heyt ofte eenighe ander *qualēcūq, causam*
 sake wtgeworpen wordt, *reijcitur: prout di-*
 datmē tē bestē dat inoge, *ligentius fieri pote-*
 lyck is het selue opneme, *rit, recipiatur.*

Ende indien men dooz *Et si propter hu-*
 menschelyck cranchheyt *manam fragilitatē*
 nyemant en vinde die het *non inuenitur qui*
 gheen dat den siecken wt, *reiectionem illā ve-*

ge.

lit sumere, aut non gewoꝝpē heeft soude wil-
possit, comburatur : len of: kunnen innemen.
& combustio in sa. Datmen het selue berne,
crario reponatur. ende de aschen inde casse
 der heylighdōmē beware.

A Dese onderwyfinghe is voor de onseker goden, dat is van de welcke men twyfelt oft sy goden zijn oft niet.

B Dit wordt verstaen soo wel van de geheele, als van de ghebroken goden, die hen onder het deexel des kelcks, (dat sy Pallam noemen) oft onder den doeck ende het beddecleet, daerse haer goden oplegghē verborghen hebben, het welck daerom Corporael genoemd is, om dat Corporael
 wat het is.
 het lichaem van haren god daer op rust.

c Ick sal een historie vertellen, so wel om dese Cautele Historie wa als die andere nauvolghende te verklaren. Die tot Auxerre rachrich van int iaer drysent vyfthondert tsehtwintich, op den dach een Monick die sy noemen Sacramēts dach geschiet is: De welcke my vertelt is van geloofwerdighe getuygen, die selue haer per sonaige gespeelt hebben int tegenwoordich batemētspel daer wy van Melden. Daer was een oude Monick in het clooster der Iacopinen aldaer, die so verrot was vande Nappelsche cortsen, datmen hem wel vanden grare soude geschudt hebben. Ick en wil hem niet noemen, hoe wel my synen naeme ende toenaeme wel bekend is. Dese aude taelweerdighen vader, hadde langhen tydt geweest door syn ouderdom ende cranckheyt dat hy gheen Misse en hadde gedaen, noch ghene goden gheten, Daeromme willende synen brootgodt eeren op den dach die sy hem toescryuen, heeft hem aldoen gestelt om Misse te doene.

F.j.

Maer

DE CAVTELEN

Maer syn maghe en was niet sterck genoegh omme slichacm van synen godt dat hy gheten hadde, ende het bloet dat hy ingedroneken hadde te draeghen ende verzeren. Daeromme soo hy meynde in syn eamer te gaen, passerende door den byuanck des Cloosters, hy heeft moeten guebelen ende spouwen voor de poorte des Cappittels. Ick laete v ouerlegghen wat goede ruecken ende speceryen wt den winckel van dese arme verrotte maghe wtgheleyt worden. Ende hoe dat desen armen godt daer gestelt was. Soo isser dan terstont een gescrey ende beroerte tgeheel Clooster door opgerefen. Ende om diesswille dat den Prior daer niet en was, die wtgegaen was om erghens daer ontrent te prediken, alle de broeders waren dies te meer beladen ghenen raet wetende.

Heylich
spouffel be-
deckt met
den taberna-
kel diemen
ouer de gra-
uen set.

Nochtans na dat sy daer op langhe geraetslaghet hadden, wert besloten dat sy dit heylich ghespouffel souden bedecken met den tabernakel diemē op dē grauen pleech te stellen, als sy voor de doode singhen. Dit wert gedaen, op datter nyemant op dit heylich ghespouffel en soude treden, oft dat het die honden niet en souden connen oplecken, (Want het was rechte sulcke spyse als den honden wel betaeinde ende met rechte tocquam.) Ende om dit heylich spouffel te beter te vereeren, men stelde daer vier wassen keerssen aen de vier hoecken van desen Tabernakel. Daer na wert beuolen dat de Nouicen souden het Versken des loffangs van desen Feestdach den geheelen dach lanck singhen. Het welck beghint, *Tantum ergo Sacramentum veneremur cernui. &c.* Dat is te segghen: Laet ons dan so groot een Sacrament nedergeboghen ceeren: Dat was als dan te verstaene:

die

dit ghespouffel van desen heylighen vader twelck was een seer edel ende wtgelesen Sacrament. Sy singhen oock die Antiphona vanden seluen dach die beghint, *O sacram conuiniunt. &c.* Dat is te segghene, O heylighe maeltyt. Ende niet sonder oorfake. Want sulcke maeltyt betacnde wel den sulcke die haer soo groote eere bewesen. Nochtans hoe heylich datse moeste syn, en isfer te wylent nyemant geuonden onder hen die de selue eens heeft willen aentasten. Want na dat haer soo vele eeren bewesen is geweest, hebben sy wel gehandelt dat yemant onder hen het ware Priestere ofte Diaken, dit heylich bancket soude inslocken ghelyck het louelyck gebruyck heyscht, ende dat de onderwyfinghen, die wy nu tegenwoordich wtleggen inhouden ende leeren. Maer daer en was niet een in dē geheelē hoop soo stoudt, noch vermetē, die het dorstte aengrypen, en die hemdies weerdich achte: soo dat sy noyt met beter herten en seyden, *Domine non sum dignus ut intres sub testū meū.* Mat. 3. a. 3.

Wan sy haren godt willē eten, als sy dan deden, Dat is te segghene: Heer, ick en ben niet weerdich dat ghy onder myn dack ingaet. Eyndlyck daer en was niet eenen diet onder syn dack wilde logeren: Dat is, inswelghen ende in syn maghe herberghen. Want tot desen sin brenghen sy de woordē vā desen goedē hooffman, die hy tot Iesum Christū sprack. Als dan een yegelyck dat weygherde, daer wert anderen ract geuonden: te wetene, dat dit heylich ghespouffel soude eerlyck opgenomen en vergadert werden, en de aerde daer het op geleghen hadde geschrappt sy ende inde kercke gebrocht. Dwelck so gesloten synde, den supprior (wiens naeme ick verswyghe, hoe wel hy my wel bekend is) heeft terstont syn heylighe cleederen

F.ij.

aen-

DE CAVTELEN

aengetrocken : Daer na oock alle de broederen des Con-
 uents ginghen derwaerts in schoone Processie, met twee
 nouicen die de Candelaeers en keersien voor dit weer-
 digh heylighdom droeghen. De nouicen syn by ons, die daer
 van goet geruyghenisse konnen gheuen. Ende men moet
 niet verwondert syn, dat sy sulcke Religie ende leere ver-
 faeckt hebben, vande welcke sy sulck een oeffninghe ge-
 sien hadden. Want wie can dese dinghen verhooren ofte
 overdencken sonder verschricken ? Maer wie en is niet
 verwondert hoe dat het volck dat hem seluen Christenen
 noemt niet duyfentmael en versinckt onder welck sulcke
 lasteringhen ende afgrouwelicheden soo langhe geduert
 hebben, ia selfs onder die men voor de pilaren der kercke
 houdt ? Want wy sien door dese cautelē, dat het gebruyck
 gemeyne is geweest : Iae so gemeyne, datmen selue by
 geschrift gestelt heeft, gelyck het hier blyckt. Wie soude
 oyt connen gedencken of geloouen, dat het Christelyck
 volck soude in sulcke beesticheyt ia onsinneicheyt ende
 raserye geuallen syn ? Want wat is onsinneicheyt ende ra-
 serye ist dit niet ? Hebben sy niet groote reden dat sy ver-
 uolghen ende verbernen die ghene die sulcke afgrouwel-
 icheden niet en gheloouen ? ende die het wtspouffel
 van dese verrotte ende stinkende bocken niet en willen
 aenbidden ? O goedertierenheyt godes, hoe hebt ghy soo
 geduldichlyck dese verschrickelycke lasteringhen tegens
 de Maesteyt uwes soons Iesu Christi verdreghen ? Maer
 na dat dese vervloecte menschen niet allenlyck en willen
 haer sonden bekennen. Maer dat ergher is, in stede dat-
 se selue verdient hebben leuendich geuult ende gebraden
 te syne, sy veruolghen en verbernen de ghene die sulcke
 afgrouwelicheyt niet en bewillighen : Syn sy niet weer-
 dich

Exclamatio

dich datmenſe verclare voor ſulcke als ſy ſyn? Ia ſelfs door haer eyghen boecken ende daeden? Gaet nu ghy heylighe verraeders Iacopynen, myn heeren de inquina-teurs, dat is verdeuers van het ghelooue, gaet veruolcht en doet verbernen de ghene die de goden die ghy en vws ghelycken door v ſtinckende keele wtspouwet niet en willen aenbidden, noch door proceſſie met v eeren. Maer laet ons deſe ſchoone hiftorie voleynden. Na dien dat myn heer den Supprior al gecleer, met geheel het Conuēt daer in Proceſſie waren gecōmen, de aerde werdt neerſte-lyck geſcrapt en het heyligh wtspouſſel met de gewyde ende geſacſſide vingeren opgenomen. Dan begonſten wederom de Iacopyns de eene te ſinghen, ende de andere die meer hypocrytich waren, te ſcreyen, ſiende ſo droeue ende leerlyck een ſpectakel. Want deſe geſchiedeniſſe hadde haren teſtdach gantſch beroert. Na dien dit heyligh ſpouſſel inde kereke met proceſſie gedraeghen was, daer moeſte men wederomme ouerleggen wat men daer mede ſoude doen. Die oude Doctōoren des Conuents or-deelden nuttich te ſyne datmen dat int vier ſoude verber-nen, ende de aſſchen ſtellen ende bewaren inde caſſe der heylighdommen. Want ſy dachten dat het beter was mer-ter ſpoet ſoo te doene, dan voorder te laeten verrotten of verderuen. Int welck ſy ſeer wel onderhouden hebben dat by deſe Cautele beuolen is. Een yder mach nu door deſe Hiftorie oordeelen ende by hem ſeluen bedencken, offer niet vele vuylicheyts en ſtancks en is inde Room-ſche religie.

DE CAUTELEN

*Van de verrotte ende verbrande
goden.*

Dat. xxij. Capittel.

Het selfde is van de *Dem de Eucha-*
 verouderde *Eucha* *ristia inueterata*
ristia volghen het cō *ex Concilio Aure-*
 ciliū van Orleans in het liano Cap. 5. Om-
 byfde Capittel : Alle de *ne sacrificium for-*
 sacrificien die door buy *dida vetustate pers-*
 len ouderdom verdozen *ditum, igne combu-*
 syn, moetmen met vier *rendum est, & ci-*
 verbernen , ende de as *nis iuxta altare cō-*
 schen neffens den altaer *dendus.*
 bewaeren.

▲ Eucharistia, ende Sacrificie syn wederomme in dese
 Cautele voor die hostie ende het Lichaem godes genomē.
 Maer wat verstant van Godt hebben dese appolaten des
 Roomschen Antichrists? Hebben sy niet wilsnich ge-
 weest, als sy door haer Concilien van sulcke sake wet-
 ten, Decreten, ende Reghelen gemaect hebben? Sy had-
 den wel moghen oordeelen wat goden sy in haer bussen
 bewaeren, wan sy hen van verrotten ende verderfenis
 niet en connen beschermen. Wat onverderfelicheyte ende
 onsterfelicheyte sullen wy van sulcke cunnen verwachten?
 Ende hoe soudē wy dese verrotte oblyen voor dat leuen-
 dich broot dat wt den hemel gedaelt is om de weertelt dat
 leuen te gheue cunnen houden? Daer staet van Godt
 geschreuen dat hy niet ouder en wordt: maer desen ver-

rot ende verderft door ouderdom. Maer dat noch ergher is, als sy hem hebben laten vervuulen ende schimmelen, oft wtgespoghē soo wordt hy van hen verbrant. Nu dan laetse soo vele stryden als sy willen, ende segghen datter niet en verrot, oft en verbrant, dan die ghe-daente ende niet die wesentheyt. Wy en sullen hier niet breeder at disputeren, om dieswille dat wy elders daer van gesproken hebben.

*Van de goden die van de beesten
gheten sijn.*

Dat. xxiij. Capittel.

*I*tem, si Corpus Domini à muribus vel araneis consumptum ad nihilum deuenerit, si ne multum corruptum fuerit: si integre vermis in eo inuentus fuerit, corroboratur. Si sine horrore residuum praedicto modo corruptum sumi poterit, tutius est ut sumatur.

*I*tem, ist dat het **A** Li-chaem des heeren van de muysen ofte spinners verteert synde te niete gebracht ofte zeer aengeknaecht is, **B** indien den worm geheel geuonden wert dat hy verbernt sy. Indien het ouerblyffel van het ghene dat so aengeknaecht was, ghelyck boosleyp is, sonder grouwele, ofte walghinghe ingenomen cā wordē het sekerste is datmen so doe.

Muysen en spinne moet men verbernen die lichaem des heeren ghetē hebben.

F. iijj:

An:

DE CAVTELEN

Inghelyck ist dat ye *Similiter si quis*
 māt na dat hyt ontfāghen *statim post sūptionē*
 heeft walghinghe crycht *passus fuerit nauſeā,*
 (hoe wel dat dese spysse de *quāuis nō in vētrē,*
 welck is een spysse der *sed in mentē trāse-*
 sielen den gheest en niet *at cibus ille, qui est*
 den buyck toecomt) noch *cibus animae, tamen*
 tans om die eerweerdic *propter sacramenti*
 heyt des Sacraments ist *reuerentiam, si ibi*
 dat daer eenich deel des *aliqua pars Euchar-*
Eucharistia beuōdē werdt *ristia inueniatur,*
 datmen dat met ootmoos *illa cum reuerentia*
 dicheyt nutte, en het c wt *sumatur, & vom-*
 spoussel verberne ende *tus comburatur, &*
 het puluer by de heyligh *puluis cum reliquijs*
 dommen legghe. *reponatur.*

Exclamatio A Och aerde hoe en gaet ghy niet open om dese grou-
 velycke lasteraers in te sliken? Wat tale is doch ditte?
 Indien het Lichaem des heeren, vande muysen ofte spin-
 nen verteert synde te nieten ghebracht is? O ghy onge-
 schickte en veruloecte lasteraers welckes heeren lichaem
 is ditte? Is het des heeren Iesu Christi des soons godes li-
 chaem? laet hy hem van Muysen ende spinnen eten?
 Maer ghy sult segghen, dat hier by verstaen worden, al-
 leenlyek die ghedaenten ende toeuallen des broots son-
 der de substantie, en niet het natuerlyek Lichaem des hee-
 ren. Aenmerckt ghy niet onuerstandighe beesten dat
 godt

godt v doet spreken, om v seluē te beschamen door uwen eyghenen mont, eyghen schriften ende woorden, ende dat ghy v eyghen proces gemaect hebr, duert dien dat ghy eeuwelycke memorie in v misboecken achtergelatē hebt van uwe ketteryen ende lasteringhen die de veruloeckste syn die oyt gehoort hebben geweest sedert dat de weerelt weerelt is geweest? Ghy legt nu v seluen wt ghy verclaert opentlyck wat ghy wilt beteecken. Door dese worden Eucharistie, Hostie, Sacrament, specie des Sacraments, Sacrificie, ende andere ghelycke woordē: ende beuesticht de wtlegginghe die wy daer op gegeuen hebbē, op dat nyemāt en dencke dat wy v onghelyck doen. Maer keert v derwaert ghy wilt ende gheeft sulcke wtlegginghe als ghy wilt van v lichaem des heeren, gheten en verniet van de muysen, spinnen, ende wormen. Al en ware in dese duyuelleche theologie anders gheen quaet, dan dat ghy soo onweerdelyck van het dierbaer lichaem Iesu Christi spreect, hoe vele brands ende viers verdient ghy, ghy lasteraers ende kettters? kettters segghe ick de meeste ende grouvelyckste die noyt inde weerelt geweest syn. Onsteect dan nu houdt ende vier om ons te bēnnen en te braden. Om dieswille dat wy in v nyeuwe goden ende nyeuwe Christis (die hem seluen van beesten laeten eten ende verderuen) niet gheloouen en willen.

B Daer synder die niet te vreden en syn, datmē de muysen oft beest op stueck beuonden soude verbernen, Maer willen datmen yerstmael de selue deyle ende in stucken snyde, om wten buyck ende ingewant eenich ouerblyfsel van desen armen en opgheten godt te vindē. Want verdient dese ongetrauwe beeste niet wel geuierdeelt te syn gelyck een verraeder, ende daer na verbernt te syn als een ketter?

e Dese

DE CAVTELEN

e Dese ordeninghe van het gespouffel te verbernen, is om het ghebreck te voldoene, indien daer nyemant en is die het wille eren. Welcke spyle sy nochtans wel weerdich syn, ende hen ten rechten toecompt, op datmen van hen inder waerheyt ende sonder figure mochte segghen. Den Hond is wedergekeert tot syns selfs wtspouffel. Want sulcke rekels en verdienen niet gheen andere spyle geuoet te syne.

*Van den dranck der Misen ende verkie-
singhe desselfs.*

Dat. xxiiij. Capittel.

Item a soo vele belangt *I*tem, circa ma-
de stoffe des bloets, dat *teriam sanguinis,*
die niet en sy vā onrype *vide ne sit agresta,*
wyn besien, ofte van soo *vel vinum ita de-*
crackē wyn die gheen ghe *bile, quod nullo mo-*
daente vā wyn en heeft : *do habeat speciem*
dat het oock gheen root *vini : ne sit aqua*
water en sy wt een lakē *rubea, expressa de*
in roodelwyn dooz trockē *panno intincto in*
wtgedruckt : *dat het oock vino rubeo : ne sit*
gheen en eedick, noch wyn *acetum, vel vinum*
die gantsch bedozuē is en *omnino corruptum :*
sy : *dat het oock ghenen ne sit claretum, vel*
ypocras , ofte wyn van *vinū de moris, aut*
poerbessen, ofte granatē *malo granatis con-*
gemaect en sy, want die *fectum : Quia ve-*
en

ram speciem vini non retinent. en behouden de rechte gedaente des wyns niet.

Consciēs scienter, et non coactus, cum vino quod est in via corruptionis, vel ad corruptionem ten- So yemāt met wyne die beghint te verderuē ende tot corruptie helt door eyghen willen ende onbedwongen cōsacreert, hoewel dat hy het Lichaem maect hy sondicht grootelyck: want ten houdt de gedaente des wyns niet.

Item cauendum est, ne apponatur nisi modicum de aqua. Item men moet toesien datter maer een weynich waters inne ghemen. *Quia si tantum poneretur quod speciem vini tolleretur, non conficeretur.* gelt en sy. Want indien de ghedaente des wyns benomen ware, men soude niet consacreren.

A Daer is seker geslachte van peren, van welcke men soude moghen vryn maken om Misse mede te doene, by ghebreke van anderē. Soo men dat mach doen van peren, warōme en soude mē tselue niet doene met moerbessē en granaetappelē en andere dierghelycke dinghē. Dese arme elels quellen hē seluen seer ontrent de stoffe der wtwedigher sakē, vā welcke sy meerder sorghe draghē, dan vā die sakē die door de sacramēten beteeckēt syn. Wāt dat is het minste daer sy om denckē, Nademael sy vande sienlycke ende material teckenē afgoden gemaect hebben.

DE CAVTELEN

» Ten ware ghenen noot dat sy hen seluen soo quelden
noch dat sy so vele twistvraeghen maken ter oorsaken
van twater datmen inden wyne moet menghelen, hadden
sy op die eenvoudighe ordeninghe Iesu Christi gebleuen.
Want na dien dat Christus gheen gebot gegeuen en heeft
van water, noch van dese menghelinghe, wat dwaesheyt
is het dat men hem seluen daer meede thoofst seer breke!
Want oft schoon dese ordonancie seer out is, ende datme
schoone redenen ende verborghen sin can voortbringhen
om die selue een verwe te gheuen, wy moeten nochtan
dat voor warachtich houden, dat het sekerste is de orde-
ninghe Iesu Christi eeuuondelycke te volghen, sonder
yet af oft toe te doen.

*Van de wistortinghe des wyne ende des bloets,
ende van het ontduyden soo het
veruorsen ware.*

Dat. xxv. Capittel.

Ist dat booz de transubstantiatie een deel des
» wyne gestort wort, *fuerit pars vini alii*
datmen die » *Palla stille qua, mutetur palla*
swyghende verandere, en *sub silentio*: & sic
dat de Priester soo den *celebrans officium*
dienst volbrenghe. *prosequatur.*

Ist dat hy geheel gestort
is, dat dan den clerck we *fuerit, mutatis lin-*
deromme inschencke na *teaminibus mini-*
dien

stret denuò & re- dien men de lakenen sal
incipiat ab, Hanc verādert hebbē, en na dat
igitur oblationem hy de biechte sal gesprokē
premissa tamen con hebben: dat hy beghinne
fessione. vā daer, Dese oblatie dā.
 na dat hy de biechte sal ge
 sproken hebbe.

Si post transubstā Ist dat na de transub
stantiationē effusa suc- stantiatie, een deel des
rit pars sanguinis, ni bloets wordt wtgestort
hilomin⁹ celebrans dat de Priestere niet te
officiū proseguatur. min officie verbelghe.

Si totū, quod nihil En is het al gestort, soo
omnino remanscrit, datter niet en is ingeble
(quod est valde dif uen (dwelck seer swaer)
ficile) ponat super is) dat hyt opden altaer
propiciatoriū: et mi stelle, ende wederomme
nistret denuò panē, diene broot, wyn, en wa
& vinū, et aquam: ter: ende dat hy beghinne
& reincipiat ab, na dat hy de biechte sal
Hanc igitur obla- gesproken hebbē vā daer,
tionem. &c. confes- Dese oblatie dan ec. ende
sione premissa: et dat yemāt de eerste hostie
sumatur prima ho- ete, het sy de dienaar ofte
stia à ministro, vel eenighen siecken ofte ye
ab infirmo, vel ab ment el die daer toe be
alio ad hoc parato. rey is,

BESLVYT DER CAUTELEN

» *Est* dat d'bloet inden *Si sanguis in calicelck* verbziet, de *pie* *ce congeletur*, de ster moeder soo langhe op *bet tādū exhalat* *»* alemen tot dat het ont *desuper, donec dis* *»* bzieste, oft hy behoort eer *soluatur*, vel *pru* *»* tweerdichlyck gloeynde *»* nas reuerenter apcolen daer by te bzinghe *ponere: aut etiam* *»* ne: oft oock so hy dat an *si aliter non vale* *»* ders niet doen en konde, *»* ret, *solidum trans* *»* geheel in te swelghen. *glutire.*

A Sy spreken seer onbegryppelyck in dese Cautelen volghende haer leere, want sy dē wyn, wyn noemen voor de transubstantiatie: en daer na noemen si dien bloet. Want alsdan na haer spreken en is hy niet meer wyn.

» Het is tdecel vanden kelck.

c Het is om dat nyemant en soude gewaer worden, en datter gheen argernisse wt en soude komen, hoe wel dat die meerder is als den wyn is bloet geworden.

d Dit betuyght opentlyck dat dit bloet seer cout is na dien het veruriet, ende dat vandē Lichaem gescheiden is: want het bloet niet en vervriet int Lichaem, dan als het Lichaem geheel doot is.

» Ende midts dien sal dit bloet tweemaal geasemt syn.

» Volghende dese leere, het sal nootzakelyck syn dat het vier so wel den bloede, als dē lichaeme te hulpe cōme, welck eerstmael int vier, tusschen twee heete yseren gebacken is geweest.

» Dit sal waerlyck wyn oft om beter te spreke bloet cē syn. Wantten is niet meer wyn. Daerōme soo den paepe daer

daer aen verworchde, men soude ten rechten moghen segghen dat hy aen tbloet van synen godt verworchde ware. Daer is meer peryckels inne geleghen dan men meint. Want is Anacreon verworget aen een druyue keerne, ende Fabius Pretor aen een haer, melck drinkēde. Ende de andere aen een vlieghe water drinckende indien wy de oude historien willen geloouen: wat peryckel salt dan syn een geheel scholle in te swelghen.

Plin. li. 7.
ca. 7.

*Besluyt der Cautelen vander
Misse.*

Dat. xxvj. Capittel.

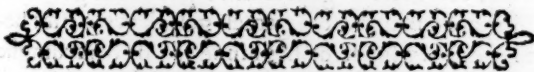
Item, si qua hic defunt, requirantur in Summa & lectura Hostiensis Summa ende lectura van Hostiensis, in den tittele van oratione Missa - de celebratie der Misse: rum: vel melius, ofte betere in de Somme In summis moder- der nyentwer Doctoren norum doctorum v bā de weereltlycke ende trinsque iuris, ac gheestelycke rechten, en theologorum. van de beplighe Schrif- ten.

¶ Daer en is nyemant van goeden verstande, die lichtelyck soude cunnen gheloouen, dat noyt, ick en segge niet de pastooren ende leeraers des volcks, maer de slechtste der weerele

BESLUYT DER CAVTELEN

weert, souden alleenlyck cunnen dencken ende vermoeden die groote raseryen ende ongeschicktheden hier in dese schoone Cautelen begrepen, die wy tot nu toe gehoort hebben, ten ware dat haer boecken soo seker geruyghenisse daer niet en afgauen. Mynes haluen ick en soudet niet konnen geloouen hadde ick sulcx niet gesien en by maniere van spreken metten handen getast. Nochans cunnen wy wt dese conclusie die hier gedaen is verstaen, datter vele meer syn, iae genoegh om vele waghens te laeden, die voortbringhen wilde alle het ghene dat die Doctoren hier in dese conclusie gemelt, gecreuen hebbē. Want hoe vele vraeglistighe ende Schoolsche meesters, mitgaders de Doctoren inde dreckeratē ende beestelycke rechten syn daer, die haer papieren met sulcke beuselinghen becladt hebben? Maer wie isser onder hen, die daer van niet gesproken en heeft, ende die niet een groot deel syns ryts ende oeffeninge versleten en heeft, met stryteden ende besluytinghen van sulcke beuselinghen, droomen, Rasernyen, ende Ontfinnicheden te lichtuen? Dieromme het ghene dat wy voortgebracht hebben en is maer een cleyn wttreck, van woorde te woorde genomen wt den Roomschen misboeck, van dē welcken hier vooren gemelt is: Dwelck vergadert is wt de boecken van dese taelweerdighe ende fine Doctoren, ende is inden Misboeck tot een onderwyfinghe der papen gestelt. Ende om dieswille dat wt dese transtibstantiatie noch duysent ongeschicktheden ende ombequaemicheden spruyten, die hier niet in begrepen en syn, sy seynde de ghene die daer meer af weten willen tot de meesters. Maer wy syn meer dan genoegh te vreden met ditte. Want hier is genoegh, om van haer leere te doene weygherē ende walghen alle menschen

menschen die met hen niet lieuer en hebben ghelyck
vuyle ende ombeschaemde honden te eten, dat sy door
haer stinckende kele wtgespoghen hebben, dan met het
warachtich broot des leuens ende de oprechte hemelsche
leere geuoet ende veruult te syne. Want na dien datter
soo vele spots onreynicheyts, ongeschicktheyts, en grou-
welyckheys is in een schrift, dat soo cleyne is, soo het by-
de andere verghelycket wordt, wat een grouwel soudet
syn te lesen ende te hooren alle de lasteringhen begre-
pen in alle de andere boecken die daer van gheschreuen
syn? Daeromme die meer begheert, ende niet te vreden
en is wt dese cleyne beecxkens die daer wt commen syn
te drincken, die mach tot versluden toe in die Fontaine
gaen drincken. Maer waeromme segghe iek fontaine?
ia tot dese stinckende cuylen van de welcke de gedachte-
nisse alleene is ghenoechsaem, om van verschrictheyt te
bewycken.

G.j. De

BEREYDINGHE TOT De Misse des Lichaems

Iesu Christi.

*Van de bereydinghe des priesters die Misse
wilt doen, ende van het ghene datter
toe noot sakelyck is. Ende eerst-
mael vāde secrete biechte
en van syn absolutie.*

Dat Eerste Capittel.

A dien wy breedt genoeg gesproken hebben vanden oorspronck, hercōminghe ende opbouwinghe der Missē, ende van haer deelen, ende onwyfinghen die den papen gegeven syn soo wel om hen te leeren hoe dat sy haer personnaigie moete spēlē, als om te versien tot de ombehoorlichede die in dit guychelspel soudē moghen toevallē: het soude tyt syn dat wy de geheele forme voorhielē, in de welcke mē mochte aenschouwē alle haer ledē in een lichaē vergadert en genoecht: volghēde het gebruyck der Misboecken hier voorē gemelt gelyck wy terstōt beloest hebbē. Wy sullen dā beghinnē van de bereydinghe des priesters die misse doen sal: tot de welcke eerst is noot sakelyck dat hy hem biechte volghēde de ordōnantie des Paus Innocentij de derde, daer na dat hy syn hooft kame: en voorts syn handen wassche, cyndelyck dat hy gewyde cleederē aen hebbe ick en vermelle niet vā die ghebeden die tot de bereydinghe dienen, ende hem cyghentlyck beuolen syn. Laet ons dan ten eersten handelen van de eorbiechte

biechte ende syn absolutie, ende laet ons haer forme sien
 gelyck sy inde Misboecken gestelt is: daer na sullen wy
 die wtlegghen ende verclaren, met het aenreekenen der
 leetren aen den text om te beter de Misbruyccken ende
 lasteringhen te aenmercken.

Miss. S. G.

Præparatio ad missā. **A** Bercydinghe tot de Misse

Nora, quod volens cō
 fiteri peccata sua, debet
 primò dicere sacerdoti. **Merckt, dat de ghene die
 syn sondē wilt biechten, moet
 eerst totten priester segghen.**

Benedicite pater. **B** Segent vader.

Sacerdos.

De Priester.

Dominus sit in cor
 de tuo & in labijs
 tuis, ad confitēdum
 omnia peccata tua
 in nomine patris &
 filij & spiritus san-
 cti. Amen. **De heere sy in v herte,
 ende in v lippen, om alle
 v sonden te biechten In
 den naem des Vaders,
 ende des soons, ende des
 heylighs gheests. Amen.**

Tunc dicat peccata
 sua. Quibus dictis di-
 cat sacerdos, **c** Dat hy dā alle syn sonden
 verhalet: d'welck gedaē synde
 sal de priester segghen.

Misereatur tui o
 mnipotēs deus. &c. **Den Almachtighen
 Godt ontferme uwer. &c.**
 Indulgentiā, abso-
 lutionem, &c. **Indulgentie ende absolu-
 tie, &c.**

Meritū passionis
 Domini nostri Iesu **D**at de verdienste des
 lydens onses heeren Ie-
 su **G. y.** **su**

BEREYDINGHE TOT

su Christi, de hulpe van Christi, *suffragia*
 de beylighe moeder de *sancta matris Ec-*
 kercke, de weldaeden die *clesia, bona qua fe-*
 ghy gedaē hebt en die ghy *cisti, & qua per*
 dooꝝ de ghenae de godts *Dei gratiam faci-*
 doen sult, moeten v woꝝ *es, sint tibi in Re-*
 den tot vergheuinghe v *missionem peccato-*
 wer sonden. *rum tuorum.*

¶ Dat hy hem boete opleg- *Iniungat poeniten-*
 ghe seggende. *tiam, dicens.*

Ende vooz eyghen boe *Et pro poenitentia*
 te sult ghy dit, ende dat *speciali dices hoc,*
 doen, ofte dit, ende dat *& hoc: vel facies*
 lesen. *hoc & hoc.*

Dat hy hem dan absoluere *Tunc absoluat, di-*
 seggende. *cens.*

Onse heere Iesus Chri *Dñs noster Iesus*
 stus, die de opperste bis *Christus, qui est su-*
 chop is, absoluere v dooꝝ *mus pontifex, p sua*
 syn saechtmodighe berm *pijsimā misericor-*
 herticheyt. ¶ En ick dooꝝ *dñ te absoluat. Et*
 die autoziteyt die my ge *ego autoritate mihi*
 geuē is absoluere v eerst *concessa, absoluo te*
 inael van de sentētie der *primo à scētia mi-*
 minster excomunicatie, *noris excomunicati-*
 so het v van noode is. En *onis, si indigeas. De*
 voozts absoluere ick v vā *inde, absoluo te ab*
 al

De Pape
 starhouder
 van godt.

*omnibus peccatis tuis : al vwe sonden , Anden
In nomine Patris, naeme des vaders , des
& filij, & Spiritus soons, ende des heylighs
sancti. Amen. gheests. Amen.*

Verclaringhen vande Misbruycken ende Lasteringhen die in de forme van dese biechte, ende absolutie begrepen syn.

Dat. ij. Capittel.

A Om diesswille dat den pape hem seluē bereydt tot Lasteringhe godes, ende versakinge Iesu Christi, door syn Misse : om hem daer toe te beter te stellen, hy beghint hem van syn sondē te suyueren door lasteringe tegē Godt ende Iesum Christū, de welck men claerlyck in de absolutie die hem gegeuē wordt can merckē : waer door de verdienste onses heeren Iesu Christi wordt opentlyck versaeft: gelyck dat wy terstont sien sullen.

¶ In dit simmespel syn twee personaigien, daer af deen is den biechtvader, ende dander die hem seluen biecht.

c Wie sal alle syn sonden connen vertellen, om dit gebot te volcomene ? Want ghelyck het geschreuen is, wie can mercken hoe dickwils hy seylt? Ende daeromme Da- Pf. 19. b. 13. uidt die dit seyt : Bidt dat hem Godt wille van syn verholen sonden reynighen, wel Wetende datter meer in hem syn, dan hy soude cōnen verstaen ofte begrypen : Verre sy dat hy die al soude connen vertellen.

¶ Een van dese twee dinghen syn waer. De verdienste Argument des Lydens Iesu Christi, is genoeghsaem om ons ver ghe- om te aen- uinghe, ende absolutie onser sonden te verweruen voor mercken, godt, oft sy en is niet genoeghsaem. Is sy niet ? So en is

G. iij.

Iesus

BEREYDINGHE TOT

Iesus Christus niet Iesus Christus, dat is den oprechten salichmaker, en verlosser vande selen der armer sondaren, is sy genoechsaem, waerōme toevoeghen dese lasteraers in haer forme van absolutie, niet alleenlyck de behulpselen van de moeder de heylighe kercke, maer oock de weldaden van de ghene die hem seluen biecht: toescryuende de selue alsoo wel de vergheuinghe der sonden als sy doen de verdienste des doots Iesu Christi: Want wat beteeckent doch dit anders dan dat Iesus Christus niet gantsch den salichmaker en is, maer alleenlyck tē haluē, oft voor een derdendeel: En dat wy gheen vergiffenisle vā onse sonden alleenlyck door syn doot en cryghē, maer eenſdeels door de selue, eenſdeels door de behulpselē der heyligher moeder de kercke (d'welcke sy onuerātsche werckē noemē) en eenſdeels door die goede wercken die een yegelyck voor hem seluē doet. En door dien en soude de fondaer in Iesu Christo maer int derdendeel syner salicheyt gehoudē syn, ende van dander deel in de kercke: by de welcke mē moet voornemelyck verstaen de papen en monickē: en by hen behulpselen, moet men verstaen hen gebeden, ende daer na een yeghelyck sal t' derde derdedeel in den wyndel van syn goede wercken nemen. Dit is de eere die dese lasteraers Iesu Christo bewysen, en den middel door welken sy de sonden van die ghene die hem seluen aen hen biechten wechnemen.

En Hier wordt boete voor voldoeninghe oft ghenoechdoeninghe genomen, de welcke sy beuelen te doen den ghenen die sy geabsolucert hebben, dat hier geheeten wordt dit en le dit: Dat is het ghene dat de Biechvader in den sin comt: die hier wederomme lasteringhe op laste-

lasteringhe voortbrenght. Want ten eersten, dat hy hier opleyt voor boete, is genomen als een genoechdoeninghe voor de sonden voor Godt, de welcke wederomme ghestelt is in stede van voldoeninghe Iesu Christi, oft te minsten tot de selue genoecht om te voldoende datter aen soude moghen gebreken, op dat de eere nimmermeer geheel den sone godts gelaten en sy, ende datmen hem niet allene voor salichmaker en bekenne, Maer dar altyt een deel den menschen ende haer wercken ende verdiensten toegeschreuen worde. Welcke sake is wtgedruckt in de forme van het gebruyck van geneuen, in deser wyse:

Pro pœnitentia salutari, vos dicetis ter Pater noster, vel facietis. &c. Ista pœnitentia et meritum passionis Iesu Christi, et omnia bona per te facta et facienda, tibi valeant ad remissionem omnium peccatorum. &c. Dat is te segghen, Ghy sult drymael

Pater noster voor een salighe boete lesen. &c. Dese boete, en de verdienste des lydens Iesu Christi, en alle de deuchden die door v gedaen syn, oft noch doen sult, moeten v afflach doen tot vergheuinghe van alle uwe sonden. &c.

Ende daer na dit is noch argher dat de wercken die sy tot sulcke boete ende genoechdoeninghe willen gedaen hebben, syn vol van superstition ende afgoderiye ofte openbaer lasteringhen, gelyck dese syn, te werene, seker getal van Pater noster ende Aue Maria, voor de afgoden te nommelen end te lesen, tot de selue keerften op te offeren: Missen te doen doene voor de leuende ende doode, In bedeuarden te ghane, bullen te coopen ende ander diergelyck saken. Siet hier hoe dat men godt betalt ende genouch doet, volghende t'gebruyck der

Munte der
Roomtscher
kercken om
Godt te be-
talen,

BEREYDINGHE TOT

Roomſcher kercke, euenghelyck als oft yemant de we-
reltlycke ouerheyt, voor eenich miſdaet by hem gedaen,
betalende de bruecke hem op geleyt genoech dede.

¶ Den eerweerdighen biechtvader en is niet te vreden
dat hy den ſondaer die hem ſeluē tot hem gebiecht heeft,
absolutie en vergheuinghe van ſonden in Chriſti naeme
te vercondighen: Maer ſpreekt als een vorſt ende heere,
euenghelyck al oft Chriſtus ſonder hem niet en vermocht
ſeggende: Ende ick abſoluere v door de auctoriteyt my
gegeuen. &c. en daer na beſluyt hy ſyn laſteringhe, In den
naeme des vaders, ende des ſoons. &c. Laſterende de hey-
lighe dyvuldicheyt.

*Van de Leſinghe der Pſalmen, ende hooft kam-
minghe, en vander eerſter Waſſchinghe ver-
heychet in de bereydinghe der prie-
ſters om Miſſe te doene.*

Dat. iij. Capittel.

NA dien dat myn heer ſoo gebiecht en geabſolueert
is, hy is alſoo ſuyuer van ſonden als een vuyle ende
onaerdighe ſueghe, cōmende wt een ſtinckende en
onſuyuer ſlyck. Ende daer na om hem ſeluen beter te be-
reyden, moet hy int beghinſſel (te minſten volghende
Roomſche gebruyck) vyff Pſalmen nommelen ende le-
ſen, te wete den dryentachtichſten, de vierentachen-
tichſten, den vyſſentachtichſten, den hondert vyffthien-
den, ende den hondert negenentwintichtiſten, volghen-
de het getal der ghemeyner ouerſettinghe. Maer het
ſpottichſte is, dat deſe leughenaers ſegghē, dat Linus (dien
ſy ſtellen eerſt nakommer van S. Petrus) ſy authoor van
dit

Ber. de off.
Miſſ. ca. 1.
Nicol. de
plo. tract.
ſacer. de ex-
po. Miſſ.

Linus 1.
a. 70.

dit Roomsche gebruyck. Waer op men mach rechten wt het ghene dat gheseyt is van die werckcluyden die de Missē gesmeert hebben, wat schynsel dat daer is dat Linus de forme van sodanighe beuselinghē gegeuen heeft, als wy hier naemael sien sullen in de forme der Missē, die wy volghende het Roomsche gebruyck sullen voor ooghē stellen: In sonderheyt indien tydt als de Missē selfs noch gheen beghinssel en hadde. Die andere segghen, dat Damasus ende Hieronymus autoors syn, gelyck het geseyt is. Maer wat reden isser van dese meer dan van dandere? want de onghelcertheit ende guychelerye, die in desen dienst syn begrepen, betuyghen clcerlyck hoe oudt dat dien syn mach. Maer laet ons de reste vervolghen, sonder ons te quellen met de autoors van dien, de welcke nyemant en can sekerlyck bewysen. Na tlesen der Psalmen, soo is den priester belast by seker ende wtgedruckte ordeninghe daer op gemaect: Dat hy syn hooft kamme ende suyvere van haren die ontwortelt syn, ende die daer mochten vallen. Want daer soude moghen peryckel syn, datter eenich inden kelcke soude moghen vallen, ende dat den priester mochte verslicken, drinckende tbloet datter inne is, gelyck eertydē Fabius de Raedtheere en Burge-meester te Roome verslickt werdt, door een haer weynich melcks drinckende: soo het alreede hier vooren verhaelt is geweest: Nochtans en voorwenden sy dese redene niet hoe wel sy gewichtigher is dā alle die sy voortbringhen, de welcke tot het stellen ende palleren vande bruyden ende vraukens beter dienen. Maer wie hadde oyt ghedacht dat de kammen nootsakelycken huysraet ende instrumenten waren tot dit guychelspel der Missē? Sy syn daer nochtans gebruyckt, ende niet sonder groote verholent.

Nico. de plo.
tract. sacer.
de exp. Miss.
Dnan. Rat.
de off. lib. 4.
Rub. de cap.
comp.

Plinius. 7.
cap. 7.

VANDE GEVYDE

Nicol. de
plo. tract.
sacer. de ex-
po. Miss.
Durā. rat. di.
off lib. 4.
Rub. de cap.
comp.
Durand. rat.
lib. 4.
Rub. de cap.
comp.
Nicol. de
plo. tract. sa-
cer. de expo.
Miss.

lentheden en verborghen sin op elcken tant, van dien ge-
fundeert om te beteeckenē de suyeringē vā alle ouervlot-
dicheyt en van alle quaede gepeynsen. Want daer synder
wel soo vele in de papen als sy haren opt hooft hebben:
Daerōme dese plōpe hoofden verdienē wel dat sy met de
grouen kam gekamt ende geureuen worden. Maer hoe
wel dat dese ordeninghe gemeyne is voor alle mismakers
nochtans en is sy niet soo wel onderhouden in de missen
vande simpele papen, als in de Missen der bisscoppen: ende
ick en weet niet oft sy gheboden is in alle gebruycken,
gelyck sy is in het Roomsche ende andere diergelycke.
Het mach oock syn dat het den simplen priesteren ge-
noech is, dat sy hen seluen thuys kammen, om dat sy
gheen soo eerlycke Barbiers en hebben, om van hen inde
kercke gekamt ende geureuen te syne, als myn heeren
de bytschapen. Maer het ghemeene volck en weet by-
cans niet van dese verholentheyte ende verborghentheyte
die inden kam gelegen is, dan die wat dieper de Cere-
monien der Bisschoppelycker Missen ingesien hebben.
Na het kemmen compt het eerste wasschen der handen:
Ick noemet eerste, om datter dry totter Missē veror-
dent syn: Te wetene, het eerste dat terstont na de biech-
te geschiet, mitsgaders het wasschen des aengesichts:
Ten tweeden, isser een wasschen int midden vander
Missē: Het derde en tleste geschiet met wyne en niet met
water, Daeromme oock leckt den pape sin vingheren:
Dwelck hy in die andere niet en doet. Maer het is om
dieswille dat hy v'lichaem ende v'bloet van synen Gods
ghandelt heeft, daerom moet hy de selue wel suyue-
ren op datter niet ouer en blyue. Nu dan ten is
gheen wonder dat sy hen seluen soo dickwils was-
schen,

schen, na dien dat sy soo vuyl ende so beuleckt syn door
Lasteringhen.

*Van de gewyde cleederen ende van haer
beteekeninghen ende consecratie.*

Dat.iiij. Capittel.

NA alle dese bereydinghen, soo moet oock desen Nicol.de
guychelaer syn Mommers cleren gelyck hem be- plo. tract. sac.
uolen is aendoen, om hem seluen te Mismaken de exp. Miss.
ende sin personnaigie in dit batementspel te spelen. Maer Duran. rat.
daer is groot onderscheyt tusschen de guychelcleederen lib. 3.
der simpele papen, ende den cleederen der Bisschoppen.
Want daer synder neghen voor den Bisschop, ende maer
selle voor eenen simplen pape. Ten eersten isler Innocentius
verordent dat soo wel deen als dander schoenen aen de off. Miss.
hebbe, soo dat den ghenen die gheloeft heeft baruoets Bernard. de
sonder schoenen te gaene, niet gheoorloeft aen is Missle parenti.
te singhene. Want ghelyck sy segghen eenen Priester
die Missle doet, is ghelyck als een Chrysmen, ende vroom
stryder, die den Duyuel (tot bescherminghe der Christe-
nen) beuecht. Daer om het is noodelyck dat hy wel ge-
wapent ende opgerust sy: want hy heeft tegen een pe-
ryckeloofse beeste te doene: der halue moet hy eerst scho-
ens aen hebben, als om syn voeten te wapenen: de
welcke ghelyck sy segghen, beteekenen oock de Nicol.de
Menschwerdinghe IESU CHRISTI. Eeren sy plo. de expo.
hier niet wel de menschelycke Natuere Iesu Christi, Miss.
als sy de eenen schoen noemen, ende byden seluen ghe- Duran. rat.
lycken: Ende om hen seluen noch openbaerder lasteraers lib. 3. rub. de
tegens syn hocheyt te bewyfen, sy bringhen voort dat calig.
sint

VANDE GEVVYDE

Sint Ian Baptista autoor is van dese verholé wtlegghinge, seggende dat hy die soo genaemt heeft, Verdient dese lasteringe niet wel met brande gestraft te syn? Isser doch eenich duyuel die beter soude met Godts woordt sporten, ende schandelycker tot eenen verkeerden sin draeyen dan dese Lasteraers doen? Maer laet ons de voeten laeten vaeren ende commen tot den hoofde, op d'wleck den Bisschop eenen Myter met hornen in stede van eenen helm ofte stormhoet opstelt, daer de simplen Priester maer een baghyne ofte eenen vrouwen doeck en heeft: d'welck oock daer bouen beteeckent teleet daer mede het aenschyn Iesu Christi ghedeckt was, als die crysknechten hem sloeghen, seggēde, propheteert ons Christus, wie ist die v geslaeghen heeft? Maer die bisschoppen verdienen beter den Myter te draghen, dan de simple priesteren, om diesswille dat dit een teecken van schandelycker menschen is, die weerlich syn int openbaer gestraft te worden, gelyck op een andere plaetse geseyt is, de wyle sy vele grouwelycker syn dan die simpele papē. Want sy syn die selue die de papen maken. Ende daeromme, als Iohannes Hus te Constants verbrant werdt, om te meer met hem te spotten ende hem schandelycker te maken, men stelde hem eenen witten myter opt hooft, die van papier gemaect was, op den welcke twee duyuels gheschildert waren: daer tusschen was geschreuen, Hæresiarcha: Dat is, ouerste ofte beghinner der ketterye. Dat was het oprecht op geschrift, dat niet Ioēs Hus dienaer Iesu Christi, maer den Myters der bisschoppen met rechten toequam, om den stant der bisschoppen met sulcker eeren als sy weerlich syn te verchieren. Maer laet besyden staen de mytren der Bisschoppen, met de baghynen

ende

Mat. 26. g

68.

Marc. 14. g

65.

Luc. 22. g.

63.

ende doecken der priesteren, ende laet ons comen tot het ander harnasch van dese cloecke vooruechters. In stede dat de goede en neerstighe werckluyden als sy hē begheuen tot wercken hare cleederen aflegghen, sorggende dat sy hen seluen te seer souden verhitten, De bischoppen ende papen doen wel anders, ende trecken cleet op cleet aen als sy handt aen twerck stellen. Maer men moet weten, dat sy in vergheldinghe van dien hen ontleeden om ter tasele te sittene: want daer spelen sy haer spel met goeden ernste. Ende hier daer sy maer met God ende syn volck en sporten, sy trecken haer lanck vrouwen hemde, (dwelck sy Alba noemen) bouen haren tabbaert aen: de welcke na haer wtlegghinge is, in stede van een rynckraege, ende beteekēt met eenen den tabbaert die Herodes Iesu Christo tot spot aendede. Want dese wapen stucken dienen seer wel by den anderen. Ende t'gordel daer mede dit hemde op gheschorst is, beteekent den boghe, daer dese schutters hen in desen vreden stryft mede behelpen: insghelycx oock de gheestel daer Iesus Christus mede gegheesselt was: Het cleyn seelken daer de stoole aen dit gordel mede vaste gemaect is, beteekent den koker om de pylen ofte schichten in te doene. De Stoole, dat is de borstbende die den hals omvanght, ende compt ouer den buyck als een boergoentsch cruyce, ghelyck den windel van een cleyn kint, is in stede van de spieles daer men de viant mede beuecht: ende insghelycx in stede van tzeel daer Iesus Christ^o mede geboden vwert, doen hy gegheesselt was. Den Manipulus, dat is den windel, daer den arm mede omwonden is gelyck met een brasleier, beduyt den vuysthaemer: en met eenen tzeel daer mede de handen Iesu Christi gebonden waeren: De Casuyfel, beteeg-

VANDE GEVYDE

bereekent een schilt ofte rustinck ende oock tpurperen cleet, met welck Iesus Christus bespot werrt. Den boeck, is tswerdrt om den viant te beuechten. Ick en sal op desen tyt niet spreken vande andere cleederen ende tuchfelen, die de bisschoppen meer hebben dan de simpele papen. Ick en wille oock niet verhalen de menigherleye wtlegghinghe, en t'menigerleye verborghen ende gheestelyck verstant, dat die doctoren der Roomtscher kereke in haere boecken voortbringhen, om dese verholent bedden der gewyder cleederen te beduyden. Want daer syn der wel soo menichfuldighe als sy beuselinghen hebben connen droomen. Dat wy met cort begryp verhaelt hebbe, is genoechsaem om te verstaene met wat ghereetschap desen cloecken vooruechter ende papelschen ridder int velt comt om den Duyuel te beuechtene, dat is te segghene, om een schermspel ende met eenen de pafsie te spelen als een guychelaer door twelcke hy seer verschilt van Iesu Christo, die willende de voeten van syn Appostelen wuschen, hem seluen niet meer en cleedde dan hy te voorē ge cleet was: maer hy heeft van syn cleederen af geleyt ende heeft daer na syn Lichaem naeck int Cruyce opgeoffert. Bouen dien, moetmen weten dat het van noode is dat alle dese wapenen, ende Mommers cleederen (volghende haer ghebruyck) moeten ghevuyt syn, dat is, befworen ende betoouert. Want sonder dat den duyuel en soudete niet seer vreesen. Maer wie en soude niet lichtelyck connen mercken hoe seer den Duyuel van hem beureest is, als hyse soo vremdelyck vanden hooftde totten voeten vermomselt ende gewapent siet? Hy isser wel soo seer af versickt, dat hy nummermeer

Ioēs. 13. a. 4.
& 19. c. 24.

van

CLEEDEREN.

56

van hen noch van haere tempels en scheydt . Maer sy segghen dat Stephanus de eerste autoor is van de ordonnancie van dese cleederen : hoe wel dat de ordonnancie die op synen naem der haluen voortgebracht syn, alsoo geheel niet en spreken gelyck op syner plaetsen verclaert is. Ick en weet oock niet wie oorspronck geweest syn van soo veelder hande cleederen. Wy lesen wel onder de Regulen des derden Conciliums Bracariense, d'welke gehouden is geweest ontrent de tyden des Paus Vitaliani dat daer verordent was dat gheen Priestere en soude Missie doen oft het nachtmael ontfanghen sonder dit ghewyt cleet , dat daer genaempt is Orarium, de welcke omhelste de twee schouderen : Maer daer en is van dese die wy nu verhaelt hebben niet ghesproken, noch oock vā alle dese poppespelen, noch van sulcke menigerhande vermommelinghe als men huyden sdaechs in de Roomsche kercke siet.

Nicol. de
plo. de expo.
Miss.

Lib. Conci.

Gheen prie-
ster en mach
Missie doen
sonder teleet
Orarium.

*Vande gebeden die de papen mommelen als
sy hen cleeden om de Missie te doene,
ende van de cleederen die
sy aentrecken:*

Dat. v. Cappitel.

NV en ghebreeckt daer anders niet, dan te sien hoe desen vromen ridder hem harnascht om int velt te comen. Waer op moet wederomme gemerckt syn, dat bouen de wyinghe der cleederen, den pape moet noch sommighe verholen worden tusschen syn tanden mommelen te wyle hy hem opruyst, en elck stuck moet syn

VAN DE GEVVYDE

syn eyghen gebet hebben, om bequaem te syne daer toe het dienen moet. Door de welcke wy merckelyck sul-
len aenschauwen hoe dat hy opentlyck met Godt ende
syn heylich woordt spot. Maer ghelyck den dienst meni-
gherley ende diuersch is, na de verscheyden gebruycken,
so syn oock de ghebede met de toevoeghinghe der wac-
penstukken ende Mommerien diuersch. Maer laetse ons
nu hooren in haer taele ende mommelinghe spreken : op
dat wy te beter haer vuylicheyt openbaer maken, ende dat
sy een yegelyck bekend werde. Iae oock den kinderen
op datmen hem seluen daer van wachte.

Missa G.

Hier na volcht het ghene Sequuntur dicenda,
dat de priester moet lesen als à Sacerdote, quando se
hy hem cleedt om Misse te induit ad Missam ce-
doene . Eerstmael makende lebrandam . Primo i
het teecken des A Cruyces signo Crucis facto, ac-
ende nemende D'amict, hy cipiendo Amictum,
segge. dicat.

Heere, stelt den Helm 2 *Pone Domine*
der Salicheyt op myn *galeã salutis in ca-*
hooft, om alle de listen *pite meo, ad expug-*
des duyuels te ouerwin- *nandas & superans*
nen, ende ouer te comen, *das omnes diaboli-*
Anden naeme des vaders *cas fraudes, In no-*
ende des soons, &c. *mine patr. &c.*

Hem seluen gordende met 3 *Circueñdo se & cin-*
de zeelkens des Amictz. cēdo cordulis amicti:

c **Suy**

Munda me dñe ab immūditia mentis et corporis, ut dignē possim adimplere opus sanctum tuum, Per Christum Dominum nostrum. **c** Suyuert my Heer van de besmetheyt des gheest en des Lichaems, op dat ick weerdichlyck v heyligh werck mach volcommē, dooz onsen heere Jesum Chzistū.

4 *Ad Albam ponendam, dicat.* Om de albe te stellen, dat hy segghe.

Indue me Domine vestimento salutis, & tunica iustitie, vel, Et indumēto latitie circunda me seper, Per Christum dominum. **D** Heere, doet my aen telect der salicheyt, ende den rock der rechtweerdicheyt. Ofte, Ende omringhelt my altyts met het cleet der blyschapen, dooz Jesum Chzistū.

5 *Ad Zonam ponendam, dicat.* Int enoopen vanden gordele hy segge.

Præcinge Domine cingulo fidei lumbos cordis & corporis mei, & exingue in me omnes humores libidinis, & remaneat amor totius castitatis, per Christ. Do. nost. **E** Heere ombanght die lenden myns herten ende Lichaems met den gordel des gheloofs, ende wt bluscht in my alle de bochticheden des oncuysheys en doet de begheerte der suyuerheyt in my woonē, dooz onse heer Je. Chzist.

V. J.

Dat

DEERSTE DEEL

Dat hy int nemen des manipulums segghe. 6 *Ad Manipulum, dicat,*

Almachtighe God ick *Te deprecor oīpo-*
bidde v, dat ick mach ver*tens Deus, ut sic me*
dienen alsoo te d'raghen *re ar manipulū de-*
mynen f schooff gaende *portare eūdo et flens*
ende screyende met ge*do cū patiētia et ex*
duldicheyt, ende dat ick *ultatione deferēdo,*
dien wederb'zēgende met *ut cum istis portio-*
blysschap mach deel heb*nem accipiam. Per*
ben met dese, dooz onser *Christum Domi-*
heer Iesum Chzistum. *num nostrum.*

Int aendoen der 7 *Ad Stolum ponendam.*
Stoole.

Omuanght mynen hals *Stola iugo iusti-*
met ^G de stoole d'welck is *tia, circunda cer-*
tiock der rechtwoerdicheyt. *nem meam.*

Int aendoen des Casuyfels. 8 *Ad Calulā ponēdā.*

Al Iock is lieffelyck, *Iugū tuū dñe sua-*
ende v last is licht, ^H en*ue est, & onus tuū*
de daeromme **Salich** *leue. Idcirco presta*
maker der **Weerelt,** *ut illud valeam des*
gheeft dat ick tselue mach *portare, quaten' tu*
d'raghen op dat ick ge*am possim miseri-*
nade van v vercryghe, *cordiam consequi,*
leest ende heerschap godt. *saluator mūdi. Qui*
In volcommen d'zuul *in trinitate perfecta*
dich

vinis et regnas deus diecheyt in der Ceutwic
Per oia secula secu. heyt.

Verclaringhe van de voorsyde saken.

Dat. vj Capittel.

A Inde forme vander Mille wort dickwils van het teecken des Cruyces verhaelt, het welcke sy groote cracht toefchryuen, als soo wy elders verclaert hebben.

B Ist niet groot spot, iae onuerdrachelycke lasteringhe dat sy de woordē die Paulus van de oprechte gheestelycke wapenen heeft gheschreuen (met welcke alle goede christenen teghen de versoeckinghen des duyuels behooren voorsien te syne) tot dese Mommeryen ende beuselingen voeghen? In stede van de salicheyt die wy in Christo hebben voor eenen helm: Dees lasteraers brenghen ons een baghyne ende vrouwen doeck: want sulcx verstaen sy by d'Amickt. Na het gebruyck van Sens, ist genomen voor het iock ende last des Heeren. Maer om dielwille dat ander de Casuyfel in stede van dien stellen, wy sullen daer af op syn plaetse handelen.

Eph. 6. b. 11.
 1. Tess. 5. a. 8

c Daer en is in D'amiēt niet soo cleyn een seelken of daer en syn groote verholentheden in besloten die te lāck souden syn om te verhalen.

d Paulus gheeft voor wapeninghe des borsts den rustinck der rechtweerdicheyt des geloofs, ende de lieffde: maer de priester neemt in stede van dien een vrouwen hemde dat tot opde voeten sleijpt (dwelck sy den alf noemen) ende wort opgheuen ende opgetrocken, om eenen schoot vooren ende achter quer den Rieme te maken ghelyck de kinderen maken om peren, appelen, ende noten, ende anderē gelycke vruchten te draghen:

Eph. 6. b. 14.
 1. Tess. 5. a. 8

H ij.

In

DEERSTE DEEL

In den Somer ende herft als fy in haer hemde loopen.

Eph. 6. b. 14

Tell. 5. a. 8.

E Paulus feyt: Staet uwe lendenen omgort hebbende, met het gordel der waerheyt. De priester dan in stede van dit gordel, dwelck is een waepen gordel, tot den gheestlycken strydt, neemt een gordel van coorden: waer by oock verstaen wordt de fuyuerheyt die aen haer moet syn: de weleke sy soo qualyck gedwonghen ende gebonden hebben, datte wt van hen geuloden is.

Eph. 6. b 17.

E In stede dat Paulus het gelooue gheeft voor eenen schilt, ende twoordt Godts voor een fweert: de Priester neemt hier een kints windel in stede van armstuck ende handtschoen. De dienaers ende kinderen godes die in dese weerelt om den naemie des heeren vele geleden hebben, ende die daer na groote blyfchap om haere verlossinghe ontfanghen, ende de vrucht van haer ellende en cruyce,

Pf 126. 2. 5. 6

dat sy gedraghen, hebben genieten, syn in de Psalmen byde ackerluyden vergehelecken, die met grooten aerbeyt saeyen: ende daer na in den oost verblyden, als sy de handen vol met vruchten brenghen. Inghelycx de Papen, die seer gearbeyt hebben met saeyen voor Iesu Christo, draghen oock haren oost, te wetene, een windel die sy om haren arm winden (ghelyck den ghenen daermen de kinderen mede wint) dien sy Manipulum noemen, dat een handtbussel ofte hantvol beteeckent, op dat haren oost sy gelycke haer besayinghe. Is dit niet een schoone gelyckenisse?

Wat stola beteekent.

o Stola, beteeckent int Griecx ende Latyn een lanck cleet ende sanderlinghe een vrouwen cleet. Wy hebben alreede geseyt tot wat verstant dit woort gebruyckt wordt, in dit camerspel. De eene neement voor teleet der rechtveerdicheyt, die ander voor tiock. In stede van Iesu Christo op-

So oprecht cleet der rechtveerdicheyt, met twelcke alle de ghene becleedt syn die waerachtich in Iesu Christo gedopt syn, neemt de Priester dit borstuychfel; als een peert datmen wil doen trecken aen eenen wagen, ofte ter saedel doen gaen.

Galat. 6.

H Iesus Christus seyt: Coemt tot my alle die vermoyt ende beladen syt, ende ick sal v verquicken: neemt myn iock op v, want het is liefelyck ende mynen last is licht. Hy wilt by dese woorden, dat een yeghelyck hem seluen syner discipline onderworpe ende dat hem een yeghelyck bekenne voor meester, ende van hem hulpe begheere.

Mat. II. c. 28

In stede van ditte, de Priester doet aen desen gynchelrock ende dit cleet met eenē gate dat sy Casula noemen: door twelcke hy syn hooft steeckt als een velhoen wt een muyle. Dat is een syn iock Christi. Die andere nement voor eenē Rinckrock oft rinckraghe. Nu is myn heer de prochi-haen gereet om in de baen te commen, gewapent vāden hooftē tottē voeten, ende vermomfelt om te dansen, ende gynchelspel aen te gaen. Maer eer hy syn Casuyfel aentreckt, hy moet altooren syn gewydtwater maken ende besweeren, wesende in syn hemde, als een wyner persser, tſy somer oft winter: indient Sondach ende een hoochmisse is. Maer wy en sullen hier van dese besweeringhe noch van dese quispelinghe des gewydenwaters niet breeder roeren, om der redenen wille die wy elders genoegsaem verclaert hebben. Wy en sullen oock van de processie die sy rondomme dē Tempel draeghen, volghende dordonnantie van Agapetus, gelyck geseyt is, Alexāder. 5.

De pape maket wywater wesende in syn hēde.

niet roeren. Laet ons dan sien hoe myn heer de prochi-pape de tafele beghint te bestormen op de welck hy syn Agapetus. 1. schick maecte te onbyten, ende pas en wederpas te spēle. An. 535.

Hij.

Van

DEERSTE DEEL

*Vande deylinghe des dienſts der Miſſen, ende
eerſt van het deel dat ſy heeten berey-
dinghe, ende van het aencōmen des
prieſters totten altaer, ende vā
de biechte die hy voor
dien doet.*

Dat. vij. Capittel.

Nicol. de
Plou. de ex-
po. Miſſ.

V Olghende de Doctoren die de Miſſe wtgheleyt hebben, wy moghen haeren dienſt in ſelle deel ſcheyden. Deerſte is ghenacmt de Bereydinghe, de welcke duert vanden beghinne tot de Epiftel. Tweede is genaemt de Inſtructie, ende duert tot Doſſertorie. Tderde is genaemt Oblatie, en duert tot de Prefacie. Tvierde wort genaemt Conſecratie, ende duert tot het Gheber des heeren. Tvyfde is geheten nuttinghe des Sacraments, ende duert tot de Communie. Tſefte is genaempt Danckſegginghe, ende duert totten eynde. Wy ſullen verklaren de redenen waeromme dat ſy ſoo genaemt ſyn, als wy totter wtlegghinghe van een yder van deſen ſtucken cōmen ſullen. Dit beghinſel wort preparatio (dat is bereydinghe) genaemt, om dielwille dat die geſtelt is in ſtede vāde gebeden diemen inde oude kercke dede, ſoo wel om de dienaers der ſcluer tot de predicatie des woorts te bereyden, als de toehoorders om het woort te hooren, ende met vrucht ende ſtichtinghe te enſangen. Daer omme is daer een forme der ghemeynder biechte. Daer ſyn oock gebeden, ende ſanck der Pſalmen. Maer laet ons aenmercken hoe dat de forme der ouder kercke hier nedergeſworpen is, ende hoe vele laſteringhen darin alle deſe dinghen ſyh. Ende op dat een yeghelyck ſoude te be-

te beter moghen ghedencken wien de stucken die aende
 Missē gelapt syn toegeschreuen worden, wy sullen opden
 kār aen elck stuck de namē vāde selue aenteeckenē, nade
 letteren vā A. B. En als een ordōnantie vele mānen toege-
 schreuen is, ick en sal maer een lett'r voor al stellen.

Merckt wie
 dat de Missē-
 lappers syn.

Paratus Sacerdos ac- *A De priester bereyt synde,* Miss. G. & R.
 cedat ad Altare, dicen- *cōme tot den altaer, seggende*
 do Psalmum. *den. 43. Psalm.*

a *Iudica me de⁹ & c.* b *Recht my O Godt. &c.* a Celestinus.
 An. 427.

Totum cum.

Tot den eynde met

b *Gloria patri.*

Gloria patri.

b Damasius.

Et postmodum re-
 petat versum.

*Ende dat hy daer na ver-
 haele het veersken.* An. 370.

Et introibo ad al- *c Ende ick sal tot dē al-*
 tare Dei : ad Deū *taer Godts ingaen : tot*
 qui letificat inuen- *gode die myn Jonckheyt*
 tatem meam. *verheucht.*

Versus.

T veersken.

Confitemini do- *e Belyt den heere, want*
 mino quoniā bonus. *hy is vziendelyck.*

Respons.

Antwoorde.

Quoniā in seculū *c Want syn goedertieren-*
 misericordia eius. *heyt duert eeuwichlyck.*

c *Et ego reus et in* r *En ick beschuldich en on* c Pontianus.
 dign⁹ sacerdos cōfi- *weerdich priester bekēne* An. 232.
 teor Deo omni-po- *vooz godt almachtich, en* Damasius.
 An. 376.

V. iiii.

De

DEERSTE DEEL

de heylighe maghet Ma-
 ria, ende alle syn heylighē,
 ende v broeders. Want
 ick ellendich sondaer heb
 be te seer gelondicht tegē
 de wet myns godts, dooz
 gedachten, wooꝝden, wer-
 tken, ende nalatinghe,
 dooz myn schult, myn
 schult, myn alderswaerts
 ste schult. Daeromme
 bidde ick de alder salichste
 godts moder Marie, ende
 alle santen ende santinnē
 dat ghy den heere onsen
 Almachtighen God bidt,
 dat hy myner ontfer-
 me.

*tenti, et beata Ma-
 ria, virginis, et om-
 nib⁹ sanctis eius, et
 vobis fratres: quia
 ego miser peccator
 peccavi nimis cōtra
 dei mei cogita-
 tione, locutioe, opere
 et omissoe, mea cul-
 pa, mea culpa, mea
 grauissima culpa.
 Ideo deprecor bea-
 tissimā dei genitri-
 cē Mariā et oēs sā-
 ctos et sanctas dei,
 et vos fratres orare
 pro me peccatore a-
 pud dñm deum nos-
 trū omnipotētē ut
 ipse misereatur mei*

En doet alsoo syn biechte
 seer synde nedergeknicht.
 Ende soo staende tot dat de
 andere geantwoort hebben.
 De Clercken antwooz
 den. Amen.
 Misereatur. &c.

*Et sic facit cōfessionē
 inclinatus profundē.
 Et sic stet, donec re-
 spōlum fuerit ab alijs.
 Clerici respondēt,
 Amen.
 Misereatur. &c.*

Van

*Vant gene dat dient gemerckt in desen aen-
uanc ende dese gemeyne biechte
des Priesters.*

Dat viij. Capittel.

OM dielwille dat eenich andere breeder, ende van
stucke te stucke hebben vtgeleyt, de passagien der
heylicher Schrift hier voortgebracht, vertoeghende
hoe qualyck dat sy tot sulcx genoecht worden, ende wat
spot ende lasteringhe het tegen godt is, ick sal te lichter
voorby gaen, ende lettē meest op andere stucken die sou-
den moghen nagelaten syn.

A Na dien de priester soo vele als synen persoon be-
langhet bereyt is, ende dat hy tot den altaer comt, men
moet hem vrighen volghende wat gebruyck hy desen
Altaer verstaet, te wetene oft by hem na der Ioden, ofte
heydenen gebruyck neemt, Want de Christenen en heb-
ben ghene materiale altaren, dan desen gheestlycken al-
taer: daer nyemant van geoorloeft is tetene die den Ta-
bernakel dienē, en die noch Iodisch syn, en noch min die
der Heydenen maniere van doen volghen: als die vande
Roomsche kercke in dese sake doe togēde dat sy oprechte
Iodē, ofte oprechte heydenē syn, iac wel alle beyde tamen:
Tē wāer moghelyck dat sy hier niet en wilden dē naeme
Altaer verstaen voor eenen altaer, daermen sacrificie voor
de verlosinghe der sielen opofferde, gelyck sy seggen dat
in de Missē gedaen wordt: Maer voor de tafel daer het
nachmael op gehouden ende dancksegginghe tot Gode
gedien wordt (twelcke oprechte sacrificie des lofs syn) in
dien sin dat de ouders het woort Altaer genomen hebbē
alsē spraken van t sacrament des nachmaels, ende daer-
omme

He. 13. b. 10

DEERSTE DEEL

omme sacrament des altaers by hen genaemt wordt.

Pf. 43. a. 4.

Li. Concil.

¶ Soo het ghene dat wy nu vanden altaer geseft hebbe wel verstaen wort, mē sal lichtelyck connen oordeelē tot wat sin en met wat redenen desen psalm voortgestelt is.

¶ Daer is geordonneert in tweede Concilium van Laodicea, datmen niet diuersche Psalmen noch de veersen van die soude deen onder dander menghelē: maer dat sy souden gelesen wordē inder wyse alsē van de dienaers godts hadden wtgegeuen geweest. Welcke ordonnātie nergens soo qualyck onderhouden is van de Roomsche Papen als in de Missē. Want sy ondermenghen na haer goetdunken vele veertkens, genomen wt diuersche psalmen, springē vāden os op dē esel. gelyck oft sy wat, wilden dichtē daer noch sin noch verstant in en waere, ofte sy deelen eenen seluen psalme, ende neemen daer eenighē veertken wt die sy menghen ende dickmael verhalen sonder propoest ofte redene: gelyck een yegelyck sal moghen oordeelen int aensien deser forme vander Missē.

¶ Ick hebbe eenen Pastoor gekent, die noyt en konste verstaen oft wel wtspreken dit *Introibo*, oft hy en seyde altyts, *Et introibo ad tartara Dei*, Dat is te segghene, Ick sal tot de Hellen Godts ingaen: In stede van te segghene, *Et introibo ad altare Dei*, Ick sal tot den Altaer Godts ingaen. In welck hy hem seluen niet zeer en bedrooch. Want nemende den Altaer in dē seluen sin gelyck die vander Roomscher kercken hier doen, om sulcx te doene als sy hier doen, het is waerlyck eenen openen inganck totter Hellen: Aengesien dat Iesus Christus daer op opentelyck versaeckt wordt, door welcken wy alleen vande Helle verlost moghen worden.

den. Ten is dan niet sonder redene, dat de Pape nederwaerts siet, gebuycht ter aerden, als of hy den hemel ende natuere daer hem godt ingeschapen heeft hadde vergheten, ende als oft hy een beeste gewordē ware, hebbende den Muyle ter aerden, gelyckt vanden Poete in sulcken sin gelchreuen is.

*Hoe wel dat der ander dieren alle
T'gesichte ter aerden neder valle :
God heeft aller menschen mont verheuen
Opwaerts, ende heeft gewilt int leuen
Dat sy den hemel met ooghen besiffen,
En haer gesichte tot de Sterren heffen.*

Oui. Li. i.

Maer myn heere den Eselcop, laet hier den hemel om daerde taenschouwen, van de welcke hy meerder sorghe heeft dan vanden hemel. Soo hy dit dede wt oprechte ootmoedicheyt van herren ende oprechte leetschap syner sonden, als den armen Publicaen, het soude een ander redene syn, maer tis verre van daer.

¶ Dir veeriken is wt eenen anderen Psalm dan tvoor. Pl. 136. 2. 1. giende, dat opentlyck stryft tegen de belydinghe die den Pape terstōt daer na doet. Want in stede dat den Propheet het volck Gods vermaent, om den heere te dancken, ende darmen hem den prys gheue die hem toecomt (het welck d'woordt belyden beteeckent in de heyliche Schrift) hy neemt toevlucht tot andere dan tot gode.

¶ David seyt aen v alleen hebbe ick gesōdicht. Ick sprack: Plal. 51. 2. 6.
Ick wil den heere myn ouertredinghe bekennen: Doē ver Plal. 32. 2. 5.
gaefdy my de misdaet myner sonden. Maer de Pape
belyt hier syn sonden voor alie de gestoruen heylighen
man.

DEERSTE DEEL

mannen ende vrouwen. Want hy met god niet te vreden en is, met welcken alle de Patriarchen, Propheten, ende Appostelen wel te vreden hebben geweest.

G Ende dat noch argher is, als hy int besluyten synet belydenisse begheert vergiffenisse van syn sonden, hy en vermaent van Iesu Christo niet, op dat hy hem een advocat ende middelaer by den vader sy, om die te vercryghen: Maer alleenlyck vande Maghet Maria, ende vande gestoruen heylighen mannē ende vrouwen. D'welck een groote lasteringhe is tegen het ampt en de weldaet Iesu Christi, welcken alleen het ampt des middelaers ende voorsprekers toecomt.

1. Ti. 2. a. 5.

1. Ion. 2. a. 1.

Gal. 3. 8. 19.

Heb. 9. b. 19

Ro. 8. b. 34.

H Dese nederbuyghinghe, dient tot het wel voeghen des belyders.

I De Clerck die in de Missē verandtwoort, gheeft den Priester euenghelycke absolutie, als den Priester daer na hem gheeft. Ende daerōme biechtense deen den anderen. Daer en is gheen onderscheyt dan dat den Misereatur die den clerck en die daer antwoorden lesen, wort in simplē getacle gelesen, om dat hy cyghentlyck dē pape toecomt.

Van de biechte ende absolutie, soo wel der clercken die de Misse dienen, als van dādere die daer teghenwoordich syn, ende vande absolutie die de priester hem gheeft, en de gebeden die hy leest alcer hy totten altaer comt, ende vande bootsen en ghebarē de hy moet maken.

Dat. ix. Capittel.

Ende nadien dat de tegenwoordige sullen haren **E**T post Confiteor alsistentium, dicat Con-

sacerdos.

*Confiteor gelezen hebben, de
priester segghe.*

Amen, Fratres Amen, Broeders ende
 & *sorores* per mise- sulkers dooz de barmher- Miss.G.
ricordiam dñi no- ticheyt onses heeren Ie-
stri Iesu Christi, per su Chzisti, dooz de hulpe
auxilium et signum ende het teecken des heys
sactæ crucis, † per lighen Cruyces, † dooz Merckt.
intesectione beata het middelen der saligher
 & *gloriose semper-* ende eerweerdigher al-
q̃ virginis Maria, tyts Maghet Maria, ende
 & *per merita beato* dooz de Verdiensten der
ru apostoloru Petri heyligher Appostelen, Pe-
et Pauli, beati Mi- tri, ende Pauli, ende sinte
chaelis archangeli, Michiel Aertsengel, ende
beatis Iuliani, et o- den aldersalichsten Iuli-
nniu sanct. & san- aen, ende van alle de sanc-
tarum, misereatur ten ende Santinnen, gode
vestri oipotēs deus, Almachtich doe v barm-
 & *dimittat vobis* herticheyt ende vergheue
oia peccata vestra, v alle uwe sonden: En de
 & *perducat vos le-* heere Iesus Chzist⁹ godes
sius Christ⁹ filius dei sone leyde v int ewwich
ad vitā aternā, A- leuen. Amen. Den go-
men. Indulgentiā & dertieren vader en barm-
absolutione et remis hertighen heere ghene v
sione oim peccatoru aflact, absolutie, ende
 verghe.

DEERSTE DEEL

bergeninghe vā alle uwe *vestrorum, tribuat*
sonden. Amen. Ende de *vobis pius pater &*
genade des heyligē gheest *misericors dñs. A*
des vertroosters, verlich *men. Et gratia S.*
te onse sinnen onse her *Spiritu paracleti il-*
ten, ende lichaemen, en *luminet serfus, cor*
de suyuere ons van onse *da & corpora no-*
cranckheden ende sonden *stra, & emundet*
Amen. *nos à vitijs et deli-*
ctis omnibus. amē.

Onse hulpe sy in den *Adiutoriū nostrū*
naemie des heeren, die he *in noīe dñi, Qui fi-*
mel ende aerde gemaect *cit cælū et terrā. Sit*
heeft. Den naem des he *nomē dñi bñdictū:*
ren sy ghebenedypt, van *Ex hoc nunc et vs-*
nu tot inder eeuwichert, *que in seculū. Ora*
Alderheyligste Moeder *pro nobis Sanctissi-*
Gods bidt vooz ons. Dat *ma Dei genitrix.*
wy der beloesten Chri *Vt digni efficiamur*
sti weerdich gemaect wo *promissionib⁹ Chris*
den. Heere verhoort *sti. Domine exau-*
myn Gebet, ende laet *di orationem meā:*
myn roepen tot v comen. *Et clamor meus ad*
De heere sy met v: Ende *te veniat. Dominus*
met uwen gheest. Laet *vobiscū: et cū spiri-*
ons bidden. *tu tuo. Oremus.*

c De Priester voor den al *Inclinando se an-*

te Altare dicat sub- taer nederbuyghende segghe
missa voce Sacerdos. heymelyck.

Aufer à nobis Heere, neemt van ons
domine, cunctas ini alle onse boosheyt, op dat
quitates nostras, ut wy met suuer herten
ad Sancta Sancto- in het heylighe der heyl
rum puris merea- lighen verdienen in te
mur mentibus in - cōmen, dooz onsen heere
troire, per Christū Iesum Chzistum.

dominum nostrum. Dat hy daer na met onuer-
Postea dicat secreto heuen stemme segge wesende
adhuc inclinatus. noch nedergehuicht.

Oramus te dñe, Wy bidden v heere,
per merita sanctorū dooz de verdiensten der
quorum reliquia hic heylighen, wyens reli-
sunt, et oīm sancto- quien hier syn, ende aller
rū, ut indulgere di- heylighen dat ghy my alle
gneris omnia peccas myn sonden wilt verghe-
ta mea. Amen. uen. Amen.

Qua completa cri- Welck voldaeu synde heft
git se, & manus super hem seluen op ende leggende
Altare deponens, of- zyn handen op den altaer,
culatur Altare: acci- a cust hem ende nemende
pientque thuribulum, twieroockuat van de diaken
(si sit Missa solennis (soo het een hooghe Misse
festi dupl.) à Diaco- van een dobbel feest is) dat
no incensat A Altare, hy den altaer bewieroocke,
ende

A Leo. 3.
An. 796.
heeft het

DEERSTE DEEL

wieroocken
byde Misse
genayt. Vide
Platina in vi
ta Sixti,

ende na dat hy twieroockvat & reddito thuribulo
den diaken sal wedergegeuen diacono, osculando pa
hebben cussende het schotel- tenam, dicat.
ken, hy segge.

Wy ^Faenbiddē en gebe: 6 *Adoramus te*
nedyden v **D** *Christe*, om *Christe*, et benedici
dieswille dat ghy dooz v *mus tibi, Quia per*
heylich Cruyce de wec *sanctā crucē tuā res*
relt verloft hebt. Die *demisti mundum.*
vooz ons geleden hebt *Qui pass⁹ es pro nos*
heer ontfermt onser. Ghe: bis, *Dñe miserere*
bet. **W**y bidden v heere *nobis. Oratio. Respi*
wilt op dit v huysgesin *ce quasum⁹ dñe, sis*
sien, vooz twelck *Iesus per hāc familiā tuā*
Christ⁹ niet geweyghert *pro qua Dominus*
en heeft inde handen der *noſter Iesus Christi⁹*
boose geleuert te syne, *nō dubitauit mani*
ende te dzaghe de smerte *b⁹ tradi nocentiū et*
des cruyces, die met v *Crucis subire tor*
leest ende regeert &c. *mentū. Qui tecum*
viuit et reg.

Vande lasteringhen die in dese absolutie
ende alle dese gebeden syn, ende van-
de grauen ende Reliquien inde
altaren gemet zet.

Dat

Dat. x. Capittel.

A. **M**En moet hier weten na dat de Priester hem gebiecht heeft ghelyck wy gehoort hebben, ende dat hy syn absolutie, sulcke als synen clerck hem can gheuen ontfanghen heeft, Den voorseyden clerck ende die hem antwoorden, doen oock gelycke biechte: ende daer na ontfanghen sy haer absolutie van hem, In de forme als sy hier gestelt is: Hoe wel datter diuerscheyt is na de diuersche gebruycken. Maer daer en is bicans niet een woordt daer en syn soo vele lasteringen inne begrepe sonderlyck in het ghene daer de eere die Christo toebehoort niet alleene de gestouē heylighē mannē en vrouwen, maer oock het tecken des Cruyces toegescreuen is. Ende nopende der Santen ende Santinnen eyghentlyck inde biechte en inde absolutie genaemt wordē, mē moet weten datter gheen seker getal noch seker regule van en is. Want een yghelyck stelter diet hem ghelieft, ende sonderlinge synen patroon, ende dien daer hy eyghentlyck deuotie toe heeft, men mach ooch lichtelyck merken dat dese forme tot dit Camerspel nyet en dient ten sy datter meer dan eenen persoon by den pape in de Missē en is want sy spreekt tot vele.

B Na dien dat desen lasteraer groote menichte van lasteringhen heeft wtgespoghen tegen Godt, hy aenroept hem om hulpe: Ende daer na terstont lastert hy hem wederomme met de Maghet Maria, haer aenroepende in stede van Iesum Christum. Hier wt moghen wy merken, dat het ghene dat wt de heylighe scriften ghenomen synde totter Missen gelapt ende gemenghelt is met ontalleycke lasteringē, is euengelyck als goede spyse gemengelt onder vergift. Daerom verre ist dat het ghene dat-

DEERSTE DEEL

ser schynt goet te syne, de Misse beter make dat sy selfs dies te grouwelycker is: Om dieswille dat het woort ende den naeme **gods**, ende de heylige gestoruen mannen ende vrouwen daer in te meer ontreynicht ende gelastert worden. Daer na, sien wy wederomme menigherhande stucken gemenghelt die hier ende daer vergaderd syn, sonder eenich verstant, ende sonder eenen sekeren sin van eene materie te volghen.

c Waer om is nu den priester beuolen dese twee nauolghende gebeden heymelyck te velen? want dit opetlyck is strydende tegen de statuten ende decreten des Concilij vā Basel, byde welcke verordēt is, dat de priesters souden berispt ende gestraft syn, die Misse lesen met secrete gebeden, en̄ soo heymelyck dat haer stemme niet gehoort en werde vā die daer tegewoordich syn: en̄ byde welcke oock gestraft syn, die soo wel inde Misse als inde gerydē, haer woordē eien ende tusschen haer tanden latē blyuen, ende diese snyden ende vercorten ende niet bescheydelyck wt en spreke, soo datse niet wel verstaen en wordē. Wāt indiē dese gebedē (vāde welcke wy nu speekē) sulcke syn als sy behoore te syne, waerom en spreekt hy die niet wt met luyder ende opender stemme, om van eenen yegelyck verstaen te syne, lieuer dan dat hyse tusschen syn tanden verstoort. gelyck hy doet? sonderlyck om datse niet alleene voor hem eyghentlyck maer int gemeine voor alle die de Misse hooren geleien worden, op dat sy alle onder de grouwelycke lasteringen die daer in sijn begrepen en̄ verstrickt werden: Daerom ten is niet wonder dat hy die int heymelyck leest, als en tooueringhe, ende dat hy met het hooft nederwaerts siet ende tlichaem buycht: want hy niet weerdich en is se hooft en hemel opwaert te heffen,

om dien niet sulcke lasteringhen te besmetten. Want ten
 eersten dit *Sancta sanctorum*, dat is te seggen, het heyligh
 der heylighen. Daer hy af meldet om in te gaen, en is
 niet het selue dat Godt verordēt heeft door Moysen on-
 der de Israelyten: want het is wechgenomen door de
 cōmpste Iesu Christi, die dat volbracht heeft daer van het
 voorbeeld was. Ten is oock dat selue niet daer Iesus Chri-
 stus ingegaen is, t'welck den hemel is. Daer en is noch-
 tans gheen ander van god verordent dan dese twee. Daer
 wt volcht dat desen Tabernakel is van de dichtselen der
 Menschen ende des duyuels, ende een helsche Heylighe
 der Heylighen. Daeromme siet hy nederwaerts ter aer-
 den, te kennen geuende dat hy Iesum Christum niet en
 soeckt, die daer bouen gheseten is ter rechter hant gods
 des vaders: Hy begheert insghelycx door syn verdiensten
 daer in te commen, met de ghene die inde Missē regen-
 woordich syn. Want daer en is niemant die meer verdiēt
 inde helle te gaene ende int helsche heyliche des sathans.
 Mar daer en is gheen middel om in dat heyliche Chri-
 sti te gaene, die inde hemel is, dan alleene door syn ver-
 diensten, waer af hier niet meer verhaelt en is, dan int na-
 uolgende gebet, in het welcke hy begheert vergiffenisse
 synder sonden, niet alleenlyck door de verdiensten aller
 heylighen int ghemeine, maer eyghentlyck der ghener
 der welcker reliquien opde selue plaetse syn, daer hy is als
 oft die meerder cracht hadden dan de andere.

D Aengaende dese reliquien, vāde welcke hier verhaelt
 wordt, wy moēt gedēckē t'gene dat hier te voorē geseyt
 is, van de kercken die gebauuet syn op de plaetsen daer
 de grauen ende reliquien der Martelaers waren, ende van
 de commemoratie ende gedachtenisse der seluer. Want

I.ij.

om

Ex. 30.2.10.

Heb. 8.2.5.

& 9.2.3. &

10.2.1.

Coll. 3.2.1.

DEERSTE DEEL

om dieswille dat vele menschen altaren ende capellen opvelt aen deen oort ende dander bauden, om aldaer die gedachtenisse der Martelaeren te vieren : Na dien dat sulcke een ghebruyck is ontfanghen geweest, is int vyfde

Ex lib. Con. Concilium van Carthago (dat gebouden was ontrent den tyt des Paus Anastasij) verordent geweest, dat de Bisschoppen alle altaren ende Cappellen die gebauwet waren op plaetsē daer gheen grauen, reliquien huysen, hanteringhe oft eenighe andere gedachtenisse der Maertelaren en hadden geweest souden doen affbreken : Ofte soo sulcx sonder oproer des volcks niet geschieden en konde, dat sy te minsten den Christenen souden verbieden sulcke plaetsen te verkeerē. Der haluen is daer na int Conciliū

Ex lib. Con. Epanuense (d'welck gehouden was inden tyt Gelasij des eersten) verordent dat gheenē altaer en soude met het heyligh Chrisma ghesalft ende gheconsacreert syn, ten sy dat hy van steene ware, ende datter reliquien van heylighen waren. Ende om dieswille datmen soo veel plaetsen niet en konde vinden, als men tempelen ende altaren wilden maken, hebbende het ghene datter toe verordent is, men heefse moeten elders ontleenen ofte maken ofte dichten ende versieren na goetduncken. Daeromme ist nu genoech als men in den buyck des altaers, int wyen ende dediceren desselfs, in een gat int middele gemaect (d'welck sy heeten Sepulchrum, dat is graf) leyt eenighe stucken van reliquien, hoe cleyne datse oock syn, gesloten in een cleyne Cofferken, met dry graenen wiertroocks. Ende men moet niet twyfelden oft sy en noemen dit gat een graff : om dieswille dat het gemaect is om de grauen der Martelaren af te beelden, de wyle sy daer inde waerheyt niet en syn, dan door valschen schyn, ghelyck de ghene

ghene die de Heydenen maecten genaemt Cenotaphia, om dat sy ydel waren ende datter gheen Lichaem in begrauen en was. Ende op dat het niet en soude schynen dat dese sepulturen geheel ydel syn, sy doen te verstaen dat sy daer sommighe stucken van reliquien inleggen. Maer Godt is kennelyck wat grooten bedroch daer geschiet, ende wat heylichdommen sy daer in stellen. Wy die dese altaren der afgrouwelicheyt hebben sien afbreken, souden kunnen getuyghenisse gheuen vande groote schelmeryen die in dese casten der altaren syn beuonden, ende vande groote bedrieghingen die in dit werck syn ontdeckt geweest. Maer ons vianden en souden ons niet willen geloouen om dat sy van ons gheen goet geuoelē en hebbē. Dwelckwy van hen soo seere niet en begheerē, als dat syt selue versoeckē ghelyck wy gedaen hebbē, op dat sy oock daer getuyghenisse mochten gheuen, ende weeten ofte wy lieghen, oft waer segghen. Maer al waer het soo dat dit oprechte reliquien der Martelaeren waren, noch en souden sy hen van afgoderie en lasteringhe diese in sulcke saken doen niet connen ontschuldighen.

¶ Ten is gheen wonder dat myn heere den Mispape de tafele daer hy op sal onbyten mitsgaders het schotelken en saucierken cust, ende dat hy die soo wel bewicroockt want hy daer doore dick ende vet wordt.

¶ Daeromme, dit is den Christus die hy aenbidt: dat is de tafele ende de schotele, volghende het gebruyck van sommighe plaetsen, hy cust oock de voeten des getuysten Christi, wiens beeldt in den Misboeck is: van dwelck wy hier naemaels sullen spreken, als wy den Canon sulden handelen.

DEERSTE DEEL

Van den Introito, het kyrie eyleyson, ende
het Gloria in excelsis Deo.

Dat. xj. Capittel.

Miss. G.

IN den aenganck der Misse, **I**ntroitu Missæ, di-
de priester segghe. cat sacerdos.

Onse hulpe sy inden *Adiutoriū nostrū*
naeme Godts, die hemel in noie dñi, qui fecit
ende aerde gemacēt heeft. *cælū et terrā. Sit no*
Den name godts sy ghe: men dñi benedictū,
benedyt, van nu aen tot *Ex hoc nunc et vs-*
inder eeuwicheyt. *Inden q̄, in saculū. In no-*
naem des vaders, † des *mine Patris* † &
soons † en des heylighs *Filiū* † et *Spiritus*
gheests. † Amen. *sancti. † Amen.*

Miss. R.

Celestinus. 1

An. 427.

A Grego. 1.

An. 590.

Pontianus. 1

An. 232.

Daer na hy lese den Introit- Deinde perlegat a in
tus der Misse. Houdende syn troitum Missæ disun-
A handē verscheydē enwey- tis & parumper ele-
nich opgeheuen. uatis manibus.

Hier volcht de ¶ Sequitur

Misse op den dach des
Lichaems Christi.

Missæ in festo cor-
poris Christi.

Den Introitus. Introitus.

b Tho. Aqu.

Urbanus. 4.

An. 1261.

Heeftse met het **C**ibanit eos ex
vette der tarwen ge: **C**adipe frumenti,
spysset, præt godt, en heeft allehuya: & de pe-
se

tramelle saturavit se met den honich tot den
eos: alleluja, alle- rotzsteen versaedighet:
luja, alleluja. Wyft godt, Wyft godt,
Wyft godt.

Psalmus.

c Psalm.

c Exultate deo ad Werblt in godt die onse
iutori nostro: iubi- hulpe is: iuychet den gode
late deo Iacob. Jacobs.

Versus.

Veersken.

c Gloria patri &c.

D Gloria patri. &c.

Con. Vafen.

Deinde repetat.

Daer na moet hy wederom
verhalen.

c Damasc. i

An. 370.

Con. Tole.

Cibavit eos ex
adipe. &c.

Hy heeftse met het vet
te. &c.

Deinde dicat,

Dan moet hy segghen.

Siluester. i.

D Kyrie eleyson. iij.

E Heere ontfermt onser. iij.

An. 315.

Christe eleyson. iij.

Christe ontfermt onser. iij.

D Gregor. i.

Kyrie eleyson. iij.

Heere ontfermt onser. iij.

An. 590.

Concil. Val.

Postea vadat ad me-
dium Altaris, & facta
mediocri inclinatione,
si sit dicendum, dicat.

Dā moet hy hē voeghē aen
t' middē des altaers, en buy-
ghēde weynich neder & seggē
indien het moet geseyt syn.

Telephorus

An. 139.

E Glo. i exc. deo &c.

Gloria in excelsis deo. &c.

E Symmac. i

Et nota quod hoc

Ende merckt dat dit altyt

An. 501.

semper in Missa dici-
tur, quando in Matu-
rnas dicitur.

inde Misſe moet gesyt syn,
als het inde mettencn ge-
seyt wordt.

Hilarius.

An. 465:

Lco. i.

A. 444.

A. iij.

Te

DEERSTE DEEL

Te Deū laudamus. &c. Te deū laudamus.

Ten sy datmen houde vighi- Nisi celebretur de
lie van eenighen heylighen, Vigilia alicuius San-
oft ten sy in den vasten : oft Eti, vel nisi sit in Qua-
inde quater temperdaghen. dragesim. Vel in Qua-
Nochtans seytment altyts op tuor temp. Tamen in
den Paeschauont, en Sincx- vig. Pal. & Pentec. sem-
enauont alsoo het in swerte per dicitur vt sequitur
volcht. in nigro.

Geere sy Godt in het Gloria in excelsis
hoochste, ende vrede op deo. Et in terra pax
der aerden tot den mens hominib⁹ bona vo-
schen van goeden wille. lūtatis. Laudamus
Wy prysen v. Wy seghe te. Benedicimuste.
nen v. Wy aenbidden v. Adoram⁹ te. Glori-
Wy geuen v eere. Wy sicam⁹ te. Gratias as-
dācken v omme v groote gimus tibi propter
heerlicheyts wille, Heere magnā gloriā tuam.
god hemelsche vader Co⁹ Dne de⁹ rex celestis
ninck, God Almachlich deus pater oīpotens.
vader. Heere eenich ghe⁹ Domine fili vnige-
bozen sone Iesu Christi. nite Iesu christe.

H Gheest opuoeder trooster Spiritus & alme, or-
der weesen. phanorum paraclite.

Heere God, lam godes Domine deus, agn⁹
sone des vaders. dei, filius patris.

Eerste

Primogenitus Ma- *Eerste geborene der Ma-*
ria virginis Matris. *ghet ende moeder Marie.*

Qui tollis peccata mundi miserere Die wech neemt de son
nobis. Qui tollis pec de der weerelt, ontfermt
cata mundi, suscipe onser. Die wech neemt
deprecationē nostrā. de sondē der weerelt ont-
fanght ons ghebet.

Ad Mariam gloriā. *Tot de eerlicheyt Marie.*

Qui sedes ad dex Die daer sit ter rechter
terā dei patris, mise hāt des vaders, ontfermt
rere nobis. Quoniā onser. Want ghy syt als
tu solus sanctus. leene heyligh.

Mariā sanctificans. *Heylighende Mariam.*

Tu solus dominus. Ghy syt alleene de heere.

Mariam gubernans. *Regerende Mariam.*

Tu solus altissi- Ghy syt alleen den al-
mus. derhoochsten.

Mariam coronans. *Croonende Mariam.*

Iesu christe cū san- Jesu Chyiste, met den
cto Spiritu in gloria heylighē gheest inde heer
dei Patris. Amen. licheyt des vaders, Amen.

*De saken diemen moet aenmercken
op de voorgaende stucken.*

Dat. xij. Capittel.

A **T** Hooft ende den rugge hebben haer voor nementste
persónaigie gespeelt in deerste deel van dese dars.
Nu

DEERSTE DEEL

Nicol. de
Plo. de expo.
Miss.

Nu spelen de handen oock het haere ende daer na terstont de voeten. Op welcke men moet aenmercken als de sanghers beghinnen den Introitus te singhen, dat den pape die den dienst sal doen moet gecleet vut de Sacristie comen, om syn spel te spelen. Sy segghen dat dit gedaen wordt om Iesum Christu te beteekenen, vut het lichaem des maghets comende, als eenen bruydegom vut syn camere ende bedde. Want sonder twyffelen heere Ian is een lustighen bruydegom, die seer aengenaem lieflyck ende fray is, getuycht en gepalleert als eenen Venus iancker om tot syn bruyloft te gaene.

Ps. 81. b. 17.
Deu. 32 b. 13

» Dit is wel ten proposte. Hy heeftse gespyset seyt heer Ian, ende de sanghers die den Introitus met layder stemmen singhen. Maer wie is desen spyser ende voeder, ende wie synse die hy gespyset heeft? Het ghene dat Dauid seyt van het voetsel dat G O D den volcke Israel heeft gegeven: volghende dat Moyses te vooren geschreuen heeft: Dese spotters bedient op het bancket dat sy in haer Misse doen, ende op haren Brootgodt die sy inselue eten. Int welcke sy niet geheel ongelyck en hebbē. Want inder waerheyt het is eenē Godt diese van het vette der tarwen ende van alle soete lekker ende weecke spyten seer wel voedet. Want watter goets ende lekkerst is ter weerd t is voor haer cueckene. My gedenckt oock als wy ionghe kinderen waeren, om ons moet ende lust tot leeren ende studeren te gheue om Priesters te worden, datmen ons seyde dat wy wittebroot souden eten als wy priesters souden syn. Maer om dat desen Introitus is een onvolcommen Sententie genomen wden. 81. Psalme, daer en is gheenē geheelē sin. Ende en is ooc hier niet ghenomen inden seluen sin, ghelyckt geschre-

geschreuen staet in den Psalm. Daeromme indien wy ditte op den bequamen sin tot den handel daer toe het voorgestelt is willen wtleggen, soo moghent wy alsoo verstaen: Te wetene, Hy, dat is den meelgodt der Missē: Heetse gespyet, dat is, de papen: Met het vette der tarwen, ende met den honich wt den rotzsteene, dat is vette-lyck, ende van den besten ende alderleckersten. Ende hier omme singhen sy soo ghewillich ende vrymoedich Alleluya met groote getalē, de welcke syn gesanghen van blyschap. Want desen feestdach en brenght gheen swaer-moedicheyt mede. Ende hier omme syn de straten verchiert met schoone blommen, en meyen ende schoone tapilleryen, en met alle verchierselen die een yeghelyck can voortbringen: Ende bouē al als desen witten godt werdt inde processie ommege draghen, in de welcke hy geleydt wordt met instrumentē der musycke, met wassen keertse en bernende tortsen, En wordt ontfanghē met schoone en genuchelycke spelē, guchelerye dansen, en met alle de genuchte diemē hem en die hem draghē en geselschap houdan can aendoen: Dit geschiet in vergeldinghe vā dat men hem byna den anderen tyt vāden geheelen iaer geuāghen hout, ia in een enghe ende wel gelloten geuanghenisse.

c In deser wyse gebruycken sy dit veertiken dat genomē is wten seluen Psalm, daer den Introitus oock wtgenomen is, seggende, Verblyt. &c. Want dit is haren godt ende hulpe: die sy met sulcke spottonghe ende weereltsche ende boetsche ghenuchte eeren, teghen de Regulen ende ordeninghe des Conciliums van Affricquen, d'welck is gehouden gheweest ontrent den tyt Bonifacy de eerste. Ende van het derde Concilium van Toledē gebouden ten tyde Pelagij de .ij. ende van het Concilium

Psal. 81. 2. 3.

Ex li. Con.

DEERSTE DEEL

van Basel : By de welcke verboden is te danffen, en ghy-
chelspelen te spelen op Feestdaghen , sonderlinghe in-
de Tempels.

Ex lib. Con. De redenen die wy geseyt hebben waeromme datter
verordent is te singhen Gloria Patri, In het eynde vā elc-
ken Psalme, is seer breedt verclaert onder die Regulē des
Conciliums Vassense tweede, gehouden na den tyt Leonis
deerste : In t'welcke het ernstelyck beuolen is, volghende
het gebruyck dat daer van inde Oostersehe ende Wester-
sche kercken alreede was. Maer het Concilium van To-
leden d'erde, dat hier vooren verhaelt is, doeter een stuck
by d'welck nochtans heden niet onderhouden en wordet
Dat is, dat nyemant en segghe alleenlyck Gloria Patri.
&c. sonder daer by te doene et honos, segghende, Gloria
& honos patri.&c. om datmen het soo vint inde openba-
ringhe Iohānis, ende dit op straffe van banne.

¶ Het tweede Concilium Vassense, dat wy nu terstont
gemelt hebbē, heeft noch beuestighet t'gebruyck van het
Kierieleyson: te segghen dat alreede ontfanghen was soo
wel vande Oostersehe als vande Westersehe kercken ghe-
biedende datmē het dickwils soude hernemē niet allene
inde Misse maer in alle de Canonice getyden. Maer
daer syn wederomme schoon verborghentheden inde ge-
talen van dry, ende neghen, vande welcke wy hier niet
breeder spreken en sullen, latende dese Pythagorische en
thouuerische theologie voor de ghene die daer goet be-
baghen in hebben.

¶ De priester danst hier eenen keer ende doet een schoon
erbieidinghe, met het hooft ende den rugge.

¶ Hy gheeft hier een onderwyfinghe van den ryt la-
den welcken het Gloria in excelsis moet geseyt oft ge-
swe-

sweghen syn, volghende de verordeninghe die wy op haer plaetse voorgestelt hebben. Ende om dieswille dat veel wetten van vele nopende een stuck hebben gegeuen geweest, Ick treekene oock op den cant de namen vā menigerley autooren, gelyck geseyt is: op dat mē soude moghen weten op wat Paus men die mochte vinden indien yemant wilde besien de ordonnantien die daer van hebben gemaect geweest.

H Dese stucken die vanden heylighen gheeft, ende vāde Maghet Maria verhalē syn tot desē lofsanck toegeuoeght door andere, dan die den lofsanck selue gemaect hebben: Maer ick en hebbe niet gelesen wiemen daer houdt autoor af te syne. Sy en worden niet geseyt dan inde Missen ende feestdaghen van onser vrouwe.

Merckt
waer ghy de
Misselappers
moecht vin-
den.

*Van het Dominus vobiscum, ende vande collecte
ende vande seden diemen moet houden in
dit ander deel des gynchelspeels.*

Dat. xiiij. Capittel.¹

Quo finito oscula-
tur Altare in medio.
Postea vertit se ad po-
pulum, dicendo ?

a Dominus vobiscū

Responf.

Et cū spiritu tuo.

Sacerdos.

Oremus.

***A** Welck geeyndet synde
hy cūst dē altaer in mid-
den. **B** Daer na keert hy hem
rotten volcke, seggende.*

***c** De heere sy met v.*

e Antwoorde.

***E**nde met uwen gheest.*

De Priester.

***d** Lact ons bidden.*

***e** Gode*

*a Cō. Brac. . i
Sother. An.
174.*

DEERSTE DEEL

x. Thomas.

x Godt die ons onder *Deus qui nobis*
 een wôderlyck sacramēt *sub sacramēto mi-*
 die ghedachtenisse uwes *rabili passionis tua*
 lydens hebt gelaten, wy *memoriā reliquisti*
 biddē v dat ghy ons gheeft *tribue quasum^o ita*
 dat wy de heylighe verho *nos corporis & san-*
 lēthedē uwes lichaems cū *guinis tui sacra my-*
 bloets soo moghen eeren, *stēria venerari, ut*
 dat wy altyt de vucht *Redemptionis tua*
 uwer verlossinghe in ons *fructum in nobis ius*
 ghenieten : die leeft ende *gite sentiamus: qui*
 regeert met Godt den va. *viuis et regnas cum*
 der in de eenicheyt des *deo Patre in uni-*
 heylighs Gheests, inder *tate Spiritus sancti*
 eeuwicheyt. Amen. *deus, per oīa secula*
seculorum. Amen.

c Gelasius. 1.

An. 494.

Symmach^o.

An. 501.

Innocenti^o. 1

Innocenti^o. 3

Merckt als men de colle-
cten ofte Epistel leest, dat
die hāden versheyden syn :
maer int eynde

Nota quando di-
cuntur c Collectæ vel
Epistola, manus sunt
disiunctæ: Sed ad vl-
timum

Dooz den Heere.

Per Dominū.

Van het ghebet, soo wel *Orationis, hic & in*
hier als int eynde vander *sine Missæ, manus de-*
Misse, moetmen die han- *bent iungi.*
den te samen voeghen.

Aen

*Aenteeckeninghen tot de voorgaende
stukken dienende.*

Dat. xiiij. Capittel.

A Eer Ian heeft dese tafele seer lieff. Want hy cust-
se menichmael.

B Hy keert hem vyffmael omme tot de volcke,
in al syn guychelspel, de reste vanden tyde, toocht hy haer
den rugge en het achterste om diefwille dat hy het aen-
sicht moet hebben teghen den opganck der sonnen, vol-
ghen de deordonantie van Vigilius, na de gelegentheyt
des tempels en der altarē die gemeynlyck derwaert staen.
Nochtans voeghet eenen camerspeelder seer qualyck, dat *Ala. de offi.*
hy den volcke daer hy voor speelt den rugge keert, Maer *Miss. ca. 8.*
vele qualycker betamet eenen predicant, want t'gemeyn
gebruyck is, datmen hem keere tot den ghenen diemen
aenspreect, ende datmen haer het aensichte tooghe, ende
niet het achterste. Maer de papen en dencken tot den
volcke niet te spreken, als sy haer Misse doen: Oock en
soude het volck gheen verstant daer wt hebben: Maer sy
spreken tot het broot, tot den wyn, tot de afgoden, tot de
tafele, tot de tafeldeederen ende seruetten die voor hen
syn: ende tot de Sonne, teghen de welcke sy gekeert
staen: Oft anders men soude soo moeten die tempelen
ende altaren bouwen, dat den Pape t'volck voor hem
hadde, als hy syn Misse soude doen, ghelyck gemeynlyck
den predicant heeft voor synen stoel. Maer daer soude
noch ongeschickheyt syn, als hy het volck soude groeten,
ende hem keeren als hier geleyt is. Want hy soude het
volck van achter hebben. Daeromme en waer het niet
noodich te keeren ende wederkeeren.

c De

DE EERSTE DEEL

Nicol. de
plo. de expo.
Miss. Ex li.
Con.

c De Bisschoppen in stede van Dominus vobiscum, seg-
ghen, *Pax domini sit semper vobiscum*, dat is, Den
vrede des heeren sy altyt met v : hoe wel dat in het Eerste
Concilium Bracariense, dat gehouden was ontrent den tyt
Honory des eersten, verordent is geweest, dat de Bisschop-
pen ende Priesters gheen verscheyden gebruyck van het
volck te grooten en souden hebben, maer dat soo wel
deene als dander de gemeyne forme souden gebruycken,
te wetene, Dominus vobiscum, ende gheen andere.

D Dese vermaninghe tot bidden en andere diergelycke
betuyghen opentlyck, dat de ghene die tegewoordich in-
de Missen syn behooren te verstaen het ghene datter geseyt
wordt. Want hoe sullen de toehoorders bewillighet syn
te bidden met hem die de bedinghe leest ten sy datse ver-
staen het ghene datter geseyt wordt, ende die vermanin-
ghen die daer gedaen worden ? Dit genuycht oock dat de
priester gheen Missen en mach alleene doen.

■ Dit gebet is een van diese Collecten noemen : het
welcke niet ongeschickt en is om voor het nachtmal
des heeren te lesen, als het wel verstaen wordt. Want het
en verhaelt niet vande wesentlycke materiale ende vlees-
chelycke tegenwoordicheyt des Lichaems ende des bloets
Iesu Christi, in het sacrament des nachtmals, gelyck de
leere der transsubstantiatie mede brenghet : maer alleene
vande gedachtenissen, vande verholentheden ende Sacra-
menten der seluer, ende vande cracht ende werckinge des
doots en lydens Iesu Christi, des welckes wy deelachtich
gemaect worden door die geestelycke gemeynschap die
wy hebbē met syn Lichaem ende bloet in het nachtmal:
gelyck hy ons voor ooghen gestelt is door die teekenē
werckinge en bediedinghe des selues. Sy ghebruycken
het

het selue ghebet ende Collecte inde Vesperen van desen Breui.
feestdach, vanden welcken wy nu de Missie wtlegghen. R.S.L.

Hoe datmen de handen moet houden.

*Van het Tweede deel der Missie, genaemt onder-
wyssinghe, ende de redenen waerom dat het soo ge-
naemt is, ende vāde predicatie de welcke dick-
mael geschiede inde oude kercke, ende van
het last dat de Bisschoppen daer
af beuolen is.*

Dat. xv. Capittel.

DEsen Tytel van de onderwyssinghe die de Roomsche
Doctoren selts haer Missie gheuē, beuesticht noch
meer dat wy te vooren vanden ordene der ouder
kercke geseyt hebben, nopende de gemeyn gebeden, ende
de vercondinghe des woorts Gods, ende vāde kerckelycke
vergaderinghen. Want wy sien selfs door dese ordene, die
noch huyden des dachs inde Missie gehouden wordt, dat
de leeringhe der Apostelen ende Euangelisten na die ge-
beden voorgestelt wordt: door die welcke soo wel het
volck als de dienaers hem seluen behoorden te bereyden
tot dese leere, die eene om te onderwyssen, ende die andere
om te hooren ende te verstaen. Der haluen hebben in de
Concilien vele ordonnancien gemaect geweest, die tot
desen handel dienen, soo wel voor die dienaers der kere-
ken, als voor den volcke. Ten eersten was verordent in
het vierde Concilium van Carthago, dat die soude geex- Ex lib. Con.
communieert syn, die wten Tempel ende vergaderinge
soude gaen, te wyle dat de priester het woordt Godes tot
den

K. j.

HET TVVEEDE DEEL.

den volcke vercondighde : Ende datmen nyemant en soude verbieden te hooren, oft inden Tempel te comen, tsy Heyden, Iode, ofte Ketter, tot beghinsel vande Misse der Cathecumenen, vande welcke wy op een ander plaetse gesprokē hebbē. En op dat het volck nimmermeer sonder sulcken voetsel en soude syn : daer is oock verordent in een vande Concilien van Arles, gehouden ontrēdē tyt van Carolus de groote, dat de Priesters niet alleenlyck inde steden souden predicken, maer oock in elke prochie, ende dat sy dat niet en souden verachten, noch om sulcx te doene traech syn. En in het Concilium vā Tours oock gehoudē in den tyt des voorseyde Caroli de groote, is den Bisschoppen beuolen tselue te doene, ende Homelien te hebbene, dat is te segghene, sermoenen inhoudende de nootsakelycke leere, tot der onderwyfinghe des volcks, ende sēderlyck nopende de voorneemste stucken vande Christelycke Religie, en dat sy gemeynsaem na het verstant en eenvoudicheyt des volcks gheuoecht werden : Ende dat sy daerōme souden ouergelet syn in sulcke taale, als sy te gemackelycker van een yeghelyck souden moghen verstaen worden. Dit is oock de redene waeromme dat daer den bisschoppen beuolen is neerstich te studeren inde heylighe scriften, ende bouen al inde Euangelien ende seyndtbriefuen van sinte Paulus: Ende dat sy de selue so ghereet hebben, dat sy die van buyten cunnen : dat sy oock souden studeren in de boecken der heyliger Doctoren ende oude Vaderen, inde welcke sy de heylighe Schriften wtgeleyt hebben : op dat sy souden bequaem syn om het volck te leeren ende optebauwen, soo wel door goede leeringhe, als door goet leuen ende wandelinghe. Het selue is beuolen ende beueficht

geweeft

Ex lib. Con:

geweeft, door een Concilium van Chalon, oock gehou- Ex li. Con.
den in den tyt desseluen Caroli de groote, d'welck seyt
dat het van Godt inde heylighe Schriften ende inde heyli-
ghe Canons beuolen is, dat de Bisschoppen altyt souden
syn becommert met de heylighe Schriften, soeckende de
mysterien ende verholentheden des woort godes: op dat
sy inde kercke souden blinckē door het licht deser leere,
ende dat sy niet op en houden met de spyle des woords
te voeden ende verslaeden de sielen die haer beuolen syn.

Ende om hier in soo te versiene datter gheen ghebreck in
en sy, is wederomme in het eerste Concilium van Mens, Ex lib. Con.

dat gehouden was int iaer achthondert derthiene beuo-
len. Dat de bisschoppen desen dienst in eyghen persoone
doen souden, ten ware dat sy sieck, oft wt haeren huysē,
oft met eenighe andere nootwendighe saken belemmert
waren: Ende dat sy in sulcken geualle bequame mannen
souden hebben, om in haer stede sulcx te doene op dat het
volck nemmermeer noch sondach noch seestdach en sy
sonder predicatie. Het Concilium van Rhiemen, dat ge-
houden was ontrent den tyt van Paus Leo de derde, heeft
oock noch beuolen ende beuestighet het ghene dat te
vooren in het Concilium van Tours was verordent, van
het studeren der Bisschoppen inde heylighe Schriften,
ende de Homelien ende Sermoenen in ghemeyne tael
ouertesetten voor den volcke. Dat meer is in het Conci-
lium Lateranum, gehouden ten tyde Innocentij de
derde, int iaer Duytrent Twee hondert vyfthiene, is
verordent geweeft dat inde steden ende Landen daer
volck in woonde van verscheyden taelen, ende van ver-
scheyden Ceremonien, ende gebruycke inden goddelyc-
ken dienst, die nietemin een gelooue ende religie hadde,

Ex lib. Con.

Ex li. Con.

K.ij.

dat

HET TVVEEDE DEEL

dat die soudē van bequaeme mannen voorsien sijn, om den dienst Godes te doene, ende de Sacramentē witterechten ende hē te onderwyfene soo wel door dē vwoorde als door goet exemple, volgende haer ghebruyck ende taele. Het selue is daer oock verordent geweest vā de vercondighe des woordts dat den Bisschoppen beuolen staet, ende die hulpe die sy moeten hebben indien se om wettelycke oorsaken niet en connen prediken, oft datse het alleene niet en connen doen: Daer is oock geseyt dat die voortāen niet verdreghen en moghen sijn, die het om haer onwetentheys wille niet en connen doen. Op het welcke oock gestatueert is, datter soudē sijn geleerde mannē in de scharre, om de Priesters ende andere te onderwyfen, en oock meesters om de armen te leeren, sonder loon te nemen, op dat de kercken niet en soude onuersien worden, van herders diese soudē voeden met gheestelycke spysē die der sielen noodich is. Eyndelyck, het Concilium van Ex lib. Con. Oxfort, in Engellant gehoudē heeft wederomme het selue dat van andere te vooren gedaen was verordent, nopende de predicatie der priesteren in elke prochie. Nu machmen lichtelyck sien hoe dat al dese Concilien ende Decreten onderhouden worden door de ghene selue diese altyt inden mont hebben. Een yeghelyck siet wat instructie dat is onderwyfinghe datter nu is in dit deel der Missē, dat Instructio genaemt wordt. Wy connent lichtelyck oordeelen wt het ghene datmen daer doet. Ende daeromme laet ons al datter gedaen wordt wel gade slaen.

Vande

*Vande orden die inde oude kercke gehouden was
int het lesen des Epistels ende des Euangeli-
ums, ende vande ordonnancien daer op
inde oude Concilië gemaect.*

Dat. xvj. Capittel.

IN het Concilium van Rhiemē, van het welcke wy een
weynich te vooren gesproken hebben, is verhaelt van
her last dat den onderdiaken beuolen was den Apo-
stel voor al, ende den Diaken het Euangelium tot onder-
wyfinghe der geloouighen te lesene. Ende in het Conci-
lium van Valence in Spaengien gehouden, ontrent den
tyt van Symmachus, ofte Hormisda, was ghedecreteert
dat het Euangelie soude na den Apostel gelesen syn: Dat
is na de seyndtbrieuen van Sint Paulus: om dat hier voor-
tyts de Misse vande Epistele began, ghelyck op een andere
plaetse g-seyt is, ende datmen noch niet anders en las
dan die Epistelen der Apostelen, ende daer na de Euange-
lien. Dāeromme is int selue Cōcilium verordent dat vol-
ghende de oude Canons en t'gebruyck der ouder-kercke,
het Euangelium soude inde Misse der Cathecumenē voor
die oferhande der geloouighen gelesen wordē na die an-
dere lessen die wt die Apostelsche lētbrieuen genomen
syn: Op dat niet alleene die godtsalighe die totten eynde
des dienstes bleuen, mochten geleert wesen soo wel door
het lesen der lessē, als door de predication die de bischop
pen ende priesters daer op doen: Maer oock die Cathe-
cumenen, ende die boete deden ende insghelycx alle an-
dere, die noch moghelyck vianden der waerheyt ofte qua-
lyck geleert oft afgesneden waren, de welcke wtgeleyt
K.ijj. werden

Ex li. Con.

Ex lib. Con.

HET TVVEEDE DEEL

werden na dat de predicatie gedaen was, ende datter niet dan de cōmunie te doen en was, mitsgaders de offerhāde die door de geloouighe tot het onderhouden der aermen gedaen werdt, De oorsake van deser ordonnantie wordt daer verhaelt: Tis daeromme, segghen sy, dat wy beuonden hebben, dat vele door dit middel tot den ghelooue hebben bekeert geweest, na dat sy de leere gehoort hadden. In het welcke wy wederomme een openbaer ghetuyghe hebben van het ghene dat te vooren gheseyt is, dat soo wel de predicatie als den goddelycken dienst hier voormael in doude kercke syn ghebruyckt geweest, in taele die van elckē verstaen werdt. Want hadden se in onbekende taele gedaen geweest, dese van de welcke hier ghesproken is, en souden hen niet bekeert hebben, ende en soude aen hen niet geschiet syn, het ghene dat Paulus seyt te geschiedene aen de ongheloouighe selue als sy inde kercke commen, ende hooren ende verstaen de leere die daer gehandelt wordt. Haer herte isser van gheraect, seyt hy, ende kennen dat Godt warachtelyck in hen is die sy soo hooren spreken: maer daer teghē, haer soude veel meer geschiet syn, het ghene dat den seluen Apostel seyt, datter geschieden soude indien de ghene die behooren te spreken onbekende taele spraken. Souden sy niet segghen spreekte hy, dat ghy wtfinnich waert. Bouen dien, en dieswille dat sommughe lieden eenighe gesanghen ende dancksegghinghen menghelden tusschen de Epistel ende t'Euangelie, het is geseyt inde Decreten des vierde Conciliums van Toleden, het welcke gehouden was ontrent den tyt des Paus Honorij de eerste, dat sulcks strydt teghen de oude Canons ende het gebruyck der kercke Daerōme isser geboden, dat het niet meer gedaen en sy, op peyne

van

1. Cor. 14. c
23.

Ex lib. Con.

van Excommunicatie, ende dat dese gebeden ghesanghen ende dancksegghingen soudē opgehouden wesen om wt te spreken, tot na het lesen des euangely, op dat de orde ne niet verstoort en wordde, maer dat de leere sy voorgehouden in haer plaetse, sonder eenighe verwerringhe.

Door t'welck openbaer is, dat al het ghene dat nu in de Misse tusschen d'epistele ende Euangelie is: te wetene, t'repsonorium, t'graduale, Tractus, D'alleluya, ende de prose, syn tot de Misse gedaen soo wel teghen dit Concilium, als teghen die andere oude Canons, daer dit Concilium van spreekt. Maer ten is gheen wonder, als is dese ordonnancie weynich onderhouden geweest, aengesien dat het lesen ende het wtleggen des Epistels ende des Euangely in gemeyne tale teenemale nagelaten syn in de Misse. Daeromme daer en is gheen peryckel van verwerringhe inde ordene en in de leere, daer noch ordene noch leere en is, maer niet dan verwerringhe. Ick hebbe dit op dese plaetse wel willen wat breeder handelen (hoe wel wy alreede te vooren sominighe stucken van die verhaelt haddē) op dat een yegelyck te beter mach aenmerckē wat onderwyfinghe daer is in dit deel der Misse, dat soo genaemt is. Laet ons ten eersten dan hooren die Epistele die den onderdiaken ons gaet singhen, houdende syn handen wtgestreckt volghende het onderwys dat hem ghegeuen is.

Vande lesse des Epistels in de Misse op dē sacramentsdach ende van het ghene dat weert is aengemerckt te syne op de selue.

K.iiij.

Dag

HET TVVEEDE DEEL

Dat. xvij. Capittel.

Hieronym^o

A Damasi^o.

An. 370.

Telephorus

An. 139.

1. Cor. 11. c

23.

L Eſſe des ſentbrieffs van **A** **L** Eſtio Epistoſe
Sint Paulus d'Apoſtel beati Pauli apo-
ſtoli ad Corintheos.

A **B**roeders: **W**ant **B** ick **F**ratres. Ego enim
hebbe vanden heere ont- **a** **a**ccipi à Dom. quod
ſanghen het welck ick **b** & **t**radidi vobis,
oock ghegeuen hebbe. **q**uoniam Dominus
Want de heere Ieſus in **I**eſus in qua nocte
den nacht doen hy verra- **t** **t**radebatur, accepit
den wert, nam het broot: **p**anē : & **g**ratias a-
ende als hy **c** ghedanckt **a**gens, fregit, et di-
hadde, **d** bzack hyt, ende **x**it : **A**ccipite et
ſeyde : **e** **P**reemt, eet, **f** **d**it **m**āducate : Hoc eſt
is myn Lichaem, welck **c**orpus meum, quod
voor **b** **g**eleuert wordt : **p**ro vobis tradetur.
H doet dit tot mynder ge- **H**oc facite in meam
dachtenisse. **D**eſgelyc **c**ōmemorationē, Si-
nam hy oock den dzinck- **m**iliter & calicem,
beker na den auontmael, **p**oſt quā cœnauit, di-
ſeggende : **i** **D**eſe dzinck- **c**ens, **H**ic calix no-
beker is het nyeuwe **T**e- **u**um teſtamentū eſt
ſtamēt in mynen bloede : **i**n meo ſanguine.
Doet dit, **x** ſoo menich- **H**oc facite quoties-
mael als ghy dien dzinck- **c**enq. ſumitis, in me
tot myner gedachtenisse. **a**m cōmemorationē.
Want ſoo menichmael **Q**uotiescunque-
als

nim manducabitis als ghy dit bzoof sult ee-
panē hunc et calicē tē, en desen Dzinckbeker
bibetis, mortē Dñi sult dzincken, sult ghy
annūtiabitis, donec den doot des Heeren ver-
veniat. Itaque, qui- condighen, ^M tot dat hy
cūque manducauc- koemt. Soo dan, wie ^N dit
rit panem, vel bibe- bzoof eet, of desen dzinck-
rit calicem Domini beker des heerē ^O ontweer
indignē, reus erit dichlyck dzinckt, die ^P is
corporis et sangui- schuldich des lichaems en
nis domini. Probet bloets des heeren. ^Q De
autē seipsum homo, mēsche proeue hem seluē,
& sic de pane illo e- en eete also vā diē bzoods
dat, et de calice bi- en dzincke vā dien dzinck-
bat. Qui enim mā- beker. Wāt wie ontweer-
ducat et bibit indi- dichlyck eet en dzinckt,
gnē, iudicium sibi die eet ende dzinckt hem
manducat et bibit, seluen ^R het oordeel, niet
non diiudicans cor- onder scheydende ^S het li-
pus Domini. chaem des Heeren.

^A Wy moghen oordeelen door dit stuck dat hier in-
 geuoecht is, wt den eersten seyntbrief tot den Corinthen
 met wat onderscheyt de passagien vergadert syn, die wt
 de Schriften genomen wesende tot de Misse gedaen syn.
 want ten eersten wat sin is hier? Broeders. Want ick
 hebbe vanden heer ontfanghen. &c. Waer toe wordt dit
 want aengebracht? van wat sake gheeft hy redene, aen-

K. v.

gesien

HET TVVEEDE DEEL

ghesien datter niet te vooren en is, daer het soude moghen aenghebracht syn, ende ten propoeste des handels comen, die Paulus hier mect? Men soude dan moeten dit stuck anders deelen ende aenlappen om ten propoeste te brenghen. Hier siet ghy hoe si doorgaens syn gewoone te doene.

De papē heb
bē het nacht
mael in een
Misse veran-
dert.

2. Cor. 11. b
13. & 12 a. 2

B. Paulus verclaert met dese woorden, dat hy niet vermeten geweest en is, ghelyck de ghene die yet tot het nachtmael toeghebaen ende in een Misse verandert hebben, ia die het so mismaeckt hebben, datter noch aensicht noch gedaente van het rechte nachtmael Christi bleuen en is, Hy ruycht oock dat hy van haer ghetal niet en is. Want hy seyt opentlyck dat hy den Corinthen de snyuere en geheele ordonnantie sulcke als hy van Iesu ontangen hadde ghegeuen heeft, sonder daer yet af oft toe te doene. By het welcke hy oock wel te kenne gheeft, dat nyemāt sulcx te doene van wat aensiene hy oock mochte syn geoorloeft is. Is het dan soo dat Paulus niet en heeft deruen meer doen, ia hy die totten derden hemel werdt opgenomen, ende die gehoort heeft onwtsprekelycke woorden die een mēsche niet spreken en can, wat sullen wy achten van dese Missenmakers, (van die welcke wy hier vooren ghesproken hebbe) die door de Misse het nachtmael des Heeren so mismaeckt hebben, dat het gantsch nedergeworpen ende vernicht is? de welcke sullen wy voor de warachtichste volghen, te wetene, desen Heylighen Apostel die seyt weest myne nauolghers ghelyck als ick Christi ben, ofte dese afgeuallene, ende Antichristen die daer alle dinck verkeert doen, ia dat meer is sy willen doen verbernen alle de ghene die Iesum ende syn heylighe Apostelen lieuet volghen dan hen.

e Sint Marcus seyt int veerthienste Capittel, dat hyt benedyde, om te verclaren dat benedyden ende dansseggen, hier een selue sake beteeckenē, ghelyck elders verclaert is.

o Door het breken verstaet men dat dit broot moet gedeylt syn ghelyck het hier is.

¶ Hy en eet alleene niet ghelyck den Mispape, ende en doet het niet aenbidden, oft in een doose, oft schapraye legghen, om daer mede in processe te gaene, ende hier ende daer te draghene om te aenbidden, ofte om de tēpeesten te besweerene: maer gebiet dat het genomē en gheeten sy.

¶ Wy hebben hier voorē wyt ghenoech wtgeleyt in wat sin dat dese woorden behooren genomen te syne, en oock die daer volghen van den drinckbeker, bouen het ghene dat wy breed geschreuen ende gedisputeert hebben inden boeck vāden dienst des woort godes en den Sacramēten. Maer sullen alleenlycken hier dit seggē, wy en loochē niet dat het warachtich lichaem en bloet Iesu Christi warachtelyck den ghelouighē in het nachtmael door die onsenlycke macht des heylichs gheests gegeuēsyn, te wetene gheestelyck, en dē mensche die door dē gheest wederborē is, die het ontfackē door t'gelooue, en dat hy daer vā gheestelyck tot een gheestelyck lenē geuoedet wort, gelyck als het lichaem ontfanght het material broot, en isser af gheuot in het lichamelyck leuen: Maer te wyle dat deen substantie in dander niet en verandert, noch oock het broodt ende den wyn en worden aen het lichaem en het bloet Iesu Christi niet natuerlyck oft wesetlyck gehecht.

¶ Volghende de Griexsche tale staet inden text Pauli, dat voor v ghebroken is.

¶ Hy en seyt niet, maeckter een sacrificie af, voor de
ver-

HET TVVEEDE DEEL

verlofsinghe der sielen der leuenden ende dooden : **M**aer dat wy soudē doen het ghene dat hy gedaen heeft, ende ons heeft beuolen te doene in het nachtmael, ende niet het ghene dat hy in het cruyce gedaen heeft, in het welcke hy sacrifice geoffert heeft tot de verlofsinghe onser sielen, dat allene voor ons genoechsaem is, ende niet en conde door andere, noch op andere plaetse, noch door ander middel gedaen syn, van t'welcke het nachtmael een ghedachtenisse is, ende niet het sacrifice oft offerhande selue, ende noch veel min is het de Missie: want sy en is noch deen noch dandere, de wyle sy die segghen te syne, dat sy niet syn en mach. Want sy en can dit sacrifice niet syn, ten sy dat sy Christus selue sy die hem seluen offert, ghelyck hy geoffert is geweest. Ende is sy het, so en ist Iesus Godes soone niet meer.

De Missie en is ghene sacrifice voor leuēde noch voor doode.

Merckt een goet argument.

1. Cor. 11. c

23.

Luc. 22. b 19

De Romaniſten benemē den leecken den kelck.

I Ist dat die vander Roomſcher kercke de woorden Iesu Christi die hy van syn lichaem ende het nachtmael gesproken heeft, na de lettere, soo seer willen dringhen, wy mochten oock met gelycke redenen besluyten, dat den drinckbeker sy het nyeuwe Testament, dat beuestighet is door het bloet Christi, ende niet het bloet selue, volghēde het getuygenisse van Paulus ende Lucas die alsoo spreken.

K Dit is om te verclaerene het ghene dat hy geseyt heeft Doet dit: dat is, Eet dit broot ende drinckt dit bloet tot mynder gedachtenisse, ghelyck ick het v beuolen hebbe: t'welck de Apostel terstont opentlyck op het een ende het ander Duydet sonder te verscheyden, ghelyck de Roomſche kercke gedaen heeft den ghemeynen volcken den kelck benemende.

I Dit verclaert wat de gedachtenisse Iesu Christi houden is, omme de welcke het nachtmael ingestelt is. Hy en heeft

heeft niet gefeyt, foo dickmael als ghy fult offeren dit Christus en broot ende desen kelck, ghy fult een facrificie van het li- heeft niet be-
chaem ende bloet des heeren maken. uolē d'broot

M Dit comt ouer een met het getuyghenisse dat de en- oft kelck te
ghelen tot de Apostelen gauen op den dach des hemel- offeren.
uaerts Christi, nopende syn wedercomen wt den hemel. Act. 1. b. 11.

By de welcke woorden Paulus gheeft opentlyck te ken-
nen, dat hy niet en verftont dat Christus soude Lichame-
lyck in vleesch en beenderen comen, noch in de hant des
priesters, om opgeoffert ende daer na metter daet van hen
geten te syne, ghelyckt de Romanisten verstaen. Maer hy
betoocht dat hy met syn natuerlyck lichaem inden hemel
is van waer wy hem verwachten te comen om te oordee-
len die leuende ende de doode, volghende de articulen
onfes gheloofs. Ende dat wy te wylen hier de ghedachte-
nisse daer af houden, om hem te dancken, ende om ons
altyt so lanx foo meer van syn belooften te verfekeren,
ende dat wy in hem syn, ende hy in ons door de cracht
des geloofs die wy in hem hebben, ende door synen hey-
lighen gheest door den welcken hy in ons woont.

N Paulus noemt noch de teeckenē des nachtmaels 1. Cor. 11. c.
broot ende wylen, na de wtsprekinghe der Sacramentale 28.
woorden, ende niet lichaem en bloet Het welck niet ge-
daen en is sonder seker voorsienicheyt des gheests Godes. De teeckenē
Want hoe wel dat de Romanisten sulck ghebruyck van des nacht-
spreken door haer wtlegghinghe ontschuldighen, op dat maels naemt
het teghen haer transubstantiatie niet en stryde: noch Paul⁹ Broot,
tans soudē sy een meerder voordeel hebben, hadde Pau- en wylen, na
lus gebruyckt de woorden. Lichaem ende bloet. Endē de Sacramē-
niet de woorden Broot ende Drinckbeker. tale woordē

o Alle dese doen het onweerdichlyck, die het tot een
ander

HET TVVEDE DEEL

ander eynde en in ander wyse doen, dā het de heere ingestelt heeft. Daerōme die vāder Roomscher kercke en boue al die papen, en kunnent niet dā onweerdichlyck nutten.

Heb. 6. a. 6. ¶ De grootheyt der sonde, die door dese onweerdicheyt gedaen wordt, behoort een afgrysen voor een yegelyck te syn. Want het is euen vele als Christū vercoopen verrade en Cruycen: gelyck alle die doen volghende het getuyghenisse des apostels die syn weldaden misbruycken.

Ex lib. Con. ¶ Hy en seyt niet, dat een yegelyck hē seluen door den priester doe proeuen, oft dat hy voor hē syn sondē belyde als hy tot de iaren der discretie kōmen sal syn, ten minsten een mael des iaers te paesschen: Ende dat hy hem seluen wt alle syn macht beneertighe om de boete die hem opgeleyt wordt te volcōmen, op straffe dat hy binnensynē leuene vander Roomscher kercke afgesneden, ende na de door van begrauinge berooft worde: gelyck Innocentius de derde in het Conciliū Latera. beuolen heeft, Maer Paulus wilt dat een yegelyck hem seluē proeue om dieswille dat de ghene die hem seluen niet en can proeuen onbequaeme is om het nachtmael des heerē te ontfangen, volghende de ordōnantie Pauli. Ende daerōme die Cathecumenen waren daer voortyts niet toegelaten, noch heden sdaechs en syn oock de kinderen tot dat sy onderwelen worden omme het selue te doene.

¶ Hy stelt nu de straffe, die seer vreeselyck is ten eynde dat de ghene die door de afgryselicheyt der sonden niet verschrickt en syn, ten minsten verschrickt worden door de eysslicheyt der straffe.

¶ Daer wt en moetmen niet verstaen, dat dit broot sy het natuerlyck lichaem Iesu Christi, Maer dat hy hem wel soo groot onghelych doet, als oft hy het eyghen lichaem Christi ontreynicht hadde, om dieswille dat hy het

het ontheylight ende lastert, so vele als het in hem is, ende om dat hyt door syn ongeloouicheyt, onweerdicheyt, en onbekentlaemheyt niet meer en acht, als oster gheen onderscheyt en waere tusschen het lichaem Christi, ende andere, ende als oft het nachtmael maer een onheyligh eten en ware. Voorts, hoe wel dat ick dese saken breet verhaeldt hebbe in ander schriften ende boeckē, nochtās hebbe ick dit als doorlydende wel willē aentasten : Om die vāder Roomscher kercken te bewylene, dat den Text des sentbriefts die sy in dese Missē singhen, ghenoechsaem is om niet alleenlyck haren seeltdach des brootgods ende al haer afgoderye die sy op den seluen bedryuen, maer oock alle Missen biechten ende andere dierghelycke menschelycke insettinghen, die opetlyck teghen het woordt gods stryden, oft die gheenē sekeren gront daer in en hebben neder te werpen. Laet ons nu tot de reste commen.

Dese Epistel
worpt alle
der papē cre
mentie ter ne
der.

*Van het Graduale, het Responsorium, het
Alleluja, ende de saken diemen daer
op aenmercken mach.*

Dat. xviii. Capittel.

A Gradua.

A Graduale.

*O Culi omnium in
te sperant, Do-
mine : & tu das il-
lis escam in tempo-
re oportuno.*

De oogen vā alle
hopen op v heere,
ende ghy gheeft hē
haer spysse in bequamen
tyde.

Versus.

Veercken.

Aperis tu manū

*Ghy doet v hant open
ende*

Mitt.R.L.

Pl. 104. 27

Celestinus. 1.

An. 427.

Gelasius. 1.

An. 494.

A Grego. 1.

An. 590.

HET TVVEEDE DEEL

ende versaedicht alle dier *tuā, et imples omne*
 met uwē seggen. *B* *Pytt animal, benedictione.*
Godt. *B Alleluya.*

S Symmac.

An. 501.

Leo. An.

444.

Con. Tole.

Ioēs. 6. 55.

c Veersken.

Versus.

*M*yn vleesch is waer: *Caro mea verè est*
 lyck spysse, en myn bloet *cib⁹, et sanguis me⁹*
 is waerlyck dranck. *Wie verè est potus, Qui*
 myn vleesch eet, en myn *māducat meā car-*
 bloet drinckt, die blyft in *nē et bibit meū sam-*
 my, ende ick in hem. *guinē, in me manet,*
et ego in eo.

PL 145, b 15

A Wy hebben hier voorē breet genoeg gesproken vā
 het Graduale, het Alleluya, en oock van het Tractus, mit-
 gaders vanden tyt dat men se moet singhen, ofte swyghen
 Dese stucken worden verandert na de verscheydenheyt
 der Missen ende des ryts als die Introitus. De veerikens
 die hier tot het Graduale deser Missen gestelt syn, houden
 een seer schoone leere, soo sy wel verstaen ende wel ge-
 bruyckt ware. Maer het ghene dat Dauid seyt van de voor-
 sienicheyt godes, aengaende de beweghinghe ende het
 lichaemelyck voetsel der menschen, ende aller gedier-
 ten, is hier tot het nachtmael qualyck ten propooste ge-
 bracht. Want het niet ingestelt en is voor dit tytelyck le-
 uen, het welck onderhouden wordt niet lichaemelycke
 spysse ende dranck, maer tot het gheestelyck ende eeuwich
 leuen: het welck wy niet en ontfanghen van het broot
 ende den wyn die ons in het nachtmael gegeuen worden
 Maer door Iesum Christum die het broot des leuens is,
 ende

ende door syn Lichaem ende bloet, dat by het broot ende den wyn bewezen wordt. Dese plaetse strydt seer teghen de Romanisten, In het ghene dat sy de menschen leeren tot den dooden menschen (die sy heylighe naemen) toe te vluchten om van hen te ververue het ghene dat den prophete leert datmen van Godt alleene moet begheeren en verwachten.

B Het vierde Concilium van Toleden dat wy hier vooren alreede gemelt hebben, verhaelt van sommighe priesters die op allen tyden in Spaegnen Alleluya songhen, ende sonderlyck in den vasten: teggende dat sulck teghen het gebruyck aller kercken is, om dienswille dat dit een gesanck van blyschap is ende niet van droefheyt. Daeromme is het verboden meer te doene, op straffe dat die sulck meer doet sal van synen dienst gestelt worden. En om dienswille dat den tydt inden welcken dese Missie gesonghen wordt, eenen tydt der blyschappen is, ende sonderlyck voor die papen, om die redenen hier vooren verhaelt, so worden die Alleluya seer chierlyck gesonghen.

c Dese passagie wt sint Ian wordt hier seer qualyck ende sonder redene voortgebracht: want den sin en is niet geheel, noch het en kan niet geuoecht worden met het ghene datter vooren gaet, noch datter na volcht. Ten anderen wordet wederom terstont gesonghe in het stuck dat sy voor haer euangelie voortbringen. Maer hen is genoeg dat sy menichwerfuen van vleesch ende bloet, van spys ende dranck, van eten ende drincken spreken, het sy dat het ten propoeste come, oft niet.

Vande Sequencie ende prose.

Dat. xix. Capittel.

L. j.

Sequens

HET TVVEEDE DEEL

A Nicolais.

A Sequentia.

A Sequentia.

A Son, pyft den Sa-
slichmaker, &c.

B L Anda Sion, salu-
uatorem, &c.

Vrbanus. 4.

An. 190.

Tho. Aqu.

B Dat Chzist' in het nacht
mael heeft gedaen.

Quod in Cœna
Christus gesit.

Heeft hy gewilt dat het
gedaen worde,

Faciendum hoc ex-
presit,

Tot syner gedachtenisse.

In sui memoriam.

c Welende gheleert dooz
de heylighe insettinghē,

Docti sacris insti-
tutis,

Wyl Consacrerem het
bzoot ende den wyn

Panem, vinum in
salutis.

Tot een offerhande der
salicheyt.

Consecramus Ho-
stiam.

d De Chzistenen worden
onderwelen,

Dogma dat nr chris-
tianis

Dat het bzoot wordt ver-
andert in vleesch,

Quod in carnem
transit panis,

Ende den wyn in bloet.

Et vinū in sanguinē.

e Dat ghy niet en begript
tghene dat ghy niet ē liet

Quod non capis,
quod non vides,

Het moedich ghelooue be-
waret,

Animosa seruat fi-
des,

Wouē dē loop der dinghē.

Prater rerū ordinē.

f Onder verscheyden ge-
daenten,

Sub diuersis spe-
ciebus,

Onder teeckenē alle llyck

Signis tantum, &c.

non

non rebus, en niet onder de dinghē,
Latent res eximia Syn wt nemēde dinghen
 verborghen.

Caro cibus sanguis Het vleesch is spysē, het
potus : bloet is dranck :

Manet tamē Chris Nochtans blyft Christus
stus totus. geheel

Sub utraque specie. Onder die twee gedaentē

A sumente non cō Diet wese de gemurselt
cisus, van die hem neemt,

Non confractus, Noch ghebroken , noch
non diuisus, ghedeelt,

Integer accipitur. Hy wordt geheel genomē.

Sumit unus, sumunt Een neemt hem, duyset
mille, nemen hem,

Quantū isti, tan- Soo veel desen, als dien.
tum ille,

Nec sumptus con- Ende genomen synde en
sumitur. &c. wordt niet vernielt. &c.

Sumunt boni, su- Die goede nemen hem,
munt mali : die quade nemen hem :

Sorte tñ in aquali, Waer niet in gelyckē deel

Vita vel interitus. Des leuens oft des doots

Mors est malis, vi- Hy is de doot tottē quade,
ta bonis. het leuen totten goede.

Vide paris sūptionis Siet vā gelycke nuttige.

Quā sit dispar exi- Hoe ōgelyck het eynde is.
us. Ly. 1 Cyn.

HET TVVEEDE DEEL

I Cyndelyck hetsacramēt *Facto demum Sa-*
 ghebzoken synde *cramento*
En waggheft niet, maer *Ne vaciles, sed me*
 ghedenckt *mento*
Datter soo veel is onder *Tantum esse sub*
 een stuck, *fragmento,*
Als onder het geheel ghe *Quantum toto te-*
 deckt wordt. *gitur.*
Daer en wordt gheene *Nulla rei fit scif-*
 snydinge der sake gedaē, *sura,*
Maer alleene brekinghe *Signi tantum fit*
 des teekens: *fractura:*
Dooz de welcke noch den *Qua nec status nec*
 stant noch de grootheyt *statura*
En is vermindert bā het *Signati minui-*
 ghene datter beteeckēt *tur.*
 wordt.
M Siet het bzoot der *En, Ecce panis Ange-*
 ghelen, *lorum,*
Ghemaeckt tot spyse der *Factus cibus via-*
 reysers. *torum.*
Maerlyck het bzoot der *Verè panis filio-*
 kinderen, *rum,*
Dat men den honden niet *Non mittendus cas-*
 en moet werpen. &c. *nibus. &c.*

Vande

*Vande dinghen die te aenmerckene syn op
de voorgaende stucken en handel
sunderlinghe op de prose.*

Dat. xx. Capittel.

OM dieswille dat de Prose ende Sequencie die in
dese Misse wtgesproken wordt, seer lanck is, ick
hebbe alleenlyck hier een deel gestelt, te wetene
ontrent de helft tot den exempel, By de welck men sal
lichtelyck oedeelen wat de reste is.

¶ Het ghene dat wy terstont wt Paulo gehoort hebben,
is in dese veerlken begrepen, inde welcke geseyt wordt
dat Christus beuolen heeft het nachtmael te houdene op
sulcker wyse als hy seluen de forme gegeuen, ende eynde-
lyck daer in verclaert heeft. Waeromme dan syn dese vals-
che Propheten soo stout geweest te veranderen ende om
te werpen dese heylighe ordonnancie gelyck in de Misse
gedaen wordt.

c Na dien dat onse heere Christus ons gheleert heeft
wat wy te doene hadden in het nachtmael, waer sal de-
sen loghenare in het instellen desseluen vinden, dat hy
die consecratie des broots, ende des wyns geboden heeft,
om een hostie der salicheyt af te makene, dat is, een offer-
hande om daer door salicheyt te vercryghen? Want Ho-
stie en beteekent niet een coexken, als sy in de Misse ge-
bruycken, ende gelyck dat den gemeynen man verstaet: **Wat Hostie**
Maer beteekent het ghene datter geoffert wordt, ende de **beteekent.**
offerhade selue. En om dieswille dat de papen haer Misse
houden voor een sacrificie ende offerhande, in de welcke
Iesus Christus op geoffert wordt, door haer handen: daer-
omme noemen sy dit ront coexken hostie, d'welck sy

L iij.

hou.

HET TVVEEDE DEEL

Waeromme
dat het nacht
mael inghe-
stelt is.

houden te syne **IESVM CHRISTVM**, die sy den-
ken te offeren ende sacrificeren. Het nachtmael en is tot
desen eynde niet ingestelt, maer daer en teghen om ons
te vermanen datter gheen Sacrificie meer en is, dan al-
leenlyck het sacrificie dat Christus eens in het Cruyce ge-
daen heeft, d'welck niet en mach verniet worden: van
twelck het Nachtmael een ghedachtenisse is. Ende ne-
mende dit woordt Hostie in desen sin, soo soude den wyn
die sy offeren voor het bloet **IESV**, soo wel Hostie ge-
naemt worden als het broot, hoe wel dat sy dat soo niet
en noemen. Ten anderen, soo en louden oock die cleyn
coexkens die den volcke ghegeuen worden, noch oock
die groote die daer in de schapraye ende in de busse be-
waert worden tot Reliquien: (als de heylighe Hostie
van Dyon, ende andere dierghelyck) gheen hostien syn.
Want sy en worden niet geoffert noch ghesacrificeert als
het coexken vander Misse. Daerom synse oneyghentlyck
hostien ghenaeamt, volghende haer eyghen leeringhe ende
ghebruyck.

D Waer is wederomme dese leere by de welcke de chri-
stenen gheleert worden, dat het broot niet meer broot en
is, na dien datter den pape opgeblaten en niet seker wor-
den opgeasemt heeft, Maer dat het in vleesch verandert
wordende dat den wyn in der ghelycke niet meer wyn
en is, maer dat hy oock in bloet verandert wordt? Want
dat in dese veerikens geseyt is, dat het broot verkeert
wordt in vleesch, ende den wyn in bloet, bereeckent het
selue dat den seluen Autoor in den Loffianck der
Vesperen van desen seluen Feestdach met dese woor-
den seyt:

Verbum

Verbum caro, panem verum :

Verbo carnem efficit :

Fitq³ sanguis Christi merum,

Et si sensus deficit.

Ad firmandum cor sincerum,

Sola fides sufficit.

Dat is te segghene :

Het woordt vleesch,maect het vleesch warachtich broot door het woordt:en dē wyn wordt Christi bloet,al ist dat het verstat gebreect.Om het suyuer herte te versterckē,het gelooue alleme is genoechsaē. Dit leste besluyt is wel warachtich, soo het tot dē rechtē ghelooue geschickt worde, hebbēde synē gront in het suyuer en open woordt godes, gelyck als terstont sal verclaert wordē: Maer het eerste is een sententie die geheel strydet met dē sin gelyck sy hem hier nemen, bouen dien datse oock strydt tegens het clare woordt godes,ende teghen de nature der sacramēten (die gheen sacramēten en konnen syn, indien sy in haer niet ware teekenen en de sakē die daer door beteeckēt syn en hebbē) En en strydt ooc niet alleenlyck tegēt geuoelē der ouder kerckē,dāt door de woordē Irenei verclaert wordt: Mier oock tegen de leere der Roomscher trāsubstantiatie Want die de transubstantiatie beschermen,en deruen selue niet verskeren, dat het broot ende den wyn verandert en verkeert worden in de eyghen substantie des lichaems en des bloets Christi, om de groote ongeschickheyt die vut dit geuoelen volghen soude: gelyck wy wel breet verhādelit hebben iut boeck vanden dienst des woords Godes ende de Sacramenten. Daerōme segghen sy lieuer, dat die substantie des broots en des wyns te nietē gedaen worde,

Onderscheyt
der Sacra-
menten.

L.iiij.

en

HET TVVEEDE DEEL

Merckt.

en verdwynt, en dat het lichaem ende bloet in haer stede daer commen. Men moet dan niet segghen dat het broot in vleesch veradert wordt, oft dat het wech gae in stede van het vleesch, ende dat het vleesch hem plaetse maect, maer veel meer dat het vleesch in het broot comt, ende dat de substantie ende wesentheyt des broots vergaet om hem plaetse te maken, ende daer onder de gedaenten te blyuene. Het selue is van den wyn ende het bloet. Hier wt moghen wy aenmercken wat gront ende gestadicheyt in de leere deser Antichristen sy.

¶ Hoe wel dat het gelooue staet op dinghen diemen niet en can met lichamelijke ooghe sien, noch met menschelike redenen begrypen: Soo en is nochtans het gelooue niet qualicky siende noch blindt, ende en laet hem niet leyden als een cleyn kindt dat sonder verstant is, den welcken men doet lichtelyck verstante dat catten gansen eyeren legghen, ende al datmen wilt: oft ghelyck oude siffende wyuen, die lichtelyck geloouen alle de beuselinghen diemen haer voorleyt: oft als onredelycke dierē diemen met banden na wel belaghen leyt. Want het gelooue heeft gheestelycke ooghe, met de welcke d'woordt Godts insiet. Daerinne het oock als in eenen spieghel siet ende kent, de saken die hem van Godt getoocht, ende, geopenbaert worden, de welcke de menschelike redenē door haer ingeboren verstant niet en kunnen begrypen, sonder te voeren wederborē ende vernieut te wesen door den gheest Godes. Ende het ghene dat het gelooue in desen spieghel siet, is hem veel sekerder dan dat dit lichaem siet door sin eyghen ooghen, oft dat de menschelike redenen moghen begrypen ende aenmercken met al haer natuerlyck verstant. Maer gelyck het gheen ghelooue en

can syn sonder te voorē synen grondt op het woordt godes te hebbene: soo en siet het oock niet, dā in desen spieghel, in den welcken godt hem seluen openbaert en wtbeeldet: maer het ghelooue der Roomischer kercke, dat Thomas van Aquinen so moedich maect in dese Prose, is een blint schemelich, en geheel beestelyck ghelooue, dat hem liet leyde door de blinde die leyders der blindē syn, ende door beesten als een arm beeste, die dander volcht. Want waer is desen spieghel des woorts Godes, in den welcken het ghelooue siet na Thomas leere, het gheue dat het ghelooft, ende int herte met soo grooten moede be-waert in dese toouerie der Roomischer transubstantiatie ende consecratie? want ten is niet genoeg dat de ordeninghe der Nature van Godt inghestelt, sy nederge-worpen gelycke hier is. Ten sy dat de verholentheyte der menschwerdinghe Iesu Christi oock sy onthelicht en Iesus Christus van syn menschelycke nature berooft ende alle ordeninghe die Godt in syn kercke gestelt heeft ende oock de warachtighe nature der Sacramenten sy omme-geworpen. Daeromme met meerder redene machmen het ghelooue van die vande Roomsche kercke veruaint noemen dan moedich.

¶ Dit segghen sy hier gedaen te wesen bouē nature, Te wetene, Dat de ghedaenten des broots ende des wyns daer blyuen, nochtans sonder substantie ofte wesentheyte des broots ende des wyns: Ende de wesentheyte van het Lichame Iesu Christi, in stede van die daer sy, sonder syne accidenten ende gedaenten. Daeromme door de specien ende teekenē verstaen sy die gedaenten des broots, ende des wyns: Ende by de dinghen onder de welcke de wt-nemende dinghen verborghen syn verstaen sy de wesent-

L.v.

heyt

HET TVVEEDE DEEL

heyt der seluer, ende by dese verborghen dinghen, het lichaem ende bloet Iesu Christi, die in eyghen wesentheyt, onder de ghedaenten des broots ende wyns syn, ende niet onder het broot ende den wyn, dan onder een valsche schynen der seluer: soo dat het broot ende den wyn die daer ghesien worden, daer niet en syn: Maer het bloet ende Lichame datmen niet en siet, en vande welcke gheen schynen en is.

¶ Hoe wel dat het Lichaem, volghende haer leere, onder de gedaenten des broots sy, ende het bloet onder de gedaenten des wyns: men moet nochtans niet gheloouē datse deen vanden anderen verscheyden syn: Maer dat onder de gedaente des wyns, alsoo wel het lichaem is, als het bloet, en onder de ghedaente des broots soo wel het bloet als het lichaem. Hier siet ghy het lichaem ende het bloet verscheiden, en en syn nochtans niet verscheidē. Dat soude waer syn soo de teghenwoordicheyt gheestelyck genomen ware, ghelyck mensche behoort te verstane. Maer daer en is gheē redene die ons beweeghē can om die lichamelick ende naturelyck te verstaen, ghelyck sy die hier verstaen, ten sy datse met beestē te doen hebben, den welken genoegh is, dat myn heeren de Sophisten ende tooenaers geseyt hebben dat het soo is, hoe wel datter gheenen gront noch by Naturen, noch in het woordt Godes en is.

¶ Datse hier aenmercken, het ghene dat wy van het breken der hostie gheseyt hebben, en laetse daer na die vereenighen met die wederroepinghe, ende afweeringhe van Berengarius.

¶ Het lichaem Christi, en is gheen oprecht natuerlyck lichaem, oft dit dat hier geseyt wordt en mach niet bestaen,

staen
lyck
lyck
ghe
x
van
ghel
van
ooc
liche
wel
Iesus
om
fang
heet
lely
gelie
der
lyck
de b
niet
Tafe
seluer
L S
dese l
lyck,
orede
dat h
bloet
oft he
te gh

staen, verstaende het lichaem, lichamelyck ende natuerlyck, ten sy dat het gheestelyck verstaen worde, want gelyck Augustinus seyt, Wy weten wel dat syn genade door gheen beten verslonden en wordt.

x Dit is valsch indien het verstaen wordt niet alleene Merckt.
vande teekenē,maer oock vande bereeckende sake, want ghelyck wy alreede wel betoocht hebben wt. de woordē van Augustinus noch Christus noch syn vleesch, noch oock syn bloet, en connen niet genomen syn, dan tot salicheyt, en niet tot steruen : maer die teekenē cunnen wel tot verderffenisse genomen syn, niet om dielwille dat Iesus Christus met de teekenē ontfanghen wordt, maer om dat hy niet ontfanghen en wordt: want ware hy ontfanghen, daer soude wt volghen het ghene dat hy belooft heeft, ende dat vooren geleyt is int Veersken van het Al-leluya, ende dat noch steeds in het nauolghende Euan-gelie sal gheseyt worden. Soo en is dan het ontfanghen der gheloouinghen ende der ongheloouighen niet ghelyck . Want de gheloouighe ontfanckt het teeken, ende de beteckter de sake : Maer de ongheloouighe ontfanght niet dan alleene het teeken, hoe wel hy aen een selue Tafel is, ende het selue Sacrament ontfanght vanden seluen dienaer.

l Sy en vermanen niet sonder redene, dat de ghene die dese leere gelooue gheuen, niet en waggghelen. want sekerlyck, sy moettē wel dröckē syn, en min verstaets hebbē dan ordelycke beestē. Nu dā, gelyck sy willē doen teverstane dat het broot in het lichame verādert is, en dē wyn in het bloet, ende dat nochtans het een in het ander geheel is, als oft het een ware : Soo willen sy insgelycx oock ons doen gheloouene, dat hoe wel haer coexken (datse Chri-
sta

HET TVVEEDE DEEL

Merckt.

si lichaem noemē) in veel stucken gedeylt sy datter noch
rans niet min en is in elck deel als in al. Maer ick ghe-
looue in geualle men een erue deelde die haer geheel toe-
hoorde, datmen qualyck hen sulcke eene Philosophie
soude doen ontfanghē, ende doen bewillighen datter soo
vele in een deel ware, als in al. Sy soudēder wel soo groot
verdriet om hebben als den prochipape, die gheleert had-
de, dat Godt beminnen wt al syn herte, beteeckende, van
het meeste deel der herten, doen de boeren teghen hem
seyden, dat volghende dese wtlegghinghe, sy begheerde
haer deel vande proffytē des prochiaenschaps, want hoe
wel hy seyde dat het hem alleene toebehoorde, nochtans
volghede syne wtlegghinghe en behoorde maer verstaen
te syne van het meeste deel, en niet van al, ghelyck hy wt-
geleyt hadde de liefde diemen tot Godt wt al syn herte
draghen moet, vreesende dat de heylighen wtghelaten
souden wesen, ende datmen in haren name gheen offe-
rhanden meer gheuen en soude. Maer om te comen tot
onse nyeuwe constenaers, ghelyck haer nyeuwe leere wel
verdraecht datter ghedaenten sonder wesentheyt syn: al-
soo much sy oock wel verdraghen, dat het deel in desen
han tel wel soo veel sy, als het geheele. Sy souden met re-
den spreken, soo sy seyde dat de ghene die maer een cleyn
stuccken broots in het Nachtmael en neemt, soo vele
gheestelyck van Christo ontfanght, als die het geheel
broot neemt, ende eet: Om dielwille dat het Lichaem
Christi niet met stucken en beten gegeuē noch ghegheē
en word, als het broot, dwelck het beteeckent. Maer di-
en en can soo niet bestaen, als het broot voor het natuerlyck
ende materialyck Lichaem Christi genomē ende verstaen
wordt. Want Christus behout altyt oprechte nature des
mens-

menschelycken lichaems, hoe wel dat syn lichaem heerlyck geworden is, ende alle sterffelycke conditien verlaten heeft.

M Waert dat de enghelen by coexkens ofte ouwelkens leefden, soo fouden sy die het broot der enghelen moghē, noemen. Maer wat is dit voor een lasteringhe, een coexken te noemen het broot der enghelen, ende der kinderē Godes, segghende dat het Iesus Christus selue sy, die dat oprecht broot des leucus, der enghelen, ende van alle de wtvercoorene godes is, ende niet het broot vā sulcke hon den als dese syn, die dit oprecht broot des leucens veran deren in coexkens die sy betoouert hebbē. Daerom mach men dese oblyen beter noemen, Het broot der eselen, der woluen, der honden ende der swynē, dan tbroot der schapen Iesu Christi, die gheen ander stemme en hooren dan haers herders stemme, ende gheen ander voetsel en ontanghen, dan dat hy haer gheeft.

*Vande Ceremonien diemen doen moet, voor het
lesen des Euangely ende vā t'ondersoecken
der stoffe der totter consecratie, ende
t'sacrament bereydet is.*

Dat. xxj. Cappittel.

POSTea deferat Mis- **D** Aer na hy draghe synē Alph. &
sile ad aliud latus, *Misboeck op dander Mull. G.*
dicendo: *syde, segghende:*

Dñe labia mea a- **Heere, doet open myn**
peries, et os meū an- **lippen, ende mynen mont**
nūciabit laudē tuā **sal uwen loff vercōighē.**

Daer

HET TWEEDE DEEL

A Alexāder
An. III.
Water en
wyn in den
kelck te
doen,

B Daer na dat hy het sa-
crificie besoecke opheffende
t'schotelken op t'welcke die
Hostie syn moet, c in den
kelck siende, off daer Wyn
ende water in is: Ende
heeft hy daer noch ghee-
nen in ghenomen, dat hy
hem neme segghende den
Wyn, ende het water, ende
schinckende inden kelcke, hy
segghe:

Wat de syde onses
Heeren Iesu Christi, is
bloet wtghegaen ✠, ende
oock het water des doops ✠
sels tot vergheuinghe der
sonden. ✠ De menghe-
linghe des wyns, ende
des waters sy tsamen ge-
daen: In den naem des
Vaders, des soons, ende
des heylighen gheests. ✠

Daer na dat hy segghe,
Heere ghebiet te se-
ghenen, de Heere sy in
my

Deinde visitet hic
Sacrificium surgendo
patenam, supra quam
debet esse Hostia, re-
spiciendo infra Cali-
cem, A si sit vinum &
aqua. Et si nōdum ac-
cepit, accipiat, bene-
dicendo vinum & a-
quam, & ponendo in
calice, dicat.

De latere Domi-
ni nostri Iesu Chri-
sti exiuit sanguis.
✠ Et aqua pari-
ter baptismatis in
remissionem pecca-
torum ✠ Cōmix-
tio vini et aqua pa-
riter fiat. In no-
mine Patris et Fi-
lij, & Spiritus san-
cti. ✠

Deinde dicat.
Iube domine be-
nedicere: Dominus

myn herte, ende in myn *fit in corde meo*, et lippen, om het Enange in labijs meis, ad lium des vzedes weerde *dignè pronuciādū* lyck te lesen. In den na *sanctū Euāgelii* pae me des Waders, ende des *cis*: In noie patris Soons, ende des heylighs & filij & spiritus gheests, Amen. *sancti. Amen.*

Makende het teecken *✠ Faciendo signum* des *✠ cruyces.* *Crucis.*

Als den Diaken het E- *Quando Diaconus* uangelie leest dat hy hem *dicat Euangelium*, in- buyghe voor den altaer, ende *inclinat se corā Altari*, begheere den seghen vanden *& petat benedictionē* priester, segghende: *à præsbyt. dicendo.*

Heere ghebiet te se *Iube Domine be-* ghenen. *nedicere.*

De priester dan antwoorde. *Sacerdos respondeat.*

De Heere sy in v herte *Dñs sit in corde* ende in v lippen, om syn *tuo, et in labijs tuis* Euangelie weerdelyck *ad dignè preferēdū* wt te spreken, In den *Euāgelium suū, In* naeme des Waders, des *nomine patris & fio* soons, ende des heylighs *lij, et spiritus san-* gheests, *cti. ✠ Amen.* Amen.

De dinghen die op de voorgaende Ceremo-
nien te aemercken syn.

Dat

HET TWEEDE DEEL

Dat. xxij. Capittel.

A M En moet aenmercken dat myn Heer de Miss-
maker van t'beghinzel af syns dans, noch gheen
spronck van deen eynde des tafels tot aen dan-
dere gemaect en heeft, dan alicene pausen, halue keeren,
ende reprinsen, tot de middewaert der seluer wederkee-
rende altyt op de rechte syde des altaers. Maer nu gaet hy
van deen syde tot dandere, in de welcke hy noch langhe
pausen maken sal, ende daer na halue keerkens, ende re-
prinsen: gaende somtyts tot de middewart des tafels, ende
daer blyuende, alnu weynich alnu wat langher: Daer
na keerende op de sincke syde tot dat hy wedercomt op
de rechte. Maer men moet weten datter niet eenen keer
noch sinnesede en is die oock niet een schoone verbor-
ghen ende gheestelycke beduydinge in en heeft, dewelcke
ick achterlate. Want sy souden te lanck ende te walgelyck
syn om te verhalen.

B Den name sacrificie is hier genomen, voor het broot
ende den wyn diemen consacrerem moet, ende die alsnock
niet geconsacreert en syn. Dese vermaninghe is hier ge-
daen, om die onbehoorlicheden te schouwene die on-
trent de stoffen souden moghē toe comen, van de welcke
breet ghenoech in de Cautelen is gesproken geweest. Op
d'welcke men moet mercken dat het ghene dat hier ge-
daen wordr, volghende het gebruyck van Geneuen, ende
dierghelycke, wordr (volghende sommighe andere plaet-
sen) na het Offertorium gedaen, ghelyck in het gebruyck
van Roome.

C Int Concilium van Worms is niet alleenlyck verordēt
datmen daer niet in de Missē en soude offeren, dan het
broot ende den kelck, ghelyck alreede by ander Conci-
lien

lien en Canons verordent was : Maer oock dat den wyn niet en soude geoffert syn sonder water, gelyck oock niet gheoorloft en is water sonder den wyn te offeren, maer beyde samen. Ende int Concilium Triburiense, daer na ^{Berno. de} gehouden ten tyde des Keyfers Arnulphi, int iaer achtho- ^{offic Missi.} dert vyff ende neghentich, is tselue besloten : ende geseys ^{c. 11.} ende met wtgedruckte woorden verordent, dat de twee ^{Lib. Concil.} deelen wyn sy ende het derde water. Welcke ordonnancie Alexander de vyfde, van wien wy op syn plaetse ghesproken hebben : ende oock den ouden vaderen toegeschreue is. Maer ick en weet niet hoe dese ordonnancie sal con-
nen ouer een comen met het vierde Concilium van Orleans, dat gehouden was ten tyde van Pelagij deerste, ende des Conincks Childeberti : By het welcke geordoneert is, dat nyemant hem en veruoorde in de offerhade des heylighen kelcks yet te offeren, dan het ghene darmen be-
trauwet te syne vā de vruchte des wyngaerts : en dit son-
der water daer in te menghelen. Ick en weet niet oft in-
den boeck ghetylt is, oft dat het qualyck gestelt is. Ende
de redene isser by ghestelt, segghende. Want ander dingen
offeren dan de salichmaker in syn heyligh Euangelie be-
uolen heeft is geoordeelt kerckrooff te syne. Ick sal hier
af de vergheuinghe laten maken den ghenen die het meer
aengaet dan ons.

De voorgemelde Concilien die van het water met de
wyn te menghelen spreken, bringhen by voor een reden
deler ordeninghe dat sulcx gheschiet om te beteekenen
de vereeninghe daer mede het volck, dat inde openba-
ringhe Iohannis by wateren vergeleken wordet, met
Iesu Christo door den wyn beteekent verboden is. Daer-
om isser wtduckelyck geseyt dat de twee deelen moeten

Con. Wor.

Conc. Tri.

M.j.

wyn

HET TWEEDE DEEL

Augustin^o.

Ioan. 19.d.

34.

wyn syn ende het derde water: de wyle Christus die by den wyn beteeckēt is, hoochveerdigher is dan des volcks die by het water beteeckēt is. Maer wie heeft haer dit be-
nolen oft sulck een verborghentheyt geopenbaert? wat plaetse oft getuyghenisse der schriften hebbē sy om sulc te bewylen? Indien het soo is, is wonder dat sy die niet en verhalen inde woorden die sy mommelen als sy den wyn met het water inden kelck ghieten: Maer dat sy eer van een ander heymelycke bediedinghe verhalen, die Augustinus aengeroot heeft; niet tot den handel van water met den wyn inden kelck te mengen. Maer siende op het bloet en water die wt de syde Christi gelooopen syn, Waerop hy seyt dat dese syde is de fonteyne der christelycker sacramenten geveest, namelyck; des doops ende des nachmaels, door de welcke, te wetene, door den doop, wordt de afwassinghe onser sondē beeeckent: en door het nachmael onse verlossinghe, waer door de offerhade en bloet verghietinge, beeeckent syn: sonder de welcke wy niet en souden cūnen verlost wesen. In dese verholē wtlegginge Augustini diese hier aenroeren met de woerde diese wilsprekē, als sy dese mengelinghe doen is veel meerder redene, dan inde wtlegginge ende verholētheyt hier vooren by ghebracht. Want die ghesoech voor ooghen gheselt wordt door den doop, met het nachmael sonder een ander Sacrament, na haer goetduncken, te maken, dat gheenen gront en heeft, dan op allegorien ende beufelinghen die sy wt haren kop dichten. Want wat meerder vergenicheyt willen sy tusschen Christum ende syn gheloouigen wtbeelden, dan die door den dienst des nachmaels voor ooghen gheselt wordt, d'welcke een
waer

waer Sacrament des vereenicheyts is? Waer doore die vereenighe, die tusschen het hooft ende de lidmaten is, soo leuendich wtgedrukt wordt by de versaelminghe der gäenen, daerat het Broot ende den wyne ghemaeckt syn: dywelck niet soo wel door het water wtghebeeldet en mach wesen dat wt veel besien niet gemaect en wordt ghelyck den wyne. Daerom behoorden sy wel te vreden te syne met de eenvoudighe ordeninghe CHRISPI.

Hier is een ghenoechelyck barementspel. Indien die Misse niet hoechtydelyck ende solemneel en is, inder wyse datse ten minsten met dry persoonagien niet ghespeelt en worde, te wetene, met Diaken, onderdiaken, ende heer Jan de Missemaker die het voormentste volcken speelt: soo moet heer Jan Merten den Priester oock syn twee persoonagien spelende, namelyck singhen, ende antwoorden. Want hy beueelt hem seluen te segghen, ende doet daer na het ghene dat hy beuolen heeft. Hoe dat het gaet, Men moet alryt verlos vrighen om het Euangelium te lesen oft singhen: Dat is in sulcker wyse te predicken, dat nyemant en verstaet. Want sulckesyn die Apostelen ende ghesanten der Roomscher kercke, om het Euangelium in de Misse te prediken, sonder te verclaren het ghene datse lesen. Dywelck het ampt niet en is van een goet ende ghenouwe, bode des vreden. Is dan dit niet eenen grooten spot, dat (volghende het Roomsche ghebruyck) den Diaken begheert dat syn lippen ende herte ghesuyuert worden, ghelycke de lippen Esais met de kole vriers syn gheweest, op dat hy weerdelyck het heyligh

M ij.

Euan.

HET TWEEDE DEEL

Euangelium-verkondighe? Is dit niet met Godt ende de menschen gespot?

*Vande tweede wierroockinghe, ende vander
lese des Euangeliums.*

Dat. xxij. Capittel.

Miss. R.

A *O* P de hoochtydighe da- **I** N festis solennibus
ghen den diaken knielt *Diaconus flexis ge-*
voor den altaer, begheerende *nibus coram altari, pe-*
de *b* segheninghe des wie- *tat benedictionem in-*
roocks, seggende, *censu, dicendo.*

Seghenet.

Benedicite.

De priester antwoordt,

Sacerdos respondet.

De heere, Wozdt ghe- *Dominus, Ab il-*
seghent van hem, in wijs *lo benedicaris in cu-*
eere ghy sult verbernt *ius honore crema-*
worden. In den name des *beris. In nomine*
baders. &c. ✝ *patris. &c. ✝*

a Leo. 3.

An. 796.

Hieronymus

I amasius.

An. 370.

b Telepho-

r. An. 139.

Anastafius.

An. 404.

Con. Tolc.

c **Daer na de priester wie** *a* **Deinde sacerdos in-**
roockt den Altaer, ende den *cenlat altare, & calicem*
Misboeck: dan gheeft hyt *& Missale, postea red-*
weder tot den diaken die de *dit Diacono, qui in-*
Priester selue wierroocket, *senlat ipsum sacerdo-*
ende alsdan gaet hy om het *tem. Postea procedit*
Euangelium te singhe seggende. *ad dicendum b Euan-*
gelium, dicendo.

b **De heere sy met v.** *Dominus vobiscum.*

Antwoorde.

Respon.

Ende

Et cum spiritu tuo. Ende met uwen gheest;

Sacerdos.

De priester.

Sequentia sancti Evangelij secundum Iohannem. De dinghen die nauolghen van het Euangelie na Iohannem.

Respon.

Antwoorde.

Gloria tibi domine. Gerlicheyt zy v o heere.

Cum hoc dicitur omnes debent facere signum crucis in fronte, & in pectore. Et presbyter debet signare librum & osculare. Deinde pergit, dicendo. Als men dat seyt, alle behoore het teeckē des cruyces op het voorhoofd ende de borste te maken : Ende de priester moet op den boeck een \times teecken maken, ende cussen het. Dan vernolcht hy segghende,

In illo tempore, dixit Iesus discipulis suis, et turbis Iudeorum: Caro mea vera est cibus, et sanguis meus verè est potus. Qui manducat meum sanguinem, et bibit meum sanguinem, in illo. Sicut misit me vivens pater, et ego In dien tydt, sprack Iesus tot synen discipulen ende tot den scharen der Joden : O Myn vleesch is waerlyck spysc, ende myn bloet is waerlyck drack. Wie myn vleesch eet, ende myn bloet drinckt, die blyft in my, ende ick in hem. Ghelycker wys my de leuende vader ghe- sonden heeft, en ick leue

¶.iii.

door

HET TVVEEDE DEEL

dooz dē vader : alsoo oock *vinio propter patrē :*
 wie my eet, die selue sal *et qui māducat me*
 leuen dooz my. Dit is *et ipse uiuet propter*
 het broot dat wtē he *me. Hic est panis*
 mel ghecommen is, niet *qui de celo descēdit*
 ghelyck nwe vaders het *Nō sicut manduca*
 Manna ghesen hebben, uerūt *patres vestri*
 ende syn gestoruen: *Wie māna in deserto, et*
 dit broot eet, sal inder *mortui sunt : Qui*
 ewicheyt leuen, *māducat hūc panē*
uiuet in aeternum.

Daer na seyt hy.

- Tuus addit.

⁂ Oheeft dat onse son Per euangelica di-
 den wtghedaen worden, *ēta, delectantur no-*
 dooz de woordē des Cuā, *stra delicta. Amē,*
 gely, Amen. Dit syn heys *Hec sūt verba san-*
 lighe woorden, ick ghe *ēta: credo et con-*
 loouende belyde. *fitear.*

Van het ghene dat te aenmercken is
 op de voorgaende stucken.

Dat. xliij. Capittel.

A WY hebben geseyt, dat Leo de roockinghen inde
 Misse ingestelt hadde, maer ick en weet niet
 oft hyle alle ingestelt heeft, ende offer daer na gheen an-
 dere toeghedaen geweest en syn. Indien de Misse niet
 hoehryderich en is, soe en worden de goden die daer ge-
 maect syn niet bewieroockt.

⁂ Het.

a Het guychelspel en soude niet dooghen, indien het wieroock na haer ghebruyck niet belesen en ware. Want wat is dit voor een heyliginge en legeninge? Hy spreeckt tot den wieroockte. Wat is dit voor een spoe en roouerie? Maer in dieſe dit wieroockte ter eeren des duyuels verbernt wordt (ghelyckt inder waerheyt is aengeſien dat hy oorspronck en autoor is der Misse, die huyden dachs gedaet wordt) de legeninge des duyuels is ouer de misse geroepen.

c De vaders der Roomſcher kercke verclarende het verborgen verstant van de ghiften die onsen heere Iesu Christo geoffert waren, van de wyſe, die hem van den oosten door het beweghen der sterre quamen aenbidden, segghen, dat sy hem goudt offerden, om te betuyghen dat hy Coninck was. Ende Myrrhe bereeckende syn menschelyckheyt ende syn doot: ende wieroock bekennende syn goddelyckheyt, die wyſe het wieroock ghetuyghenisse is vander goddelyckheyt, ende dat Godt de roockin. ghen inde wet verordet heeft om syn hoocheyt daermede ghelyckt betaemt te bekenen. Volghende dan dese wtſegghinge so soude den altaer, den kelck den misboeck ende de priester Godt syn. Ten minsten wordt haer hier die eere gedaen dat sy segghen Godt toe te behooren. Maer ten is gheen wonder dat myn heere de Mismaker dese eere tot syn tafel ende synen back (den welcken hy niet gheern voor synen meel Godt vermanghelen ende verlaten en soude) ende oock de Misboeck bewyſet, want hy hem veel beter daer mede behelpt, dan mer den bybel. De wyſe den Bybel hem niet en soude wt soo ſchoone croesen, ende schalen noch soo goeden wyn doen drincken, noch en soude hem oock so ver ende wel te passe niet onderhouden.

Mat. 2. b. 11

Wat d'offer
hande der
wyſen be-
teekent.

Deute. 33. a.

10.

M. iiii.

Ten

HET TVVEEDE DEEL

Ten is oock gheen wonder, dat myn heere selue gewieroockt is, aengesien dat hy met pas ende wederpas so wel spelen can, dat hy goden al blafende maect. wāt na dien hy de goden maken can, soo is hy veel meerder en hoochweerdigher dan de goden die hy maect, de wyle den werckinan altyts weerdigher is dan het werck

Indien de priester selue het Euangelie singt oft leest, soo groet hy het volck met den rugghe teghen hen ghekeert: Indien het den Diakene doet, soo is hy halt ghekeert end siet het volck belyden aen.

Wy hebben elders vā de ceremonien, door de welcke het Euangelie inde Misse vereert wordt ghesproken, het ghene dat van dē priester geseit is, mach oock eenichsins tot het ghene dat het volck doet, verstaen syn, ende sonderlinghe aengaende de Cruycen.

Sy beghinnen altyts de stucken van het Euangelie, dat sy lesen in deser voeghe, in stede dat sy inde Epistele wt de wercken der Apostelē genomen, seggen, *In diebus illis*, dat is te segghene: In die daghen: En in de ghene die wt sinte Paulus brieuen genomen syn, segghen sy *Fratres*, Broeders: Ende in de ghene die wt de andere ghemeyne brieuen genomen syn, seggē sy *Charissimi*, Alderlieffte. Inde welcke sy spreken al ofter daer vele waren, hoe wel datter dickmael maer een met den priester en is, ende som tyts niet een. Aengaende de twee eerste voor redenen, syn tot een spot ende ghemeyne spreekwoorden selfs door de priesters verkeert. Soo dar als men hen yet vā haer seyen ende misbruycken wt den Euangelio berispt, sy antwoorden dat het was *In illo tempore*. In dien tydt, en *In diebus illis*, In die daghen. Soo willē sy besluyten dat sulck

is voor

is voor de oude daghen ende tyden, ende dat sulcx voor-
by is: en hen niet veel aen en raect. Welcke oeffeninghe
soo wel door hen ende die hen aenhangen ghebruyckt
wordt, dat sy opentlyck betooghen, alsoo wel door haer
leere, als door haer leuen ende wandelinghe, dat sy van
het Euangelie ende het woordt godts niet meer en hou-
den, noch daer niet meer op en achten, dan als het haer
niet aen en ghinghe.

¶ Het ghene dat hier in dit cleyn deel des Euangely vā
sint Ian begrepen is, hebben wy breet ghenoech verclaert
in de wtlegghinge vanden dienst des Sacraments daechs,
daer wy betoocht hebben, dat dese woorden stryden tegē
de leere vander Roomscher kercke aengaende de teghen-
woordicheyt en lichamelyck ghemeynsaemheyt des lyffs
ende bloets C H R I S T I: dat sy segghen soo wel den ge-
loouighen als den ongheloouighen, in het nachmael toe
te commene.

¶ Het schynt dat hy hier een betooueringhe van de
woorden des Euangeliums wilt maken, begheerende dat
door de selue de sonden wechgenomen worden, ghelyck
als oft de cracht inde woorden ende de wtsprekinghe van
dier ghelegghen waer. Maer men moet aenmercken, dat
ghelyck het gheloue van Godt comt ende ghegheuen
wordt, door het hooren des woortdts, sonder de welcke
het niet en soude oprecht gheloue syn: Alsoo oock en
dient het woort nerghens toe gehoort, dan tot verdōme-
nisse, ten sy datmen het ontfanghe door tgheloue: door
wiens middel de sonden wechgenomen worden door
onsen heere Iesum Christum. Maer na dien dat het volck
niet van het ghene datter ghelesen wordt en verstaet, syn
sonden en moghen door het lesen des Euangeliums niet

M.v.

wech-

HET TVVEEDE DEEL

Rom. 10. b.

14.

wechghenomen worden, de welcke het niet oprechte-
lyck gheloouen en kan, sonder die te voren verstaen
te hebbene, want hoe sullen sy in hem gheloouen, van-
den welcken sy niet ghelooort en hebben? Seyt de hey-
lighe Apostel. Sy moghen gheloouen, maer het sal vol-
ghende het ghebruyck der heyligher moeder de Room-
sche kercke syn: Na de welcke gheloouen, is op borghen
ende na goetduncken van andere gheloouen, ende mey-
nē dat al het ghene dat sy seyt ende voorhouwt warachtich
sy, hoe wel dat haer gheloouighe daer niet een vwoordt
inne en verstaen. Maer sulcke en is niet om de consci-
entie ende het ghemoet te troosten ende te verstercken.

1 Tis volghende het ghebruyck dat de Priesters selue ge-
ldouen ende dese heylige woorden belyden die dickwilt
soo ongheloeert syn, dat sy niet en verstaen wat sy selue
segghen.

*Van de Articulen des gheloofs die int La-
tynsche Symbolum, Nicenū ende Con-
stantinopolitanum ghenaemt syn
inhoudende het suuere ghe-
looue der warachtiger
ende onder kercke.*

Dat. xxv. Capittel.

Marcus. 1.

An. 337.

Damasius.

An. 370.

a Con. Nic
& Constant.

ENde hebbēde een teecken **E**T factio signo cru-
des cruycen gemaect, hy cis osculatur Li-
cūst den boeck. brum.
▲ Ende dat hy alsdan seg- Deinde a dicar. f. f.
ghe,

dicendum.

ghe, in dien het behoort gheseyt te syne.

Credo in unum Deum.

Ick ghelooue in eenen Godt.

Disiunctis manibus in medio altaris incipiat: & postquam inceperit, paulatim iungat manus, & sic finiat.

Dat hy beghinne aen het middē des altaers, hebbende de handen verscheyden: En na dien hy begōnen sal hebben, dat hy een weynich seffens syn hāden te samē brenghē, ende alsoo voldoe.

Patrem omnipotentem factorem coeli & terra, visibilium omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Iesum Christum Filium Dei unigenitum. Et ex Patre natū ante oīa secula.

Den almachtighen vader, & Maker des hemels, en der aerden, aller sienlycke ende on sienlycke dinghen. Ende in eenen heere Iesum Christū den eenghēbozen sone godts, die wt den vader ghebozen is vooz alle eeuwen.

Deum de Deo, lumen de lumine: Deū verūm, de deo Vero: Genitū non factum, consubstantiale patri, per quē

Godt wt Godt, een licht wt den lichte, waerachtich Godt, wt de waerachtighen Godt, ghegeereert en niet gemaect, met den vader, vander seluer

HET TVVEDE DEEL

seluer substantie, dooz *quem omnia facta*
welckē alle dinghen ghesunt. *Qui propter*
schapen syn. Die om ons *nos homines*, &
menschen ende om onser *propter nostram* sal
salicheyts wille is neder *lutem descendit de*
gecōmen wt de hemelen. *cælis. Et incarna-*
En heeft vleesch aenge *tus est de Spiritu*
nomen wt den heylighen *Sancto, ex Ma-*
gheest, ende de Maghet *ria virgine.*
Maria.

Hic buychtmen de knye. Hic genus flectitur.

Ende is mēsche gewor *Et homo factus est.*
den Hy is oock ghecruyst *Crucifixus etiam*
dooz ons onder Pontio *pro nobis sub Pon-*
Pylato: Hy heeft geledē, *tio Pylato: passus*
ende is begrauen. Ende *et sepultus est. Et in*
den derden daghe weder *surrexit tertia die*
op gestaen achtervolgen. *secundum scriptu-*
de de scrifturē. Hy is op *ras. Et ascendit in*
geclommen ten Hemel: *cælū sedet ad dex-*
sijt ter rechter hant gods *teram patris. Et i-*
des Vaders. Ende sal *terum venturus est*
met heerlicheyt wederco *cum gloria indica-*
men te ordeelē de leuen *re vivos et mortu-*
de ende de doode: *Aliens os: cuius regni non*
ryck en sal gheen eynde *erit finis. Et in spi-*
wesen. Ende inden heylighen *ritum Sanctum, don-*
lighen

minū et viuificantē lighen gheest des leuen-
 qui ex Patre Filio- dichmakenden heere: die
 q. procedit: Qui cñ banden Vader ende den
 patre et Filio simul Sone wtgaet. Ende met
 adoratur et conglo- den Vader ende Sone ge-
 rificatur: qui locu- lycklyck geeert wordt.
 tus est per prophe- Die gesproken heeft door
 tas. Et vnā san- de propheten. En een al-
 tām catholicā et gemeyne ēde Apostelsche
 apostolicā ecclesi- gemeente. Ick bekenne
 am. Confiteor vnū eenen doop tot verghe-
 baptisma in remis- uinghe der sonden. Ick
 sionē peccatorū. Et verwachte de wederop-
 exspecto resurrectio: standinghe der dooden:
 nem mortuorū. Et Ende het leuen der toe-
 vitam venturi se- commender weerelt.
 culi. Amen. Amen.

Vande saken die te aenmercken syn op dit
 Symbolum, soo vele den handel die
 wy voeren hebben belanckt.

Dat. xxvj. Capittel.

A Aer is breed ghenoech gesproken van het sin-
 ghen oft swyghen des Credo ende den articu-
 len des gheloofs in de Missē. Daer is beuolen
 inden Misboeck datmen selue lese op desen feestdach, en
 op alle syn octauen. Der haluen is een decreet gemacēt int
 derde

HET TVVEEDE DEEL

derde Concilium van Toledo, dat gehouden was ten tyden des Paus Pelagij de tweede. By t'welcke, met wiggedruckte woorden is bejolen, dat die Articulen des ghebooffs gelēfen ende met luyder stemmen gepredickt worden welen voor het Sondaechs ghebet in de kercken van Gallicien, ende Spaegniē, inder forme van de Oosterse kercken, ende des Concilium van Constantinopolen: op dat het ghelooe gheopenbaert worde, ende ghetuyghenisse hebbe, ende dat de herten des volcks doot het ghelooe gereynicht synde alsoo gaen om het lichaem ender'bloet CHRISTI te maken. Welck decreet beuelicht opentlyck dat wy elders der haluen geseyt hebben. Int Concilium van Basel is dock een Décreet teghen die het niet geheel ende maer half en lesen: Ghelyck ick menichmael hebbe sien doen als ick iock kindt synde ter Misse ghinck. Onse parrē hadden eenen sekeren Credo, op het Duytsche, die sy noemden den Duytschen Credo, die maer en bestreckte tot *Et Homo factus est*, en eynden hem daer. Sy ghebruycken hem als sy haestich waren om te gaen eten, ende hem vermoyde den Credo wte lesen ofte singhen: Ende ick en twyffele niet of sy en doent noch hedensdachs alsoo, niet tegenstaende het Concilium van Basel.

Dele veruaminghe dient tot het goet gebaer ende de seden, die myn heere den Mismaker moet houden met syn handen.

De Schepper is bequamer ende meer ghebruyckt, dan Maker: Ende het Griecx woort is in desen sin gheselt. Na dien dat het soo is, dat de Schepper van alle dinghen is, ende mits dien regeerder ende Beschicker

Lib: Con.

der seluer, dieſe houdt ende onderhoudt. Waeromme hebben de papen toevlucht tot de creaturen, ende tot andere wie ſy ſyn, alſy heylighe gheſtoruen mannen, of vrouwen, dan tot hem alleen, indien ſy hem houden voor ſchepper en vader, ende alle andere dinghen voor creaturen? Want alle aenroepinghe die tot ander dan tot ons ghedaen wordt, ſtrydt teghen dit Artickel. De wyle de waerachtighe aenroepinghe niet en beſtaet ſonder gheloou. Der haluen wy en bekenen niet in deſe Articulen, die de voornemenſte ſtucken onſes geloofs begrypen, dat wy in andere ghelouen dan in GOD den Vader, den Soone, ende den Heylighen Gheest. Selfs wy en ſegghen niet van de kercke dat wy in haer ghelouen, maer alleenlyck dat wy te ghelouen. Want daer is groot onderſcheyt tuſſchen heere ghene dat wy ghelouen vande Kercke: Ende dat wy van ons den Vader, den Soone, ende den Heylighen Gheest gelouen: In de welcke wy ſegghen dat wy ghelouen, dat is, dat wy gheheel ons betrouwen in hen ſtellen, maer niet in de Kercke. De wyle ſy van menſchen beſtaet: ende veruloeckt is de menſche die hem op menſchen verlaet: Ghelyck de Propheet ſeyt: Daeromme ſegghen wy alleenlyck, ghelyck wy ons betrouwen ſtellen op den Vader, den Soone, ende den Heylighen Gheest: Dat wy altoo ghelouen, dat daer een Kercke is, dat is een Heylighe vergaderinge om des betrouwens wille, dieſe op den vader, den ſone ende den heyligen gheest heeft, door de welcke ſy gheylight is, die gheheel op ons ſtuen, de welcke haer een vader geworden is, om den wille ſyns

In de kercke
niet te ghe-
loouen maer
alleenlyck
een Kercke.

Ier. 17. 2. 5.

soons

HET TVVEEDE DEEL

foons IESV CHRISTI, door die heylichmakinghe des heylichs gheests. Dese kercke dā en is Godt niet, noch Vader, noch Soone, noch Heylich gheest, noch lidt van dien, dwelck oock de Enghelen selue niet en syn : Maer sy syn alle creaturen. Soo het dan niet geoorloft en is in hen te gheloouen, ten is oock niet gheorloft hen in stede van Godt ende Iesum Christum aen te roepen, noch hen die eere te gheuen die God alleene toecomt, ten sy dat wy geheel teghen syn woordt, ja selfs teghen de kercke, en haer gelooue doen willen : ick segghe niet de Roomsche kercke, die met sulck ghelooue niet te vreden en is, maer de oprechte, oude, ende Christelycke kercke.

D Voorts dit artikel alleene, in dwelcke de oprechte kercke belydt Iesum alleene dē heere dē warachtigē gesalfden, den oprechtē en natuerlycken sone Godes, te synen, is wederom genochsaem, om neder te worpene niet alleene de Misse, maer alle de leere der Roomscher religie. Want is hy den Christus, soo is hy den oprechten gesalfde des heeren, onsen warachtighen Coninck ende bisschop, en opperste priester inder eeuwicheyt, ende den oprechten propheet, die ons vande macht ende tyrannie des Satans, vander sonde, vander doot, ende vande helle als onsen oprechten Coninck verlost heeft : ende heeft ons met den vader versoent, door het sacrificie syns doots (vā t welcke inde nauolgēde artikelen gesprokē wordt) als onsen warachtighen priester, die het alleene heeft kunnen doen, en als onsen eenighen middelaer ende voorspreker. En heeft ons volcomelyck den wille Godes ontdeckt ende geopenbaert, niet alleene als propheet, maer als warachtigē sone Godes wt den schoot syns vaders commende. Waeromme wy en hebben nu gheen ghebreck van andere leere ende

open-

openbaringe, noch van menschelycke dichtfelen tot on-
 ser salicheyt: noch oock van andere sacrificien, salichma-
 ker, verlosser, middelaer, voorspreker, ende bescherm-
 aer God voor ons. Want gelyck daer niemāt warachtich
 God en mēsche en is als hy, alsoo en can oock nyemant
 anders dit ampt bedienen. Dit is doorlake van dese In-
 carnatie daer terstont afgesproken wōrdt: door de welcke
 den Soone Godts wesende God, ende vande selue substan-
 tie met den Vader, heelt menschelyck vleesch aenghenō-
 men, ende is mēsche gheworden, op dat Godt ende den
 menschen te samen vereenicht, ende versoent worden
 in hem.

Ioēs. 1. 2. 9.

Ioēs. 1. 2. 14

1. Tim. 1. b

15.

¶ Soo de leere vander Transsubstantiatie en die de vlee-
 schelycke tegenwoordicheyt in de Misse stelt waer is, dit
 artikel vande opuaert Christi ten hemel en is niet waer,
 oft het lichaem **CHRISTI** en is gheen warachtich li-
 chaem. Want daer en is niet gheseyt, dat hy hem seluen
 onsenlyck ghemaect heeft, wesende hier beneden op aer-
 den, maer dat hy ten hemel gheclommen is.

¶ In geheele dit Symbolū en is vā gheen ander coemste
 Christi in syn eyghen lichame ghesproken, dan van dese
 twee alleene, van de welcke tot hier toe ghesproken is
 geweest. Daer en is van dese onsenlycke coemste, in die
 hostie des priesters noch vā dese vleeschelycke tegēvoor-
 dicheyte die de Romanisten ghedicht hebben niet gespro-
 ken. Na dat dit soo is, waerom worden die voor Ket-
 ters veroordeelt, die al gheloouen dat dit Symbolum in-
 houdt, en niet en loochenen vā al dat inde heylige schrif-
 ten begrepen is, op de welcke het ghegront is? Daer en
 teghen waeromme synse voor Christenen godtsalighe
 ende ghelouige gheacht, die het niet en geloouen, maer

N.j.

gheloo-

HET DERDE DEEL

gheloouen houden ende leeren anders, versakende door hare leere ende wercken, het ghene datse met den monde belyden? Ghelyck wy nu van stücke te stücke soudē moghen bewylen, ten ware dat sulcx breedt ende duydelick ghenocch is gedaen gheweest in onse wtlegghinge, ende tsmensprekinghe op het ghemeyn symbolum genaemt der Apostelen.

Van het derde deel der Misse, genaemt Oblatio.

Dat. xxvij. Capittel.

VAn het singhen ende het lesen, van het Symbolum tot den Canon toe, en is bicans nergkens af gesproken dan van offerhande. Daeromme is dit deel der Missen soo genaemt, d'welck hier voortyts was het beghinsel vander Misse der Cathecumenen. Men mach int selue veel dinghen aenmercken, die beuestigen sullen het ghene, dat wy te vooren gehandelt hebbē, aengaende de offerhanden der geloouighen, ende de gheschoncken diemen inde oude kercke den Heere dede, die opheffende, ende hem beuelende de ghene diese gegeuen hadden. Al dit wordt nu verstaen vā het broot ende den wyn, die tot het sacrificie bereyt syn, met biddinghe dat de offerhāde der seluer sy ter salicheyt der leuende ende der doode, der lichamen en der sielē, niet alleene door de verdienstē Iesu Christi: maer oock door de verdinsten der gestorūē heylighen mānen en vrouwen. Aengaende het sonderlyckste rolleken van dit deel des batemētspels, na dien myn beere ghelt in syn schotelken ontfanghen heeft, hy maect syn prefatie. Maer wy en sullen daer af niet meer op desen tyt spoken. Het sal ons genoech syn te hādelen van de offerhanden

handen, onder de welcke synder daer de christenē op som Dist. 3. c. O-
mighe feestdagen syn ingehoudē en verbōden, volghende mnis christi
de loffelycke ghewoonte, gelyck inde decreten staet: om anus.

dieswille datter getreue is, Ghy en sult voor my niet ydel Nicol. de
verschynē. Bouen dien synder ander regulen, in die oude plo. expo 3.
Cōcilien die huydē sdaechs niet wel onderhouden en syn. part. Missl.

Ten eerste int Conclhū Elibertinū, gehoudē in Spaegni-
en, ontrent dē tyt des Cōcilij Niceni en Siluester de eerste, Lib. Concl.

was verordent, dat de bisschop gheen gauē ofte offerhādē
ontfanghen en soude vā de ghene die des nachtmaels des
Heeren niet medeelachtich en wordē. Maer nu ter cōtra-

riē, een yegelyck bringht gauen en offerhāden inde tem-
pels, en niemāt en wordt des nachtmaels deelachtich, dan
den pape die de Misse doet, wtgesteken weynighe daghen

binnen den iare. Int Cōcilium van Aken gehouden onder
dē coninck Pepinū, die de sone Lodewycks was: is veror-

Lih. Concl.

dent dat nyemant niet offeren en soude dā het ghene dat
hy van de hant des Heeren ontfangen hadde: En dat nye-

māt en soude dencken van de hant des Heeren ontfangen
te hebbene, het ghene dat hy onrechtweerdelyck vercre-

gen hadde, en dat niemāt en soude dencken dat hem sulcx
aengename sy. Want daer is gheschreuen, Die godt offert

vā den rooff der armen, die is gelyck de ghene die het kint
offert in de tegenwoordicheyt des vaders. Wie dan God

yet wilt offeren gelyckt betāemt, dat hy hem seluen eerst
offere, dat is te seghene, volghende de leere des Apostels

Ro. 12. a. 1.

een leuende heylige, ende een wel behagende offerhande:
En daer na van de saken die hy rechtweerdelyck vercre-

gen heeft, dat is, die hy vāde handē des Heeren ontfangen
heeft, dat hy daer af tot worcker dē Heere geue tot god-

salighe waesdom. Dit is in dese Concilien van de offer-
N. ij. handen

HET TVVEEDE DEEL

handen der kercke gesproken, t'welck den papen niet veel profyts inbrenghen en soude, soo het wel onderhouden ware. Wāt vā welcke offerhāden syn sy soo ryck gewor- den, dan van de offerhanden der gūoote dieuen ende roo- uers? Bouen dien, soo sy gheen andere offerhanden en ontfinghē dā vā die des nachtmaels mededeelachtich syn, sy en soudē gheen moghen onfanghē dan op de daghen dat syt tot al den volcke vtdeelen. Dese ordeninghe leert ons wederōme, dat daer al het ghemeyn volck des nacht- maels als het gehouden werdt mede deelachtich was: En dat die niet ghehouden en waren voor oprechte gheloo- uighe dies niet mededeelachtich en werden, behoudens datter gheen wettelyck beletsel en ware.

*Van de offerhande, ende van de presentatie
des kelcks ende des broodts.*

Dat. xxviii. Capittel.

Alp. G.

Miss. R.

Urbanus.

An. 223.

Eutychia. 1.

An 270.

Celestinus.

An. 427.

A Gelasi^o. 1

An. 414.

Gregorius.

An. 590.

Thomas.

A *Aerna dat by hem
tot den volck keere
en segghe met ghe-
vrouwen handen,*

De Heere sy met v.

Antwoorde.

Ende met uwen gheest.

Ten altaer waerts by segge.

B Laet ons bidgen.

Het offertorium.

Die Priesters des Hee

P *Ostea vertat se er-
ga Populum, &
dicat iunctis ma-
nibus,*

Dominus vobiscū.

Respons.

Et cum spiritu tuo.

Versus altare dicat.

Oremus.

A Offertorium.

Sacerdotes domi

ni incensum et panes offerunt Deo : et ideo sancti erunt Deo suo, & nō pol- luent nomen eius. **ren sullē Gode wierooch ende bzoot offeren : ende daeromme sullen sy ha- ren Gode heyllich syn, ēde synē name niet onthepli- ghen. Pryst God.**

Leui. 21. 26

Post Offertoriū iū- gat manus ante altare, dicendo, **Na d'offertorie dat hy de hāden te samen voeghe voor den altaer segghende,**

Quid retribuam Domino pro omni- bus quæ retribuit mihi ? Calicē, salu- tatis accipiā, et no- men dñi innocabo. **c Hoe sal ick den Heere verghelden alle syn wel dadē die hy aen my doet ? ick wil dē heylsamiē kelck nemen, ende des Heeren name aenroepen.**

Psal. 116. b

12. 13.

Surgat Calicem, di- cendo, **d Dat hy den kelck op- heffe, segghende,**

Offerimus tibi dñe calicem salutaris, et deprecamur clemē- tiā tuā ut in con- spectu diuinæ maiestatis tue cū odore suauitatis ascēdat. **Heere, wy offerē v den kelck des heylsaems : ēde bidden uwe bermhertic- heyt, dat hy vooz uwe god delycke maiesteyt tot ee- nē soeten rueck opclīme.**

In nomine Domine nostri Iesu Christi, signatum, ordinatū **In den name onses Hee- ren Iesu Christi sy dit sa- crificie gheteekent, ver- ordent, gheseghent, ende**

P iij. gehey

HET DERDE DEEL

geheylt: En het worde *benedictum, & san-*
ctum den vader aenghe- *Etificatum istud sa-*
naem, vooz my seluen, *crificiū*: & accep-
vooz dese, en vooz alle dē *tabile sit Deo patri*
chzistelycken volcke: op *oipotēt, pro meipso,*
dat sy in dese tegēwoor- *pro istis, & omni po-*
ghe eeuwe verghiffenisse *pulo Christiano: ut*
vā alle haer sondē ontfa- *in presenti seculo*
ghen, ende inde toecomē *remissionem cuncto-*
de dat eeuwich leuen ver *rum peccatorum re-*
cryghen. Ende vooz de *cipiant, & in futu-*
siele uwes dienstknechts *ro vitam consequā-*
ende vooz de sielen uwer *tur eternam. Et pro*
dienst knechtē, en dienst *aīa famuli tui, et p-*
maechden: Op dat ghy *animab⁹ famulorū,*
haer het Eeuwich leuen *famularūq; tuarū,*
gheuet, ende deelachtich *ut eis vitā eternam*
maect des heylsaems u- *tribuas, et oīm sācto*
wer Heylighen. In den *rū inbeas esse cōfor-*
name des vaders. *tes. In noīe pat. & c.*

• Heylige dy yuludicheyt *Suscipe Sancta*
ontfanght dese offerbāde *Trinitas, hanc ob-*
die wy v offeren ter ghe- *lationem, quam ti-*
dachtenisse der mensche *bi offerimus ob me-*
werdinghe, geboozte, be- *moriā incarnatio-*
snydinge des lyde der op- *nis, natiuitatis, cir-*
standinge en opcliminge *cūcisionis, passionis,*
onles

resurrectionis, et as onses Heeren Jesu Chri-
 cessionis Dñi nostri Wi: ende ter eeren der ge-
 lesu Christi: & in lucksaligher altyts Ma-
 honore beata Ma-ghet Marie, ende aller
 rie semper virginis heylighen die v behaecht
 & oim sanctoru qui hebben van dē beghinne
 tibi placuerunt ab der weerelt, op dat het
 origine mūdi: ut il- hen nut sy ter eeren, en-
 lis pfitiat ad hono: de ons ter salicheyt der
 re, nobis aut ad salu sielen, ende des Micha-
 iē animæ et corporis ems. In den name des
 In noie pat. ✠ &c. vaders ✠ &c.

Faciat crucem cum Dat hy een cruyce met
 calice super corporalia, den kelck make op de corpo-
 ponēdo calicē in me- raelen, stellende den Kelck
 dio. Postea capiat pa- int midden. Daer na dat hy
 tenam cum hostia, di- het schotelken neme met de
 cendo. Hostie, segghende,

In nomine sanctæ Andē name der heyliger
 et indiuiduæ trini- en ouerscheydelycker dzy
 tatis, descendat hic uuldicheyt dit broodtdale
 panis iste et bñdic- hier neder: en deseghenin
 tio dei patris omni- ghe Gods des vaders al-
 potentis, & filij & machtich, ende des soons
 spiritu sancti descen- ende des heylichs gheests
 dat super nos et ma dale neder op ons ende
 neat semper. Amen blyue altyts. Amen.

P. iij.

Anden

HET TVVEEDE DEEL

Jude name des vaders *In nomine patris, et
ende des soons. &c. filij. &c.*

G Dat hy hier den kelck *Hic cooperiat cali-
met de corporalen ouerdecke* *licem cum corporali-
makende een cruyce op den bus* *faciendo crucem
kelcke ende de Hostie, seg-* *super calicem & hosti-
ghende,* *am, dicendo :*

Inde name des vaders &c. *In noīe patris. &c.*

*Vande stucken die op den voorgaenden han-
del te aenmercken syn.*

Dat. xxix. Capittel.

A Hier is noch een groetenisse inde welcke heer ghooft
len een cleyn keerken doet, wendende hem met
den buyck tot den volcke.

Leu. 21.2.6 **B** Dit stuck dat hier tot de offertorie ghestelt wordt, is
ghetrocken vten Leuiticus, maer niet inder forme, als
het daer geschreuen staet : maer hier wordt grootelyck
met gode ghelopot, want ten eersten de Priester die de
Missē doet vermaent het volck tot bidden, segghende, laet
ons bidden: ende daer na en bidt hy selue niet. Want daer
en is gheen gebed in dese woorden, maer alleenlyck een
vermaninghe die de Heere gheeft, niet den priesteren der
Roomcher kercke, maer den sacrificateurs wt den ghe-
slachte Leui, hoe datse haer sullen schicken ende regeeren
in haren dienst. Want hier en is niet ghesproken vande
offerhanden der Missen, noch van 't broot, ende wterooch
die daer ghecoffert syn : maer vande sacrificiē der Leuiten,
vande

vande brandtofferen, ende van de brooden, die inde selue gheoffert waren: niet als voorbeeld der Priesteren van de Roomsche kercke, noch van haer coexkens ende sacrificien, maer als voorbeeld van Iesus Christus offerste priester (die het waarachtich broot des leuens is dat wten hemel commen is) en van syn sacrificie, door het welcke hyt geoffert ende gegeuen heeft, voor d'leuen des weerelts. Daeromme dese plaetse der schrift en can de Missipapen der Roomscher kercke niet dienen: ten sy dat sy segghen, datse nacommers syn van de priesteren wten gellachte Leui, ende dat sy Ioden syn, verwachtende de coemste van desen grooten sacrificateur Iesu Christo, soo doende en sullen sy niet heylich syn. Maer sullē grouwelick den name des Heeren bespotten door sulcke Lasteringhe.

c Dese Veerikens wt de Psalmen syn hier seer wel ten propoeste ghebracht. In stede dat Dauid beloofte God te dancken, voor de gesontheit, en de verlossinghe die hy van hem vercreghen hadde, ende dat door een bancket des lossancks, desen lasteraer brenghet, ende verstaeghet van synen kelck, met den welcken hy na syn welbehagē speelt, en vvaer door hy versaeft de oprechte salicheit en verlossinghe, de welcke wy ontfanghen hebben door het sacrificie, ende de weldaet Iesu Christi.

d Hier maect hy enen keer met den beker. Hier is eenen genoechelycken kelck der salicheit, ende een sonderlycke offerhade. Het schynt dat hy hier god te drinckene wilt gheuen, heffende synen kelck om hooghe: Maer wat offert hy hier? Wat wilt hy datter op climme? Wyn? wāt na syn leere hy en is noch gheen bloet. My schroomt te spreken van de lasteringen in dit ghebet begrepen, die

N.v.

soo

Heb. 3. a. 1 &
4. b. 14. & 6
c. 20. & 8. a
1. & 9. b. 11.
Ioēs. 6. f. 51.

Interpretatie.

Ps. 116. b.
12. 13.

HET DERDE DEEL

soo menichfuldich syn als daer woorden ende Syllaben syn. Waer toe dient ons **IESVS CHRISTVS** meer, soo de Misse ende haer sacrificie soo wel voor leuende als voor doode dese cracht hebben, ghelyck hier gheseyt wordt?

Is dit de cere die ghy de heylighe dryuuldicheyt bewyst, O ghy Hellsche Lasteraer, met het presenteren uwer Kelcks in stede van het bloet des warachtighen Soons **GODES**? Ende daer toe niet alleene totter ghedachtenisse **IESV CHRISTI** die voor ons ghestoruen is: Maer oock voor de Heylighe beyde mannen ende vrouwen, die voor ons die doot niet ghesmaect en hebben. Voorts nadien, het is totter ghedachtenisse, waerom neemdet voor het Sacrificie, ende de Offerhande selue, die **CHRISTVS** ghedaen heeft, waer af het Nachtmael is de Ghedachtenisse? Berno seyt ende versleert, dat dit Ghebet niet ghelesen en wordt door eenighe ordonmantie, maer alleenlyck door Kerckelyck ghebruyck. Hy berispt oock een sake die hier in dit ghebruyck dat wy nu volghen gedaen wordt, te weten, Nadien dese offerhande totter ghedachtenisse des Doorts ende opstandinghe **IESV CHRISTI** ghedaen wordt, Men behoort daer gheen verhael te makene van syn gheboorte ende andere dierghelycke saken.

Hier heeft hy de ghenoechte met synen Beker te doen danffen.

Hy stelt oock de hant aen syn sauferkē om syn coerken te doen danffen, op het welck hy niet veel min lasteringhen wt en spout, dan op synen kelck. Daeromme alle dinghen syn hier int heymelycke ghelesen, inder

Berno de offic. Miss. ca.

12.

Beruo. Nico. de offic. Miss.

ca. 12.

form
ren v
als m
schen
niet
wor
rooch
derly
ciliu
heyli
pude
c H
eener
ghely
ghen
men
bet n
hebb
om c
len n
simp
mede
den
lynen
gruw

Van

forme

forme ende wyse als de rooueraers doen. Bouen dese kee-
 ren van pas ende wederpas, die soo wel met den kelck
 als met het ouwelken gedaen syn volghende den Room-
 schen miſdienſt, isler noch een wieroockinghe die oock
 niet sonder groote Laſteringhe en beſtaet ende ghedaen
 wordt om ſynen beker, ſyn coexken, ende ſyn tafel te be-
 roocken. Van d'welcke ſy ſeggen, dat Leo de derde ſon-
 derlyck oorſpronck is, ende ſchryuene oock toe het Cō-
 ſilium Roueniſe. Maer de wyle ons openbaerlyck in die
 heyliche Scrijten verclaert is, dat de roockinghen des
 ouden Testaments ſyn figuren gheweest van **I E S V** Eph. 5. 2. 2.
CHRISTO, die ſyn Lichaem tot een ſlachtoffer tot
 eenen wel rieckenden rueck ghegeuen heeft, datſe inſ-
 ghelycx wtghebeeldet hebben, de Ghebeden der heyli- Apo. 8. 2. 4.
 ghen, als inde Openbaringhe Iohannis, ende inde psal. Ps. 141. 2. 2.
 men gheſchreuen is, daer gheſeyt wordt. Myn ghe-
 bet moet voor v deughen als eenen roockoffer: Wy en
 hebben nu gheen materiale roockinghe meer van noode
 om **G O D S** mede te dienen, ten ſy dat wy de Ioden wil-
 len nauolghen: oft ten ſy dat men die alleenlyck doe als
 ſimpel roockinghen, om de locht ende quade ruecken
 mede te ſuyueren. Indien wyſe anders doen, ons ſal van-
 den Heere gheſeyt worden, het ghene, dat hy door
 ſynen Prophete verclaert. V rueckwerck is my eenen Eſa. 1. b. 13.
 gruwel.

*Van de Waſſchinghe der handen, ende vande re-
 commandatie des priesters, ende vande
 offerhande ende vande ſecrets.*

Dat. xxx. Capittel.

Dat

HET TVVEEDE DEEL

A At hy daer nasyn han-
den ter rechter syden
vanden altaer gae wasschen
segghende,

D Einde vadat loti-
manus suas: ad de-
xterum cornu Altaris,
dicendo,

Pla. 26. 2. 6.

Ick sal myn handen on-
der die ontschuldige was-
chen. &c.

*Lauabo inter inno-
centes manus meas.
&c.*

Tottē eynde des psalmes met

vsq; ad finē psalmi, cū

Gerlicheyt sy den vader
&c. Ghelyck het was. &c.

*Gloria patri. &c.
Sicut erat. &c. Ky-*

Heerē ontfermt onser,
heere ôtferrit ôser, heere
ontfermt onser, Onse va-
der die daer syt in die he-
melen. &c.

*rie eleyson, Christe
eleyson, Kyrie eley-
son. Pater noster,
qui es in caelis. &c.*

Na het wasschen der hāden
dat hy het teeckē des cruyces
make, staēde aen het middes
des altaers, ende dat hy segge

*Post lotionem ma-
nuum signet de signo
crucis, stans in medio
altaris, & dicat.*

In den name des va-
ders. &c. Coemt heyligh
gheest, vernult de her-
ten uwer gheloouighen,
ende ôfteeckt in haer het
vier uwer liefde.

*In nomine patris
&c. Veni Sancte
Spiritus, reple tuorum
corda fidelium, et tui
amoris in ignem ac-
cende.*

Dat hy hē dan nederbuy-
ghe voordē altaer, en segge,

*Deinde, inclinet se an-
te altare, & dicat,*

Heere

In st
tuis e
trito
Dñe
sacrif
ut a
hodie
tibi,
mens
patri.
Am
Faci
per alt
cam.
manu
um, d
Ven
crific
bene
ca h
nom
prap
min
Faci
pra to
oscul
Po

In spiritu humili- Heere, laet ons van v
tatis et in animo cō- ontfanghen wesen in den
trito suscipiamur, gheest der ootmoedicheyt
Dñe a te, et sic fiat ende met een berouwēde
sacrificium nostrū, herte: ende ons offerhāde
ut a te suscipiatur sy soo gedaen, dat sy huy
hodie, & placeat den van v ontfangē wor
tibi, Domine deus den, ende datse v Heere
meus. In nomine mynen godt behaghe. In
patris & filij, &c. den name des vaders, des
Amen. soons &c. Amen.

Faciendo crucem su- B Makende een Cruys op
per altare, & osculando den altaer, ende dat cūfēde.
cam. Deinde, ponat Daer na dat hy syn hant opt
manus supra sacrifici- sacrificie stelle, seggende,
um, dicendo,

Veni inuisibilis sa- c Coemt onsenlycken
crificator & custos pziester ende bewaerder:
benedic & sanctifi: seghent ende heylight dit
ca hoc sacrificium sacrificie, dat ont uwen
nomini sancto, tuo heylighen name bereydt
preparatum. In no- is. In den name des, va
mine patris. &c. ders, &c.

Faciendo crucem su- Makende een cruyce op
pra totū sacrificium, & het geheel sacrificie, en cūf-
osculando altare. sende den altaer.

Postea iungat ma- Daer na hy legge die hant
 den

HET DERDE DEEL

den te samē, en hem keerēde nus, & vertens se al
tot den volcke segghe. populum, dicat,

• **Bidť** vooz my, broe. *Orate pro me fra-*
ders, ende susters, ende *tres, & sorores,*
ick vooz v: • op dat myn *ego pro vobis,* v
ende uwe Sacrificie te *meum, pariterq;* v
samen sy den Heere on: *strum sacrificiū su-*
sen Gode aenghenamē, *dño deo nostro ac-*
vooz **CHRISTVM** on: *ceptū. Per Christi-*
sen Heere. Heere ver: *dñm nostrum: Dñs*
hoozt myn Chebet, ende *exaudi orationē me-*
laet myn roepen tot v *am. Et clamor me-*
commen. De Heere sy *ad te veniat. Do-*
met v, Ende met uwen *minus vobiscum.*
gheest. • Laet ons bid: *Et cum spiritu tuo.*
den. *Oremus.*

Dan keerende hem vande *Deinde girans sec-*
slinkē syde, hy seyt de Secre- *parte sinistra, dicit Se-*
te ofte Secreten. *cretam vel secretas.*

De Secrete.

Secreta.

• Heere, wy biddē v, dat *Ecclesia tua qua-*
g hy wesende barmher: *sumus Domine v-*
tich, uwe Kercke gheest *nitatis & Pacis,*
de gauen der eenicheyts *propitiis dona con-*
ende des vreden: die on: *cede, quae sub ob-*
der die gheofferde ghiften *latis muneribus my-*
gheestelyck worden be: *sticē designantur.*

tecc

*Per dominum no - teeckent . Dooz onse
strum Iesum. &c. Heere Iesum. &c.*

*Van de saken die op dese voorgaende stucken
te aenmercken syn.*

Dat. xxxj. Capittel.

Hier is de tweede wasschinghe der Misse, ende de Heerlyckste, maer niet de leckerste, daeromme en leckt hier myn Heer syn vingeren niet. Hy is te vreden met het wasschen, ende drooghen syner handen, ghelyck Pylatus dede als hy Christum ghinck verwylen. Want nadien hy hem wilt opofferen, ende dat gheen sacrificie en gheschiet sonder bloetstortinghe ende door, als het van leuendighe dinghen gedaen wordt: wat doet hy hier min dan Pilatus die Christum verweisen heeft gecruyst te syne? Hy mach hem dan wel Roemen dat hy syn besmeerde handen onder de ontschuldighe wascht, ofte mer onschult, ghelyck in den Psalm staet, den welcken desen lasteraer hier soo schandelyck misbruyckt. Maer wat dunckt v is hier niet wel ten propoeste ghesproken? Ick en sal niet breeder spreken van de lasteringhen die in alle dese ghebeden syn: Ick segghe lasteringhen, om die swille datte geheel stryden teghen de oprechte aenroepinghe des naems Godes, ende de verdieste **I E S U C H R I S T I**: oft om datse quaelyck voortgebracht syn, ende dat het woordt Godes daer door wordt ontheylicht en onteert.

B Hier is groote menichte van Cruycen. Het is den Papen ghenoech, dat sy alsoo schermutsende spelen,

Mat. 27. 6
24.

HET TVVEEDE DEEL

spelen, en de Cruycken soo dickmael cussen als hen god-
dunckt: Maer het draghen des cruyces Iesu Christi, en
ghenoecht hen gheensins.

c Wie is desen onsenlycken heylichmaker ende be-
waerder die hy aenroept, om soo atgryfelycke offerhande
te heylighen? Ist dien tot den welcken het bereyt is, en
Ephes. 1. a. 2 in wyens name het geoffert wordt, Ten sal den heyligen
& 6. b 12. gheest niet syn, noch **I E S U S** den heylighen der heylighen,
Maer den onreynen gheest die de vyanden Christi
leyt ende regeert. Berno ghetuycht dat dit ghebet ghe-
lesen wordt, volghende het ghebruyck der Walen ende
Francoisen.

Berno de of-
fic. Miss.

d Hier mach een yegelyck sien de keeren van pas ende
wederpas, die hier telcker reyse ghedaen syn. Onder an-
dere saken isser verordent, dat myn heere hem seluen tot
den volcke keere, om hem in syn ghebeden te beuelen,
hem belouende de syne. Maer het volck en verstaet daer
niet af. Daeromme tis een verloren recommandatie, be-
haluen datse dient tot veruullinghe ende verchietel van
tribatementspel. Waerop men moet aenmercken, in dien
daer maer eenen en is, die antwoordt, datmen moet seg-
ghen, Broeder bidt, ende niet, Broeders bidt.

e Hy acht hier alle die inde Misse regentwoordich syn,
voor syn broeders, segghende, dat het sacrificie dat hy of-
fert soo wel haer aengaet als hem. Daeromme gelyck hy
Christum in syn offerhande versaeft also versaken sy hem
alle, die inde Misse syn. Het schynt dat dit van tgebruyck
der ouder kercken genomē is, by d'welck de dienaers des
woordts Godts begheerden de ghebeden der ghemeente
voor hen ende daer oock Godt aengeropen werdt voor
die ghene die van haer goederen geoffert hadden, tot de
onder-

onder-
e H
hy ce
heym
dielw
gelyc
vryen
vele S
ick en
schry
brach
secre
ben,
ren n
stel
heym
des v
dien
spol
voor
tiche
dich
wor
en is
mer
men
de v
siet
den
we
hey

onderhoudinghe der armen, ende des diensts Godes.

Hy vermaent wederom tot bidden, ende na dien dat hy een keerken ghemaect heeft hy doet syn ghebet int heymelyck, Daerom is dit ghebet secrete genaemt. En om dielwille datter somtyts meer dan eene gheleken wordt, gelyckt oock mette Collecten geschiet, hy laet dat inden vryen wille des Mismakers den welckē beuolien staet soo vele Secreten te lesene als hy collecten gelesen heeft, maer ick en hebbe de autoors niet konnen vinden, diemen toeschryft dese stucken, die van het Offertorie af voortghebracht syn, behoudens dat ick meyne datte die oock de secreten toeschryuen, diese de collecten toegescreuen hebben, om dielwille datte sulcke ghebeden syn die veranderen na de Missen. Ick en weet niet oft dese ghebeden ghestelt syn in stede van de ghebeden die een yeghelyck int heymelycke inde oude kercke dede, na de vercondinghe des woordts Godes, ende de ghemeyn ghebeden by den dienaer inden name vander geheelder gemeynthe wtgesproken. Almarus willēde hier vā redene geuen, brenghet Almarus de voort het ghene dat Ciprianus geschreuen heeft vande matichēy, zedichēy, en ootmoedichēy die int gebet nootdich syn, berispēde de misbruycken die daer in ghedaen worden. Onder andere pūsten leert hy dat gheenē noot en is datmen veel sprekēde sy: t welck oock onse Heere Mat. 6. a. 7. met wtgedruckte woordē aengeracckt heeft. Daer na dat men niet seer noch met luyder stemme en moet roepen, de wyle men met Gode te doene heeft, die de herten aensiet ende kent. Maer Cyprianus en vermaet by dese woorden niet, datmen de ghemeynē ghebeden die inde kercke wt den name van alle de Christenen ghedaen worden, soo heymenlyck moet verselen datte niemant niet hooren en

Nicol. de
plo. expo 3.
part. Miss.

off. Miss. c 3
Cypri. de do
minic. orat.
sermo. 6.

O. j.

can.

HET DERDE DEEL

can. Want hy spreekt alleenlyck niet van sulcke ghebden, maer int ghemeyne van allen. Want het is een andere sake te bidden eyghentlyck ende besyden voor hem seluen, ende te bidden als dienaer der kercke, die ghelycken mont des volcks is. Ten anderen waerom en duyden sy dit niet soo wel op haer geschrey door d'welck sy in haer tempels styuer ende luyder cryschen dan noyt de papen van Baal en deden, ghelyck oft haren Godt doof ware, of dat hy sliep of droncken in een wynhuys ware: waerom en seggen sy dat niet soo wel hier af, als vande secreten ende Canon.

¶ Onder dese secreten synder sommighe daer grouwelycke lasteringhen in staen. Dese en is niet quaet noch niet strydende teghens de oprechte Leere des nachtmals, Sy en maken hier gheen swaricheyt int ghebruycken des woordts beteecken, verclarende dat het nachtmal wtbeeldet den vrede, ende de eenicheyt die wy in CHRISTO hebben: dwelck van haer Misse daer syt toe brenghen niet en can verstaen wesen. Want wat verstant van vrede isser in het bysondere nachtmal des Papen, ende int broot ende wyn die hy offert? Dit soude van het nachtmal moghen gheseyt syn, aensiende het sacrificie des lofs dat daer geoffert word, danckende Christum door de ghemeynschap des Nachtmals met een ghemeyn herte ende bewillinghe.

*Van de Prefatie, ende van het
Sanctus.*

Dat. xxxij. Capittel.

A *H*ier heffende syn hāden **H** *I*c eleuatis ac dis-
verscheydentlyck op, *i*unctis mani-
seyt

bus, dicit,

seyt hy.

Per omnia secula
seculorum.B In alle eeuwen der
eeuwen.

Respon.

Antwoorde.

Amen.

Amen.

Sacerdos.

De priestere.

Dominus vobiscū.

c De Heere sy met v.

Respon.

Antwoorde.

Et cū spiritu tuo.

Ende met uwen gheest.

Sacerdos.

De priestere.

a Sursum corda.

b Opwaerts die herten.

a Gelasius. 1

Respon.

Antwoorde.

An. 494.

Habemus ad do-
minum.Wy hebbense tot den
Heere.

Sacerdos.

De Priestere.

Gratias agamus do-
mino deo nostro.Laet ons onsen Heere,
onsen Godt dancken.

Respon.

Antwoorde.

Dignū & iustū est.

Het is redene end recht.

Sacerdos.

De Priestere.

b Vere dignum &

a Het is boozwaer rede: Gelasius 1.

iustum est, equum

ne ende recht, billich ende

An. 494.

& salutare. Nos

salich. Dat wy v altyt

b Symmac

tibi semper & ubi-

ende alomme dancken,

An. 501.

que gratias agere,

Heere, Wylich, Vla

Urbanus. 4.

Domine sancte Pa-

der almalchtich, eeuwich

An. 1261.

ter omnipotens aterna

God: want het nyentwe

Pelagius. 1.

D. y.

licht

HET DERDE DEEL

licht van uwer clareheyt *Deus: quia per in-*
 is den verstande onser *carnati Verbi my-*
 ooghen verschenen dooz *steriū, noua mentis*
 de verborghentheyt des *nostrae oculis Lux*
 woordts dat vleesch is *tua claritatis in-*
 geworden: de wyle wy *fulsit, ut dū visibi,*
 Godt sienlyck kēnen, dat *liter deū cognoscim*
 wy dooz hem tot de lief *per hunc in inuisibi*
 de vā onsenlycke dinghē *lū amorem rapia-*
 getrocken worden. Ende *mur. Et ideo cū an-*
 daerōme singhen wy den *gelis et Archange-*
 lofsäck uwer heerlicheyt *lis, cum thronis &*
 met de Engelen en aerts. *Dominationibus,*
 engien met de troonen *cunq, omni militia*
 ende Heerschappien ende *caelestis exercitus,*
 met de menichte der he *Hymnū gloria tua*
 melscher heyzcrachten. *canimus.*

‡ Hier moet hy syn handen Hic debet manus con-
 te samen voeghen. iungere.

seggende sonder eynde. *sine fine dicentes.*

Wesende middelmatich ge- *Mediocriter inclina-*
 buycht op dē altaer, hy segge. *tus super altare, dicat,*

Esai. 6. a. 3.

B Sixtus. I.

An. 121.

Con. Vafen.

g Heylich, heylich, hey- B Sanctus, sanctus
 lich is dē heere H der heyz. sanctus domin⁹ de-
 scharē, I den hemel en de us Sabaoth, Pleni
 aerde is uwer eerren vol, sunt cali & terra
 behoedt doch inde alder gloria tua, Osanna
 hoochste

*in excelsis.***hoochſte plaetſen.**

Hic ſignat ſe ſigno *Hier teeckent hy hem met*
crucis, dicendo. het Teecken des Cruyces,

ſegghende,

Benedictus qui **Ghelooft ſy die daer**
venit in nomine **koemt, In den name des**
Domini, Osanna in **Heeren: Behoedt doch in**
excelsis. **de alderhoochſte plaetſen**

Pl. 118 c 26

Die punten die opden voorgaenden text
dienen aenmerct te ſyne.

Dat. xxxiiij. Capittel.

A **M** Yn heere ſtelt hier ſyn geſichte als eenen men-
 ſche die ſeer verwondert is.

B Dit is wel ten propooſte. Hy leeft de ſecrete
 heymelyck, ſorghende ghehoort te ſyne, en daer na roept
 hy ſonder eenighe redene, in alle eeuwen der euwē: op dat
 het volck en die de Miſſe dienen, andtwoorden Amen, die
 noch gehoord noch verſtaē en hebbē wat hy geſeyt heeft,
 noch waer toe dit *Per omnia*, mach ghelchickt ende
 geuoecht ſyn. Want Amen, is een hebreeuſch woordt, by
 d'welcke de ghene die antwoorden ghetuyghen ende te
 kennen gheuen, datſe bewillighen ende voor warachtich
 houden ende oock wenschen het ghene, datter ghelēyt
 is geweest. Maer hoe ſal de ghene die daer moet ant-
 woorden metter waerheyt alſoo connen doen, dan met
 ſpot ende ſpel, indien hy niet en verſtaet het ghene dat hy
 getuycht ende beueſticht? Want tis euenghelyck als ofte
 yemant ſyn teecken ofte ſeghel aen een ſchrift, oft brieff

Wat Amen
 beteekent.

Comparatio
 à ſimili.

O. iij.

hinghe,

HET DERDE DEEL

I. Cor. 14. b
16.

hinghe, sonder den seluen gelesen te hebben, of te weten wat daer in staet. Daeromme seyt den Heylighen Apostel soo ghy dancksegghet met den gheest, hoe sal de ghene die in des ongeleerden plaetse staet, Amen seggen op uwe dancksegghinghe, de wyle hy niet en weet wat ghy seyt? Ende nadien dit soo moet geschieden in de gemeyne ghebeden der kercken, soo ist noch veel nootdadelicker in de bedieninge der sacramenten, want de wyle sy als een beuestinge des contracts ende verbonts syn, dat de Heere met ons ghemacēt heeft, wat protestatie sullen wy doen van onser syde: soo wy het inhoudt ende de Artickelen des verbonts niet en verstaen, van het welcke de Sacramenten syn als seghelen? Tis eucngelyck als of yemant eenich verbont dede teekenen onder die ghene die niet en wisten wat het ware, ende als oft sy betuychden dat te bewillighen sonder te weten wat het inhoudt. Waeromme alle woorden die tot de Sacramenten voortgebracht syn, moeten soo wtghesproken worden, dat sy een yeghelyck van diese aengaen mach verstaen, soo verre als haer verstant can begrypen.

c Hy groet hier het volck, synen rugghe tooghende en sonder hem seluen tot den volcke te keeren.

d Wy hebben op een ander plaetse verclaert tot wat eynde dit gheleyt wordt, en van waer het ghenomen was, en hoe dat het anders gedaen is in de Misle, dan dese vermaninghe verheyscht. Daerom de Doctoren der Roomscher Kercke betuyghen selue, dat niemant en mach deel hebben van dit Sacrament, ten sy dat hy therre opwaert geheuen hebbe, ende dat vele menschen dickmael lieghen, antwoordende datse de herten totten Heeren geheuen hebben

B Hoc

¶ Hoe wel dat al het voorgaende tot de Prefatie ofte voorredene dient, nochtans noemen sy sonderlyck met desen name het ghene dat ter volcht tot Sanctus. Wy hebben op ander plaetsen wyt ghenoech gesproken van die verscheydenheit der prefatien, die oock haer verscheyden Sanghen hebben, na de feestdaghen daer sy toe gheschickt syn. De Canons ende Regulen daer wy af gesproken hebben, by de welcke verboden is, datmen gheen Collecten, Ghebeden, noch Prefatien, noch prosen, noch dierghelycke en ghebruycke die Apocryf ende niet ordentlyck ontfanghen en syn, hebben in vele Concilien wederomme vernieuwet gheweest: Namelyck in tweede Concilie van Laodicea, ende het Concilium Milenitanum. Derhaluen is dickwyle verordent geweest, datter maer een forme vanden dienst GODES en soude wesen in een landt ende regeringhe: Ende sonderlyck in het Concilium Gerundense, Bracariense deerste, Tolletanum het vierde, ende het elfste. Daeromme syn verscheyden ghebruycken ghegeuen geweest, na de verscheyden bisdommen ende regeringhen, de forme van dese Prefatie die hier is ghestelt, is verordent om alle daghe te lesene ofte te singhene van kersdach tot derthien dach. Sy dient oock om de suyeringhe Marie, ghenaeemt Lichtmisse, ende desen feestdach des Lichaems CHRISTI. Die andere feestdaghen hebben oock de hare by sonder. Voorts ick en vinde in het inhouden van dese, niet quets, indien sy ghebruyckt ware alsoot behoort, volghende de forme der ouder kercke.

¶ Dese vermaninghe is hier ghedaen, om dieswille dat myn Heere tot hier toe als verwondert synde, syn handen om hooghe wtghespreyt, ende weynich

O.iiij.

achter-

Lib. Conci.

HET DERDE DEEL

Comparatio achterwaerts hellende houdt, ghelyck sint Franciscus die syn wonderecekenen toecht. Daeromme voecht hyse wederom te samen int besluyt deser prefacie.

G Bouen tghene datter gheseyt is geweest van de ordonancie van Sixtus, aengaende het Sanctus daer is noch eenen Canon in het tweede Cōciliū Valsense, by dē welcken geboden is, dattet in alle Missen wtgesproken sy hoedamich sy oock syn. Tis kennelyck waer het wtghenomen is. Daer en is niet oft ten is in hem teluen tot lof Godes. Maer synde tot desen afgodt der Misse gheuoecht waer toe diener dan tot lasteringe? Want **G O D** is kennelyck wat schoon enghels ende Seraphins dese Lasteraers syn, om hem sulcke lofsanghen te singhen. Sy moghen hem wel soo dickmael als sy willen heylich ende heylich noemen, hem grouwelyck lasterende. Sy moghen oock wel den name vande Seraphins nemen, die beteeckent als of men seyde, Bernende, niet in de liefde des Heeren, noch in de liefde tot de menschen, ende niet als verlicht wesende met het licht Godes ghelyck de enghelen: Maer bernende ende blakende van rasernie om de kinderen Godts te veruolghen ende te verbernen, die God sulcke eere willen gheuen als die enghelen hem gegenē hebben: Welck sy hem ende **I E S V C H R I S T O** afnemen ende ouergeuen die eenē afgodt van deech gemaect, ende den Roomschen Antichrist dien sy noemen Sanctissime pater, dat is, Alderheylichste vader, in superlatiuo gradu, om in een woordt te begrypē dat de enghelen in dry gedaen hebbē,

H Bouen de grouicheyt ende ongeleertheyt die in haer Latyn is, soo menghen sy in haer Misse veel woorden van vremde tale die welcke sonderlyck wt de Hebreusche ende sommighe witter Griecxche genomen syn: welcke sy doen

**Wat Sera-
phin betee-
kent.**

sy doe
ende
den,
wtsp
sten
men,
soud
us. T
ende
en co
min
ditte
soud
seyde
met
de, i
in d
in L
I
wt
coer

I
m

sy doen als nauolghers der tooueraers, ende der heydenē,
 ende van Marcus den ketter, die voor t'ghebruyckt had-
 den, datse veel groue ende vrende woordē die swaer om
 wtspreken syn, in haer belesinghen ēde goddelycke dien-
 sten mengheldē, om de eenueudige te beter te verschoo-
 men, ende op dat haer maniere van doen te wonderlycker
 soude schynen, volghende het ghetuyghen van Arnobi- Arnob. cont.
 us. Theodoretus, ende Lucianus. Sy hebben hier Sabaoth gent. Theo.
 ende Osanna vande Hebreussche, de welcke sy niet wel de sab. hare.
 en connen pronuncieren ende wtspreken, ende noch veel Luc. i. Nccy.
 min verstaen. Maer wat ghebruyck van spreken is doch
 ditte, daermē alsoo de taelen deene met de ādere mēghelt,
 sonder noot oft redene. Het is euenghelyck als of men
 seyde, Heere God *Exercituum*, menghelende het laryn
 met het duytsche, niet geheel deen noch dander spreken-
 de, in stede van te segghene, God der heyr[s]charen, geheel
 in duytsche, of *Dominus deus exercituum*, gheheel
 in Latyn. Het ghelyck is oock in de andere.

1 God weet oock hoe wel dit ten propoofte is dat hier
 wt den Propheet Dauid wordt voort ghebracht totter
 coemste van den nieuwen Christus.

Het vierde deel vander

Misse genaemt de consecratie

Dat. xxxiiij. Capittel.

DEinde profunde
 inclinatus ante
 Altare, iunctis
 manibus, dicit,

DAer na seer nederge-
 buycht synde voor den
 altaer met de hāden te
 samen, gebuycht, hy segghe.

D. v.

Udan

HET VIERDE DEEL

Van alder sacchtmoedichste Vader. &c. *Te igitur clemētissime Pater. &c.*

Ex. 4. part.
Miss.

Exposi. 4.
part. Miss.

Lib. Concil.

Na het Sanctus, volcht Den Canon, die met sulcke ceremonien moet wtghesproken syn, als verhaelt wordt soo wel hier als in de Cautelen der Missē die wy alreede verclaert hebben. Daer syn ghebruycken na de welcke den Lauabo wordt alleenlyck hier ghegheuen, ghelyck tghene dat Nicolaus de Ploue volcht. Nu dan hier beghint de meeste toouerye besweeringhe ende afgrouwelicheyt die inde Missē is, inder voeghen datmen die soude moghen te rechte noemen niet consecratie (ghelyck sy die heeten) maer execratie, dat is vervloekinghe ende duyuelsche plicht, wy hebben te vooren ghenoech ghesproken vande werckluyden die dit syn stuck wercks ghesmeedt hebben. By de welcke Nicolaus de Ploue noch by stelt Clementen de Eerste, segghende dat hy den Canon verordent heeft voor de Consecratie. Wy sullen hier wederom inden Kant aenteeckenē de Authoors die sy soo wel int ghemeyne als int bysondere toegheschreuen is. Maer om diesswille dat in dit deel der Missē meerder peryckel is dan in gheen van dander, int Concilium van Oxfort in Engellant ghehouden door Steuen den Aertsbisshop is verordent, dat de Archidiakenen in hare Visitation ende ondersoeckingen besorghen souden, dat den Canon der Missē ghebetert ende ghesuyuert sy in dien daer feylen in waren: Ende dat de Priesters ten minsten de woorden van dien wel souden kunnen wtspreeken, ende daer af goet ende ghesont verstant hebben.

Men

Men moet inſghelycx aenmercken, dat ſommighe van deſe taelvveerdighe Heeren die de Miſſe doen den al-
taer cuſſen, alſy tot hier ghecommen ſyn, Ende die
andere met grooter ootmoedicheyt ende eervveerdic-
heyt cuſſen het Beelt des ghecruiſten **C H R I S T I**,
(dat inden Miſſ boeck zonderlyck daeromme ghetchil-
dert is.) Welcke ſake ſchynt ſeer wel ouer een te com-
men met het Decreet des Concilij Elibertini in Spaegni-
en gehouden ontrent den tyt des Concilij Niceni, ende Lib. Concil.
van Silueſter de eerſte: By het welcke verboden is ſchil-
derien ende beelden in de Tempels te hebben, op dat
niet het ghene dat daer gheert ende aenghebeden wordt
inde wannen ende mueren gheſchildert en worden.
Mer als deſe ordeninghe ghemaect was, de Miſſe
en was noch in ſulcken ſtant niet als ſy nu is. Daer-
omme dient haer deſe vercieringhe der Beelden wel
ende bouen al in dit deel int welcke de afgoderye ende
laſteringhen op het aldergrouwelyckſte ende onghel-
ſchickſte ſyn. Voorts de meesters ende wileggers de-
ſer Ceremonien verdeylen deſen Heylighen Canon verſ-
ſcheydentlyck, de eene maer in Vyue, de andere in
tweelfſſ deelen, ghelyck wy elck ſien ſullen in ſyn or-
dene.

*Van deerſte deel des Canons vander Miſſe,
inhoudende een ghemeyn ghebet voor
al de kercke, ende eyghentlyck voor
de voorneemſte onder het ghee-
ſtelyck en voor de vorſten.*

Dat

HET VIERDE DEEL

Dat. xxxv. Capittel.

Canon.

a Canon.

a Gelafius. i.

An. 494.

Gregorius.

An. 590.

b Gelafius. i.

An. 494.

W^d bidden v dan, al
der genadichste va
der dooz Iesum **C**hristu, per Iesum **C**hristu
utwen sone, onsen heere, **f**iliu tuum **d**ominu
dat ghy v aenghename **n**ostru, supplices ro
wilt laten syn, ende **s**e
ghent,

T^e **i**gitur cle
merissime pater
siliu tuum **d**ominu
nostru, supplices ro
gamus ac petimus,
ut accepta habeam
et benedicas,

De Priester hier hem op-
heffende, sust dē altaer, ende
maect eenmael het teecken
des cruyces soo wel op de ho-
stie als op den kelck.

Hic erigens se of-
culatur Altare, & ter
signat tam super Ho-
stiam, quam super ca-
licem.

c Dese gauen, **+** dese
+ geschencken, dese **+**
Heylighe Offerhanden
sonder smette.

Hac **+** dona, hac
+ munera, hac **+**
sancta sacrificia il-
libata.

Daer na, hebbēde syn hā-
den wigereckt ende middel-
matich opghenuen, by ver-
uolcht den canon.

Deinde extensis ma-
nibus, & mediocriter
elevationis, prosequitur
Canon.

De welcke wy v eerst
mael offeren vooz v heyl-
lighe algemeyne christe-
lycke kercke, derwelcker
ghy

Imprimis qua ti-
bi offerimus pro ec-
clesia tua Sancta ca-
tholica, qua pacifi-

care, custodire, ad- ghy vrede wilt maken,
 inuare, et regere di- bewaren, verenighen,
 gneris toto orbo ter ende regeren geheel de
 rarū, una cū famu- weerelt dooze, met uwen
 lotno Papa nostro dienaar onsen Paus P.
 N. et Antistite no- ende onsen Bisschop P.
 stro N. et Rege no- ende onsen Coninck P.
 stro N. ✠ et oībus ✠ met alle de gheloou-
 orthodoxis, atq; ca- ghe die het alghemeeyne
 tholica et apostoli- ende apostolische gelooue
 ca fidei cultoribus. eeren ende volghen.

A Dit ghebet int deerste deel des Canons begrepen, is
 in stede van de ghebeden, die inde oude kercke sonder-
 lyck gedaen waren, voor de vorsten en heeren, volghende
 de leere van sint Paulus, vande welcke wy in Tertulliano 1. Ti. 2. a. 2.
 een forme hebben. Maer het beghin is ghenomen van Iere. 29 a. 7.
 t'ghebet dat op de offerhanden ghelesen werdt, die de Baru. 1. b. 11
 gheloouighe brachten tot sulck ghebruyck als wy elders
 verclaert hebben: d'welck dese eselskoppē doen die-
 nen tot haren ouwelkens ende haren kelck, om daer af
 een sacrificie te maken.

B Soo dickwils als dese woorden seghenen ende seghe-
 ninghen inde Misse voortcommen, daer is altyt gewach
 van cruycen met handen ende vingheren te makene, want
 sy meynen dat seghenen anders niet en sy dan teeckenen
 der cruyce te makene. Maer daer syn schoone verholent-
 beden ende toouerische secreten, int ghetal der seluer niet
 min wy sullense voor by gaen.

c Myn heeren onse Meesters disputeren sterckelyck
 om

HET VIERDE DEEL

om de wtlegghinghe van dese dry woorden, ende om dieswille dat hier ghesproken wordt van gauen, gheschencken ende Sacrificien in meerder ghetal, als offer meer dan een ware. Dwelck sy niet en willen bekennen. Wantse segghen dat **I E S V S C H R I S T V S** daer gheoffert wordt die maer een en is, ende maer een gae geschenck ende sacrificie. Maer sulcke swaricheyt en is niet geweest in de kerkce daer soodanighe woorden verstaen waren vāde gauen ende geschencken die de geloouighe in de kerkce brachten, van de welcke men namt broot, ende den wyn daer het nachtmael mede ghehouden wordt. Ende alle dese gauen ende geschencken waren sacrificie genaemt, de eene om dietwille datse Godt geoffert waren totter hulpe van de arme lidmaten **I E S V C H R I S T I**: in den seluen sin dat de Apostel de almoesfen ende behulpfelen die den armen ghedaen worden naemt sacrificien, segghende datmen door sulcke offerhanden Gode behaecht: de andere te wetene die voor het nachtmael ghenomen waren, worden oock so genaemt, om dieswille dat het nachtmael met dancklegghinghe ghedaen word, dat oock door dē seluen Apostel sacrificie des lofs ghenaemt is: ghelyck alle ander manierē van gebeden syn. Om dieswille is het oock geheeten Eucharistia, dat oock selue beteeckent. Maer wat redene isser datmen Broot ende Wyn Gode offert voor de geheele kerkce? Siet daer een schoone offerhande die syn Maesteyt wel betaemt: ende oock een schoone vermanghelinghe, door de welcke **I E S V S C H R I S T V S** voor een ouwelken ende weynich wyns omgen sacrificie af te maken vermanghelt wordt. Want sy en syn

Hebr. 13. b.

16.

Hebr. 13. b.

15.

en sy
dert.
haler
ken o
derfe
lake
in ha
seer
schoo
hand
inde
Waer
trent
ghew
maer
eenig
dese
heele
den n
de Gl
Clem
ende
weest
relt v
drach
den P
ghenc
De
chop

en syn hier noch niet ghetransubstantieert ende verandert. Voorts sy segghen, dat dese Cruycken ende dit verhalen vanden gauen ende geschencken onder andere saken de verraderie van Iudas beteekent.

Nicol. de
Plo. expo.
Miss.

» Sy legghen dit woordt Illibata wt voor onuerderfelyck, hoe wel dat het eyghenlyck beteekent een sake daer niemant noch af ghemaeckt en heeft, en die in haer gheheele ghebleuen is. Maer sy syn wederom seer beladen om dit woordt te verclaren, de wyle de schoone gauen, geschencken, ende onuerderfelycke offerhanden, dickmaels verderuen ende verrotten, ghelyck wy inde Cautelen der Missen hier vooren verhaelt hebben. Waer op int Concilium van Arles dat gehouden was ontrent den tyt des Paus Leo, is oock ordonnancie gemaeckt gheweest teghen de ghene diese niet wel en bewaerden, maer diese lieten verderuen, oft van de Muysen, oft van eenighe andere beesten eten: Sonder twyfel men soude dese niet kunnen Illibata, dat is onghefchende ende gheheele noemen.

Cap. 3. lib.
Concil.

» Int Concilium Vascense tweede is verordent, dat den name des Paus van Roomen soude verhaelt syn in de Ghebeden der kercke. Nicolaus de Ploue seyt, dat Clement de eerste dese ordeninghe ghemaect heeft, ende datse daer na door Pelagium is beuesticht gheweest, die seyt, dat sonder twyfel die vande geheele werelt verscheyden is, wie ter oorsaken van eenighe tweedracht in de Missen gheen ghedachtenisse en maeckt van den Paus, volghende het ghebruyck dat van sulcke aenghenomen is.

De expo.
4. part. Miss.

» Dese tweede gedachtenisse is eygentlyck voor de bisschop van de plaetse daer de Missen ghedaen wordt: Dit en moet

HET VIERDE DEEL

Nicol. de
Flo.

en moet niet gelyt wesen, soo dē Bisschop de Misse selue doet, noch oock inder ghelycken te Roome, om dat de Paus daer is, die meer dan bisschop is. Dese N. N. betrecken datmen moet noemen by haer eyghen namen de ghene die hier verhaelt syn : want tis van noode dat myn heer de Miscremer sonderlyck syn voornemen op die hebbe.

Lib. Concil.

¶ Daer is verordent int Concilium van Rheins gehouden ontrent den tyt des Paus Leonis de derde, Datmen soude bidden voor de Keyser ende voor syn kinderen. In dien dē vorst des lants anders dan Keyser oft Coninck is sly Hertoghe oft Graue men moet hem by synen name noemen.

*Van het Tweede deel des Canons, inhoudende
de commemoratie ofte verhalinge
voor de leuende.*

Dat. xxxvj. Capittel.

^A **G**edenckt Heere, ^Memento Domine famulorum, ^B dienſtaren, ende ^C p. ende alle tuarum, ^N et om die hier teghenwoordich nium circumſtans ſyn, wiens ghelooue v tium : quorum tibi bekent is, ende haer deſides cognita eſt, notie blycke ^D voor de et nota de notio, pro welcke wy v offeren, oft quibus tibi offeri die v ſeluen offeren ^E deſe mus, vel qui tibi offer.

offerunt hoc sacri- offerhande des lofs vooz
ficiū laudis, pro se haer seluen, en vooz alle
uisq; omnibus, pro die haer om verlossinge,
Redemptione ani- haerder sielen, om hope
marū suarū, pro spe haerder salicheyt en ghe-
salutis et incolumi- sontheyt, ende die haer
tatis suae, tibi q; red- beloofsten betalen aenden
dūt vota sua aeterno eeuwighen leuendē ende
Deo vino et vero. warachtighen Godt.

A Dese Commemoratie ofte verhaelinghe is in stede van de beuelinghen die inde oude kercke gedaen waren, inder forme als op een ander plaetse geseyt is van haer gebeden: Maer dese lasteringhen daer in begrepen syn afgrouwelyck. Onse eerweerdighe meesters gheuende de de redene waerom dat in dit deel des Canons meer verhaelt wordt van de leuende dan van de doode, seggen dat het daerom is, dat de leuende noch in meerder noot ende sorghe syn dan de doode, de wyle de doode wt de sorghe des verdoemenissen syn hoe wel sy grootelycx ghepinicht worden int Vagheuij, maer niet de leuende. Maer soo dat waer is, ick ben verwondert datse de verhaelinghe der ellendigher sielen der ghestoruen niet ghestelt en hebben voor de commemoratie der heylighen die in dese volcht. Want die heyligen die alreede in die heerlicheyt syn, moghen beter verbeyden dan dese arme sielen die int Vagheuij ghebraden worden. Ten anderen, in dien de Missē niet voordelyck en is den ghenen daerse vooren gedaen wordt, tot datse voleynt sy, oft ten minsten tot het sacrificie geoffert sy: dese goede sielen en ver-

Nico. de
 Plou. de ex-
 posi. Miss.

P.j.

lielen

HET VIERDE DEEL

Nico. de
Plou. de ex-
posi. Miss.

licsen niet, al ist dat men se weynich meer doet verbeyden; men moet oock aenmercken dat dese eerweerdighe Heeren, haer Memento gemeinlyck als slapende oft sluymende ghelyck dreamers lesen. Welcke sake onse Doctoren grootelycx berispen, soo wel om dieswille dat dickmael geschiet, dat de ghene die tegenwoordich syn in de Misle wechgaen, om dat haer verdriet de Papen in haer Misle te sien slapen, ende soo langhe daer te blyuene, als oock om dattet beter is de verhalinge cort te makene, op dat het verstat niet verstroyt en worde hier en daer, met vele gepeynsen ghelyck dickmael geschiet.

B Dit woordt dienstmacchden, is dickwils menighe vā dese syne Heeren tot arghernisse, Om dieswille dat het hen doet te vooren commen de ghene die sy in haer huys hebben. D'welck ghenoech is om gantsch haer sinnen te beroeren. Soo dat sy daer door souden moghen de intentie ofte i'voornemen van Consacrerem vergheten, en midts dien alle die in de Misle syn afgoden die-naers maken.

C Dese N. vermaent wederom te verhaelene de namen van de ghene die sonderlyck in de Misle moeten verbaelt ende beuolen syn.

D Dese wyse vā spreken, bewysst dat niet alleene de priester die de Misle doet offert het sacrificie dat daer gedaen wordt, maer oock alle die daer tegēwoordich syn. Waeromme dan doet hy betalen de ghene diet werck doen als hy? Indient alsoo is, soo en lasteren sy die daer in de Misle tegenwoordich syn niet min de weldaet des doots ende lydens IESU CHRISTI ende de offerhande die hy ghedaen heeft als die de Misle selue doen. Maer men mach lichtelyck oordeelen offer lasteringhen syn oft niet,

wt het

wt het ghene datter nauolcht. Want daer is merckelyck geleyt dat dese offerhande gheoffert wordt voor de salicheyt ende verlossinghe der sielen van alle die daer tegenwoordich syn, ende voor alle die hen aengaen: D'welck niet en can geschieden dan door de eenige offerhande die Iesus Christus aen t'cruyce gedaen heeft, waeromme tis wonder dat de aerde niet open en gaet om dese lasteraers inden afgrondt te slicken ende te doen versinken, soo dickmael als dese eyshelycke lasteringen door haren mont wtghesproken syn. Wy hebben betoocht in wat sin dese wyse van sprekene is ghebruyckt geweest, te weten, voor de welcke wy v offeren, oft die v offeren, als wy gehandelt hebben van het ghebruyck dat certyts in de oude kercke geweest is, als het nachtmael yeghelyck wigedeylt werdt, ende als die daer des nachtmals deelachtich waren, het broot offerden dat int nachtmael wtghedeylt werdt: maer niet om een offerhande te makene als hier beschreuen staet.

¶ Wy hebben alreede verclaert op wat sin het Nachtmael soude moghen offerhande des lofs ghenaeemt syn. Maer ten is hem niet ghenoech datse van haer Misse een offerhande des lofs maken ghelyck het Nachtmael is, d'welck sy ock niet syn en can, de wyle sy het nachtmael selue niet en is: Maer dat meer is, sy makender af een versoen Offerhande, Te wetene, voor de vergheuinghe der sonden, in stede van **G O O T** inde selue te danckene voor de vergheuinghe der Sonden, ende de Ghenade die wy door de Offerhande des Doorts **CHRISTI** vercreghen hebben, ghelyck in het oprechte Nachtmael ghedaen wordt: Ende sy noemen

P.ij. dese

HET VIERDE DEEL

dese schoone offerhande haer beloofsten, dat is het ghene dat sy Gode belooft hebben : Euenghelyck als oft al het ghene daer sy toe verbonden syn in haren doop ghelyck oock alle de Christenen syn, in dese offerhande begrepen ware.

¶ Hier wt verstaet men dat dese offerhande soo veel als die leuende belanckt, niet gedaen en vordt dan voor de gheestelycke goeden, ende voor haer gesontheyt, waerom dan doent sy voor de aerstche goeden voor de beesten, en voor gelycke dinghen ?

Van het derde deel des Canons inhoudende de eerste commemoratie der heylighen.

Dat. xxxvij. Capittel.

Onder d'actie of de aēsprake *Infra actionem.*

Linus.

An. 70.

a Syricius.

An. 388.

Gregen^o. iij.

An. 731.

A **C**ommunicerende ēde **a** **C**ommunicantes
 Ceerende de gedach^{en} **a** **C**ommuniam
 tenisse. Cerstmael *venrantes, Impri*
 vander eerweerdige **Ma** *mis gloriosa semper*
 ghet **Marie**, **Moeder** *virginis Mariae*
 Godts onses heeren **Jesu** *nutricis dei, & dñi*
Christi : Waer oock van *nostri Iesu Christi,*
 de ghelucksalighe **Apo** *sed et beatorū apo*
 stelen ende martelaren, *stolo. ac Martyrum*
Petri, Pauli, Andree, Ja *tuorum Petri &*
cobi, Johannis, Thome, Pauli, Andrea, Ja
Jacobi, Philippi, Bartho *cobi, Ioannes, Tho*
lomei, Mathei, Symonis *ma, Iacobi, Phi*
 ende

ippi, Bartholomaei, ende Thadei, Lini, Cleti,
 Mathai, Simonis et Clementis, Sixti, Coz,
 Thadei, Lini, Cle- nely, Cypriani, Lauren-
 ti, Clemētis, Sixti, ty, Grisogoni. Iohannis,
 Cornelij, Cypriani, ende Pauli, Cosimi ende
 Laurentij, Grisogo, Damiani, ende van alle
 ni, Ioan. & Pauli, uwe heylighen dooz wi-
 Cosme et Damiani ens verdiensten ende ge-
 Et oīm sanctōrū tu bedē gheeft, dat wy in
 orum, quorum meri alle dingen metter hulpe
 tis, precibusq, cons uwer bewaernisse be-
 cedas, ut in omnib⁹ schermt worden. c Dooz
 protectionis tua mu dē selue Ch�istum onsen
 niamur auxilio, per Heere.
 eundem Ch�istum
 dominum nostrum.

A Hier vooren is breet genoech van de verhalinge oft Dur. rat. li. 4.
 cōmemoratiē der heylighen gelsproken geweest. Dese is Ru. de 3 par.
 eerste vā desen Canon, de welcke Nicolaus de Ploue niet ca. Nic. De ex
 Sincio gelyck de ādere, maer aen Lino eerste toefchryft. posi. Miss. 4.
 Maer wie daer autoor is sy wordt verandert op somighe part.
 feestdaghen ende hoochryden in sommige dinghen die Clithou in
 daer toe ghedaen syn. Wy hebben oock ghesproken van Elucid.
 der ghene dat daer toe gedaen is om de feestdaghen der
 heylighen, door Gregorium de derde. Men moet oock
 mercken dat alle monicken ende papen, de namen van
 hare patroonen daer in voeren na haer goetduncken. Men
 mach licht oordeelen, dat dit stuck langhe tyt na d'lyden
 P. iij. Iesu

HET VIERDE DEEL

I E S V C H R I S T I daer aen ghelapt is gheweest, om dieswille datter namen van heylighen syn, die langhe tyt daer na gheweest hebben, Ia heylighen die niet beken en syn: Maer men moet hem betrouwen op de ghene diese opgeteeckent hebben: Ennems isser eenen Grisogonus, die sy stellen voor Chrisogonus, too ick my niet en misgrype. Ick en weet niet waer sy hem geuonden hebben. Daer syn twee sonderlycke stucken te aenmerkene op dese forme van Commemoratie. Deerste is, dat sy de Commemorative der heyligen hechten aen de commemoratie Iesu Christi, ghelyck al oft sy mede gesellen waren: ende dat het Nachtnael verordent ware, soo wel totter ghedachtenisse der heyligen, als totter gedachtenisse Iesu Christi. Dandere is, dat de ghestoruen heylighen ende niet **C H R I S T V S** alleene aengeroepen worden. Het ghene dat wy van dese gedachtenisse segghen, dient oock tot die andere die hier na volghen.

B Hier is een wyse van spreken die weynich vreemt is, daer sy segghen vande Maghet Maria, Genitricis dei & Domini nostri **I E S V C H R I S T I**, t'welck soo veel beteeckent, als oft wy seyden, Die Godt ende onsen Heere Iesum Christum gegenerceert ofte ghewonnen heeft. Ick en weet niet oft sy de Poeten hebben willen nauolghen: gebruyckende dit woordt Genitrix, voor Mater, dat moeder beteeckent. Twelck de Latynsche selden gebruycken dan in Veersen ende Poeterye, oft dat sy gemeint hebben dattet cierlycker was, om dat het niet gemeyn eide weynich gebruyckt was. In t'welcke sy wel gelycken de geleerde schoolmeesters die alle de cierlycke woorden poetische oft andere die sy konen vinden in hier compositionen ende dichtfels bringhen, behoudens datse nieu

ende niet vele gebruyckt en syn geweest, want daer inne leyt haer cierlicheyt. Maer de wyse van spreken der ouden en comt niet seer wel ouer een. Sy seggen wel volghende de schrifture, als wy nu onlancx int Sym-bolum gehoort hebben, dat de vader wesende warachtich God heeft gegenereert, den sone, die oock warachtich G O D van Gode is : Maer als men spreeckt van de Maghet Maria daer is gheseyt, dat I E S U S van haer geboren is, maer niet gegenereert. Mer laet ons ditte haer toe gheuen als een sake die noch wel int goede can wtgeleyt ende verclaert syn. Daer is noch een ander punct, dat is als Paulus dese wyse van spreken gebruyckt, God ende onse Heere Iesus Christ⁹: dat by dē name G O D gemeynlyck verstaen wordt de vader, ende by onsen Heere wordt verstaen den Sone. Want hoe wel dat Iesus Christus warachtich sone Gods, warachtich God is, gelyck de Vader, ende dat de Vader Heere is ghelyck de Sone: Nochtans isser onderscheyt int spreken van de eenicheyt des godtheys, ende van de distinctie der personen die in de dryualdicheyt syn. Wieromme volghende de wyse van spreken van Paulus, ende tverstint syner woorden. Men soude hier moeten verstaen, dat de Maghet Maria niet alleenlyck moeder van I E S U S C H R I S T U S en ware, mer oock vanden Vader, ende dat sy den Vader ende den Sone soude gegenereert hebben. Ende soosy willen seggen, dat dit alsoo gestelt is teghen die Nestorianen, om te verclaren dat I E S U S C H R I S T U S niet alleenlyck mensche en is: oft datter twee personen in hem syn. Mer dat hy warachtich G O D ende warachtich Menschē in eenen Persoon is: Dat mochte veel

HET VIERDE DEEL

bequamelycker met ander woorden gheseyt syn, sonder de wyse van spreken des Apostels te Mismaken.

Merckt.

Rar. lib. 4.

Rub. de. 3.

par ca. Nico.

de expo. Mil.

c Dit is een van de plaetien tot de welcke men niet en andtwoordt, Amen. Om dieswille dat de enghelen antwoorden ghelyckse segghen.

Van het vierde deel des Canons.

Dat. xxxviii. Capittel.

A Onder dactie oft aensprake. *Infra actionem.*

^a Leo. i.

An. 444.

B Eere, wy bidden u ^a **H** Anc igitur
bā dat ghy versoent ^a **H** oblationē ser-
wesende wilt ont ^a *uitutis nostra, sed a*
fanghen dese offerhande *cuncta familia tua*
onses diēsts, daertoe oock *quasumus, Dñe, ut*
alle uwes ghesins ^c ende *placatus accipias, &*
onse daghē in uwē vrede *diesq, nostros in tua*
bespoedighet, ende ons *pace disponas, atq,*
vāde eeuwighē verdoem *ab aeterna damna-*
menisse verlost, ende on *tionē nos eripi, et in*
der t'ghetal van uwe wt *electorū tuorū in be-*
uercorene getelt worden *as grege numerari,*
Dooz Christum onsen *per Christū Domi-*
Heere. Amen. *num nostrū. Amē.*

^b Gregorius
de groote. i.

An. 590.

A Sy noemen den Canon oock Actio. Daeromme he-
ghene datse segghen onder dactie, is alsoo veel te leggen
als onder den Canon: maer ick en weet niet tot wat pro-
poest sy dit segghen. Aengaende den naem actie sy noe-
men,

men, soo den Canon om dieswille dat sy seggen, dat hy is ghelyck een proces ende ghedinghe t'welck den pape in de teghenwoordicheyt Godts teghen den duyuel beleyt voor het Christen volck. Waeromme ten is gheen wonder, dat myn Heere den Godemaker die dit ghedinghe beleyt hem seluen soo wel doet betalen, nadien hy voorspreker oft aduocaet van een soo periculose sake geworden is. Dat Iesus Christus dan hem seluen gherust houde, ende dat sint Paulus hem ons niet meer tot enen aduocaet ende voorspreker voort en stelle, Maer dat hy dien last Heer ghooften de Missemaker beuele diet soo wel volcommen can.

Ro. 8. d. 34.

1. Tim. 2. a 5

Gal. 3. b. 19.

20.

Hebr. 19. b.

15.

B In dit ghebet wordt eenich ouerblyffel ghesien van tghene datmen certyts inde oude kercke dede, aengaende de offerhande der geloouighen, die Gode geoffert waren, want men kan hier wt lichtelyck sien, dat myn Heere syn offerhanden niet alleene en offerde maer de geheele gemeynthe tsamen, ende dat de gemeente sulck gebet niet en soude gedaen hebben, in dien sy gemeint hadde IESUM CHRISTVM te offeren doen sy broot en wyn Gode offerden. Want sy soude voor Iesum Christum gebeden hebben, op dat hy met haer offerhande voor den vader, soude aengename gheuonden syn. In stede dat hy ons door de syne byden vader aengenaeime maect, wie ist dan die de lasteringhen die hier en in soo vele andere gelycke gebeden die in desen Canon syn niet clærlyck en siet. Ende hoe dat de ghewoonte ende t'gebruyck der ouder kercke, daer in geheel verkeert ende verualst is.

c Her beghin van dit stuck is door Nicolas de Ploue Leon d'erste toegheschreuen, ender'besluyt Gregorio Nic. de Ploudeerste, Berno ende Durandus scriyuen de geheele helft de exp. Miss.

P.v.

GREGO-

HET VIERDE DEEL

4. par. rat. li. Gregorio toe, te wetene de dry begheerten die daer syn:
 4. Rub. de Ende hoe wel het stuck cleyne is, nochtans en ist niet vā
 4 par. ca. Ber eenen werckman alleene gemaect.

de off. Miss.
 cap. 13.
 Alam. de off.
 Miss. ca. 23.

*Van het vyfde deel des Canons, inhoudende
 den aenganck der Transubstantia-
 tie ofte veranderinghe.*

Dat, xxxix. Capittel.

A Ghebet.

Oratio.

W Elcke offerhande *Q* *Vā oblationē in*
 wy bidden v Goot *deus in oib⁹ que*
 dat v belieue te makene *sumus bene* **†** *dictā*
 gesc[†]ghent, geschze[†] **†** *ascri[†]ptā, ra[†]ā*
 uē, beuesti[†]cht, redelyck *rationabilē, accep-*
 bequame op datse ons *tabilēq, facere dig-*
 worde het lich[†]ame en *neris, vt nobis cor-*
 het bloet [†]uwes alder, [†]pus & san [†]
 liefstē soons onses Vre[†] *guis fiat dilectissi-*
 ren Jesu Christi. *mi Filij tui domini*
nostrī Iesu Christi.

c De dry eerste Cruycen *Tres præcedentes*
 Woorden ghemeynlyck op de *cruces primæ fiunt su-*
 Hostie ende den Kelck ghe- *per Hostiam & Cali-*
 maeckt: Tvierde wordt al- *cem cōmuniter, quar-*
 leene op de Hostie ghe- *ta sit tantum super ho-*
 maeckt: Ende tuyfde opden *stiam, & quinta sit su-*
 Kelck. *per Calicem.*

A Dit

A Dit Ghebet is oock een van die Leoni ende Gregorio toegeschreuen syn. De ghene die den Canon maer in vyue en bedeele, beghinnen hier het tweede deel inhoudende de consecratie van der offerhande.

Ick en wil hier niet comen totter wtlegghinge vande toenames en titelen die sy haer offerhade geuen. Dese wil weten false moghen vernemen van de ghene die dese materie verhandelt hebben. Het sal ons ghenoech syn de lesers te vermanen, dat sy indachtich wesen van het ghene dat wy op andere plaetien vermaent hebben, aengaende het Broot ende den Wyn des Nachts, de welcke genomen werden van de offerhanden die door de gelouighe ghebracht waren: Datse in ghelycx, ghedencken het ghene dat wy breed ghenoech van de transubstantiatie der ouden verhandelt hebben, ende hoe sy verstonden dat het broot ende den wyn in het Lichaem ende het bloet IESV CHRISTI verandert ende verkeert waren. De wyle wy hier een forme ende ghetuyghenisse van alle dese dinghen hebben, want dese offerhade van de welcke hier gesprokē is, volgende het gebruyck der ouden (indien seluen sin als wy alreede dickwils verclaert hebben) was genomen van dese gauen ende geschencken, van de welcke weynich te vooren is verhaelt gheweest. Ende daeromme de gemeente dede dit ghebet tot GODE niet verstaende dat de wesentheyt des broots ende des Wyns souden verandert wesen inde Substantie ende wesentheyt des Lichaems ende des Bloets IESV CHRISTI, ghelyck de Leere vande Transubstantiatie mede brenghet: Maer datse souden verordent ende gheconsecrert syn tot dit Sacrament om dit Lichaem ende dat bloet oprechtelyck ende oock die warach-

HET VIERDE DEEL

warachtighe gemeynſchap, der ſeluer wt te beelden ende voor ooghen te ſtellen in den ſeluen ſin, als wy verclaert hebben doen wy gheſproken hebben van de nature der conſecratie, ende in wat verſtant men die moet nemen. Want in dien deſe woorden anders genomen ſyn, tis teghen tverſtant der heyligher ſchrifture, ende der ouder gemeente: gelyckt breet ende duydeluyck genotch is be-thoont geweest wt die oude Doſtooren der kercken, die wy tot dit propoeſt vanden dienſt des Sacramentsdaechs voortgebracht hebben: De welcke ſulcke wyſe van ſprekene gebruyckt hebben inden ſeluen ſin als wy deſe wtlegghen. Maer die vāder Roomscher kercke hebben hier inne gedaen ghelyck ſy in ander ghelycke dinghen ghewoone ſyn van doene, brenghende ditte tot haer tranſubſtantiatie gelyckſe de gheruygeniſſe ende Sentenuien der ouder Doſtooren, teghen haer meyningen ende der ouder kercken geuoelen ghedaen hebben. Dit ghebet dan ſoude moghen ontfanghen ſyn in deſen ſin, als een begheerte by de welcke de gemeente bidt, dat het broot en den wyne ſoo gheconſacreert ende verordent worden tot dit ſacrament datte daer af nuttende oock mededeelachtich des lichaems ende des bloets **C H R I S T I**, ende van de offerhande der ſeluer ſy: ghelyck ſy inde waerheyt wtghebeelt ſyn door tbroot ende den wyne, ende dat het broot ende den wyne ons die voorſtellen voor een Sacramentale ende gheestelycke tegenwoordicheyt ende ghemeynſchap. Maer men kan ons niet redene niet beweghen, om die ſoo te verſtane, gelyckſe de Romaniſten verſtaen. Maer inhoudt alſoo een onuerdrachelycke laſteringhe, want met wat redene kan men **G O D T** bidden, op dat de weſentheyt des broots ende des wyne in de weſent-

ſent-

ſentheyſt des Lichaems ende bloets Ieſu Chriſti verandert worde? In dien dat alſoo geſchiet daer ſal wt volghen dat het ghene te vooren broot was, ſy het Lichaem Chriſti geworden, dwelck het niet en was. Dit ſal dan een nieuw lichaem Chriſti ſyn, en niet ſelue dat inden hemel is, want in dien het ſelue is dat inden hemel is het broot en ſal daer in niet verandert ſyn, ende het lichaem niet gemaect ſyn d'welck het alreede te voorē was. Want waer ſoude de weſentheyſt des broots varen, aengeſien datſe niet meer weſentheyſt des broots en is: Het moet geſchieden datſe geheel vernielt ſy oft datſe was datſe te vooren niet en was. In dien ſy wat is datſe te vooren niet geweest en is, het ghene datſe is, is oock het ghene dat het te vooren niet en was. Dus dan, dit broot en is niet verandert int Lichaem Ieſu Chriſti oft dit lichaem moet een nieuw lichaem Chriſti ſyn: Oft in dien dat het tſelue lichaem is dat inden hemel is, ſoo en is hem het broot maer alleenlyck by geuoecht, oft dit Lichaem moet gewaſſen ſyn van deſe weſentheyſt des broots die hen toegedaen is. De vraeghliſtighe Doctoren ende Sophiſten, aenmerckende de ongeſchicktheden ende ander derghelycke die ontal-lyck ſyn ſouden om vertellen, die wt deſe leere volgheden, hebben hen ſeluen ſeere gequelt om wt te vluchten door menigerhande gloſſen ende wtlegghingen. Vande welcke wy breet genoegh ghesproken hebben int boeck vanden dienſt ende der Sacramenten. Daeromme en ſullen wy hy hier niet breeder af ſpreken.

c Die Doctoren vander Roomscher kercke gheuen vele ende menigerhande beduytſelen vande Cruycen die Berno Micr. hier gemaect worden. Bouen al vermaenen ſy neerſte de off. Miſſ. lyck, namelyck Berno. Datmen moet toe ſien dat ſy niet cap. 14. dan in-

Argument
om te aen-
mercken.

Concluſie.

HET VIERDE DEEL

Alam. de off.
Miss. ca. 14.

dan in onghelycken ghetale ghemaect en wesen om de redenen wille die by hen voortgebracht syn. Alamarius daer teghen seyt, dattet gheen en is, hem seluen vele te quellen, waerom datmen se meer in een plaetse maect dan in dandere, oft in meerder oft minder ghetal. Want seyt hy, die by Iesu Christo waren als hy syn nachtmael dede, weten of hy Cruycken maecte oft niet, sonderlinghe nademael het Cruyce noch niet opgerecht en was om hem te cruycken. By d'welck hy gheneech te kennen gheeft, dattet gelooffelycker is dat I E S V S C H R I S T V S gheene gemaeft en heeft dan anders. Dā se syn nademael niet alleenlyck tot de Sacramēten toegedaen seyt hy, maer synder soo noodelyck datter sonder de selue niet te rechten gedaen en wordt, ghelyck wy op een ander plaetse geroert hebben. Maer om dieswille datmen niet warachtichlyck en weet wie dese Cruycken inghestelt heeft, Berno schryft toe het Roomsche officie ende Gregorio die dat selue ghemaect heeft: segghende dat dit al vanden Apostelycken stoel comt, ghelyck alle andere Ceremonien vander kercke. Ende de wylen Berno niet en seyt van welcken Gregorio hy spreeckt, daer staet in den cant op de exemplarien die Cochleus heeft doen drucken, dat Gregorius die seuenste is. Welcke instellinghen met hem wel ouer een comen als eenen toovenaer ende besweerder ghelyck hy gheweest heeft, soo de getuyghenissen die wy gehoort hebben waer syn. Wāt der toovenaers gebruyck is, datse menigherhande formen en tecken en figuren maken.

Cochleus in
specu. anti.
duo. im.
Mogonti. ex
off. Francif.
Behent.

*Van het seste deel des Canons inhoudende
de consecratie des broots.*

Dat

Dat. xl. Capittel.

CUm autem per- **A** **A**ls men dan sal ghecome
uentum fuerit ad **men** syn tot

Quam pridie, **Den welckē s' daechs alcer**
ductis parē Digiti **Leggende syn vingheren**
super Pallam, accipit **saechtelyck op de Palla, hy**
Hostiam in manibus, **neemt de Hostie in syn han-**
dicendo, den, ende seyt,

Qui pridie quā **Den welcken s' daechs** **b Alexāder.**
pateretur, accepit **alcer hy leet, c nam het** **An. III.**
parē in sactas ac ve **bzoot in syn heylige ende**
nerabiles man^o su- **weerdighe handen: ende**
as: et eleuatis oculis **staende syn ooghen tē he-**
in cālū ad te deum **mel waert tot v synen**
patrē suū oīpotētē **Ged Almachtigen vader,**
tibi gratias agēs be **v danckende, seght**
ni **het, bzack het, ende gaff**
deditq; **synen discipulen, seggen-**
Discipulis **de, Neemt, eet alle van**
suis, dicens: Acci- **dien. &c.**
pite & manducate
ex hoc omnes.

Hoc est enim cor **Want dit is myn Li-**
pus meum. **chaem.**

Et adorato corpore **En hebbende het lichaem**
dñi cum mediocri in- **des Heeren aengebden, met**
clinatione, eleuat illud **tamehycke nederbuyghinghe**
reuerenter, & postea **heft dat eerweerdichlyck op**
ende

HET VIERDE DEEL

*ende legghet daer na op syn illud in loco suo de-
plaetse. ponit.*

A Hier wordt gehandelt vande Ceremonien die noodich syn om het ouwelken te handelen.

B Dit syn de woorden vander consecratie, in dien men die wil verghelycken mer de woorden der Euangelisten ende Pauli, men sal lichtelyck connen oordeelen wat onderscheyt daer is, en wat daer toe gedaen is, dat in gheen van allen en staet, want gelyck wy alreede geseyt hebben sy en volghen in als gheen vanden Euangelisten noch vanden Apostelen.

Alam.de off. **c** Alamarius willende betooghen dat de Misse baren
Miss.ca. 14. grondt heeft, op het ghene dat hier gheseyt wordt, dat onse Heere ghedaen heeft, seyt ten eersten dat de Priester doet het ghene dat **C H R I S T V S** gedaen heeft, nemende het broot, als hyt begint te handelen na de offertorie, ende in de Secreten : ende dat hyt hier neemt: Ende dat hy danckt gelyck **C H R I S T V S** als hy de prefatie wtspreect, ende dat hyt hier benedyt. Waer in hy onderscheydinge stelt tusschen benedien ende dancksegghen, hoe wel dat de Euangelisten deen voor dandere gestelt hebben, ende niet alle beyde te samen : maer hen is ghenoech geweest deen te stellen, ende dandere na te laten als sy deen oft dandere gestelt hadden. Maer de papen settense te samen euengelyck oft daer groot onderscheyt ware, Ia sulck als sy daer tusschen maken . Daer na seyt hy, dat de priester het broot breeckt ghelyck Christus, als hy die Hostie breeckt, voort dat hyt deylt in die Communie gelyck Christus gedeylt heeft, Maer wyen deylt hyt ? Hem seluen. Waerom seyt hy dan, eet alle hier van.

Of

Oft Alamarius spot dit segghende: oft als hy dese saken streef, het volck was daer van noch mededeelachtich in de Misse. Hy was aerbislichop van Trier ten tyde van keyser Lodovyck den goedertierē wien hy synen boeck dediceert. Emmers hy en vint niet dat Christus het broot oft den kelck opgeheuen heeft, om te doen aenbidden: Noch gheenē gront in de forme des Nachmaels door hem wegherecht, by d'welcke hy soude connen bethoogen waerin dat hy Iesum Christum wtbeelt ende navelicht in dit stuck.

Den pape aenbidt eerst den Godt die hy ghemaeckt heeft: daer na thoont hy hem van bouen syn hoofst, staende gekeert mettē rugghe teghen den volcke, om henliedē dien oock te doen aenbidden. Te wylen soo het eenen hoochweerdighen feestdach is, isler meer geclanck van bellen, orghelen, ende sanghers dant en was inde aenroepinghe des afgods van Nabuchodonofer. Daer is oock groote menichte van lichte. Daer synder oock die beruende tortsen houden opheffende de schabbe ende casuyfel van myn Heere den Missemaker, als oft sy hē van achter wilden bloot maken, om hem een clysterie te stellen. Tis groot wonder hoe zedelyck dat te wylen een yeghelyck hem seluen houdt aenbiddende desen nieuwen versierden meelgodt, die wit ende ront is als een schyue van eenen radys. Berno seyt datter verordent is volghende het roomsch ghebruyck ende ordene, datmen nemmermeer Misse en soude doen sonder licht en keerslen. Maer boue Gheen Misse alle de wasschen keerslen en lampen die daer bernen soo te doen sonder licht. alle de Misse duert, seylēder noch veel meer om de goote duysterheyt die daer is wech te nemen, Te wetene, alme daer een cleyn coexken en stuckken van deeghe en

Qj.

blomme

HET VIERDE DEEL

blomme aenbidt, in stede van Iesum Christum den warachtighen sone Gods, die den warachtigen salichmaker ende verlosser der menschen is. Ende om dielswille dat dit meelcoexken niet GOD en is alcer de sacramentale woorden daer op geheel wtgesproken syn, onse diepsinghe Meesters vermanen ernstelyck dat myn Heere den godedrayer, dit coexken gedeckt houde, op dattet van den volcke niet gesien en worde, tot dat gecôsfacreert ende in eenen Godt verandert sy, op dat het moghelyck niet eenighe cennuoudighe ende onweterende mēschen en aenbiddē alcer het God is, ende datse door dien gheen afgoden dienaers ende worden. Hier dient ghemerckt dat dese consecratie inhoudt de ontfanginghe geboorte ende openinghe vā desen nieuwen Christus, ende oock syn toecompste: den welcken sy synen Benedictus gesonghen hebben, alcer hy ontfangen ende gebooren was. Wy sulen terstont cōmen tot syn lyden ende syn doot, die hier na volcht, int deel dat de offerhande begrypt, die gedaen wordt na dat hy gesmeet is.

*Van het seuenste deel des Canons inhoudende
de consecratie des kelcks.*

Dat. xlj. Cappitel.

DAer na neemt hy met twee handen den a ghe- **D**Einde coopertum
deckten kelck ende heft hem abus manibus, & parū
weynich op, seggende: eleuat, dicens,

Res

hum
&c.
DP
altare
lie t
De
cens,
B
Et
dicir,
A
&c.
In
facie
Simi
cena
et hu
calice
vene
suas,
agēs,
dedit
suis, a
et bib
Hic
sangu

Accipiens, & hunc praeclarum. &c. **Nemende oock de sen voorneemsten kelck.**
&c.

Dponit iterum super altare, dicens, **Hy stelt hem wederom op den altaer, seggende,**

Itē tibi gratias agēs **Ende v danckende.**

Deinde signat, dicens, **Dan maect hy het tecken des cruycen, segghende.**

Benedixit. **Hy seegghende.**

Et iterato eleuans, dicit, **Ende wederomme opheffende, seyt hy :**

Accipite. **Neemt.**

&c. vsque, **&c. tot.**

In mei memoriā facietis. **Ghy sult dit tot mynder gedachtenisse doen.**

Similimodopostquā cœnatū est, accipiēs et hunc praeclarum calicē in sanctas ac venerabiles manus suas, itē tibi gratias agēs, benedixit, se deditq; Discipulis suis, dicens, Accipite et bibite ex hoc oēs. **Desgelyc na datmen gheten hadde, nemende oock desen voorneemstē kelck in syn heylige ende weerdighe handen, ende v danckēde heeft hem ge- ghent en heeft hem synen discipulen ghegeuē seggende neemt drinckt alle daer wt.**

Hic est enim calix sanguinis mei, novi **Want dit is den kelck myns bloets des nieuws**
N. y. ende

HET VIERDE DEEL

3de reuwichs testamēts, & aterni testamēti
 de verborghentheyt des mysteriū fidei, qui
 geloofs, welck voer v 3de pro vobis, & pro
 voer vele vergoten sal multis effundetur
 worden, tot vergheuinge in remissionem pec-
 der sonden. Soo menich catorum. Hec quo-
 mael als ghy dit doe sult, tuncque feceritis
 sult ghy het doe tot myn in mei memoriam
 der ghedachtenisse. facietis.

Hier heft hy den kelck. Hic eleuat, & postea
 op, ende stelt hem daer na in loco suo reponit
 syn plaetse. licem.

A Sommighe heffen desen kelck gedeckt op sommi-
 ghe ontdeckt, Maer hoe wel dat de Ceremonien niet ge-
 lyck en syn, nochtans syn daer altyt groote verborghent-
 heden. Want den gedeckten kelck, beteeckent het ver-
 borghen secreet van dit Sacrament: ende den ondeckten
 kelck, die scheidyinghe des Lichaems ende des bloets die
 inde passie geschiet is. Daeromme worden sy oock be-
 sonder geconsacreert.

Gorra in B Nicolaus de Ploue seyt clærlyck dat Iesus Christus
 Mat. cap. 26. gheen Cruyce en maecte als hy benedyde ende het broot
 Nico. de ende den wyn int Nachtmael consacreerde, de wyle het
 Plou. de ex- Cruyce noch gheen cracht en hadde voor syn lyden. Dae-
 1 ofi. Miss. romme leyt hyt soo wt, hy heeft hem ghebenedyt: dat is
 2 par. Can. hy gaf syn woorden die cracht der benedydinghe, op dat
 t'cruyce ghe het broot ende den wyn getranssubstantieert ende veran-
 macht voor dert soude worden int lichaam ende int bloet. Dat is een
 Christ^{us} lyde. wilegghinghe die de woorden Christi wel betaemt soo
 wy

wy desen dwaesen meester willen gheloouen, desghelycx de cracht die dese roouenaers den Cruycken na het lyden Christi toetschryuen, ghelyck wel een roouerye. Want leyt niet alle de cracht inden gecruyften Christo, en niet in: Cruyce noch in de teekenen des Cruyces diese met den handen maken? als oft sy vlieghen wilden veriaighen ofte schermen?

c Het Concilium van Cōstants wederstaet dese woorden Christi.

d Hoe wel onse diepsinnighe meesters vastelyck houden, dat men de Sacramentale woorden na de lettere moet wlegghen sonder figure: nochtans syn sy bedwonghen dese plaetse door een figure te verklaren: segghende den kelck, dat is te segghene, het ghene dat inden kelck is. Want sy en duruen niet segghen, dat den kelck in bloet verandert sy, ghelyck de woorden na de lettere beteekenen, volghende haer leere vander transubstantiatie, ende de verklaringhe die sy gheuen van de woorden die totter consecratie des broots dienen. Ick dencke oock dat sy wel droeue sin souden, soo haer kelcken die van goude ende van siluere syn in bloet verandert waren, want t'en soude voor hen gheen ghewin syn. Ten is dan gheen wonder dat sy dese glossē ontfanghen ende wtgheuen. Nicolaus de Ploue berispt ernstelyck als groote dwaesen ende ombeschaemle: de Priesters die op het Broot en op den Wyn gapen, ende met langhen aseme blasen.

e Dit ende veel andere woorden syn totter consecratie des broots ende des wyns toegedaen die noch in sint Paulus noch in eenighe vande Euangelisten en staen, alsoo se hier ghestelt syn.

f Hy doet euenghelyck synen drinckbeker aenbidden

Q iij.

als syn

De Papē legghen die Sacramentale woorden wt doer een figure.

HET VIERDE DEEL

als syn oblye. Waerop is verordent, dat het volck hem seluen yeuerich nederbuyghe te wyle dat het coexken ende den drinckbeker opgheheuen worden.

Van het achtste deel des Canons inhoudende de offerhande die inde Misse gedaen word.

Dat. xlij. Capittel.

A Aer na wistreckende **D** E inde extensis a-
weynich de armen, hy liquantulum bra-
chijs dicit,

W aer door gedenckende unde et memores.

Ende maect gemeynlyck Et tres primas cru-
de dry eerste cruycen, op de ces deducit super ho-
hostie, ende den kelck, ende stiam & calicem com-
het vierde op de Hostie al- muniter, & quartam
leenlyck; en het vyffde op de super Hostiam tan-
kelck. En men moet mer- tum, & quintam su-
ken, dat van dese plaetse tot per calicem. Et nota
het leste wasschinghe, den quod ab hoc loco usq;
vingber die naest d' duyme ad ultimam ablutio-
is, moet byden seluen duyme nem iungendus est in-
genoecht syn: behoudens als- dex cum pollice, pr-
men de teecken en der cruy- terquam in signatio-
cen maect. ende als men nibus, & cum tangi-
het Lichaem des Heeren tur Corpus Domini.
aentaft.

W aer

Vnde et memores c **W**aer door Heere,
 dñe, nos seruitui sed **w**y uwe dienaers maer
 & plebs tua sancta, oock v heyligh volck, ghe-
 eiuslẽ Christi filij dẽckẽd: uwes soo salichs
 tui Dñi nostri tam lydens ende uwer opstã-
 beata passionis, nec dighe vander hellen, daer
 nõ ab inferis resurs toe oock der heerlycker
 rectiõis, sed et in cœ opclimminge ten hemclẽ,
 los gloriosẽ affisio offeren uwer heerlycker
 nis, offerim⁹ præclar Maesteyt van v gauen
 re maiestatis tua, ende gheschencken, een
 de tuis donis ac da: **S**upere Hostie, een
 tis, hoi+stã purã, **H**eylighe Hostie, een
 ho+stia san+ti, onbeuleete hostie, het
 ho+stia immacula heyligh **B**root+des eeu-
 tam, panẽ+sanctũ wicks **L**euens ende den
 vite aterna, et calis **K**elck + der eeuwigher
 cẽ+salutis ppetua salicheyt.

Deinde cõtinuet ma- **D**at hy daer na voortgae
 nibus disionctis. hebbẽde de hãdẽ verscheydẽ.

Supra quẽ pro- **D**uer welcke v belieue
 pitio ac sereno vul- met een barmhertich eñ
 tu respicere digne- blyde aensicht te siene, eñ
 ris, & accepta ha- aengename te hebbene
 bere, sicut accep- de gauen nwoes gerechts
 ta habere digna- dienstknechts Abel, ende
 tus es Munera die offerhande onses Pa-

HET VIERDE DEEL

priarchs Abzaham, ende *pueri tui iusti Abel*
 de heylighe offerhanden *et sacrificiū patriar*
 ende onbeulechte hostie, *cha nostri Abraha,*
 die v uwen hooghen prie *et quod tibi obtulit*
 ster Melchisedech gheof *sumus sacerdos tuus*
 fert heeft.

a Leo.
 An. 444.

Melchisedech a sa-
ctū sacrificium im-
maculatā hostiam

A Hier is beuolen den arm wt te strecken om den gecruyften Christum wt te beelden. Soo moet dan myn Heere den Cruysmaker eenen ghecruyften contrefayten ende wtbeelden: sulck betaemt op dese plaetse wel ghedaen te syne. Want hier doet myn Heere syn offerhande en offert Gode Iesum Christū soo hy seyt. Ende om diesswille dat het sacrificie Iesu Christi aent Cruyce is gedaen geweest, Myn Heere den guychelaer contrefayt hier het Cruyce met syn armen, waer in hy seer gemackelyck gecruyft wordt. Maer na dien het soo is, Ick ben verwondert, datter niet beuolen en is die armen seer wt te strecken. Nicolaus de ploue die dit schoon verborghen verstant wtleyt, verstoort hem seer reghen sommighe verwaende tempelheeren die haer schamen de handen ende armen wt te strecken om wt te beelden de forme ende figure in de welcke sy gecocht syn gheweest door Christum int Cruyce: Ende te wyle en schamen sy hen niet alleenlyck de handen ende armen in ongeoorloofde dansen wt te strecken: ende moghelyck, seyt hy, om vrouwen te omhelsen, ende met haer te boeieren, maer oock het geheel lichame, om het beelt ende die figure des duyuels wt te drucken.

De exposit.
 Miss. 2. par.
 can.

Als

Als onsen Domine van het lyden des Heeren spreekt dan moet hy die handen ende armen ghecruyst houden: ende daer na wederom vertrecken, als hy vande opstandinghe spreekt: ende wederom opheffen tot de schouderen als hy van de opclimminghe verhaelt. Is ditte niet eenen lustighen verlosser ende eenen genoeghelycken Iesus Christus? wie en soude niet vercricken van sulcken spot ende lasteringe? Daerom sal ick haer andere verborgen wilegghingen voorby gaen.

c Dit syn syne dienstknechten Gods, ende een seer heyligh volck, die den salichmaker diese verlost heeft versaken. Want wat beteeckent hier anders dese offerhande die tot de hooghe Maesteyt Gods gedaen wordt, vā een ouwelken van meel ghemaect, dat hier een suyuere heylighe ombestemte hostie ende het broot des leuens ghenaemt is. &c. Is dit niet een syne verwisselinghe van Iesu Christo d'warachtich broot des leuens, voor een ouwelken ende een verderfelyck stucxken broots?

o De ghene die de Canon maer in vyf deelen en scheyden, maken te deser plaetse het derde, dwelck een ghebet is dat oock een afgrytelycke lasteringhe inhoudt. Want hier bidt desen grouwelycken lasteraer voor den Soone Gods op dat den vader hem aengenaem hebbe: te weten synen loone **I E S U M C H R I S T V M**, den welcken hy hem na syn meyning: offert, als verderfelycke saken, die by den ouden patriarchen die hier genaemt worden syn gheoffert geweest. Want hoe wel hy maer broot ende wyn en offert. Nochtans wil hy seggen dat hy d'lichaem ende het bloet **I E S U** des warachtighen sone Gods offert. Maer indien syn offerhande den vader niet aengenamer gheweest en hadde dan die offerhanden der ouden. Ten

Qv.

hadde

HET VIERDE DEEL

hadde gheenē noot geweest dat hy gecommen ware om te voldoene het ghene dat door andere niet en konde voldoen wesen. Nu dan na dien hy gecommen is, ende dat hyt voldoen heeft, wat wil desen lasteraer by brengen? Want soo hy het selue sacrificie offert dat door Iesum geoffert is geweest, wat noot heeft hy voor hem te bidden, ende syn voospreker byden vader te wesea, op dat hy aen gename soude geuonden syn? Voorts waerom maect hy hem medegefellc van die materiale sacrificien der anderen van de welcke hier gesproken is? Te meer indien het ghene dat hy offert maer broodt ende wyn en is, wat Heb. 9. b. 12. hebben wy sulck een offerhande van noode, de wyle de & .10. b. 12 offerhande Iesu Christi ganschelyck volcommen is.

Merckt.

*Van het negenste deel des Canons, t'welck
oock tot die offerhande der
Misse behoort.*

Dat. xliij. Capittel.

<p>Dat hy hier seer neder- buyghe, ende segghe,</p> <p>W^p bidden v oot- moedelyck Al- machtighe God, dat ghy beuceelt dat dese dinghen ghedraghen worden door die handen uwes heylighs Enghels,</p> <p style="text-align: right;">op</p>	<p>Hic inclinet se pro- fundè, & dicat.</p> <p>S^pplices te roga- mus, Omnipoten- s Deus, iube hac perferri per mas- nus sancti Angeli tui, in sublime al- tare tuum, in cons-</p>
--	---

pectu divina ma- op uwen hooghen Al-
estatis tua. taer voor dat aensicht
 uwer Goddelycker Ma-
 iesteft.

Hic eleuet se, & of- *b* Dat hy hem seluen hier
 culetur Altare, quando opheffe, ende de altaer cusse,
 dicit, als hy seyt.

Ut quotquot ex *c* Op dat wy alle die
hac altaris partici- deses Altaers deelachtich
patione sacro san- wesende, het Heylich li-
ctum filij tui cor *†* ch *†* aem ide het bl *†* oet
pus & san *†* uiwes Soons ghenomen
nem sumpserimus, sullen hebben met alle
omni bene *†* Hemelsche seghe *†* nin-
one caelesti & gra- ghe ende genade verbult
tiarepleamur. Per werden dooz den seluen
eundem Christum onsen Heeren Jesu Chri-
Dominum nostru. stum. Amen.
Amen.

Nota, quod prae- Merckt dat het eerste
cedentium prima crux van de Cruycen alleenlyck
fit tantum super Ho- op die Hostie ghemaect
stiam, secunda tantum wordt, Tweede alleenlyck
super Calicem, tertia op den kelck, v ende dat den
scipsum Sacerdos si- Priester hem seluen teecke-
gnet. ne met het derde.

HET VIERDE DEEL

Li. 4. Sen. di-
stinct. 13.
Nicol. de
Plo. de expo.
Miss. 3. par.
Can.

A Wat verstaet onsen Domine met dese dinghen, die hy wil dat de Enghelen door t'beuel Godes ten hemelwaert dragen? Tis seker dat wy anders niet en connen verstaen dan dit lichaem ende dit bloet welck hy seyt dat hy offert, ende dat hy het broot des eeuwighs leuens noemt, ende den kelck der eeuwigher salicheyt. Nochtans Thomas Aquinas merckende dat hier gheen redene in en is, leyt dese woorden wte van de gheloofsten ende ghebeden des priesters die de Misse doet, en le des volcx dat daer tegenwoordich is: seggende dat de enghelen gheen macht en hebben om het lichaem ende het bloet **I E S V C H R I S T I** te consecreren. Waer wt hy wil besluyten, soo ick dencke dat haer niet toe en coemt die ten hemelwaert te draghen. De ander gheuender an ter glossen op, daer noch veel min redene in is. Maer indien men dit moet verstaen van het lichaem ende bloet Iesu (ghelyckt inder waerheyt volghende haer leere verstaen moet wesen) ten sy dat wy den text en de woorden willen ghewelt doen, het sal noodelyck syn noch een consecratie te doene, om die wederom wt den hemel te trecken, om die terstont daer na te etene ende te drinckene, gelyck terstont hier na geseyt wordt. Onse Heere Iesus Christus is wel alleene ten hemel gecloommen sonder hulpe der Enghelen, inden welcken hy nu is, int heylich der heylighen Godts, wessende een middelaer voor ons: Maer desen moeten de enghelen draghen: Sy willen met hem soo vele inden hemel doen als op d'aerde: want ghelyck het noodelyck is, dat sy haren God draghen, de wyle hy niet voorder gien kan dan hy gedraghen wordt: Soo willen sy oock dat hem de Enghelen ten hemelwaert draeghen, om dienswille dat sy selue hem niet daer draghen en koanen.

■ Heer

B Heer Ian de Mismaker speelt hier de personnaigie van IESVS CHRISTVS ende Iudas beyde te samen, soo wy ons meesters gheloouen willen: die segghen dat hy hem ophelt, om wt te beelden hoe Christus hem seluen ophief inden hof, Na dat hy syn ghebet ghedaen hadde: Ende daer na speelt hy het rolleken van Iudas, cussende den altaer in stede van Christum dien Iudas doon cusste. Waerin dese diefsinnighe Meesters gheen goede ordene en houden. Want sy hebben alreede Christum in haer offerhande ghecruystende daer na stellen sy hem inden hof, om hem te verraden, ende inde handen der loden te leueren bedienende het ampt van Iudas.

c Dese woorden verklaren opentlyck, dat sy niet verordent en syn tot sulcke Missen als in dese tyden gedaen worden: Maer tot het nachtmael ende de ghemeynschap des selues voor al den volcke. Want met wat redene soude men sulck een gebet doen, soo daer maer de Pape alleene des Nachts deelsachtich en worde? Ten minsten en streckt dit ghebet volghende den sin van dien niet eerder dan voor de ghene die des lichaems ende bloets Iesu Christi deelsachtich wesen, de welcke door het Sacrament des Nachts deels ghecommuniceert worden: op sulcke wyse als wy alreede dickwyle verclaert hebben. Waer vte volcht dat de Missie oock niemant nut en is dā den ghenen die daer communiceren ende het Sacrament ontfanghen gelyck den Priester. Ick segghe ditte al waer het soo dat de Missie selue als het Nachtmael des Heeren behoorde ontfanghen te syne. Want daer is beuolen den ghenen die volghende d'ordonancie Christi: willen vander waerheyt der saken die by den broode ende den wyn bereeckent syn deelsachtich wesen, dat sy het broodt dat daer

HET VIERDE DEEL

daer gegheuen wordt nemen ende eten ende inſghelyc den wyn drincken.

¶ Myn Heere den Miſſemaker teeckent hem ſeluen met een Cruyce, want hy in ſorghe ſoude ſyn van hē ſeluen te verlieſen indien hy niet gheteeckent ware.

*Vander Commemoratie voor de Dooden,
d'welck is het thienſte Deel
des Canons.*

Dat. xliij. Capittel.

Pelagius 1.
An. 558.

A Commemoratie voor de dooden. a Commemoratio pro Defunctis.

A **G**edēckt oock Heere **M** Guler dienſtknecht, **E**mento etiā domine famulen ende Dienſt, **lorū famularūq; tu-**
maechden ꝑ. die ons met **arū N. qui nos pra-**
het teecken des geloofs **ceſſerunt cū ſigno ſi-**
boozgegaen ſyn, ende in **dei, & dormiunt in**
den ſlaep des vzedes ru **ſomno pacis: ꝛiſſis**
ſten : **ꝛiſſis** bidden v Dñe, **& omnibus**
Heere, dat ghy den ſel. in **Chriſto quieſcen**
uen ende allen die in **tibus, locum reſige**
Chriſto ruſtē gheeft een rij, **lucis et pacis, ut**
plaetſe der vercoelinghe **indulgeas depreca-**
des lichts cū des vzedes, **mur. Per eundem**
dooz den ſeluen Chriſtū **Chriſtum dominū**
onſen Heere. Amen. **noſtrum. Amen**

A Int

A Int Concilium Bracariense deerſte gehouden ontrent den tyt des Paus Honorij, is verordēt datter gheensſins eenighe verhalinghe ſoude ghedaen welen in de Offerhande (Dat is te ſegghene in het nachtmael, volghende het ghebruyck der Ouderen, het welck nu de Miſſe na ſleggen der Romaniften is) voor die hen ſeluen gheweldelyck gedoodet hebben, ty met yſer, oft verghift, oft die hen ſeluen gheworcht oft van hooghe doot gheworpen hebben, ende dat haer lichaemen met gheenen ſanck van psalmen ten graue waert ſouden ghedraghen worden, ghelyck van ſommighe ghedaen is geweest. Het ſelue is daer oock verordent van de ghene die om haer misdaden gheſtraft waren, ende vande Cathecumenen die ſonder doop ſtoruen. Welcke verordeninghe beueſticht het ghene dat wy op een ander plaetſe gheſeyt hebben, waeromme de verhalinghe der dooden hier voortyts inde kerckelycke vergaderinge ēde ſonderlyck inden dienſt des nachtmaels ingeuoort is geweest, namelyck om ondertcheyt te ſtellen tuſſchen de ghene die in de eenicheyt en de leere der gemeente Chriſti gheſtoruen waren. Ende tuſſchen dander die daer af hadden gelcheyden geweest. oft die de ſelue eenighe argherniſſe gegeuen hadden.

B Deſen Memento ende het ghebet voor de doodē daer inne begrepē, en is niet wel ten propooſte voor de gheen die ghelt geuē om miſſe te doen om die arme ſielen wtē vagheuiere te verloſſen, want het en ſpreeckt maer vande Merckt.
 ghene die alreede inden hemel ſyn: voor de welck myn Heere den miſuercooper bidt, datſe ſouden cryghen het ghene datſe alreede hebben. Want wat is doch met den ſlaep des vredes ende in Chriſto ruſten, dan met Chriſto
 in vrede

HET VIERDE DEEL

**Merckt lieue
verdoolde
Christenen.**

in vrede in syn Coninckryck wesen? Wat andere plaetse van vercoelinghe, van lichte, ende van vrede begheert hy voor hen, de wyle sy die hebben? Mercken wy hier niet opentlyck hoe dese spotters met de arme verdoolde ende verblinde Christenen ghecken, ende onder wat deczel sy die beroouen? Want ten is hen niet ghenoech geweest het vagheuiers valschelyck te dichten daer die aerme sielen gebraden ende geroost worden: Maer al waer noch het ghene dat sy daer van segghen warachtich, noch soudent sy het arme volck bedriegen, hen geuende te verstaen dat sy in haer Memento bidden voor de sielen die inde smerten des Vagheuiers gehouden syn: wat sy en doen het niet gelyck haren Canon ghetuycht: Ten sy datse dese woorden die in dese cōmemoratie begrepen syn tot eenē sin trecken die met de selue gantschelyck strydt.

*Van het elfste deel des Canons inhoudende de
leste commemoratie der heyligen.*

Dat. xlv. Capituel.

▲ *Hier slaet hy op syn borst* Hic percutit pectus
weynich luyder segghen suum, aliquātulū al-
des. tius, dicens.

■ **W**ilt oock ons arme **N**obis quoque
sōdaers, v dienaers peccatorib;
die hopen inde menichful- famulis tuis, de mul-
dicheyt uwer barmhertic- titudine miseratione-
heden, gheuen een deel en nū tuarum sperati-
ghemeynschap, met uwe bus, partē aliquā et
heylighe Apostelen ende societate donare di-
War

gneris cū tuis sactis Martelaren, met Johan-
apostolis et Marty ni, Stephano, Mathia,
rib⁹ cū Ioanne, Ste- Barnaba, Ignatio, Alex-
phano, Mathia, andro, Marcellino, Pe-
Barnaba, Ignatio, tro, Felicitate, Perpe-
Alexādro, Marcel tua, Agatha, Lucia, Ag-
lino, Petro, Felicita nete, Cecilia, Anastasia,
te, Perpetua, Aga- Ende met alle uwe hey-
tha, Lucia, Agnete lighe: In het gheselchap
Cecilia, Anastasia der welcker wilt ons toe-
et oībus sanctis tuis latē niet wesende onder-
Intra quorū nos cō- soecker der verdiensten,
fortiū, nō estimator maer als eenen verghe-
meriti, sed venia uer. Dooz onsen Heere
quasumus largitor Iesum Chzistum.
admitte. Per Chri-
stū dñm nostrum.

Hic non dicitur.
 Amen.

c Hier en wordt niet geseyt,
 Amen.

Per quem hac oīa D Dooz welcken A
dñe seper bona cre- Heere ghy scheppet, hey-
as, sacti, ficas, vini ✠ licht, leuen ✠ dich
ficas, bene ✠ dicis et maect, seg ✠ hent, ende
prestas nobis p i ✠ gheeft ons altyt alle dese
psūm, et cū i ✠ pso, goeden: ende dooz he ✠ m
et in i ✠ pso est tibi ende met he ✠ m, ende in
deo patri oī ✠ potēti he ✠ m is v gode vader al-
 R. i. machy

HET VYFDE DEEL

**mach†tich ide eenicheyt in unitate spiritus
des heylighs † gheests, † sancti omnis ho-
alle eere en heerlicheyt. nor & gloria.**

Merckt dat de dry eerste Nota tres primas
cruyce gemeynlyck op de ho- cruce fieri super Ho-
stie en op den kelck gemaect stiam & calicem com-
worden. En geseyt hebbende. muniter dicto.

Ende gheeft ons. Et prestat nobis.

Hy odeckt de kelck en neemt discooperit calicem, &
t'lichae des heerē, en maeck accipiens corpus Do-
ter mede dry teckenē des mini, signat ter cū ip-
cruyces op de kelck, van deen so super calicem à la-
syde tot de ander seggende, bio in labium, dicens,

Dooz hem. &c. Per ipsum. &c.

En hebbende de vingerē met Eleuatis autem di-
het lichaem des Heerē opge- gitis cum corpore do-
heuen, maect het tecken des mini, signat bis inter
cruyces twee mael tusschen se & calicem, à labio
hem seluen en de kelck, be- calicis incipiendo, di-
ghinnende vanden kant des cens,

Is v God Vlader. Est tibi deo pa. &c.

Dat gedaen synde byhoudt Quo finito, tenet cor-
het lichaem des Heerē op de pus Domini super Ca-
kelck met de twee handen op licem, & parum leuato
geheuen hy seyt : calice, cum ambabus
manibus, dicit,

**In alle eeuwen der eeu- Per omnia secula
wen**

seclorum. Amen. wen. Amen.

¶ Daer en is gheē plaetse in geheel dit guychēspel daer myn lieere soo huychelt en syn aensicht deerlycker stelt dan in dese, behalvens als hy synē Godt wil opcnappē. Dē armē huychelaer heeft hier grootelycx troost vā noode: de wyle hy in grooter swaricheyt is, en vele te doene heeft, wāt nadiē hy alleene het personnagie van Iudas, vā de Ioden, van Pylatus, ende van de buelen ghespeelt heeft: ende nadien hy Iesum Christum ghecruyst ende opgheoftert heeft, soo moet hy hier wederom spelen het personnagie der Ioden, die na de doot Christi op haer borste sloeghen ende oock des moordenaers die by hem ghecruyst was. Onse diepsinnighe meesters verstaen dit vanden boetuedighen moordenaer, maer moghelyck bedrieghen sy hen seluen, hy moet oock spelen het personnagie des hooftmans ouer hondert, die seyde, Warachrich dese was godes sone. Daeromme slaet hy op syn borst, verheft syn stemē, hy belydt met den anderen een sondaer te syne.

¶ Dir is de leste verhalinge ende gedenckenisse der heylighen die inden Canon staet, men soude hier moghen disputeren ende vraghen, waerom dese heylighe ghestoruen mannen en vrouwen die in desen Canon gestelt syn, daer lieuer verhaelt wordē dā ādere die vā meerder name syn, maer wy sullē dit oē diepsinnighe meesters latē richtē

c Tis met goeden rechte datmē hier niet en antwoordt Amen, omme te beuestighen het ghene datter gheseyt is geweest. Want hoe konnen dese Apostaten ende verloochende Christenē verhopē in het geselschap der heyligē te comen, die hier den eyghen Sone Gods soo leelyck versaken, door wiens middel de heyligen in de hemeliche heerlicheyt ingegien syn, dē wyle sy daer tegen anderen,

R. ij.

wech

Alam. de off.

Miss. ca. 25.

Berno de off.

Miss. ca. 17.

Nicol. de

Plo. de expo.

Miss.

HET VYFDE DEEL

wech houden om daer toe te comen? Men moet niet twyfelen sy en worden in dit ghebet verhoort euenghelyck als Balaham int syne verhoort is geweest, biddende in het geselschap van Israel te syne, ende dat syn siele met de sielen der rechtueerdige soude wesen. Nochtans onse Meesters en brenghen dese redene niet voort, Maer sy seggen, dattet is om dieswille dat de Enghelen antwoor-
 den, ende dat ditte de plaetse is daer sy desen dienst doen.
 Nu. 23. a. 10. In geheel dese guychelrye end edansinge en is gheen plaetse daer myn Heere de Missepaep beter en wackerder pas ende wederpas speelt, en de daer hy constigher ende lichtelycker synen Godt doet springhen, alnu bouen, alnu rontsomme, alnu ter syden, als nu rechte, ende ouer-
 dwers, ende in aller wyse. Ende nadien hy hem heeft ge-
 noech doen danssen ende springhen, hy thoont hem van ouerdweers, niet ouer thoofst gelyck eerstmael: maer ter syden ghelyck de Camerspeeldeers, als sy haer simmen hebben doen danssen ende springhen: Euengelyck als oft hy seyde, op haer wyse: Her op hier is den goeden gheselle. Myn Heere houdt hier wel ander gesichte dan als hy soo deerlyck ende ongetroost was, hy bewyft wel dat hy de ghicht inde handen niet en heeft. Daer en is gheen plaetse daer hy hem so seer wachten moet van reepen ende rondekens te maken. In stede van Cruycken, als hier volghende het onderwys dat der haluen inde Cautelen is gegeven gheveest. Want hy maecte soo gheringhe dat het schynt dat hy maer de handt en keert ende wederkeert, als of hy reepen wilde betrecken, oft sint Andries Cruycken in stede van rechte Cruycken maken.
 E. Soo alle eere ende Heerlicheyt Gode toecomt, gelyck sy inder waerheyt doet, waerom dan verdonckere dese
 laste-

lasteraers soo dickmael ende bouen al in haer Misse om den creaturen te gheuen?

¶ Dese vermaninge wordt hier gedaen om paep Hausken te onderwyfen hoe hy syn guychelseden die hy hier maken moet sal gelyck af meten: Maer wie en soude van haer woorden diese hier spreken niet verschricken? Sy Noemen altyts haer wit coecxken dat sy doen danffen ende keeren, het lichaem des Heeren. Grouwelt hen niet van alsoo te lasteren? Soo het des Heeren lichaem is, moet men alsoo daer mede spelen ende doen het verwandelen? Isser oyt eenighe catte gheweest die alsoo speelde met een muys diese geuanghen hadde: wie en sal hier niet verwondert syn van de groote goetheyt Godes die soo lāghe tyt dese grouwelycke lasteringhen heeft connen verdragen: namelycke een oblyken het lichaem syns soons te noemen, en daer na alsoo te doen danffen ende springen.

De papen spelen met Christus ghelyck de Cat met de Muys.

Van het vyfde deel der Misse

genaemt de Communie: eerstelyck van het gebet des Heeren, ende van het swyghen in de Misse.

Dat. xlvj. Capittel.

PEr omnia secula
seculorū. Amen.
Hic reponit hostiam
& calicem ipsum cooperit, dicens.
Dox a alle eeuwen
Der eeuwen. Amen.
Hier leyt hy de Hostie wederom neder en dect den kelck, seggende.

Oremus. A Prace-

¶ Laet ons bidden. Met a Gregor. 3.
An. 590.

R. iij.

fali

HET VYFDE DEEL

salige geboden vermaent *ptis salutarib⁹ mo-*
synde, en door goddelycke *niti, & diuina insti*
onderwysinghe gheleert *tutione formati, au-*
wescende, deruen wy segg *demus dicere, Pa-*
gen, Onse vader die daer ter noster *qui es in*
lyt in de hemelen. *et. caelis. &c.*

Antwoorde.

Respon.

Maer verlost ons van den boosen. *Sed libera nos à malo.*

Na de Pater noster de prie- *Post Pater noster, sa-*
ster heffende v schotelken om *cerdos leuando pate-*
hooghe segghe: *nam sursum, dicat,*

Amen. Heere wy bid: *Amen. Libera*
den v wilt ons verlossen *nos quaesumus Dñe*
van alle onse boozleden *ab omnibus malis*
tegenwoozdige ende toe- *prateritis, presenti-*
comende quaden: Ende *bus et futuris: et in*
door boozbiddinge vā de *tercedete beata &*
salige en heerlycke altyt *gloriosa semper vir*
maghet, Godts moeder *gine Dei genitrice*
Marie, ende van uwe sa- *Maria, & beatis*
lighe Apoſtelen. *apostolis tuis.*

Hier behoort hy met *Hic tangat de Pa-*
het schotelken het. *Lichaem tena Corpus Christi,*
Christi te genaken daer na *postea calicem in tri-*
den kelik in dry plaetsen, *bus locis, dicendo,*
segghende:

Petro

Petro, Paulo atq, Andrea, cum omnibus sanctis. **Petro, Paulo, ende Andrea, met alle den Heylighen.**

DE ghene die de Misse in ses deelen scheyden, beghinnen hier het vyfde, t'welck sy noemen het nutten des sacraments ende communie, hoe wel datter gheen Communie dat is gemeynschap en is.

A Desen Per omnia wordt met alsoo groote redene geseyt als den anderen die sy na haer secreten wispreden, totten beghinne van hare prefatie. Want myn Heere den belefer ende besweerder heeft geheel synē Canon tot hier toe heymelyck gēmōmelt, ende terstont daer na beghint hy met luyder stemme desen Per omnia te roepen.

In dit Deel der hoochtydieghe Missen volghende de ordene ende het ghebruyck van Roome syn groote verborgentheden aengaende het Schotelken en de maniere van tselue te houden, handelen, ende oock van het decken ende ondecken: Item oock aengaende den Diaconen, Onderdiakenen, ende Acoliten: de welcke volghende duytleghinge onser Meesterē voor ooghen stellen en figureren hier de vrouwen die tot den graue Iesu Christi quamen. Maer wy en sullen hier op niet langer letten. Het sal ons ghenoech syn te weten, dat ons diepsinnighe meesters segghen, dat het saucierken beteekent de breede der liefden. Ende niet sonder redene: want sy die seer groot hebben tot de schotele ende de tafel. Ten anderen, nadien myn Heere het lyden ende de door CHRISTI ghespeelt heeft, hy beghint hier ende daer de begravinghe, opstandinghe, ende de opwaert Christi ten hemel te spelen tot int eynde der Misse.

Berno Micro. de off.
Miss. c. 17.
Alam. de off.
Miss. c. 30.
Dur. rat. li. 4
Rut. de resu.
part.
Nicol. de
Plou. 5 part.
expo. Miss.

R. iij.

Ende

HET VYFDE DEEL

Ende daerom leydt hy synen Godt weynich te ruste, na dien hy hem wel heeft doen dansen ende springen: maer hy en blyfiet niet langhe, na dat hy hem opgeheuen heeft hy leyt hem neder: ende na dat hy hem gecruyst heeft, hy leyt hem int graf. Ende daeromme isser wederom een stillwyghinghe, ghelyck int lesen des Canons. Ende dit deel der Missie is oock eyghentlyck genaemt het stillwyghen ofte secreet der Missie, ende den pape leeft met onuerheuen stemme ende heymelyck het ghebet, dat na den Pater noster volcht, om diesswille dat hy synen **1855** int graff gheleyt heeft. Maer wy en souden nemmermeer eynde vinden, soo wy alleenlyck willen aenraken het rhienste deel der rasernien die dese wtsinnighe menschen voortstellen, om die met haer droomen ouer een te doen commen.

c Vooren is geseyt gheweest, dat de Apostelen verordent hadden dat het gebet des Heeren int het Nachtmal soude gelesen syn. Wy lesen anderwerf dat dit van Gregorio de eerste is inghestelt gheweest, ende dat hy dese cleyne prefacie die de priester voor de selue leeft daertoe gedaen heeft. Om welcke sake sommighe hebben hem

Berno Micr. willen berispen. Daeromme is hy bedwongen geweest de off. Miss. hem seluen te ontschuldighen, ghelyck wy lesen in synen ci. 12. register: waer hy onder andere dinghen by brengt dat Dur. rat. li. 4 gheen redene en is, datmen de ghebeden die door Scholasticum int Canon vergadert waren soude lesen, ende dat Rub. de part. No. Nico. de her ghebet Iesu Christi soude nagelaten syn. Ende om Plou. 3 part. diesswille datter in Spaegniën sommighe priesters waren expo. Miss. die het niet en lasen, in het vierde Concilium van Toledo gehouden ontrent den tydt Honorij deerst, is verordent, dat soo wie het hier segghen en soude het sy priester oft clerck

clerck, soo wel in den gemeynen als in den eygen dienst, de selue soude van synen dienst gestelt syn. Maer tis wonder dat dese guychel heerē soo beschaemt syn. Wāt sy spreken hier als of sy dit ghebet niet en souden deruen doen sonder ghebot, ende onderwysinge inde leere Iesu Christi te hebben: gelyck sy inder waerheyt oock niet en souden behooren te doene. Want men behoorde niet aen te gaen van al tghene dat den dienst Godes aen gaet sonder de instellinghe Godes. Maer waerom en hebben sy soo beschaemt niet geweest in al de reste? Waerom syn sy soo stout vermeten ende verwacnt geweest, dat sy soo veel raernien, droomen, vernufte dichttelen, ende lasteringen tot de suyuere ende heylighe instellinghe Iesu Christi Godes sone gedaen hebben? Ten anderē, wy souden moghen bethoonen hoe seer dit ghebet met haer leere selue strydt: hadden wy dat niet alreede breet ghenoch gedaen inde tsamenprekinghen die wy totter wtlegginghe van dien ghemaectt hebben. Wy sullen hier alleenlyck een punctken raken, dat meeste tot desen hādel dient: Te weten als onse Heere Iesus ons leert, dat wy God onsen vader inden hemel souden soecken, hy vermaent ons vanden gheestelycken dienst, met welcken hy van ons wilt ghedient syn, ende die hem alleen aengenaem is, ghelyck Iesus Christus selue ons leert, in die disputatie die hy der haluen met het vrouwen van Samarien hadde. Ende men Ioan. 4.c. 23 moet den tone niet gheen ander eere aanbieden ende eeren dan den vader, de wyle sy maer eenen God en syn in een wesen ende substantie. Waeromme omme te aenroepen soo het betaemt, wy moeten onse herten om hooghe ophessen ten hemel, daer Iesus Christus ter rechter hant des vaders is, volghende de vermaninghe van sint Paulus

R.v. ende

HET VYFDE DEEL

Collo. 3. 2. 1. ende hem niet soecken noch hier beneden op de aerde aen
aenbidden in een stuccken broots, In een oblie, in eenen
croes, in de hant van eenen choorheere, in een busse ofte
schapraye, met de wormen ende Muylen, die desen armen
ende witten Godt beuechten. Men moet dan wel be-
mercken, dat Paep Jan inden beghinne van dit gebet: ons
vanden hemel spreekt vermanende datmen derwaerts de
herten moet ophieffen: Ende daer na als hy tot Panem
nostrum. &c. coemt dat is onse broodt, in veel plaetfen
toont hy syn ouwelken bouen den arm, als oft hy woude
segghen, laet den hemel ende aenbidt hem hier in dese
oblie. Oft moghelyck dit wordt gedaen om te berthoo-
nen dat dese oblie het daghelycx broot van dese Heeren
is. Want sy moghen hen wel beroemen, dat sy daer van
geuoedet syn, ende datter veel van dese buycksorghende
heeren die anders niet en hebben souden grooten hon-
gher lyden, soo desen schoonen ende cleynen Godt die
ront besteken is, als een nieu geschoren papen cruyne, hen
alle daghe haer twee ofte dry stuuers niet en dede winnē.

Na dat myn Heere langhe tydt met syn ouwelken
ende synen croes gespeelt heeft, het saucierken heeft oock
synen keer.

Op ander plaetfen de clercken ofte de Enghelen ant-
woorden Amen, Mier myn Heere den guychellack ant-
woort hier en niet sonder groote verborghenthede: die
wy niet en sullen verhalen. Voorts na dat hy den Pater
nostrum int luyder stemmen wtgetproken heeft, hy be-
ghint wederom geboden vol van groote lasteringhen te
rommen, en roepen de andere dan **ISSYM CHRIS-
TUM** Mier onse diepsinnighe Meesters gheuen een
goede reden, waarom dit ghebet onses Heeren met luy-

der stemme wtgesproken wordt, de wylen den Canon ende die andere nauolgende gebeden heymelyck geleien worden, Tis, segghen sy, om dat dir ghebet van het Euan gelie is, ende om dielwille Christus beuolen heeft dat het gheue dat hy int heymelyck ende inde oore ghesproken heeft, sy inde huysen, in de plaetsen ende straten ghepre- dicke, van twelcke ick hem groote danck wete, dat sy soo vrymoedelyck de waerheyt belyden. Wy moghen dā door het contrarie besluyten dat gheen wonder en is al mommelen sy dese andere, en bouen al haren Canon int heymelyck, ende met onuerheuen stemme, ghelyck tooueraers die gātsch tegens de leere des Euangely strydt, ende is vol grouwelycke lasteringen.

Rat. lib. 4.
Ru. de Pa-
ter noster.
Nicol. de
Plo. c expo,
Miss.
Mat. 10 a. 7.

• Hier is wederom het saucierken ten danse.

*Van het breken der Hostie, ende van
het Agnus dei, ende van de
Wynsoppe des Papen.*

Dat. xlvij. Cappittel.

HIC signat se de **H**ier maect hy een teecken *Miss. G.*
Patena. met het schotelken.

Deinde submittite- Daer na leyt hyt onder de
am Hostia, & calicem Hostie, ende ontdeckt den
discooperit, dicendo, kelck segghende.

Da propiti⁹ pacē in Gheest ons wesende
dieb⁹ nostris, vt ope Warmhertich Vrede in
Misericordie tua onse daghen, op dat wy
adiuti & a peccato met de bystandt uwer
semper sumus libe- ghenade, geholpen synde,
altyt

HET VYFDE DEEL

altyt van alle sonden by ri & ab omni per-
welen, ende van alle be- turbatione securi.
roeringhe ombeureest.

A Dat hy hier het lichaem Hic accipiat Corpus
Christi met eerbiedinghe Christi cū reuerētia &
neme, ende bouen den kelck frangat super calicē in
in dry stuckē brecke, seggende tribus partib⁹, dicēdo.

Dooz den seluen onsen Per eundē domi-
Heere Jesū Christū uwē nū nostrum Iesum
sons die met v Godtceft (Christū filiū tuum
ende regeert in de eenic. qui tecū uiuit et re-
heyt des heylighs gheels. gnat in unitate spi-
ritus sancti Dcui.

B Ende hy leyt het tweede Et secundam partem
deel dat inde sincke hant is in sinistra manu extas,
in het schotelken. Dat hy reponit in Patena.
daer na weynich het derde Postea eleuet modicū
deel opheffe, met den kelck, tertiam partem cum
seggende: calice, dicens.

Dooz alle eeuwē der eeu- Per oīa secul. secul.
wē. Antwoorde. Respon.

Amen.

Amen.

Hier maect hy dry cruys- Hic facit tria signa
teeckenē op d'bloet, met het crucis super sāguinē cū
derde deel, seggende: ilia tertia parte, dicens,

De vrede † des Heerē Pax † Dñi † sit
† sy altyt † met v. semper † uobiscum

Ante

Respon.

Antwoorde.

Et cū spiritu tuo. **Eu met uwen gheest.**A Agnus Dei qui c Lam Godes dat daer A Sergi^o. f.
tollis peccata mūdi wech neemt de sōden, der An. 68 p.

miserere nobis. Ag- weereit, eerbarmt onser.

n^o dei qui tollis pec- Lam Godes dat daer

cata mūdi, misere- wech neemt de sonden

re nobis. Agnus dei der weereit, eerbarmt

qui tollis peccata onser. Lam Godes dat

mundi, dona nobis daer wech neemt de son-

pacem. den der weereit, gheeft

ons vrede.

In Missa pro De- Men seyt in de Misse voor
functis, dicitur de doode.

Dona eis requiem. Gheeft haer ruste.

Loco.

In stede van

Miserere nobis. Erbarmt onser.

Et tertio additur. En int derde mē doetter toe.

Dona eis requiem Gheeft haer eenwighe

sempiternam. ruste.

Hic dicitis mittat par- D Dit geseyt hebbēde hy leyt

ticulam hostiæ, cum het stuck vande hostie daer

qua signauit. in san- hy de cruycen mede gemaect

guinem, dicendo. heeft, int bloet seggende:

Hac sacrosancta cō E Dese heylighe tsamen

mixtio corporis & menghelinghe des lichaens

sanguinis Dñi no- ende bloets onses heeren

Jesu

HET VYFDE DEEL

Jesu Christi, worde my *stri Iesu Christi, fi-*
ende alle die het nemen, at mihi et oibus su-
tot salicheyt des gheests, mētibus, salus mens
ende des Lichaems, ende tis et corporis, et ad
een salighe bereydinghe vitā aeternā capeſſēs
om het eeuwich leuen te dā preparatio salu-
besitten, doeꝛ Chriſtum taris. Per Chriſtū
onsen Heere. Dñm noſtrum.

*Van de ſtucken die op den voorgaenden
 text moeten ghemerckt ſyn.*

Dat xlvij. Capitrel.

A D It is een grouwelyck ſpreken, ende ſeer onbe-
 quacm. Want hier is geſproken van het lichaam
 Chriſti, als van het lichaam eenes ſtraetſcheyn-
 ders die inde handen vanden ſcherprechter geleuert is, om
 hem te raybraken. En niet te min daer is beuolē dattet in
 grooter eerweerdicheyt genomen ſy, om terſtont daer na
 te breken, namelyck op den kelck, ten eynde datter moge
 lyck niet eenich ſtuecken beſyden en valle ende verloren
 worde. Den Miſſeboeck die na tgebruyck van Roomen
 en Lauſane is ſpreekt wat heuſſcher, want in ſtede vā Li-
 chaem ſy ſeggen hoſtie, de welcke mē eerſt moet in twee
 ſtucken breken, en wederom deen ſtuck van twee, twee
 andere deelen op datter dry wſen in al. Ende hier ſyn
 wederom verborgentheden ende groot verholen verſtant
 ende wtlegghinghen ſeer diuerſche aengaende de bre-
 kinghe, ende de ſtucken der ſeluer, en hare beteekenin-
 ghe. Maer wy ſullen ons laten genoeghē met het ghene
 dat wy

dat wy elders aengerast hebben. Want ten is niet sonder beelaghinghen dat ick den tydt verliese die ick verslyte int aenroeten deser vylicheden, hoe wel ick die maer lichtelyck voorby en gae.

¶ Hoe ist moghelyck dat desen Heere om her lyden en de doot onses Heeren Iesu Christi sende keruen decken, de wyle hy besich is met soo veel keerē ghebaen, guchelpypen, als hy in geheel dit camerspel doer moet, door de welcke hy het lyden onses Heeren wilt witbedde? dit schotelken oft saucierken is ommers wel versceit. Daer en is gheen cock die syn schotelen dapperder soude konnen roeten dan myn Heere.

c Dit arm lam moet hiet groote vreesē lyden, vindende hem seluen tusschen de clauwen vāden wolff, diet houdt om van stonden aen op te sloeken. Siet hier eenen Sint Ian sprekende tot eenen schoonen Iesus Christus, die van deech gemact en gesmeedt is. Ten is gheen wonder dat hy syn spraeck drymael verhaelt. Want de oblie daer hy tegen spreeckt, hoort seer qualyck, en heeft die ooren seer verstopt om te hooren en verstant het ghene dat hy tot haer spreeckt. Alamari^o en Borno volghende het ghene dat alreede is gheseyt geweest vāde verordeninghe Sergy des eersten. Nopende het Agnus Dei &c. Seggen dat verordent is, datment soude singhen te wyle dat het lichaem soude in stucken getrocken worden. Ten cynde seggen sy, die selue ons genadich sy, wiens lichaem wy sien ende gheloouen daer ghebroken te syne. Sy spreken hier wel alsoo plompelyck ende schandelyck, als het Alphabetum ende den Misboeck die volghende het gebruyck van Geneue ghedruckt is: vanden welcken wy corte ghesproken hebben. Ende daer na seyter hy toe dat yeghe-

Alam.de off.
Misl.c.34.
Microlo de
off.misl.cap.
18.

HET VYFDE DEEL

yghelyck moet communiceren te wyle dat de Antipho-
na ghelofghen wordt die communicatie genaemt is, ghe-
lyck terstont sal gheseyt syn.

¶ Hier wordt eyghentlyck de wynsoppe ghemaect. Te
is gheen en noot dat wy verhalen het ghene dat op dese
materie geseit is geweest, het schynt dat sy hier het bloet
met het lichame willen vereenighen, om datse gesehe-
den waren. Maer sy souden t'lichaem geheel moeten daer
in weycken, ende niet alleenlyck een derdendeel van dien
t'welck maer een helft is van een helft.

¶ De wyle niemant van dees wynsoppe deelachtich en
wordt dan myn Heere Goossen. Hy bidt te vergeefs int
ghebet, dat hy mommelt als hyse maeckt, Datse eerst hem
ende daer na alle diese nemen tot salicheyt des gheests en
des lichaems nuttich worde. Want wie syn dandere die
daer af ontfangen? Merckt hier wederom een ander ge-
tuychenisse, dat ouer een comt met het ghene dat wy ter-
stont van Berno gehoort hebben. Nopende de ghemeine
nuttinghe des nachtmals. Want soo daer het nachtmal
ende communicatie, maer alleenlyck is voor den Pape die de
Misse doet, men moet dit ghebet veranderen, oft eenighe
woorden achterlaten. Ick en verhaele niet van die lasterin-
ge die daer inne is, namelyck daer dese lasteraer begheert
dat de menghelinghe die in dese wynsoppe gedaen is sy
tot de salicheyt des gheests ende des lichaems van alle die
het sullen willen nemen, ende een bereydinghe om het
ewich leuen te ontfangen. Maer laet ons van een swa-
richeyt spreken die hier is, om diesswille dat verboden is
het broodt met den wyn te menghelen, ghelyck wy op
een ander plaetse verclaert hebben: ende gheboden is die
verscheyden deen vanden anderen te nemen, ghelyck onse
Heere

Berno. Mi-
crolo. de off.
Miss. ca. 19.
De consecra.
di. 2. c. Quia
omne. &c. cu
primis.

Heere
der d
naem
Daer
noch
der te
wyn
knoo
tie in
word
ghen
broo
Heere
heyt
gelyc
ende
Gene

Ua

D
strie
lins
nob
nost
virt

Heere Christus heeft inghestelt, ende oock niet deen son-
 der dandere: als het blyckt by de Decreten die onder den
 naem Iuly deerste, ende Gelasy deerst voortgebracht syn.
 Daeromme volghende dese Decreten ten is den Priester
 noch den volck niet geoorlooft de selue deen met het an-
 der te menghelen: noch insghelycx, het broot sonder den
 wyn te nenien. Dat onse diepsinnighe meesters desen
 knoop ontbinden of sy willen, ende dat sy een beter solu-
 tie smeden dan inde glossen van de Drecketalen ghegeuen
 wordt: of anders daer sal ongeschicktheit van haer we-
 ghen blyuen. Voorts aengaende dese menghelinghe des
 broots ende des wyns die sy het lichaem ende bloet des
 Heeren noemen. Alamarius verhaelt vande verscheident
 heit die daer is. Want sōmige doent voor het Agnus Dei, Alam. de off.
 gelyck de ordeninghe en gebruyck van Roome heyscht: Miss. c. 31.
 ende die andere daer na gelyck volghende gebruyck van
 Geneue, ende Lausane. Mer dat en dient ons nergens toe.

*Vanden pays ende de bereydinghe tot den on-
 byte ende vande communie des priesters.*

Dat. xlix. Capittel.

D*A pacē Domi-
 ne in dieb⁹ no-
 stris, quia non est as-
 lins qui pugnet pro
 nobis, nisi tu deus
 noster. Fiat pax in*
A*ERE gheeft vrede
 in onse daghē, wāt
 daer en is gheen an-
 der die voor ons strydt,
 dan ghy o Godt. Den
 vrede sy gemaect in uwe
 cracht ende ouerbloedig-
 heit*
 S. J.

Mill. G.
 Pl. 122.3.7.

HET VYFDE DEEL

A Innocēti⁹.

An. 407.

Leo. 1.

An. 444.

heyt in uwe torenen.

dātia ī turrib⁹ tuis.

B Dat hy hier het pays
cusse, seggende :

A Hic osculetur pa-
cem dicendo.

C Vrede sy my vader, Pax mihi pater,
ende v broeder, ende alle et tibi frater, & v-
de heylige kercke Gods. *niuersa sancta ec-
clesia Dei.*

Maer inde Missen voor de
doodē en Wordt het pays niet
gecuss noch geguen.

Sed in Missis de
Mortuis pax non da-
tur.

D Daer na wesende seer ne-
derbuycht, hy segghe :

Deinde profundē
inclinatus, dicit,

Heere, heylighe Vader Dñe sancte pater
almachtich, eeuwich god, *omnipotens, aeterna*
gheeft my dat ick dit li *Deus, da mihi hoc*
chaem ende dit bloet on *corpus et sanguinē*
ses Heeren Jesu Christi, *dñi nostri Iesu Chri*
soo weerdichlyck neme, *sti ita digne sume-*
dat ick daer dooze *re, vt per hoc mere-*
diene vergheuinghe van *ar remissionem oīm*
alle myne sonden te heb *peccatorum meorū*
ben, ende met uwen hey *accipere*, & tuo
lighen gheest verbult te *Spiritu Sancto re-*
syne. Want ghy syt godt pleri. *Quia tu es*
de *salicheyt, ende buytē deus salus,* & pra-
v en isser gheen āder, wi *ter te non est aliud,*
ens rycke heerlyck blyft *chius regnum glo-*
sonder

*riofum sine fine per sonder eynde van een-
manet in secula se- wicheyt tot eeuwicheyt.
culorum. Amen. Amen.*

*Dñe Iesu Christe o Heere Iesu Chziste des
Filij Dei vini, qui leuendighen Gods soone
ex voluntate patris die dooz den wille des va-
cooperante Spiritu ders, met de werckinghe
sancto, per mortē in des heylighs gheests, dooz
am mūdum uiuifi- v doot hebt de weerelt le-
casti, libera me per uendich ghemaectt. Wer-
hoc sacrosanctū cor- loft my dooz dit v Hey-
pis & sanguinem lich Lichaem ende Bloet
inū à cunctis iniqui van alle myne boosheden
tatibus meis, & ab ende vā alle myn quaet :
vniuersis malis : & Ende maeckt dat ick alle
fac me tuis semper uwe gheboden ghehoor-
obedire mandatis, saem wese: Ende en laet
et à te nunquam in niet toe dat ick van v in-
perpetuum separari der eeuwicheyt gheschey-
permittas. Qui vi- den worde : Die leeft en-
uis et regnas cū eo- de regeert met den seluē
dē patre, in unitate vader inde eenicheyt des-
eiusdē spi. san. deus. selues heylighs Gheests,
per omnia secula se- Godt dooz alle Eeuwen
culorum. Amen. der eeuwen. Amen.*

*Continuet sic incli- Dat hy voortgae alsoo ne-
natus. dergebuycht synde.*

S.y.

H Het

HET VYFDE DEEL

Het ontfanghē uwes *Perceptio corporis*
 lichaens Heere Iesu Chriſt tui Dñe Iesu Chri-
 ſte, d'welck ick onweers ſte, *quā ego indign⁹*
 dich derff nemē, en worde *ſumere praſumo*, nō
 my niet tot het oordeel eñ *mihi proueniat in*
 verdoeminghe maer na *iudiciū et cōdemna*
 uwe goedicheyt, wordt *tionē: ſed pro tua pi*
 my nuttich tot beſcher *etate proſit mihi ad*
 minge mynder ſiele ende *tutamētū aīa et cor*
 myns lichaems, ende ſy *poris, et ad medelā*
 my tot een medecine, die *percipiēdā. Qui vi*
 leeft, ende regeert met uis & *regnas cum*
 Godt den vader. &c. *Deo patre. &c.*

*Vande ſtucken die opde voorgaende ma-
 terie te mercken ſyn.*

Dat. 1. Capittel.

AS Oo niemant ons den vrede en mach gheuen, noch
 voor ons vechten dan God alleene als yeghelyck
 behoort te bekennen ende belyden: Men mach dā
 deſe dinghen van de heylige g^otoruen mānen ofte vrou-
 wen niet begheeren: noch als beſchermer der chryſtieden
 dichten, ſint Ioris, noch ſint Chriſtoffel, noch ſint Barbele
 eñ ander diergelycke, in ſtede van Mars, Perſeus, Miner-
 ne, ende Bellone Goden ende Godinnen der oorloghe,
 die de Heydenen gehadt hebben.

B Volghende t'Roomſche gebruyck de Prieſter cuſt dē
 Altaer, ende gheuende den clerck het pays ſeyt: De vrede
 ſy met

sy met v: ende den clerck antwoordt, Ende met uwen gheest. Berno seyt dat het pays volghende d'instellen Innocenty wordt voor de communie gegeven: om te be- teekenen dat die syn oordeel eet, wie hem veruoordeert te communiceren aler hy met synen broedere versoent en vereenicht is. Wy sien wederomme hoe dat hy de com- munie met den vrede hecht: het welck niet geheel ouer een en comt met het ghene dat elders voortgebracht is vā Durandus ende synder gelycken Maer was het van noode eenen afgod te nemen, om te vermanen het ghene daer van het Nachtmæl ende de ghemeynschap des lichaems Christi een beduydenisse is? In stede vā desen afgode myn Heere cust den Altaer gelyck geseyt is, of het beelt des gecruysten Christi, of de heylichdommen, of het scho- telken dat sy Patina noemen. In sommige plaetsen daer bruyloft is, den bruydegom ende de bruyt moeten ghelt opstubbelen indien sy desen afgod des vredes willen cus- ten. Soo hy haer goedē en geduerigen vrede mede broch- te sy en souden die niet te vele connen betalen. Maer haer gebreckt wel eenen anderen vrede.

c Merckt hier, dat volghende dit gebruyck myn Heer de Missemaker wordt vader ghenaeint: het welck dick- mael wel ouer een comt, sonderlinghe als den sone syns vaders Misse dient: gelyck dickmael geschiet onder dese groote menichte der Papen bastaerden.

d Heer Hunsken beghint hier syn Benedicite te lesen, ende hem seluen met ernsten tot den ombyt te schicken.

e Hoe wel desen lasteraer hier van Gode begheert dat hy hem tot dit Sacrament weerdich make, noch hy wil niettemin door syn eyghen verdiensten vergheuinghe sy- ner sonden hebbē, en met de genade des heylichs gheestes

S. iij.

veruult

Miss. R.

Bern. de off.

Miss. c. 18.

HET VYFDE DEEL

vervult worden, ende niet alleenlyck door die verdien-
sten des lydens ende doots Iesu Christi.

¶ Hy belydt hier datter gheen salicheyt en is dan in
Gode, Nochtans loeckt hy die ende beweeght ander lie-
den meer tot de creaturen dan tot hem, die alleen salich-
maker ende schepper van allen is.

¶ Dit ghebet en soude niet onbequame syn soo het
geuoecht ware tot het oprechtie Nachtmael I E S V
C H R I S T I, dwelck ons tot syn doot seynt, door de
welcke wy ontfanghen de vrucht syns Lichaems ende
syns bloets die hier begheert wordt. Ende niet door de
offerhāde die vol lasteringhe is, vande welcke inden Ca-

Microlo de non is gesproken geweest. Berno seyt, dat dit gebet wt
off. miss. cap. gheen seker ordonantie ofte gebruyck genomen is, maer
18. alleenlyck van die insettinghe ende inuentie der yeu-
gher menschen. Het selue seyt hy oock van dandere ge-
beden die gelesen worden int gheuen ende ontfanghen
der Communie.

¶ Hier is een gebet vol met groote lasteringe, wāt Chri-
stus seyt, Die my eet, die selue sal leuen door my. En desen
Ioan. 6. f. 57 lasteraer bidt dat het ontfanghen syns lichaems hem niet
en worde tot doot en verdōminge. Maer dese plēpe doo-
linge ende lasteringe is gesprotē wt de selue die wy hier
vooren gesien hebben in de prose van Thomas Aquinas,
die daer eensdeels is wtgeleyt geweest, namelyck by ge-
breke van goet onderscheyt te maken, tusschen het ont-
fangen en nuttē der geloouigen en der ongeloouigen int
nachtmael, En vā het teecken sonder de bereekende sake,
ende met de selue daer soude eenighen schyn syn indien
hy door het lichaem des Heeren verstonde het broodt dat
het lichaē wtbeeldet: Maer hy verstaet dat op de Room-
sche

ſche wyſe. Want het teecken mach oock wel door de on-
gheloouighe ghenomen ſyn : Maer niet her lichaem des
Heeren, datter door betceekent wordt. Twelck niet en
is dan om de geloouighe.

*Van het onbyt ende de communie
des papen.*

Dat Ij. Capittel.

Hic accipiat pane-
nam cum corpore
Christi, dicendo.

*Panē cœlestem acci-
piā, et nomen do-
mini inuocabo.*

Deinde ter reue-
uerenter dicat, percu-
tiens pectus.

*Domine non sum
dignus, ut intres
sub te. Tuum meum :
sed tantum dic ver-
bo, & sanabitur as-
nima mea.*

Hic sumat corpus re-
uerenter, signans se il-
lo, dicens,

Hier neme hy t'schotel-
ken met a t'lichaem
Christi, seggende :

*Ick sal het hemelsch
broodt nemen, ende den
naem des Heerē aēroepē.*

*Daer na hy segge dry-
mael eerweerdichlyck op syn
borst slaende.*

*Heere ick en ben niet
weerdich dat ghy onder
myn dack coemt : maer
spreeckt alleenlyck het
woordt, ende myn siele
sal gesont worden.*

*Hier neme hy t'lichaem
eerweerdichlyck teekenende
hem met t'selue, seggende :*

S. iiii.

• Het

HET VYFDE DEEL

• Het lichaē Iesu Chri^ſ Corp⁹ dñi noſtri le-
ſti beware myn ſiele tot ſu Chriſticuſtodiat
ten eeuwichen leuen. *A. animā meā in vitā*
men. In dē name des va^{ter} eternā. Amē. In no
ders ēde ⁊ des ſoons, cū mine patris. ⁊ et ſi-
des heylighen gheest. lij et ſpiru⁹ ſancti.

h Daer na hy ontdecke den Poſtea diſcooperiat
kelik. ende met ghebooghen calicem, & flexis geni-
knieden groete dic, en ſegge : bus ſaluter, & dicat,

1 Hoe ſal ick den Heere Quid retribuam
verghelden alle ſyn wel^{de} Domino pro omni-
dadē die hy aen my doet ? bus qua retribuit
Ick wil den heylſamen mihi ? Calicē ſalu-
kelck nemen, en des Hee^{re} tatis accipiam ; &
ren name aenroepen, lo^ſ nomen domini in-
uende ſal ick den Heere uocabo . Laudans
aenroepen , ende ick ſal innocabo Dominū,
van alle myn vyandē be^ſ et ab inimicis meis
bypt ſyn. ſaluus ero.

x Hier nutte hy het bloet Hic ſumat ſangui-
teeckenende hem met iſelue, nem , ſignans ſe cum
ſegghende : illo, dicens.

• Het lichaem ende het Corpus & ſanguis
bloet onſes Heeren Iesu dñi noſtri Ieſu Chri-
chriſti, beware myn ſiele ſti cuſtodiat ani-
totten eeuwichen leuen. nam meam in vitā
Amen. eternam. Amen.

1 Daer

Deinde dicat, capi- **L** Daer na nemende Wyn
endo vinum cū aqua. met water, hy segghe,

Quod ore sump- **M** Heere dat wy met de
simus, Domine, pu- mont ghenomen hebben
ramēte capiamus : laet ons dat met den suy-
& de munere tem- ueren gheest ontfangen :
porali fiat nobis re- ende van een tyttelycke
medium sempiter- gaue, worde ons een eeu-
num, in vitam æ- wige remedie totten eeu-
ternam. Amen. wighen leueu. Amen.

Et verbū caro fac- **E**nde het woordt is
tū est, & habitauit vleesch geworden, ende
in nobis. Agim⁹ ti- heeft onder ons gewoont
bigratias, Rex om- Wy dancken v Godt, Co
mpotens Deus, pro ninck Almachtich, booz
univerſis beneficijs alle uwe weldaden, die
tuis, qui vivis et re- leeft ende regeert Godt
gnas deus per oīa se inder eeuwicheyt.
cula ſeculorum.

Postea purifican- **N** Daer na, wasschende syn
do manus & lingendo handen, en leckende syn vin-
digitos, quibus tenu- geren, met de welcke hy het
it Corpus Domini, di- lichaem des Heeren gehou-
cat, den heeft. segghe :

Corpus tuū domi- **O** **L**ichaem Heere,
ne, quod sumpsi, & dat ick ghenomen hebbe,
sanguis quem pota- ende v bloet dat ick ghe-
drinckē
S.v.

HET VYFDE DEEL

broncken hebbe, blyue in *ni adhereat vifce.*
 myn ingewât: *En gheeft ribus meis: & pra-*
 dat gheen smette der son *sta vt in me nôre-*
 den en blyue in my, den *maneat fcclerũ ma-*
 welcken de fupere ende *cula, quem pura et*
 beplighe facramenten ge *sancta refecerunt fa*
 uoedet hebben, die leeft *cramenta, Qui vi-*
 ende regeert. &c. *uis et regnas. &c.*

• Heere nu laet ghy u *Nũc dimittis feruũ*
 wten dienft knecht in vze *tuũ dñe, fecundum*
 den na uwen woorde. &c. *verbum tuũ in pace*

Tot den eynde des loffangs &c. *Vfque ad finem*
met Cantic.

Cere fy dē vader. Gelyck *Gloria patri. Sicut*
 het was. Heere ontfermt *erat. Kyrie eleyfon.*
 onfer. Chzifte ontfermt *Chriftc eleyfon. Ky-*
 onfer. Heere ontfermt *rie eleyfon. Pater*
 onfer. Onse vader. &c. *nofter. etc.*

Van het ghene datmen behoort te aen-
mercken op het onbyten ende de
Communie des papen.

Dat. lij. Capittel.

AHet lichaem Christi en is gheen ouwelken in dryen
 ghedeylt ghelyck myns Heeren des Miflemakers
 coexken is.

• Men moet een ander broodt nemen dan dese oblie
 om het hemels broodt te hebben.

c Hier

c Hier liet Heere Ian seer deerlyck.

d O synen Hooftman die tot een ouwelken spreeckt, in stede van den Euangelischen hooftman die tot Iesum den waren soone Gods sprack.

e Het dack vā Heer Ian schient keucken is synē buyck. inden welcken hy als eenen wolff dit arm lam wilt steken, dat hy nu Heere noemt, twelck hy ghebeden heeft om genade, om dat daer na op te slocken.

f Tlichaem dat is te seggen het ouwelken, twelck seer gemackelyck om hādelen is, en licht om hem te teekenen en om de vlieghe te veriaghen, op datse hem niet en verhinderen in synen ombyte ende wynsoppe.

g Sulck een ghebet en betaemt tot dese oblie noch die bancker niet, t'welck Iesus Christus gheensins en is.

h Hy doet hier synen drinckbeker meer eere aen dan het lichaem syns Gods. Maer ten is gheen wonder: want hy is van goude of van siluer, often minsten van synen tenne: ende synen God en is maer van deeghe ghemaect. Voorts den croes behaecht dese tempelheeren die gherne vanden besten drincken.

i Dese Veerskens Davids syn wederom op dese plaetse Ps. 116. b. 12. alsoo syn toegeuoecht als bouen daer sy voort hebben gestelt geweest.

k Den kelck moet hier oock euenghelyck dansen als t'koeccken om myn Heere met Cruyden te teekenen.

l Desen wyn en dit water en syn gheen bloet, ghelyck ghene dat hy terstont heeft ingeswolghen, maer syn alleenlyck gegeuen om synen croes ende syn kele te spoelen, op datter gheen bloet in en blyue.

m Maer tis groote redene dat hy sulcke ghebet doe als hy ontfangt de leste wasschinghe, die sy te rechte suyveringhe

HET VYFDE DEEL

ringe noemen. Want tis recht dat sy hen suyueren, nadien sy haer hāden ende mont besmet hebben door soo grouwelycke kerckkroouen ende lasteringhen, die sy reghen de doot ende het lyden Christi, ende tegen syn lichaem ende bloet wytgespoghen hebben. Maer laet ons insien wat sy segghen. Hoe souden wy met den gheest ontfanghen het selue dat wy door dē mōt ontfangen. Want den gheest en heeft sulck gheenē mōt als t'lichaē die niet en eet. noch en drinckt: ende die niet geuoedet en wordt met sulcke spysen ende dranck. Het broodt ende den wyen behooren dē lichame, ende en worden door den gheest niet ontfanghen, dan soo verre als den gheest by die vermaent wordt, door den middel der lichamelycker sinnen, vāde gheestelycke ende onsenlycke saken, die door de sienlycke ende materiale teeckenen voorghestelt syn. Maer de oprechte spysen, ende dē oprechten dranck des gheests, syn het warachtich lichaem ende bloet **IESV CHRISTI**, ghenomen ende ontfanghen, niet lichamelyck door den mōt des lichaems volghende de Roomsche leere: maer gheestelyck door den mont des gheloofs, 'twelck den mont der sielen ende des gheests is, door wiens middel het lichaem wordt oock daer na gheestelyck geuoedet. Ende ten mach anders niet bestaen. Want al ware het soo dat de mensche het eyghen lichaem ate ende t'bloet **IESV** met synen Lichamelycken mont droncke, den gheest en souden niet af geuoedet syn, noch insghelycx het lichaem, tot een gheestelyck ende eeuwich leuen. Want daer en is gheen eten noch drincken tot dit hemelsch ende godtsalich leuen, dan gheestelyck ende door den ghelooue. Ende als wy sulck een leuen vercryghen wy en hebben gheen ander van noode. Daeromme de teeckenen des broods

ende

ende des wyns die ons int nachtmæl wtgedeylt worden, en syn ons niet gegeuen om ons het lichaem ende t'bloet Iesu, met die ende door die te gheue, ghelyck die ons een stuck vleesch gaue om te etene sonder broodt of in deech, ende wyn in eenen beker te drinckene, gelyck het die vander Roomscher kercke verstaen, ende andere die door lichamelijke hechtunge de teekenē met de bereckende saken tlamen hechten: Maer het broot ende den wyn syn ons gegeuen om onse lichamelijke sinnen leuendich voor ooghen te stellen, het ghene dat onsen Heere in de inwendighe sinnen werckt om den mensche geheel te verwecken ende beter te bereyde om door iegelouue ende inden gheest de hemelsche ende goddelycke gauen te ontfanghen. Ten anderen, indien dit broot ende desen wyn die de priester in syn nachtmæl neemt, ende hem seluen alleene gheeft, syn het lichaem ende het bloet Iesu, gelyck hyt verstaet, ende wil verstaen hebben, ia in sulcken wyse datter gheen wesentheyt des breots ende wyns en blyue: soo en is dese gaue ende dit gheschenck niet rydelyck maer eeuwich, ghelyck Christus is. Daeromme doet hy hem ongelyck dat hy hē alsoo noemt. En indien ditte het lichaem en bloet IESU niet en is, maer alleenlyck broodt ende wyn, gelyckt inder waerheyt niet anders en is: Hoe wilt hy dat het worde een eeuwighe remedie? het welck alleene IESU CHRISTO toebehoort. Voorts moetmē hier merckē, dat den Paep spreckt als offer vele met hem aenden dīsch gheten hadden, dat is eens sacraments deelachtich gheworden. Is dit niet een groot spot? het schynt wel dat dit geber niet en is ghemaeckt gheweest tot de eyghen Missen, sonder de ghemeyne communie des volcx.

N Hier

HET SESTE DEEL

N Hier en worden de vingheren niet vergheten gheleckt te syne.

Stella Cleri-
corum.

O Onse diepfinnige meesters seggen na dat dit Nachmael gedaen is, dat het lichaem Christi ten hemel wederkeert. Nochtans Heer Schentkeucken diet opghesloekt heeft, wilt dat het in syn ingewant en darmē blyue. Daer is oock geschreuen in een cleyn boexken, dat Stella Clericorū ghenaeamt is, dat de priester het graf Iesu Christi is, om diesswille dat hy syn lichaem en bloedt in synē buyck ontfanckt. Ten anderen hy heeft groot ghelyck dat hy bidt vā syn sonden gereynicht te syne, door dese schoone ende suyuere sacramenten, die hy ontfanghen heeft door de welcke hy Iesum Christum soo grouwelyck versaeckt ende gelastert heeft.

P Dit is enen genoechelycken Symeon om den lofsanck te singhen die den godtsalighen Symeon sanck, na dat hy tkindeken Iesum Christū in syn armen gehouden hadde. Deseu nieuwen Symeon heeft wel meerder dinghen gedaen, soo wy hem willen geloouen: want hy heeft hem gehouden gehādelt ende gekeert, leuende ende doot, alsoo dicke en groot als hy aen dē boom des cruycen was hanghende: Ende daer na heeft hy hem leuende op gheeten in vleesch ende beenderen ende syn bloet gedroncken. Mach hy dan niet wel singhen, als een goet dienaer CHRISTI, die synen meester seer wel gheert ende syn heerlicheyt groote gemaect heeft:

*Van het Seste deel der Missen,
genaemt dancksegginge, en van de Cōmunie der
seluer mitsgaders vande stucken, die op des-
sen handelste aenmercken syn.*

Dat

Dat. liij. Capittel.

ET interea dum à **E**nde a te wyle dat den
 Ministro deferunt **E**clerck den Misboeck van
 Mistale à sinistro late- de slincke tot de rechte syde
 re Altaris in dexterum des altaers draecht. ⁊ de prie
 sterus, Sacerdos ebibit ster drinckt de druppelen wt
 guttas, quæ reman- die indē kelck bleuen syn, ēde
 derunt in Calice, ac hy veccbt dan dē kelck. c daer
 deinde extergit Cali- na leest hy de Communie,
 cem: postea legit cō- munionem dicendo, segghende:

In nomine patris In dē name des vaders,
 ⁊ filij, et Spiritus sancti. ⁊ cū des soons, ende des
 heylighs gheests.

a Commu.

b Communie.

a Gelasius.

Quotiescūq; mā- ⁊ Soo menichmael als
 lucabitis panē hūc ghy dit bzoot sult eten, en
 ⁊ calicem bibetis, desen Drinckbeker sult
 ⁊ c. reus erit cor, drincken. ⁊ c. tot Die is
 ꝑoris ⁊ sanguinis schuldich des Lichaems
 Domini. ende des bloets des Hee-
 ren. Wyft God.

An. 494.

Gregorius. i

An. 590.

In medio altaris ver- ⁊ Hy seyt in d'midden des
 sus populum dicit, altaers staende ghekeert tot
 den volcke.

Dominus vobiscū. De Heere sy met v.

Respon.

Antwoorde.

Et cum spiritu tuo. Ende met uwen gheest.

Sacerdos.

De priester. Laet

HET VYFDE DEEL

Lact ons bidden.

Oremus.

Een knie buyghende.

Flexo vno genu.

c Die na communie.

Post cōmunio.

H Heere, wy bidden v *Fac nos quesumus*
dat wy met het eeuwe *dñe, diuinitatis tua*
lyck gebzuyck uwer gods *sempiterna fructio-*
heyt verbult worden, *de ne repleti, quam*
welcke de tyttelycke nut *preciosi corporis &*
tinghe uwes Lichaems *sanguinis tui tem-*
end bloeds wtbeeldet, *die poralis pceptio prae-*
leest ende regeert. &c. *figurat, qui uinis et*
regnas. &c.

A Hier is wederom een ghel keerken van deen eynde des tafels tot dandere. In den gansen dans en synder gheene by dese twee te ghelyckene. Want dander en syn maer halue keeren. Want van den beghinne der Missie tot de lesse vander Euangelie, houdt hy hem op de rechte syde, ende in alle de keerkens die hy doet en gaet hy ouer het midden des Altaers niet, tot hy aende lesse vanden Euangelie coemt daer hy ouer treedt ende draecht synen boeck op de slincke syde, en blyft daer tot nu toe, sonder ouer het midden syns tafels te passeren.

B Tis ghenoechte om sien hoe dat heer tellioorlecker synen kelck nederwaerts doet hellen, ende hoe hy hem met de tonghe ende lippen leckt, sonder twyfel en hy suyert hem seer Reyn, Noyt maerte en wiesch haer schoelen soo schoone.

c Hier beghint het seste ende leste deel der Missie, ghe-
naemt

naemt dancksegghinghe, om dieswille dat den Pape hier de gratie leeft, na syn wynloppe en synen ombyr.

D Berno seyt dat dit stuck genaemt is Communio, om dieswille dat het gheseyt wordt te wyle dat het volck het nachmael nutte, twelck terstont na het pays ghenomen was. Hier hebben wy wederomme een open ghetuygenisse vande communie der ouden Missen. Van de welcke is een Decreet int vierde Concilium van Toledo, daer verhaelt wordt van sommighe priesters die terstont na t'ghebet des Heeren communiceerden: ende gauen dan den volcke de benedydinghe. Welcke sake daer verboden is, en is verordent dat de benedydinghe op de volcke volghet het ghebet des Heeren: ende dat daer na het sacrament des lichaems ende des bloets des Heeren sy niet todanich be- schick ende ordene genomen, te weten, dat de Priesters ende de diaken voor den altaer communiceren: ende de dercken inden choor des tempels, ende het volck buyten. Volghende dit Decreet, daer en was maer een nachmael elcken ghemeine. Daer en was gheen onderscheyt dan van de plaetsen, die gedaen was om onordeninghe in de kercke te schouwen. Ende om dieswille datter in alle tyden syn vele menschen geweest die de Sacramenten en dese gemeynschap des nachmaels in sulcke eere en weer- dicheyt niet en hebben gehouden als sy behooren: Die oude Concilien hebben daeromme vele ordonantien ge- maect, Als die ordonancie die alreede is voorgebracht geweest, van dry mael tsaers te minsten te communice- ren, soo men het niet meer en dede. De welcke staet on- der de Decreten van het Concilium Agathense: d'welck ordonneert dat de ghene die het niet doen en sullen, niet en worden gheacht voor lidenaten der kercke, noch daer

T.j.

ondert

Nicol. de
Plou. de ex-
po. Miss. 6.
part.
Bern. de off.
Miss. c. 18.
Alam. de off.
Miss. c. 34.
Lib. Concil.

Lib. Concil.

HET SESTE DEEL

onder ontfâghen : welcke verordeninghe wederom vernieut ende beuefticht is int Concilium van Tours, sonder wt nemen dan de ghene alleenlyck die door eenighe groote misdaden dat te doene verhindert waren.

¶ Dit stuck genaemt Communie, ende dander datter volcht genaemt na communie, veranderen na de Missen, Ick en hebbe dese int lâtge niet gestelt, de wyle al dat sy inhoudt is in de Epistel hier vooren begrepē. In d'welcke mē wederom siet dat dese dienstē der Roomscher kercke in sulcken wyle als sy nu bestaen syn met cleyn verslant gemaeckt geweest. Want hoe dickmael wordt daer een sake meer als eens verhaelt, sonder eenighe redene? Voorts stellen sy dit stuck als een ghebet ende dancksegghinge, hoe wel datter dickwyle gheen en is gelyck wy hier in dese een exempel hebben.

¶ Dit is de seste reyse dat de Priester het volck groet, daer en gebreckt maer de seste die tot het besluyt der Misse dient. Die eerste groetenisse is voor de eerste Col. lecte gedaen geweest : de tweede, voor het lesen vander Euangelie: de derde na de articulen des gheloofs: de vierde inden beghinne der prefatie: de vyfde eer hy seyt dē vrede des Heeren sy met v. In dese seste keert hy hem tot den volck gelyck in de seste.

¶ Met meerder redene heet hy dit stuck dancksegginghe, dan dander, om den name die het draecht, den welcken beteeckent, dat sy na de cōmunie gelesen syn : en de voorgaende te wyle men de cōmunie doet. Waer at sy dē name draecht: want men dan eyghentlyck de dancksegginghe doet na dat de communie gedaen is. Dit woordt vermaent ons wederom datter behoort communie (dat is) ghemeyn nuringhe in de Misse te syne. Ende dat den

pape

pape alleene niet en behoort te ombyten, wiens ombyt gheen communicie en can genaemt syn, daer is eenen reghel die ghebiet datter moeten alloo veel gebeden gesien syn, tot dese nacomunicie als men te vooren collecten ende secreten gelesen heeft.

H My dunckt dat in dit ghebet oneygentlycke ende donckere wyfen vā spreke syn: hoe wel dat de reste soude moghen verdregen syn. Want het onfanghen des lichaens en bloets CHRISTI en is niet tytelyck, om eyghentlyck te spreken, om dat wy die niet alleenlyck en ontfanghen voor den tyt dat wy de teekenen der seluer wtwendelyck nemen int nachtmael, noch tot een tytelyck leuen, maer op dat sy altyt in ons blyue, en dat wy daer doore geuoedet ende gelauet worden. Daeromme dit behoorde van de wtwendige teekenen ende de wtwendige bedieninge des nachtmaels geleyt te syne, de welcke ons voor ooghen stelt de volcomen genietinghe des tafels des Heeren die ons bereyt is inden hemel, daer wy met lusten het broot in het rycke Godes sullen eten. Welck bancket wy hier alreede beghinnē door de gheestelycke ghemeynschap die wy met IESV CHRISTO hebben, ghelyck sy ons voorghestelt is int Nachtmael.

*Van den oorlof die den volck int eynde der
Misse gegeuen is, Ende van t'gebet
dat de priester terstont daer na
leest, en vā de saken die hier
op te aenmercken syn.*

T.ij.

Dat

HET SESTE DEEL

Dat. liij. Cappittel.

Hier cusse hy het beelt des **H**IC osculet ima-
gecruysten Christi, dat ginem Crucifixi,
inden Misboeck is, ende quæ est in Missali, de-
daer na segghe, inde dicar,

Dooz alle eeuwen der *Per omnia secula*
eeuwen. *seculorum.*

Antwoorde.

Responso.

Amen.

Amen.

Dat hy int midden des al- *In medio Altaris*
taers, tot den volcke gekeert *versus populum di-*
synde, segghe : *cat,*

De Heere sy met v. *Dominus vobiscū.*

Antwoorde.

Respon.

Ende met uwen gheest. *Et cū spiritu tuo.*

De priestere.

Sacerdos.

A Gaet, de Misse is.

Ite, Missa est.

Antwoorde.

Respon.

Danck sy God.

Deo gratias.

B Merckt dat, alsment
niet en seyt

Nota, quod quan-
do non dicitur.

Geere sy Gode inde
Hoochste.

Gloria in excel-
sis deo,

Als dan in stede van

Tunc pro

Gaet, de Misse is.

Ite, Missa est,

Seytmen

dicitur

Laet ons den Heere louē.

Bñdicamus dño.

c Ende

Et pro defunctis.

c Ende voor de doode.

Requiescāt in pace. In vrede moeten sy rustē

Respon.

Antwoorde.

Amen.

Amen.

Deinde profundē in-
clinatus ante medium
Altaris, dicit,D Daer na wesende seer ne-
dergebuycht voor het middē
des altaers, hy seyt,Placeat tibi sacra
Trinitas obsequiū
seruitutis meae: &
presta, ut hoc sacri-
ficium quod oculis
tuæ maiestatis in-
dignus obtuli, tibi
sit acceptabile mi-
hi, & omnib⁹ pro
quibus illud obtuli
sit te miserante pro
pitabile. Per Chri-
stum dominum no-
strum. amen.O heylighe dzyuuldic-
heyt die dienstbaerheyt
myns ampts sy v behae-
ghelyck: Ende doet dat
dese offerhande die ick
onweerdich booz de oo-
ghen uwer Maesteyt
hebbe geoffert, dooz uwe
ghenade sy my ende al-
len booz wien ickse geof-
fert hebbe, tot versoenin-
ghe. Dooz Chzistum on-
sen Heere. Amen.

A Wyen sullen hier niet spreken van het cussen de^s
beelds inden Misboeck noch van dese leste groetenisse
des Papen tot den volcke. Ten is oock gheenen noot
dat wy verhalen dat elders gheseyt is gheweest van dese
afdanckinghe, Ite, Missa est. Ick sal daer alleenlyck
die wtlegginghe toe doen die Bernart de Paranti-Nicol. de
nus, ende Jan Beleth ende Nicolaes de Ploue Plo.d: expo-
T. iij. daer af Miss. 6. part.

HET SESTE DEEL

Bern. de off.
Miff c. 20.
Alam. de off.
Miff c. 36.

Merckt.

Nicol. de
Plou. de ex-
po. 6. part.
Miff.

daer af gheuen, segghende dat het soo veel beteeckent, als of de Priester seyde, gae henen na het ghene dat ghy te doene hebt. Want de Misse is (te wetene) voleynt oft de hostie en offerhande. Daerome volchtse en gaeter na. Men soude da moeten inden buyck van myn Heere gaen diese gheeten heeft. Maer men moet aenmercken dat den pape hier speelt de personagie van Christo die ten hemel opclimt, ende van de enghelen die tot den Apostelen als by opgedoomen was gesproken hebben: Ende het volck speelt de personagie der Apostelen die na synen opuaert te Ierusalem wederom keerden: oft ghelyck Ian Belech wtleyt, des volcx Israels wedercominende wt de geuankenisse van Babylon. Iffer niet goeden lyst in dese schoone wtlegghingen?

B Voorts, den oorlof en wordt niet altyt op een wyse gegeven volghende het bewys dat hier ghegeuen is, soo den oorlof door Ite Miffa est, niet gegeven en wordt, de priester en keert hē tot den volcke niet. Durandus gheeft redene van dese verscheydenheyt, segghende, dat Ite Miffa est, in de oude tyde geleyt wordt als het volck in grooten getale totter Misse vergaderde, om de communie dat is gemeenschap des nachmaels dat daer gehoude wordt. Ende datmen het alsoo afdanckte: Maer op ander tyden als het volck alsoo niet en vergaderden, men gebruycke ander wyse.

C Indien de geloouighe die der weerelt ouerleden syn alreede in vrede ruste, gelyck te vooren is geseyt geweest, dit gebet is te vergehefs wtgesproke tot sulck een voortnemen als hier gedaen wordt. Ten anderen, sy segghen dat het pays (dat is den vrede) niet ghegeuen en wordt in de Misse voor de dcoden, ende datter niet af geroert en is om

om dieswille dat sy dien niet meer van doene en hebben.
 Waerom het schynt dat sy hier haer seluen achterhalen.

De wyle geheel de Roomsche Misse ghelyck sy hedē Die Misse
 bestaet, maer een geduerighe lasteringe teghen den name beghost met
 Godes ende de verdiensten des lydens ende doots Iesu een gedue-
 Christi en is: alsoo moet sy oock door een grouwelycke rige laste-
 ende vervloecte lasteringhe beslotten worden. Want na- ringhe wort
 dien den Pape Iesum Christum Godes sone ende in hem beslotten met
 den vader, misgaders den heyligen gheest versaeckt heeft een grouwe
 Soo bidt hy de heylige dryuuldicheyt, dat sy soo onlyde- lycke laste-
 lycke een lasteringhe aengename hebbe: belydende o- ringhe.
 pentlyck dat hy niet alleenlyck syn Misse voor een danck
 offer en dancksegghinghe en houdt: Maer oock voor een
 versoenoffer om door den middel van die te vercryghen
 vergheuinghe onser sonden, de welcke wy alleenlyck
 moghen vercryghen door de eenighe offerhande diedoor
 Iesum Christum gedaen is: ghelyck wy menichmael al-
 reede geseyt hebben. De wyle het soo is, men soude gheē
 beter conclusie van de wtlegghinghe der Misse kunnen
 maken, dan Nicolaus de Ploue gegeuen heeft: seer aen- Traest. sacr.
 prysfende niet alleenlyck dit ghebet, daer wy af spreken de exp. Miss.
 maer oock die eerbiedinghen nederbuyghinghen diemē 6. part.
 doen moet int lesen des selues: Ende grootelyx berispēde
 de ghene die het niet en lesen als hier beuolen is. Waer op
 hy een genoechelyck fabelken voortbrenght: Te weten Een genoe-
 datter was eenen man vanden duyuel beseien, die voor ee- chelyck fa-
 nen priester ghebracht werdt, den welcken de priestere belken,
 vraechde van twee andere priesteren, te wetene, wat be-
 moeden hy van die hadde. De duyuel die desen armen
 mensche quelde, antwoorde den eersten, hy was voor-
 tydts onse, maer hy behoort nu den Heere. Ende den an-
 deren

HET SESTE DEEL

deren, soude een vroom man syn seyde myn Heere de duyuel, soo hy niet en steele. De Priester die myn Heer den duyuel synen Propheet ondervraechde, is leer verwondert geweest sulck een antwoorde te hoorē, de wyle hy desen anderen priester, vā welcken den duyuel sulcke antwoorde gegeuen hadde voor een heylich man achtete. Daerom wilde hy neerstigher daer van ondersoeken, ende vraechde hem wat hy steele: De Duyuel antwoorde dat het leste ghebet was, van Twelcke wy nu spreken. Waerop ondersoek is ghedaen geweest oft het too was ghelyck de duyuel gheseyt hadde, ende vvert alsoo beuonden, wt welcke Nicolaus de Ploue Doctoor in de Decreten, niet alleenlyck en besluyt dat de Priesters hen moeten wachtē vā dit ghebet met de Ceremonien na te laten, maer oock eenighe sake die men in de kercke gewoone is te lesen tot de Misse. Wie en salse dan niet wel gadeslaen, de wyle de duyuel die soo groot een Doctoor is hier van getuyghe is, ende syn sententie ende bestemminghe hier ouer ghegeuen heeft? Want ontwyfelyck tis een Doctoor Propheet ende getuyghe die weerdich is in sulcken handel tot beuestinge voortgebracht te syne. Aengesien hy daer van mach gheruyghen als van eenen handel die hy wel kent en verstaet ende als syn eyghen saken.

*Van de eyndelycke besluytinghe der
Misse, ende vande leste
seghekinghe der
seluer.*

Dat. lv. Capittel.

Finita hac oratio - **A.** **D**it gebet geeyndet synde
ne. signat Altare, **h**y teeckent den altaer
& simul osculatur. **e**nde misgaders cust hem.
Deinde erigens se, **D**aer na hem seluen ophef-
cruit: Calulam, di- **f**ende **v** doet de Casufel wt,
cendo, **s**egghende:

Dñs vobiscū. **E**t **D**e Heere sy met v. **E**n
cū spiritu tuo. **I**n: **m**et uwen gheest. **c** Het
tū sancti **E**uāgelij **b**eghin des **E**uangely na
secundum **I**oannē. **J**ohannem.

Respon.

Antwoorde.

Gloria tibi domine. **C**ere sy v **D**e Heere.

Sacerdos.

De Priester.

Ille qui natus est de **D**ie gebozē is tot de suy
purissima virgine, uere **M**aghet, helpe ons
succurrat nobis ho- **h**eden, ende in alle tyden.
die, **&** in oī tēpore. **I**nden beghinne was het
In principio erat ver **w**oozdt, ende het woozdt
bū, et verbum erat. **w**as by **G**odt.

&c. Vsq̃ue ad.

&c. Tot

Plenum gratia et **w**ol ghenaden en waer-
veritatis. **b**eyts.

Respon.

Antwoorde.

Deo gratias.

Danck sy Gode.

Sacerdos.

De Priester.

Te innuocamus, te

wy aenroepen v, wy
Lv. **a**en

EYNDELYCKE BESLVYTINGE

aenbieden v, wy gheuen *adoramus, te glorifi-*
 v eere, O heylige dzyuul. *cam⁹, ô beata trini-*
 dicheyt, de nagedes Hee. *tas. Sit nomen domi-*
 ren sy ghebenedyt. *ni benedictum.*

Antwoorde.

Respon.

Van nu tot inder eeu. *Ex hoc nunc &*
 wicheyt. *vsque in seculum.*

De priester.

Sacerdos.

Laet ons bidden. *Deus.* *Oremus. Protec-*
 God beschermey der ghe. *tor in te sperantiu*
 ner die op v hopen, sonder *Deus sine quo nihil*
 wien niet gestaedichende *est validum, nihil*
 niet heyllich ē is. *Uerme. sanctum, multipli-*
 nichfuldicht op ons uwe *ca super nos miseri-*
 ghenade op dat wy v heb. *cordiam tuam: ut*
 bēde tot eenen regeerder *te rectore, te duce,*
 ende leyder, alsoo dooz de *sic transeamus per*
 tyttelycke goederen pas. *bona temporalia, ut*
 seren, dat wy die eeuwi. *non amittamus a-*
 ghe niet en verliesse, dooz *terna per Christum*
 Chzistum onsen Heere. *Dominum nostru.*
 Amen. *Amen.*

Seghent.

Benedicite.

Antwoorde.

Respon.

De Heere.

Dominus.

De priester.

Sacerdos.

De vader ende de soon
 ber.

Asubitanea &

improvisa morte, et à damnatione per- verlosse ons van een ha-
petua liberet nos stighe ende onuerfienige
pater & filius. doot: ende bande eeuwi-
 ghe verdoemmenisse.

Versus populum faci- Makende het teecken des
endo crucem. cruycen totten volcke.

Illuminet vos om- Den heyligē gheest ver-
nes spiritus sanct⁹. licht v alle.

Respons.

Antwoorde.

Amen.

Amen.

Sacerdos.

De priester.

Et benedictio dei E En den segghen goots
patris omnipotentis des vaders Almachlich,
descendat super nos dale neder ende blyue al-
& maneat semper. tytds op ons, inden na-
In nomine Patris, me des Vaders, ende des
& Filij, & Spiri- Soons, ende des heylichs
tus sancti. Gheests.

Respons.

Antwoorde.

Amen.

Amen.

Tunc exuendo Al-
bam, dicat.

F Dan Wttreckēde de alue
 hy segghe:

Benedicite sacer G Ghy priesters des hee-
dotes Domini Do- ren, loeft den Heere: Ghy
mino: benedicite knechten des Heerē, loeft
serui domini dño. den Heere.

&c. Vlsque ad finem

&c. Totten eynde van de
 seluen

EYNDELYCKE BESLVYTINGE

seluen lofsanck, ende dat hy eiuſdem Cantici.
dan ſegge: Deinde,

Loeft den Heere in sy *Laudate dominū*
nen heylighdom . Loeft in ſanctis eius: lau-
hem inder vaſticheyt sy *date eum in firma-*
ner macht. *mēto virtutis eius.*

&c. Totten eynde vādē ſel- *&c.* Vſq; ad finē eiuſ-
uen *Pſalm.* Daer na danckt *dē pſalmi.* Poſtea flexis
hy voor den altaer met ghe- *genibus coram Altari*
booghen knien, ſegghende: *gratias agit, dicendo:*

H Heere nu laet ghy *Nūc dimittis ſer-*
uſwen dienſtknecht. &c. *uum tñū dñe. &c.*

Laet ons den lofsanck *Triū puerorū cā-*
vanden dzy heylighe kin- *temus hymnū, quē*
deren ſinghen, die sy in *cantabāt ſancti in*
dē gloyeden houen ſongē, *camino ignis landā*
pyſende en benedydēde *tes et benedicentes*
den Heere . Heere ont- *dominū. Kyrie eleyſon.*
fermt onſer. Daſe vader *ſon. Chriſteeleyſon.*
&c. Ende en leydt. &c. *Kyrie eleyſon. Pat.*
noſt. Et ne nos. &c.

Ghebet.

Oratio.

God die de blāmen biers *Deus qui trib^{us} pue-*
der dzy kinderen inden *ris in camino ignis*
gloyenden houen verſoet *mitigaſti flāmas ig-*
hebt . Gheeft berinher *nū, cōcede propiti^{us},*
tich weſende dat ons de *ut nos non exurat*
blāme

*flāma vitiorū. Per blāme der boosheynt niet
Christum Dominū en verberne. Door Chri-
nostrum. Amen. Alū onsen Heere. Amen.*

*Van het ghene datmen opten voorgaenden
text aenmercken moet.*

Dat. lvj. Capittel.

AOM dieswille dat onsen guychelare oorlof van synē
disch wilt nemen : om tot eenen anderen te gāc,
op den welcken hy na wellust beter montspel sal spelen,
hy teekent hem ende custen voor de lesten afdanck.

B Voorts om dat hy al datter geseyt is met syn narren-
cleet dat sy casuyfel noemen ghespeel heeft, hy doet het
aldereerst wte, gelyck hyt lest aengetrocken heeft. Dac
na blyft hy noch weynich tyts in syn hemde met syn an-
dere mommers cleederen, om noch een cleyn Deelken
des guychelspeels datter ghebreeckt te voldoen.

c Int Concilium Salegustadiense gehouden ten tyden Lib. Concil.
des Paus Benedicti des achtsten, ende des Keyfers Heyn-
drick de tweede : Is een Canon inden welcken verhalet
wordt van de superstitie van sommighe soo wel mannen
als vrouwen, die voor een gebruyck hadden alle daghe te
hebbē het beghin des Euāgeliū van Ioannes en besēdere
de misse vande dryvuldicheyt van S. Michel. &c. Welcke
sake daer verbodē is. En dese wyse van dit stuck des Euā-
gelij te lesen gelyck den pape hier int eynde synder misse
doet, en dient nerghens toe dan tot sulcker superstitie en
toouerye als in dit Concilium verboden is. Want ten is
niet gelesen tot onderwyfinghe des volcx, de wyle het
maer met onuerheuen stemme gemommelt en is sonder
cenich

EYNDELYCKE BESLVYTINGE

eenich verstant. Ten is oock voor gheen gheber ghelesen, de, wyle het gheen ghebet in en houdt dan alleenlyck een leere om ons tonder wyfen int ghelooue nopende de Godtheyt ende menschelyckheyt Iesu Christi. Maer de Mispape die het leeft ende de ghene die het hooren laren hen duncken dat sy vele verdienen alleenlyck om dat syt hooren ofte selue lesen: Ende dat inde woorden des selues groote cracht geleghen is, al ist dat sy niet verstaen en syn, om die schoon woorden wille, ende der schoone beduydinghen die daer syn. Waerin sy doen gelyck de Ioden, de welcke allen den woorden en sillaben des naems Godes die sy in haer tale in de heylighe schriften vinden so groote cracht toetschryuen, als oft die cracht Godes daer aen gebonden ware.

Dit ghebet is seer nootlakelyck allen desen offerheeren, Monicken, propheten, ende dienaers des Antichrists. Want de sorghe dese hebben vā de tyttelycke goederen te verliefen doet haer gantsch vergheten de hemelsche ende eeuwige goederen. Waeromme wederstaen sy soo hartneckich het Euangelium Iesu Christi en de reformatie der Christelycker kercke om te beschermē hare Misse die den afgrondt aller lasteringhen is, mitgaders de instellinghe der menschen die vol supersticien en afgoderyen syn. Ende oock om den paepschen stoel dat den warachtighe stoel des Antichrists ende aller afgrouwelycheyt is te onderhouden, dā om de tyttelycke goederen die sy daer van ontfanghen: de welcke sy soighen te verliefen. Want beneemt hen haer vette prebenden, en beneficien, die sy hebben tot onderhoudinghe deser vuylicheyt ende afgrouwelyckheyt, sy en sullense daer na niet seer waernemen.

Wy hebben op een ander plaetse ghesproken van de ordonantie by de welcke is verboden gheveest, dat het volck niet en soude bestaen in de Missie wt te gaen, voor de segheninge des priesters, ende voor dat de Ceremonie der Missie volcynder waren: dese verordeninghe staet in de Canons van het Concilium Agathense, welck beucelet dat den bisschop die openbaerlyck beschaemt make wie daer anders doen sullen, Sy is oock begrepen int eerste Concilium van Orleans, gehouden ontrent den tyt des Paus Hormisdæ, int welcke verordent is, dat het volck soude de segheninghe ontfangen vanden priester, indien de bisschop daer niet tegenwoordich en is. Dit moet verstaen wesen vande leste benedyinge die sy dobbel maken: want sy stellen eene terstont na den, Ite Missa est, oft den Benedicamus domino. Ende voorts isser noch dese die sy de alderleste noemen, tot onderscheyt vande voorgaende. Ende sy segghen dat dese wtbeeldet ende beteekent de roecomste des heylighs gheests, die den Apostelen op dē Sincxen dach gesonden was, gelyck andere beteekent heeft de opuarighe, op dat Iesus syn Apostelen ende discipulen, seghende, als hy ten hemel opclam. Maer om dat hier twee segheninghen syn, men soude moghen twyfelē vā de welcke nōn de twee voor gaende Canons verstaen moet. Maer Alamarius gheeft ter bescheet af daer hy ghenoech doet den ghenen die begheeren te weten waer de Missie eyghentlyck beghint ende eyndet, op dat sy soo sy daer niet tegenwoordich en konnen syn den geheelen dienst geduerende, ten minsten wesen in het sonderlyckste ende in het ghene dat eyghentlyck de Missie ende de warachtighe substantie der seluer is. Hy seyt dan dat eyghentlyck de Missie beghint daer

Lib. Concil.
Bernæ de off.
Miss. c. 22.
Alam. de off.
Miss. c. 36.
37.
Dur. rat. li. 4
Rub. de ben.
No.

Aët. 1. a. 9.
Nicol. de
Plo. de expo.
Miss. 6. part.
Alama. de
off. Miss.
c. 36.

Wannerr de
Missie be-
ghint ende
eynt.

E YNDELYCKE BESLVYTINGE

Isido. lib.
lty.

Berno Mi-
crolo'de off
Miss. c. 21.
Concil. Tol.
c. 18.
Con. Aga.
c. 44.
i hieronim°
Rustic. Nar-
bo.

daer de priester de offerhande beghint te doene: Dat is daer wy het derde deel der Missē begonnen hebben, volghende de deelinghe die wy na geuolcht hebben, die nu sommighe maken: Ende seyt dat sy eyndet niet de tegheninge, die met den Ite Missa est is. Hy brengt Isidorum voort tot beueltinghe syner sententie, die seyt, Dat de Missē beghint als de Cathecumenen wtgeseyt worden, Ende als de Diaken roept, soo daer yemant vāde Cathecumenen gebleuen is dat hy wt gae. Aldat hy aldaer seyt beuesticht het ghene dat wy te vooren vander Missē der Cathecumenen gheseyt hebben. Ende oock vande Missē der gheloouighen. Bouen dien, Alamarius gheeft, redene vaer om dat inden Memento voor de leuende, van gheene verhaelt en wordt dan alleene van de gheloouige ende bysondere van die daer teghenwoordich syn. Om dieswille seyt hy, datmen int werck des Sacraments niet en bidt dan voor de gheloouighe, ende men gheeft oock anders niemant dan hen het Sacrament, om welcke oor-sake men doet alle die andere wtgaen. Ten anderen Ber-no roert een vraghe nopende de ghene die dese benedic-tie moeten gheuen, om dieswille dat den Paus Damasius deerste dese machte niemant en gheeft dan den Bischop-pen: In stede dat i. eo ende Gelasius die den Priesteren niet en verbieden dan in de tegenwoordicheyt des bisschops: Hy brought oock voort het getuygenisse van Sinte Hie-ronymus by dwelcke hy vertoocht dat indien de Prie-sters de macht ende auctoriteyt hebben van te consacre-ren ende het sacrament des nachmaels te bedienen, soo mach hen oock wel toegelaten syn de tegheninghe den volcke te gheuen. Berno om dese swaricheyt wech te ne-mē, seyt datter seyen int boeck syn, nopende het ghene
dat

dat van Damaso gheseyt is, oft datmen die ordonnancie moet verstaen volghende den sin van de ordonnancie Leonis ende Gelasij: oft dat de ghewoonte der kercke heeft daer na verwonnen, ende stercker is gheworden dan d'ordonnancie Damasi. Ende voor besluytinghe seyt hy daertoe, dat dese macht in voorleden tyden alleenlycken den bisschoppen was gegheuen, de wyle het niet seer noodelyck en scheen dat de Priesters de seggheninghe souden gheuen, daer niemant in de Misse der ghelouighen tegenwoordich en was, als het sacrament bedient werdt dā die des deelachtich werdē: Tot den welken het ghebet gheuaemt nacomunie (d'welck maer voor den communicanten verordent en is) was in stede van seggheninghe. Maer de wyle dat daer na door lanckheyt van tyden het volck hen heeft ontrocken van de Cōmunie, ende en heeft daeromme niet gelaten in den goddelycken dienst te blyuen, daer is nootwendelyck toegelaten dat de priester hen de benedictie gheue, op dat niet en schyne dat het volck soude wechgaen wesende afgehouden van de benedictie als van de gemeynschap des Nachtsmaels. Eyndelyck hoe dat het sy, het sy tot deser oorsake oft anders, hy besluyt dat de ghewoonte inde kercke, soo is geworden dat dese benedyinghe des priesters sonder Argenisse niet en mach naghelaten syn, wat dat Damatus daerop verordent heeft, ende oock het Concilium Agathense, d'welck schýnet alsoo verstaen te hebben, gelyck het van Damaso geseit is geweest. Ick hebbe dese dingē gheerne wederom voortgebracht, om een yegelyck te openbaren het groot onderscheyt datter is tuschen de Misse die als heden inde Roompsche kercke is, en de forme die inde oude kercke is geweest: Op datmē niet

Conci. Aga.

c. 44.

EYNDELYCKE BESLVYTINGE

en dēcke dat dese misse der Roomscher kercke sy de selue forme des diēsts godes diemē ide oude kercke gebruycte. Wy moghē oock aenmerckē de superstitie die daer is geweest, aengaēde het ōderscheyt vā den dienst des bisschops en des priesters. na diē sy in tweeën verdeelt geweest syn, in der wyse, en om de redenen die wy elders gegeuē hebben. Want te wyle den dienst der bisschoppen ende der priesteren is eenen seluen dienst geweest, soo vele de vercondinghe des woords ende bedieninghe der Sacramenten belanght: waer om en soude de benedictie vā deen niet soo veel crachts hebben als van dandere, aengesien dat benedyinghe is gebet, ende dat de ghene die door de dienaers der kercke ghedaen wordt, is ghelyck als in den persoon Gods, ende inden name vāder geheelder gemeynthe gedaen van de welcke de dienaar is, als den mont daer Godt door spreeckt, ende offert ende gheeft synen seghen en de cracht tot desen heylighen dienste, die hy selue gheordonneert heeft: Ick verstaec ditte vanden dienst des Euangelij, ende van de oprechte dienaers des selues.

¶ Na dat den pape de leste benedictie gegeuen heeft, hy ontcleedt hem vā alle syn āder guychelcleederen, die hy in den beghinne aengedaen heeft, om dit camerspel te spelen. En mōmelt wederom etteluycke ghebeden, ghelyck hy int aentrecken der seluer dede: Maer Gode is kennelyck hoe wel datse daertoe dienen.

¶ Men moet āder priesters en dienaers gods soecken dā dese, om te doene dat in desen lossanck geleyt is.

H Hier is wederom desen synen Symeon in de bane.

¶ Hier syn wederom veel stucken die nergens toe en besluyten, als lossanghen, psalmen, en gebeden, onder malcanderen, griex en latyn tamen gemenghelt. Aengaende dese

desen loffank die by den grieken indē name vande medebroeders van Daniel die inden gloyenden ouen geworpen waren vā Nabuchodonosor is ghemaect geweest, tis wel redene dat sy dien voortbrenghe tot een besluyt van sulcke lasteringhen als de Misse is, ende om gesongen te worden door sulcke schandelycke ende veruloecte menschen die den dienst doen, niet sulcken dienst als dese getrouwe dienaers Gods die inden ouen syn geworpen geweest, om dat sy lieuer hadden leuēde verbernt te syne dan reghen het gebor ende de wet gods afgoden te aenbidden. Maer als Nabuchodonosor gedaen heeft: doende verbernen ende steruen alle de ghene die ghelyck dese heylyghe mannen haer afgoden niet en willen aenbidden, maer verkiesen eer het vier dan Iesum Christum soo schādelyck ende booselyck te verloochenen, als hy daghelycx versaeckt wordt in de Misse en door menschelycke dichtselē, die int ryck des Antichrists in stede van Gods geboden en insettingen oēderhouden worden. Wy sullen hier de Misse eynden: die wy seer lanck gesongen hebben, hoe wel wy de Materien daer in begrepen, maer slechts int groue afgemalen hebben. D'welck wy gedaen hebben, op dat een yegelyck soude te beter aenmercken, hoe grootelycx datse verschilt van het heylich nachtmāel Iesu-Christi, ende hoe dat sy een vergaderinge vā aller afgoderye ende grouwelyckheyt is, ende het warachtich rycke des Antichrists, en al syn stuensel ende fundament: de welcke de Heere belieue haest af te werpen ende te niere te doen, door het sweert syn woords. Amen.

Dan. 3. c. 20.

Merckt,

F I N I S.

V. ij.

Lm

Een register van die dingen die

*weerdich syn om te aenmercken in dit tegenwoor-
dich boeck geheetē de Cautelē met het Ca-
non ende ceremonien vander Misse.*

Totten Leser.

¶ Om desen Register ghereet te vinden soo suldy weten,
dat de eerste syde op dvelck het ghetal staet, genaemt
wott A, ende dander syde b. Alsoo condy lichtelyck
vinden het ghene dat ghy voorhanden hebt.

A Enbiddinge van de ho-	Hoemen den vader ende dē
stie met conditie. 9 b	Soone moct aenbidden,
Attentie ende intentie. 35. a	t'ghene watter toe ver-
Absolutie des priesters. 50 a	heylcht wort om sulcx te
Tot wat ghebruyck die	doen. 133. a.
Roomsche kercke dē Al-	Aenroepinghe sonder ghe-
taer neemt. 61. a.	looue is valsche. 96. a.
Vande accidēten vant broot	Ampt ende beneficie Iesu
ende wyn der Misse. 85. a	Christi 62. b.
Authoor ende oorspronck	Vant Agnus Dei. 136. a
der Misse de duyuel. 92. a	Een artyckel des Symbolus
Amē, is een hebreus woort	vā Cōstantinopelē is ge-
en wat beteeckent. 107. a	noechsaem om die Misse
Van d'aenbidders des broot	ende alle Roomsche lee-
godts. 121. a.	ringhe te neder te wor-
De plaetse waer datmē niet	pen. 96. b
Amen en seyt, ende die	Articulen des geloofs. 93. b
reden. 130. a.	Hoedanighe die Apostelen

VAN

vande Roomsche kercke
syn. 90.2.

B.

BRoot int nachtmal en
is niet het natuerlyck
lichaem Iesu Christi. 79.b
Een groote Blasphemie.
101. b

Van d'bloet des godts der
Misse verurofen. 46.b

Men moet int bidden niet
veel spreken. 105.2

Vande beestkens die inden
wyn vallen. 30.b

Van de Biechte ende abso-
lutie 62.b

Benedyen ende danckseggē
beteekent een 78.2.

D'broot eten en den kelck
drincken onweerdelyck,
de Papisten en bouen al
die Papen. 79. 2.

Misbruyck ende lasteringhe
in die paepliche biecht en
absolutie 51. a.

C.

Ceremoniē diemē moet
doen voor het lesen
des Euangely. 87.2

Credo op het duytsch. 95.b

Deerste deel des Canons vā-

der Misse inhoudende elf
deelen. 110.2.

Het tweede deel des Canōs
ende dootsake waerōme
men daer meer hout de
gedachtenisse der leuēder
dan der dooden. 112. b

Het derde deel des Canons
inhoudende twee notable
punten op de forme van-
der eerste commemoratie
der heylighen. 114.b

Het vierde deel des Canons
oock geheeten d'actie oft
aensprake 116.b

Het vyfde deel des Canons
inhoudende den aengāck
der transubstantiatie ofte
veranderinge, waerin ghy
sult sien, waer vooren dat
het broot ende den wyn
hier voormaels genomen
waren. 117.b

Het sesste deel des Canons
inhoudende de Consecra-
tie des broots. 119.b

Het seuenste deel des Canōs
inhoudende de consecra-
tie des kelcks. 121. b

Het achtste deel des Canon
inhoudende de offerhāde

V.iiij.

die

- die in de Misse ghedaen
wordt. 123.b
- Het negenste deel des Ca-
nons 125.b
- Het thienste deel des Canons
inhoudende de cōmemo-
ratie voor de doodē 127.b
- Het elfste deel des Canons
inhoudende de leste cōme-
moratie der heyligē 128.b
- Het Cruys sōder cracht voor
dlyden ons Heeren Iesu
Christi, ende waer in die
cracht des doots ende ly-
dens leyt. 122.b
- Cluchte van een die beseten
was vanden duyuel, ende
van eenen priester. 148.a
- De cracht des Euangelij en
leyt niet pronunceren ofte
wtspreken der woorden
maer wort door tgelooue
ontfanghen. 93.a
- Van het lesen ende wtspre-
ken des Canons vander
Misse, en van die Sacra-
mentale woorden. 10.b
- Van de commemoratie die
in den Canon der Misse ge-
daen worden 16.a
- Conste om die tanden ende
die keel te walschen vo or
- die Misse, eer die papen
haer goden eten. 17.a
- Christus is een stadhouder
der papen geworden. 35.b
- Corporael wat het is. 41.a
- Christ⁹ en heeft niet beuolē
dbroot oft dē kelck te of-
ferē. 79.a
- D
- Dansen ende guychel-
spelen te spelen in de
tempels verboden. 70.b
- Dit woordt dienstmaechden
is dickmael tot argernisse
der papen 113.b
- Diuerse simmezedes des
papen. 124.b
- Hoemē behoort dē drinck-
beker te hādelē en veruer-
schē en te cetē de godē by
den pape gemaect 14.b
- E.
- E
- En cluchte om lachen vā
Eenen dorp prochihaen
86.b
- Euchanstia voor hostie ge-
nomen, en die beteecke-
ninghe 37.a
- Epistel op Sacraments dach.
76.a
- Eenen keer metten beker.
101.a.
- F.
- Fōtaine der sacramētē. 89.b

G.

Geloouig he waer by die
vergeleken syn in den
psalm. 58.b.

Geloouen na het Roomsche
gebruyc 93.b.

Goden al blasende maken.
92. b.

Gode behoort alleen eere en
heerlicheyt die welcke hē
ghenomen is in de Misse
om den creaturen te ge-
uen. 130. b.

Wat by den name Godt, en
by den name Heere ghe-
meynlyck verstaen wort.
116.a.

Groote plompicheyt als de
pape vele godekens te sa-
men smect 13. b

Waeromme dat der papen
godt ghelyck een oblie
gemaect is. 19. b

Van twyfelachtighe goden
der Misse 40.b

Den Godt der Misse wtge-
spoghen door eenen siec-
ken 40.b

Goden die verbrant en ver-
rot syn. 43.b

Goden die vanden beesten

geeten syn 44.2.

Gheeft en drinckt noch eer
niet. 142.2.

Ghelooue der Roomscher
kercke. 35.b.

Ghenoechelycke factie van
dry personagien. 90.2

Grootelyck ghespot met
Godt. 100.b

Vant d'woort Genitrix wat
beteckent 115. b

Groote onwetentheyt eens
pastoors aengaende den

Introibo. 62.b

Nature des geloofs ende vā
syn geestelycke ooghe 48b

De reden (ghegeuen van de
heerē ons meesters, waer-
omme men tghebet ons

heeren met luyder stēms
seyt 133. b.

Ghebet seer noodsakelyck
dē sacrificeurs ende pro-
pheten vāden Antichrist,

d'welck begint. Protector
in te sperantium. &c. ende

de reden 151.b.

Macht der papē goden. 39.2

Vande ghewyde cleederen,
ende van haer beteecke-
ninge en cōsecratie. 54.2

Gelycke.

Gelyckenisse vā goede spyse
ghemenghelt onder ver-
gift. 65. a.

Tant in den Altaer gheee-
ten tgraf, ende die redeue.
66. b.

Ghebruyck der touenaers
wat het sy. 119. b

H.

Hostie wat het beteec-
kent. 83. a

Van die hostie van Dijon
ende meer andere. 32. b

Hostien gheconsecrert syn
Goden van broode ghe-
maect. 40. a

Histories geschiet te Auxerre
int iaer. 1526. van eenen
moninck weert om le-
sen. 41. a

Vant breken der hostie, en
van de wynslope des pa-
pen 34. b

Middel om in het heylich
godts te gaen. 65. b

I.

Iesus Christus warachtich
leuende broot, ende niet
de betoouerde oblyen der
papen. 87. a

Doorsake van de incarna-

tie.

97. a

Iesus Christus opperste prie-
ster. 101. a.

Iesus opgeclommen ten he-
mel sonder hulpe der en-
gelen. 126. b

Illibata, wat het beteeckent
112. a.

Ita Missa est, duytleghin-
ghen daer van. 147. a

K.

Kelck machmen gedeckt
oft ongedeckt ophes-
sen, maer niet sonder ver-
holenthey. 122. b

De oprechte kercke. 96. b.

In die kerck niet te geloo-
uen, maer alleenlyck een
kerck. 96. a.

Kammen nootzakelycken
huysraet in der Misse. 53. a

Keeren die de Pape in de
Misse moet doen. 144. b

L.

Lvtel waters moerten
hebben om de Misse
te consecreren. ende wat
peryckel datter in ghele-
gē is indiē te veel. 46. b

Het ontfanghen des licha-
ems ende bloets Christi
en is

en is niet tydelick om ey-
gentlyck te spreken,maer
gheestelyck. 146.a

M

Misse des Lichaems Ie-
su Christi 49.b.

Misgod 1er papen vā waer
hy comen is. 19. b.

Misse en is anders niet dan
louter bedroch 5.b.

Deerste van seuen Cautelen
der Misse. 5.a.

De tweede Cautele. 7.b

De derde Cautele. 10.b

De vierde Cautele. 12.b

De vyfde Cautele. 14.b.

De sefte Cautele 16.a.

De seuenste Cautele en leste
vander Misse. 17. a.

Vandē middel diemen hou-
den moet om Misse te
singhen ende lesen. 18.a

Missen der iaghens syn die
aengenaemste. 19.a

Misse een toouerie en wac-
romme. 21.a.

Mirakel vāde taueniers ver-
anderende water in wyn.
26.b.

Memorie wordt verheyst
vanden looghenaers. 35.a

Ministers der kercken syn
ghelyck den mont van al
het volck. 105.b

Vanden dranck der Missen
ende verkiefsinghe desselvs
45. b.

Der bisschoppē Myter met
hoornē, en den myter van
Ioannes Hus ghebrant tot
Constants bequaem tot
sulckē Baals priesters 53. b

De Misse in selse deelen en
hoedanich. 59.b.

Deerste deel der Misse is ge-
naemt bereydinghe. 60.a

Tweede is genaemt de in-
structie 73.a.

Het derde is genaemt obla-
tie. 97.b.

Het vierde wort ghenamt
cōsecratie de sonderlichste
toouerie, ende afgrouwwe-
licheyt der seluer. 109.a

Tvyfde is geheeten nuttin-
ghe des sacraments. 131.a

Tsefte is genaemt dāckseg-
ghinge, ende waeromme.
143.b.

Die de Misse hooren syn e-
uen soo groote blasphe-
mateurs van de weldaer
des

des lydens ons Heeren Iesu
Christi, als die de Misse
doet, en die redenen 113.b
Ghelyckerwys de Misse is
een gheduerighe laste-
ringhe teghen den name
Godes altoo woort sy
oock door een grouwe-
lycke éde veruloeckte la-
steringhe besluten. 148.a
Eyndelycke besluytinge der
Misse ende leste leghe-
ninge der seluer 148.b
Misse afgront aller laste-
ringhe 151.b
Wanneer de Misse beghint
ende eynt. 152.a
Onderscheyt der Misse van
hedenidachs ende die van-
der ouder kercke. 153.a
Mysen ende spinnen moet
mē verbernen die tlichaem
des heerē geetē hebbē 44.a
Mūte der Romscher kercke
om Godt te betalen. 52.a
Maniere vanden kelck wel
te keere. 144.b
Misse en is gheen sacrificie
voor leuende noch voor
doole. 78.b

N.

Nachtmael waerōmedat
het ingestelt is. 80.b
Tghene dat Christus in het
Nachtmael heeft leeren
doen 83.a

Wat de gheloouighe ende
d'ongeloouige int nacht-
mael ontfanckt 86.a

Tghene dat wy int nacht-
mael ontfanghen 78.a

Die hem seluen niet en can
proeuen is obequaē om het
nachtmael ontfangen 79.b

Wat het nachtmael wt beel
der 105.b

Nachtmael gedachtenisse vā
dofferhande die Christus
gedaen heeft 101.b

Nachtmael hebben de papen
in een misse verādert. 77.b

O.

Wat de Offerhāde der
wylen bereeckent
92.a

Vant ouwelken of coect-
ken des papen. 86.a

Ouwelkēs oft oblyen broot
der eselen 87.a

Watmen Gode moet offe-
ren. 98.a

Warachtighe offerhāde on-
ser

ser verlossinghe 78. b
Waer voor dat de offerhan-
de in de Misse ghenomen
wort 88. b

Ordonnantie Vigilij totten
priesters 72. a

Onderwys dienende tot de
memorie der papen, ende
reghen haer vergetentheyt
33. a.

Vanden onbyt ende de com-
munie des papen. 140. a

Orloof die den volck int
eynde der Misse gegeuē is.
146. a

P.

Plompe doolinghen ende
lasteringhen der Papen.
21. a

Pithagorische nauolghers
syn die Romanisten. 21. a

Papē mengelē veel vreemde
woordē in haer sprake vol-
ghende de tooenaers en
heydenen 108. b

Vāde prose in de Misse. 83. a

Den eersten spronck des pa-
pen van deen eynde des ta-
fels tot aen dander 88. b

Den tweeden spronck van
deen eynde des tafels tot
aen dander. 144. b

De plaetse daer dat den pape
beghint syn armen wt te
strecken, ende vyaeromme
124. b

De priester speelt somtyts
twce personagiē in dbate-
ment vande Misse, en hoe-
danich die syn. 127. a

De plaetse in de Misse, in
welcke de pape syn aen-
sicht alder deerlycxste stelt
130. a.

De plaetse in die welcke hy
speelt alderbest pas ende
wederpass 130. b

Vande peys ende communie
des papen. 137. a

Niemant en can peys geuen
noch voor ons vechten dā
van Godt alleene 138. b

Den peys in de Misse is een-
afgodr. 139. a

De pape groet het volck se-
uen mael, en wānneer.
145. b.

Tot wien de pape spreekt
als hy de misse sinckt 72. a

Prefatien in ghemeyne
spreeckwoorden door de
Papen seluen verandert.
92. b.

Van de Pape in door sou-
den

den wefende. 28.b
 Vande penitētie na tRoom-
 ſche gebruyck. 29.b.
 De plaetſe daer de Miſſe be-
 gint 56.b
 De Papen worden berispt,
 en gehouden voor dwa-
 ſen die opt dbroot ende
 wyn lange gapen en bla-
 ſen. 113.2.
 De priester gedrōcken heb-
 bende na tcrayen vanden
 haen, en mach op dien na-
 uolghenden dach gheen
 Miſſe doen. 29.2
 Vande Papen die den Godt
 der Miſſe wiſpouwen.
 38.b.
 Gheen pape en mach Miſſe
 doen ſonder telet Ora-
 rium 56.2
 Papen ſpelen met Chriſto
 ghelyck die Cat metter
 Muys. 131.2.
 R.
 Raet teghen het gebreck
 vander intentie des pa-
 pen inde cōſecratie. 34.b
 Raet en remedie teghen het
 vallen vander hoſtie. 36.2
 Raet en remedie aengaende
 het ſtorten des bloets. 37.2
 Romaniſten gelooue is een
 blint gelooue. 85.2
 Romaniſten benemen den
 leecken den kelck 78.b
 S.
 Sacramentale woorden
 ſyn te vergeheels wtge-
 ſproken. 27.2
 Beteekeninghe van tſau-
 cierkē in die Miſſe. 132.2
 Verbot gheen ſchilderyen
 ende beelden inde Tem-
 pels te hebben. 110.2
 Sacrarium en reliquarium
 alleen. 32.2
 Sacrament ghenomen voor
 Eucharistia 40.2
 Schoenen moctmen in de
 Miſſe hebben. 54.2
 Het Sancta Sanctorum der
 papen 66.2
 Onderſcheyt der Sacramen-
 ten. 84.2
 Seghenen ende ſegheninge
 waerōme inde Miſſe ge-
 nomen. 111.2.
 Gheen ſacrificie en geſchiet
 ſonder bloetſtoringe als
 het van leuende dinghen
 gedaen wort. 104.2.
 Sacra-

Sacramenten syn als een
versterckinghe des Con-
tracts ende verbonts dat
de heere met ons gemaect
heeft. 107.b.

Hoe de sacramentale woor-
den voorghestelt moeten
worden. 107.b.

Den Sanctus in de Missē en
dient anders nergheus toe
dan tot blasphemie ende
die reden. 108.b.

Wat Seraphin beteeckent.
108. b.

Waer vooren dat Sacrificie
in de kercke Godts ghe-
nomen is. 112. b.

Den warachtighen salich-
maker Iesus Christ⁹ 121.b

De plaetse inde welcke onse
meesters bedwōghen syn
de Sacramentale woorden
(als het betaemt) wt te
legghen door een figure
tghene dat sy soo stant-
uastelyck wederstaen.

123. a.

Sacrificie ons Heeren Iesu
Christi geheel ende vol-
maect 124.b

Eenen genoechelycken Sy-

meon 143.b

Straffe des papen die synen
Godt laet stelen, verliesen
ende verrotten. 39.2.

Wat Stola beteeckent 58. b
T.

VAn de wesentlicke en
lichamelicke Tran-
substantiatie der papē. 14. a
Vande valsche leere der Ro-
manisten van die transub-
stantiatie. 23.b

Wederlegghinghe der trā-
substantiatie. 97.2

V.

Voordeel grooter voor
den armen dan den
rycken in die missen ouer
de dooden. 19.2.

Vermaninge van onse diep-
sinnighe meesters tonen
godemakers. 121.b.

Verdienst vande passie ons
Heeren Iesu Christi ge-
noechsaem ons te verlos-
sen vā ons sonden. 139.b

Het Vagheuijers valsche-
lyck versiert vāden papē. 128.b

Het warachtich vagheuijers en
suyueringhen der son-
den. 21.b

Van

Van het onderscheyt der	Wie de Wierroockinghen
Goden gemaect door die	gheordonnert heeft. 90.b
cōsecratie der papen. 12.b	Wat die woorden beteecke-
W.	nen doet dit. &c. 78.b
W Aerschouwinge tot-	Van de wtskortinghe des
ten priester om sy-	wyns ende bloets op den
nen tert te houden. 131.a	altaer. 76.b
Wat het breken des broots	Waer Christus is. 79.a
beteekent 78.a	Van dwywater des papen
Wierroockinghe vander wet	een fray gelyckenisse 26 b
syn figueren geweest van	Wyywater wort vanden pape
Iesu Christo. 102.b	ghemacēt wesende in syn
Men behoef nu gheen wie	hemde 59.a
roockinghe meer. 102.b	Vande wasschinghe der han-
Warachtige spyse en dranck	den 102.a
des gheests. 142.b	

F I N I S. den. 19. Nouembrijs.

Erraten ende feylen.

*Deerste ghetal beteeckent het foliū. Het tweede
de linie ofte reghel. de A beteeckent deerste
syde de B de tweede.*

Folio. 1 1.b Romanæ, Romanæ ecclesię. 8. 7. b. tamelycken, tamelyck. 10. 8. a. hen, haer. 12. 16. 2. sal syn lichaem myn, sal syn. 12. 20. b. opghessen, opheffen. 14. 7. a. hen haer. 15. 28. a. gheene, ghenen. 22. 18. b. maer, waer. 33 7. b. aleer, aleer hy. 26. 27. b. hostien, tauerniers. 27. 22. a

a.en, en sy. 27.29. a. alle, als. 27.30.a. die eenichsins,
eenichsins. 27.7. b. antwoorde, antwoorden. 29.4.b.
henlieden, haeren. 29.28.b. vwt, vvyt. 31.21.a. Indiese, In-
diese de. 32.30.a. bet beter, beter. 33.17. b. dier, der.
35.3.b. confacieren, confacieren ende. 39.4.a. wistooten
wistorten. 40.27. b. gheen, ghene. 42.2.a. singhen,
songhen. 42.7.a. moeste, mochte. 48.5.b. niet en af, niet
af. 51.19.b. hen. hare. 52.4.a. van, vande. 55.18.a. vreden,
vreeden. 58.8.b. vwt, vvyt. 61.15. a. by, hy. 65.14.a. San-
tinnen, santinnen die. 66.12. b. verbieden, verbieden in.
67.16.a. daer, daer van. 83.8. den, een. 89.23.a. verge-
uinghe, vereeninghe. 89.2.b. des volcks die, het volck dat.
90.15. a. Ian Merten den priester, den priester Ian Mer-
ten: 92.22.a. dat, die. 93.7.a. als, als of. 93.11.b. sulcke,
sulcks. 98.11. b. gheloonighe, gheloonighe die. 104.
16.a. besmeerde, besmette. 107.6. b. seyt, seght. 108.
25.b. dat het, datter. 109.19.b. sy, hy. 110.21.b. by, hy.
112.21. b. alle, aller. 114.20. b. Godts, Godts ende. 116.
10.b. Van, Dan. 118.25. b. voor, door. 119.5. a. selue,
t'selue. 119.27.b. formen en, formen. 123.19.b. het, de.
124.24.a. hebbene, hebbene. gelyck v beliest heeft aenge-
naem te hebbene. 128.25. a. gheen, ghene. 129.25. b.
kelck. kelck, en houdende weynich den kelck. 132.12.b.
willen, wilden. 133.1.b. aerde aen, aerde. 135.23.b. twee-
n twee in. 136.25. a. ghetrocken, gebroken. 145.26.b.
communie, communie moet. 147.8.b. by, hy. 148.30.a
Antwoorde, Antwoorde aengaende. 148.9.b. het, het dit.
152.20.a. op, om. De ander feylen ende erraten en syn niet
soo swaer of den goetwilligen Leser en salte wel connen
mercken, ende lichtelyck verbeteren. Als voor Damafius,
leest Damafius. Het ghetal der bladere of folium, als, 29.
31. 152.